

Д.ДОНЦОВ

ХРЕСТОМ

і МЕЧЕМ

Обгортка роботи п-ні Н. Геркен-Русової

ХРЕСТОМ І МЕЧЕМ

„... Хвалять ім'я Боже;
І мечі в руках їх добрі,
Гострі обоюду,
На отміщеніє неправди...”

(Т. Шевченко)

D. D O N Z O W

WITH CROSS AND SWORD

WORKS

Published by:

League for the Liberation of Ukraine — Toronto — Canada
Organization for Defense of Four Freedoms for Ukraine, Inc.
New York, USA

The Ukrainian Publishers Ltd. — London, Great Britain
“Homin Ukrainy” (Ukrainian Echo) Publ. Co. Ltd.
Toronto, Ontario, Canada

1967

Д. ДОНЦОВ

ХРЕСТОМ І МЕЧЕМ

ТВОРИ

Накладом:

Ліги Визволення України — Торонто, Онтаріо, Канада
Організації Оборони Чотирьох Свобід України, Нью-Йорк, США
Української Видавничої Спілки — Лондон, Англія
„Гомону України” — Торонто, Онтаріо, Канада

1967

Політична Бібліотека Ліги Визволення України

Ч. 24.

Друге спрощене видання творів

З друкарні „Гомін України”, Торонто, Онтаріо, Канада
Printed by “Homin Ukrainy” (Ukrainian Echo) Publ. Co. Ltd.
140 Bathurst Street, Toronto, Ontario, Canada

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Ліга Визволення України в Канаді, спільно з Організацією Оборони Чотирьох Свобод України в США, Українською Видавничою Спілкою в Англії і Видавництвом „Гомін України” в Торонто — Канада, перевидають твори Д. Донцова.

Одною з перших в тому пляні є оци книжка під заг. „Хрестом і мечем”.

„Націоналізм” Д. Донцова перевидала в 1966 р. Українська Видавнича Спілка в Англії спільно з Лігою Визволення України — Канада.

До цієї книжки ввійшли такі праці: 1. „До наших традицій”, 2. „За який провід?”, 3. „Об'єднання чи роз'єднання?”, 4. „Маса й провід”, 5. „Кількість чи якість?”, 6. „Орден — не партія”, 7. „Демаскування шашлів”, 8. „Хрест проти диявола” і 9. „Від мистики до політики”.

Чому саме ці наведені праці Донцова перевидаються тепер? Щоб відповісти на це питання, треба не лише познайомитись із змістом тих праць, але й застановитись над добою і обставинами, в яких нам доводиться жити.

До застанови нас приневолює навіть заголовок книжки „Хрестом і мечем”. Бо чи не знаменує цей заголовок нашої доби, в якій проти Хреста і породжених християнством правд і вартостей ведеться наступ пекельних сил диявола? Чи ці сили не гноблять нашого народу протягом віків, зокрема в останньому півторіччі в їх варварській формі московського большевизму?

І саме на боротьбу з тими силами, ось вже почад півсотні літ закликає нас своїми творами і словом Д. Донцов.

Читаючи книжку „Хрестом і мечем”, кожен зможе перевонатись, наскільки живі і актуальні вміщені в ній твори, наскільки кожне в них слово глибоко продумане, зважене й правильне.

Віримо, що ця книжка стане справжнім стимулом в оздоровленні нашого політично-громадського життя і, як усі дотеперішні праці її Шановного Автора, буде настількою книжкою кожного українця-патріота.

Перед друком книжки автор переглянув свої твори, побрав незначні скорочення і подекуди дав нові пояснення. Давніше видані твори тепер зредаговано за теперішнім правописом.

Вступ

Ця книга це вибір виданих давніше праць або опублікованих в журналах (*Літ. Наук. Вістник і Вістник у Львові* 1922-39) статей, чи відчигів. Через що вони — на мою думку — не тратять на актуальності? Через те, що проблеми, тут трактовані, є досі пекучими проблемами світової політики, особливо ж політики України і Окціденту.

Від 1914 року вступила Європа, і не тільки Європа, в добу величеських стрясень, політичних, соціальних, релігійних і культурних, в добу тотальніх війн і революцій, конфліктів — на життя і смерть — між класами, між державами, між націями і між ідеями чисто релігійного характеру. Для нашого континенту, взагалі для націй християнської цивілізації, це був конфлікт з комунізмом, з варварськими ордами Сходу, особливо з Москвою, і з тими темними силами, яких завданням було, в масці того чи іншого „герренфольку”, знищити релігію Христа, заступивши її „релігією” Маркса, Фройда, Леніна, Троцького чи Мао-Тзе-тунга, знищення свободи і самого існування націй як окремих колективних індивідуальностей, знищення ідеї патріотизму.

На Україні ця доба, від 1914 року, поставила ряд проблем: еволюція, чи революція, спільність з Москвою чи сепарація від неї; атеїзм чи християнство; матерія чи дух; „брехнею підбита” чужа „мудрість” соціалізму, демократії, комунізму й матеріалізму, чи повернення до великих традицій старокнязівського і козацького Кия і його Печерської Лаври; пристосування до кожної переможної сили, чи невблаганна війна з нею; московська чи комунофільська демократична лжееліта, чи нова провідна батава людей нового духа, ордену

хрестоносців, інтернаціоналізм чи — націоналізм; крутиство політиканів і софістів, чи політика ѹ містика, ідея великої місії Києва — Київ проти Москви; не пактування з силами диявола, а невблаганна з ними боротьба Христом і Мечем. Боротьба тих, що — за Шевченком — „Хвалить ім'я Боже; і мечі в руках їх добрі, гострі обруду, на отміщеніє неправди”...

Ці питання трактовані в цій книжці, яка пробує дати відповідь на пекучі проблеми нашого і завтрашнього дня, на питання: Хто, Що і Як? Яка нова „еліта нації”, які люди нового духа мають розв’язувати пекучі проблеми „бути чи не бути” Україні, під яким стягом і як. Це заклик до нових людей, що виступлять на боротьбу під знаком Хреста ѹ Меча.

ДУХ НАШИХ ТРАДИЦІЙ

Цією книжкою маю на меті — звернути увагу наших читачів на одне з найважніших питань сучасності. Цим питанням є — *п и т а н я т р а д и ц і ї*.

Минулий вік залишив нам в спадщині критичне, коли не зовсім вороже, відношення до наших історичних традицій. З височини свого „поступу” і своєї „культури”, поблажливо дивився XIX-ий вік на наше „темне середньовіччя”...

Минуле — це були щаблі, безповоротно перейдени. Кликати до повороту тих віків — означало бути реакціонером, ретроградом, взагалі людиною некультурного, а часом — і національним шкідником.

1917-ий рік на Україні мусів дещо змінити те наставлення нашої інтелігенції. Але — не дуже. Частина цієї інтелігенції викликала в пам’яті наше минуле, але соромливо, неначе проти волі, і завше намагаючись увілляти нове вино в старі міхи; намагаючись погодити націю з інтернаціоналізмом, Святу Софію з релігійним індиферентизмом, гетьманщину — з народоправством, а запорожців з соціалізацією землі. Друга частина — не робила й тих спроб пов’язати те, чого пов’язати не можна було, вона — просто і одверто старі традиції заперечувала. А натомість висувала — для прикладу і наслідування — нові традиції XIX-го віку, віку Драгоманова на Україні і соціалізму.

Ті ж немногі, які приймали історичні наші традиції, приймали їх поверхово: захоплювалися княжою Руссю через те, що були монархічних переконань, так само мріяли і про гетьманство, роблячи з гетьманів монархів. Інші знову — шанували Січ за її „демократизм” і за те, що була це — „республіка”. Ні перші, ні другі, ні треті — не є близькі авторові цієї книжки.

Ставляючи питання, які традиції маємо ми взяти собі за дороговкази в історичну мандрівку, я вибрав якраз традиції нашого „темного середньовіччя”, але не як прихильник тої чи іншої форми правління. Мені йшлося не про зверхню фасаду минулих віків, не про напис над будівлею, не про установи ті чи інші, — лише про дух, що одушевляв і окрилював людей тої далекої доби. Мені йшлося про те, щоб зробити „видини”, конфронтацію двох періодів нашої історії, ось кільки вони відбивалися в цілім світоглядческому історичних акторів. Цими періодами були — минула доба аж до упадку гетманщини, і — ото XIX вік, який спростачив, скалічив, осміявши перед тим, духа попередніх віків.

Ціллю цієї статті представити той глибокий упадок, в якім опинилася наша національна психіка минулого століття, а з другого боку, — свіжість, життєвість і міць традицій з-перед XIX віку. Вказати подекуди на вічність правил їх життя, на їх невмирущу життєву мудрість, яка вже зачинає відроджуватися в наші часи. Вказати на потребу скінчити раз на все з традиціями часів упадку, щоб навернути до інших, до іншого життєвого „вірую”.

Книжка має конспективний вигляд. З тої причини, до схеми, до плянку її — можна було б написати книжку в десятеро повнішу, в сто разів більш зілюстровану прикладами і контрприкладами.

Але коли є загальна схема, її вже не тяжко буде виповнити кожному, хто того бажає і хто має зможу це зробити. Можна написати окрему книжку навіть на поодинокі теми, що заторкнуті тут і обняті як цілість. Може до неодної з них ще повернуся.

Львів, 19 лютого 1938.

Автор

Модним у нас стало слово „традиція”.

Всі пишуть про пошанівок для традиції. Всі групи взаємно себе обвинувачують, що не поважають традицій. Всі бачать в них чудесний лік, джерело національного відродження.

Можливо, що це так. Народ без традицій не живе, а животі. Коли тратить свої, йому вбивають у голову чужі, бо не може жити ніяка людська збірнота без певних правил і приказів. Традиції — це панцир, який хоронить збірноту від ворожих ударів, немов тіло воєвака, не дає йому охляти.

Прив'язання до мови, віри, звичаїв, до ідеалів предків, їх моральних, релігійних, політичних, економічних і соціальних догм, вистражданіх і викутих в огні змагань і переказаних прадідами внукам, — це прив'язання є фундаментом нації. Але чи оті, передавані з роду в рід, витворені історією прикмети нації, є завше додатні? Чи коли, наприклад, якийсь народ віками, як жиди в Вавилоні, чи в Єгипті, мусів коритися фараонам, не витворить в нім історія прикмети невільника? І чи ці прикмети, що стали теж „традицією”, варто члекати і шанувати? Чи треба приймати всі традиції гуртом, чи робити вибір між ними?

Любов до свого... Але ж вона може бути активна і пасивна. Чи ця остання гідна пошани? Можна бажати, щоб „свое, рідне” зайнляло незаперечене ніким певне місце в світі... Але яке — надрядне чи підрядне? Щоб воно грало ролю маяка, що світить і іншим у тьмі, чи ролю — п'ятого колеса до чийогось воза? Можна прагнути добитися значення в світі отому „свому і рідному”... Але яким шляхом? Чи те значення — вилагати, вишахрувати, чи вибороти? І чи кожний з тих способів гідний того, щоб його піднести до ваги традиції, яку треба ростити і передавати нашадкам?

Справа не така проста і вимагає ясної відповіді.

Є традиції і традиції. Знана є традиція автора „Заповіту”, яка деякими зворотами так нагадує слова „Марсельєзи”. Її — хоч і без таланту — подав дальше й напів забутий поет середини минулого віку, Ксенон-фонт Климкович, що писав, як то

нас слов'яни з світа зводять

та між собою „за з'їжу руської землі гризуться”. І заповідає, що „прийде Божий суд”,

і час великої молитви,

коли від Дніпра аж по Кавказ

Такий відправим паастас,

Що внуки й правнуки згадають...

Хіба ж на світі мало нас?

Оце була б одна традиція, яка — хоч не силою вислову, та думкою — цілком відповідала заповітові Шевченка.

А ось друга традиція:

Слов'янській землі! — наша Вкраїна

Середня сестра поміж вами:

Ні кому неправди вона не вчинила

І правди бажа' між сестрами.

З північною Русю не зломим союзу,

Ми з нею близнята по роду.

А далі йдуть поклони і залицяння і вбік інших слов'ян — від автора цього „слов'янського гимну” Михайла Драгоманова... І це також традиція, хоч і суперечна Шевченковій, — бо маса нашої збаламученої інтелігенції ставляє і досі на недосяжний постумент автора того „гимну”, несучи його „братерсько”-плебейські гадки в народ.

За якими ж традиціями йти?

Ми згадуємо традиції Петра Дорошенка, Орлика, Богуна. А є й такі, що хочуть відновити „традиції” Кисілля. Одні славлять традиції Мазепи, другі — Кочубея.

Одні проповідували, що царат — наш історичний ворог, а боротьба з ним є нашою історичною традицією. Інші знову, що „московський царизм є і українська історична святощ” та що „через те старі українські писателі, пишучи вірші на честь царизму, являлися зовсім історичними патріотами”.¹⁾

Олександер Кониський під час Кримської війни був змушений обставинами до короткої канцелярійної служби в Прилуках для „матушки Росії”. Цей мус так його гриз, що він писав, каючись в своїм невольнім грісі:

Я блудний син, лукавий син,
Зневажив я свою родину,
І тяжко-соромно згадать
Про те, що я служив чужині.

Це — традиція Кониського. Деінде, цілком в дусі Драгоманова, бачив цю традицію В. Липинський. Він підносить заслуги російського генерала Залеского (як одного з багатьох), який „во ім'я цієї, нашої попередньої історичною минувшиною створеної, такої, а не іншої, реальної, а не фантастичної, політичної традиції, служив вірою й правдою державі російській”.²⁾

Кониському служба чужинцеві — варта догани, Липинському — пошани. І один і другий покликаються на традиції.

Ми шануємо традиції старого Києва і його культуру. А ідеолог українського соціялізму й радикалізму, називає традиції київської Русі — традиціями „хамів і розбійників”, які треба „кинути в піч”, замінивши „традиціями” соціялізму.³⁾

За якими ж традиціями йти?

¹⁾ М. Драгоманов — „Листи на Наддніпрянську Україну”.

²⁾ „Хліборобська Україна”, кн. п'ята 1924-25, ст. 281-2.

³⁾ Микита Шаповал — „Українська Хата” 1913 Київ стор. 307.

Ми шануємо традиції революції на Україні, коли впав царат і коли високо вгору зривалася наша революційна стихія народня. Але провідники соціалізму вчать нас недовіряти тій стихії, бо це ж було „неосвідомлене українське село”, яке „боялося самостійності України”, бо це ж був народ, який „не розумів” високих національних ідеалів і не хотів за них боротися.”)

Є традиціоналісти, які охоче тримаються старих, консервативних, народних звичаїв — у вірі, в соціальнім побуті тощо. Але є й інші „поступовці” і „демократи”, які відкидали ці звичаї. Триматися якихсь думок тільки „через те, що й народ держиться звісних традиційних думок”? Ці „демократи” з того сміялись. „При всім нашім демократизмі” — писали вони — „треба держатись принципів не традиційних, а наукових, поступових і ці принципи нести в народ і не понижати, або затемняти свої думки для застарілих, а то й противорічливих думок так званого народу”.⁴) Як бачимо, там, де ім це було невигідно, наші драгоманівці-народники говорили про „так званий народ”! Вони вміли навіть ще краще відзвіватися про немилі своїм доктриналам народні традиції! Бо ті „народні традиції” це була звичайна „реакція”. „Космополіти ж (драгоманівці), ...цівілізацію ставили висше національності і вважали утілітарно кориснішою для народу, ніж народні традиції, між якими єсть богато архаїчного і просто ретроградного”.⁵)

Тут, вже просто проголошується війну національним традиціям, як чомусь „ретроградному” і „реакційному” (чисто большевицька мова!). А тим традиціям протиставляється ідеї „поступу” і „космополітизму”. Це

⁴⁾ „Громадський Голос” 1937 ч. 22. Н. Григорій — „Споди „руїнника”” IX і ін.

⁵⁾ М. Драгоманов — „Австро-руські спомини” ст. 34-6.

⁶⁾ М. Драгоманов — „Два учителі” Спомини 1902, Львів стор. 60.

зрештою не перешкоджає сучасним оборонцям Драгоманова, що так клив з історичних наших традицій, заступатися за нього в ім'я пошанування... історичних традицій!

Як бачимо, ріжні є наші традиції, ріжні погляди на них. За якими ж з них іти?

Деякі земляки мають таке широке серце, так вщерть налляте любов'ю, що наказують шанувати й одні традиції, й другі, і Кониського, і Драгоманова, і Мазепу, і Кочубея, і традиції „ретроградів”-націоналістів і традиції „поступовців”-космополітів. Гадаю, що ті, що вміють так шанувати на всі боки, передусім не шанують самих себе. Гадаю, що така всеогортуюча шана можлива лише в теорії, не сам-на-сам з твердою дійсністю, яка — особливо в наші часи — наказує вибирати.

Мусимо вибрати й ми. Мусимо відповісти виразно на питання, — де, в якій добі нашої історії, в яких її провідних постатях маємо чергати свій заповіт, свої традиції? Чи, говорячи символічно, в Шевченка, в якого творах палахкотіла багряна заграва наших геройчних часів? Чи у Драгоманова, який ненавидів Шевченка якраз за його „фанатизм” і який став символом найбільш антигеройчного віку нашої історії, XIX віку? Символом отого „космополітизму” і „поступовості”, як символом соціалізму Карло Маркс, — є власне М. Драгоманов. Він став репрезентативною постаттю майже цілого українства минулого століття, ідолом сучасних наших соціалістів, лібералів, радикалів, гуманістів, інтернаціоналістів, „тоже-націоналістів” і ін. Недурно ж вони й досі пишуть:

„Михайло Драгоманов! Кілько в сьому імені злилося для кожного українця високого, прекрасного, дорогоГО!” Він же ж — „слава української нації, а думки

його ясні, поступові, переняті федералізмом, щирим демократизмом — ще не втратили своєї свіжості, як і своєї глибокої правди".⁷⁾

Чи дійсно так? Чи божки XIX століття, разом з цілим віком, дійсно можуть служити нам, нашій епосі водозбором, звідки маємо черпати наші провідні думки? Чи оті жаганці минулого століття можуть стати смолоскипами наших динамічних часів?

Чим був — своїм ідейним змістом — XIX століття?

Блаженно-найівним світом, був світ століття, яке в 1914 р. запалося в небуття. Світ, коли вірили в безнастанний автоматичний поступ, в світло розуму, яке впорядкує хаос, в силу взаємного намовлення, в перевонуючу міць розумної ідеологічної гадки, яка потрапить довести противниківі правду наших домагань, як доводять правду, що сума кутів в трикутнику рівна двом простим. Це був світ, коли вірили в те, що, в світлі „поступу”, насильство, шовінізм, війни і звади перестануть бути регулятором життя; що стануть поволі пересудами „темного середньовіччя”, так само, як і фанатизм; що ім в наші часи не буде місця...

Це були часи, коли вірили — чи прагнули? — що слово правди заб'є облуду і egoїзм, клясовий чи національний; що всьому, всім лихам, винні лише „царі та пани”, а як, мовляв, приидуть до слова народи, свободні і великудущні, то наступить рай. Іван обійтеться з Ванюкою, чи з ким, еретиків не палитимуть більше на костицях, кати бавитимуться в джигуна, або викладатимуть пасіянси, тирані присвятяться добродійству, або гратимуть в ситківку, лев ляже коло ягняти, рай буде на землі і щастя в людях. А над усім світом заго-

⁷⁾ „Праці Укр. Високого Педаг. Інституту ім. М. Драгоманова” Збірник під заг. редакцією д-ра В. Сімовича. Прага 1932. стор. 135-6. С. Русова — „Картина споминів про М. Драгоманова”.

риться радісна веселка всецілющої демократії і братерства...

В тих дитинячих надіях, що роззброювали душу, заколисуючи її нездійснимими снами-оманами, щоб потім дати її, окрадену, збудити в вогні, виховувалися Квітка-Основ'яненко і Павлик, Драгоманов і Винницьченко, Грушевський і Франко. Хоч цей останній, за-надто тверезий і занадто немилосердно батожений до-лею, згодом геніяльним відчуттям збагнув безглуздя і фальш тих оман.

Коли ви читаете про сподіванки П. Куліша, як то від самого „звукі труб” українського слова впадуть мури Срихону, в якім його закуто... Коли читаете, як С. Черкасенко радив самим „розумним словом” заткати пашці звірям і „переробити вовків хижих на ягнят”... Коли читаете, як Квітка на одній лише сторінці одного свого оповідання („От тобі й скарб”) — тільки й бачив на Україні, що: „веселеньке сонечко”, „дощик”, „ка-люжки”, „холодок”, „хмариночки”, „пташечки” і „травичку”, всі оті пересахаринені нугати в димінутіві, там, де дантейське пекло вважалося Шевченкові, — то нераз заздриш безтурботній прекраснодушності тих філософів миру й тишини. Яким рожевим, яким щасливим, яким певним, яким безпечним видавався їм той світ, що був світом рабства, стогону і конфліктів. Як слабо вичували вони перші стусани Ахерону, що видобувався вже на поверхню. Як мало ті перечулені творці ідилій здогадувалися про катастрофу, яка незабаром стряслася над їх головами.

І тих сліпців маємо ми взяти собі за Вергілій, що провадили б нас по пеклі, яке по 1914 році розверзлося перед народами Європи? Чого навчать нас шановані ними традиції? Традиції людей, що, в своїй щасливій уяві, ходили по муравках в час, коли не одному місту грозила доля Геркуляну і Помпеїв...

Коли ж прийшла буря, мов діти на пожежі, що прималися маминої спідниці, безнадійно чіпалися вони

своїх затишних ідейок, у страху ляментуючи, що довкруги — Содома й Гомора, що „ціла земля на божевілля хора”, що „світ здурів і здичавів” та що ціла мудрість — перечекати, аж вернуться незабутні часи їх ідилій...

Для тих душ, заблуканих в наш вік з минулого століття, дійсно все повинно було виглядати як нісенітниця, як Содома й Гомора. Як щось ненормальне й дике. І насильство насильників, і відпір насиливаних, і злоба переможців і гнів подоланих.

І тому власне не мають вони нічого до говорення в нашім світі. Бо він так разячо ріжниться від їх світу „веселенького сонечка”, і „хмариночок”, від старосвітської ідилії давнього нашого панства, і туги нашої ліберальної інтелігенції за „крашою долею” для нас бідних і нещасних, від мрій про повільний, але певний поступ відносин в напрямі соціальної і національної справедливости, про автоматичну перемогу світла над темрявою...

Що спільногого з якою б то ідилією має наша трагічна сучасність? Те чорне лихоліття, що його прочувала Леся Українка, коли воювали „кайданами, отрутою, підкопом, а зрада гаслом військовим була?” Те чорне лихоліття, коли западаються в землю нові Атлантиди, коли зникають з політичної мапи кільката-сячолітні імперії. Коли спокійне африкансько-европейське озеро знову стає тим непевним середземним морем, на якого берегах сотками літ кривавилися в змагу за владу над світом — легіони Гантібала і Сцітіона. Коли в Україні, не в Україні Квітки і Драгоманова, а в новій, новий Самсон стрясає стовпами своєї в'язниці. Коли полуум'я нового Ісламу, з-під знаку серпа і молота, своїми червоно-огністими язиками знов лиже з обох кінців Європу, в Києві і в Барселоні. Коли араб-

ському світові може бракує лише нового Салядіна, щоб знову струснути трьома континентами. Коли „святі кличі” — братерство народів, демократія, право й справедливість, оборона культури, святість людського життя, пацифізм, права людини й горожанина, — стали цинічними блажманами, за якими криється нага жадоба панування. Коли за рукавом простягнутої до згоди руки вичувається держак ножа. Коли найкращий спосіб згубити себе і свою справу, це довіритися не власній силі, а прекрасним гаслам справедливості. Коли згвалтовані нащадки Кальнишевського і Головатого здані на катування і поневірку, а білостоцьким шахраям Літвіновим стискають бандитську долоню женевські члени Ліги Націй. Коли „нешчасливу долю бідного вигнанця” — масового убійника Троцького, оплакує „цивілізований світ”. Коли не лишилося ніодної святощі, ні людської чести, ні життя, ні віри людини, ні її вбогого майна, ні її віттарів, які, в ім'я найгарніших кличів, не були б потоптані чи зневажені...

В часи отого чорного лихоліття маємо витягати традиції XIX-го віку?! Маємо — разом з його голосильницями — ламентувати, що

*хочби всі враги і всі гармати світа
безсильних нас отут мов муром обвели,
як свідомости міць розбудить в нас освіта,
ми тюрми їх зірвем, зруйнуем їх вали?*

Ні, „освіти” тут не вистане. Тут треба іншої, але то цілковито іншої ментальності. Треба чогось, як кликала поетка, щоб „упала та тюремная стіна”, хоч би „зрушене каміння покрило нас і наші імена” і все нам найдорожче.

Яка епоха, такі й люди, такі й її діячі.

Приглянъмося їм зблизька. Ось французький Бісмарк — Клемансо, який, свідок седанської таньби, майже півсотки літ промадив в серці нанависть до народу, що упокорив його Францію; який плакав слізами на..

сичної помсти, коли побачив як клякала Німеччина у Версалі... Пригляньмося наглим і несподіваним по-суненням німецького диктатора, що по кожнім з них в порох розсипалися міцні здавалося б кайдани, що ними скували його народ версальські магіки... Пригляньмося новому Іванові IV-му на троні царів... Пригляньмося семимилевим скокам японської пантери в Азії... Прислухаймося, якою електричністю перетяжено наше повітря... Чи тут щось поможет базікання про автоматичний поступ, освіту, неминучий тріумф справедливості і солідарності рас? Чи „темне середньовіччя” дійсно навіки щезло? І костища для єретиків? І катова сокира для злочинців? І нові Торквемади в циліндрах чи у френчах, які з давньою запеклістю вбивають свої догми, мов цвяхи в мур, в неслухняні черепи єретиків? А старий, стародавній клич *vae victis!* Може він не лунає вже?!

Ні, це не страшні примари, це не спогади середньовіччя. Це сама дійсність, страждаюча, гаряче вібруюча. Це сама дійсність з її пристрасною любов’ю і гарячою ненавистю, з її гнівом, прокльонами і шаленими мріями, з її запалом і жертвами, незнаними минулому вікові.

І в такій добі маємо плакати традиції гуманістів? Накладати на очі рожеві окуляри? Запихати ватою вуха? Ховати перед страхіттями голову в пісок? — ану ж вони від того западуться?

Коли я шукаю епохи, подібної до нашої, з людьми, подібними до тих, що діють за наших часів, — не до XIX століття звертаюся. Я звертаюся до іншої доби, та-кої ж трагічної, як наша, такої ж прекрасної як наша. Коли під стопами велетнів дудніла і вгиналася земля. Там, в мороку минулого, була адекватна нашій доба. Там жили люди подібні до тих, що зродилися з війни.

Подивіться на сучасну Україну, наприклад. Чи те пекло в ній, з безхвостою п'ятикутною кометою над нею — не те саме, яке було і за Шевченка, що ним самого Данта перелякати можна було б? Чи образ того пекла подібний до того „раю”, який намалювали в своїй са-хариновій уяві Квітка й Дратоманов, з янголами замість чортів?

Сучасна доба на розлогих ланах України скоріше нагадує інші віки, вік XII, вік „Слова о полку Ігоря”, віки XVI, XVII. Віки, коли релігія, віра, як нині мова, була роздільною межею між народами, була головною прикметою окремої національності. Коли, як нині мовна, релігійна боротьба була боротьбою національною. Коли, як писав історик, „в країні все дихало злобою, помстою і одчаєм”⁸⁾)

В ті далекі часи: послухаймо, як звучить відклик Клирика Острожського, з яким звертався до тих, що, цілком, як тепер большевики, несли загибелъ, балакаючи про братерство і згоду:

Подивися оком і послухай слухом: чого ви накоїли своєю згодою, гідною плачу і ридання?... Якого есте переслідування, якого удручення, ...якого оплевання, ...якого тираньства..., на-ходження гвалтом на доми, на школи, на церкви, ...наброїли! ...Як побожне і чисте серце не має розпукатися? Як земля не затрусиється, небо не злякається... громи не вдарять? Як вашу ту оплакану і нещасливу згоду згодою, а не краще ...пекельним прокляттям називати і розуміти хто не мас?⁹⁾)

А йому вторував Захарій Копистенський, демаскуючи тих, що за вірність вірі батьків, „під плащиком видуманого... наклепу за зраду, в темницях, у вежах, в арештах і на вигнанні” перебувають”.¹⁰⁾)

⁸⁾ „Історія Русов или Малой Россії” Сочин. Георгій Конискаго Москва 1846.

⁹⁾ М. Возняк — „Історія української літератури” Львів 1921 т. II стор. 213.

¹⁰⁾ Там же стор. 243.

Чи те, що тепер діється на величезних просторах України в ім'я нової, комуністичної віри, не нагадує ту таку віддалену епоху скоріше, аніж благословенні часи Основ'яненка? Епоху, коли, як писав згаданий проповідник, вороги „запалилися на нас мов огонь, що палає і пожирає”, коли слуги Люципера —

відчинили на нас зневажливі уста свої... плескають над нами руками, посвистують і хитають головою своєю, кричать на нас, скречочуть зубами й говорять: ликнemo іх, пожремо іх.¹¹⁾

Вогнем горіла тодішня епоха. Вогнем палали серця тих, що в ній жили. І то як по одній, так і по другій стороні.

Один з діячів тої доби, князь Ярема, в своїй непримиромості казав, що „воліс вмерти, ніж допустити, щоб хлопство і талалайство мало над нами володарювати”. Люди тої доби, це були тверді люди, які воліли (під час облоги, наприклад) годуватися падлиною, котами, мишами й псами, воліли, щоб коні їх гризли зубами спечену землю, аніж піддатися противникові. Люди, що не зворушувалися долею ворогів, конаючих на палі. Де Костер і Сенкевич може ушляхетнювали ті постаті, але щодо тої їх неприєднаності ті твердости — не переборщували.

Типовим представником, репрезентативною постаттю людей тих часів був напр. Стефан Чарнецький. „Він — пише М. Костомаров, — не мав жалю над противником. Мстивий, жорстокий, невражливий на сліози і кров, був він роджений для війни”. А сучасники казали, що „вогонь був у нього замість душі”... І скільки ж було того „вогню замісць душі” в тих, що виступали на страшний змаг з Яремою і Чарнецьким, з якого виходили горою! Говорячи про міни і контрміни, що закладали тоді в ту далеку епоху в боях проти себе противники, історик завважує: „Така та жорстокість людська — мало місця було їй на землі воювати, стали

---

¹¹⁾ Там же стор. 252.

ще і під землею. Даремно мудреці шукають пекла *in centro terra*, на Україні — там правдиве пекло людської злоби". З того то пекла власне виходили і ті величні, що їх носила тоді земля. І чи не спалахнув знову той вогонь — в ріжних таборах — тепер на Україні? В душах тих, що з Києва наново штурмували український Батурин, і тих, що його боронили, і в душах тих повстанців, про яких оповідає *Тютюнник*? І що спільного має той пекельний вогонь і душі запалені ним, з ледве блимаючим катанцем обережної, обачної, елейної хитромудrosti драгоманівців минулого віку?

Як же ж далеко психічно те пекло, на землі і в душах людей, від мрій прекраснодухів XIX віку про „правду між сестрами — Великою і Малою Русю”, про вічну гармонію між „братними народами”! Оскільки, цілою своєю суворістю, близче нам та далека епоха, оскільки ментальність її людей близче до повітря нашої доби, аніж до ментальності утопістів гуманності і суспільної гармонії...

Не у викривлених душах замирених, по Лебедині, Полтаві, Батурині, Петропавловській твердині і Соловках, „згуманізованих” і душевно здемобілізованих земляків, не в їх заляканій моралі і боязливо-ідилічних мріях про вічне щастя і остаточне роззброєння, шукати нам наших історичних традицій. Не в ескастрованого Меншиковими і Біронами покоління, не в розніжених і згістеризованих Толстими і Достоєвськими нівестюхів XIX віку, тих традицій нам шукати. Лише в тій далекій, а близькій добі, про яку я говорю, яка так нагадує атмосферу, що нею, разом з нами дихає ціла теперішня Європа.

Провалля ділить нас і наш час від XIX віку, не віку нашого „відродження”, як думають демократи, а віку нашого *виродження*, як думаємо ми. Провалля, по якого однім боці стояли діячі князівської і козацької доби з їх боянами і думами, а по другому — наші часи. Між ними — наше сплебеїзоване народництво.

Вглибімся в світогляд цих давніх часів, в їх світовідчування, їх погляди на поодинокі питання життя, і порівняймо те все з поглядами і світовідчуваннями провідників „новітнього” українства доби упадку, доби XIX століття. Направду провалля ділить їх одне від одного.

Візьмім, наприклад, безмежну віру українства мируного століття і його теперішніх епігонів — в добре серце кожної „братньої демократії”. У кожного в тямці, як, наче та губка, всякала в себе наша соціалістична інтелігенція облесливі обіцянки большевизму. Яким оманам тоді не вірила вона! На які лише приманки не йшла, наче миша в пастку! I то не лиш раз, але і вдруге, і втрете. На тему нічим не обмеженої — ні почуттям, ні здоровим розумом — наївності чолових представників твоєї інтелігенції, на підставі її ж таки спогадів, можна списати томи книжок... I порівняймо цю наївність з тверезістю предків в тій самій матерії. Коли Адам Кисіль і інші його товариши манили предків гарними словами, один священик перестерігав своїх вірних перед непотрібною легковірністю: „Лисиця звір, але й та не піде вдруге в капкан, і птах не полетить вдруге на приманку. А людям на те і розум дан, щоб вони міркували і від біди відходили”¹²⁾.

А Величко перестерігає проти чужинецького „в обітницях і асекураціях непостоянства і обману”¹³⁾.

А один з найбільших тодішніх наших політиків так мало вірив в „трактати і договори”, навіть „приєдно утворджені”, щоуважав їх лише за „гру обману, віроломства і найпідлішої зради”¹⁴⁾, перестерігаючи

---

¹²⁾ М. Костомаров — „Історичні монографії” Кн. IV т. IX стор. 214.

¹³⁾ „Літопись Самійла Величка” Київ 1855 т. II. стор. 98-100.

¹⁴⁾ „Історія Русов” стор. 138-9.

перед легковірством і марнimi надіями на силу солодких слів. Яким твердим духом, надихані ці чисто демостенівські мудро-реалістичні, перестороги! Як гарно ззвучить ляпідарний висказ, що його з признанням цитує літописець: — „звитяжець завше сам і право дає, сам і тлумачить теє ж, як хоче”.¹⁵⁾ І як далекі від того гістеричні псальми деяких демократичних, чи соціалістичних сучасників на честь шляхетного серця московських „братів соціалістів”, чи „братів хліборобів”: Як легко впали вони і впадають в капкан солодких слів! Як хутко вірять в „обітниці і асекурації”! Як довго мусить їх бити по голові тверда дійсність, щоб вони побачили за тими „обітницями” — обман. Що не вони, а „звитяжець” сам тлумачить надане „право”... Скільки упокорень, скільки глуму противника — „звитяжця”, скільки запізної мудrosti по шкоді, скільки чухання в потиличю — заощадили би собі оті „провідники”, коли б захотіли черпати свою мудрість з суворої школи мудрих предків, а не з глупих маніловських заповідей згуманізованого і здурнілого XIX віку...

Візьмім ту зasadничу віру, яку ростила в нас ліберально-соціалістична наша верхівка минулого віку (та ще й тепер), що навіть коли той „народ” (як напр. московський) так виразно ніс нам смерть, вірили, що народ з народом таки до згоди дійти мусить, бо які ж інтереси ділять одну демократію від другої? Пригадаймо, якто нас вчили, що некультурно думати, що одна збірnota другої конче неприхильна. Треба бути хитрим лисом, а й з вовком в однім затрягу побіжимо, як рівний з рівним.

А тепер розгорніть Апокризіс Христофора Філолета (1597 р.), в якім він доводить, що з противником віри не можна знайти порозуміння. Що ми вийдемо на

---

¹⁵⁾ „Літопись Самійла Величка” т. IV стор. 74.

тім так, як лисиця, коли вибралася з вовком на жебранину: бо вовк казав: — „Що буде мое, то хай буде мое, а що буде мое і твое, то я з'їм обидвоє”¹⁶). Як безконачно мудріша ця приповідка від „учених” теревенів неодного соціаліста і радикала про „братерство трудящих” всіх народів, про „пролетарі всіх країн єднайтесь” і інші бездури з тої самої катеринкарської мелодії.

Радикальний божок минулого віку вчив, що союзниками нашими на Україні будуть „самі великороси” (москалі), що наш рятунок — в „лібералізмі, спільнім з освіченими великорусами”¹⁷). На ту саму нутр — лише заміняючи „освічених великорусів” якимсь іншими „дорогими товаришами” з II-го інтернаціоналу (а навіть з інтернаціоналу Троцького) чи „братьями хліборобами”, співають і теперішні наші соціалісти чи монархісти. Ім треба вірити, бо це ж, казав Драгоманов, „блізнята по роду”... І як ріжилася душа цих політичних дітей від мужеської душі предків, наприклад від того самого Клирика Острожського з його заповітом: — „не личить говорити і радитися з сліпим про світло, з розбійником про мир і згоду”¹⁸). А коли вже про згоду предки мислили, то іншу мали формулу. Вони домагалися, щоб промовляли до себе — „вольні до вольних, рівні до рівних — і чесні до чесних”¹⁹). Як мало ті, що пакти укладали з Мануїльським чи іншими висланцями Леніна в Києві, звертали увагу на третє, найважливіше, звено цієї формули.

Соціалісти говорили про „солідарність між демократіями обох народів” — українського і того, що панував над Україною в XIX віці, що „опріч деспотизму” в Росії царській не було перешкод для вільного розвою

¹⁶⁾ М. Возняк. op. cit. т. II стор. 211.

¹⁷⁾ М. Драгоманов — „Чудацькі Думки” „Листи на Наддніпрянську Україну”.

¹⁸⁾ М. Возняк op. cit. т. II стор. 216.

¹⁹⁾ Самійло Величко op. cit. т. IV стор. 98.

нашої нації²⁰). Так вірили вони, а за ними ціла наша інтелігенція минулого віку і нашого, яка надіялася спершу — на царат; впав він — на лібералізм; впав він — на большевизм; завів він — на хліборобську Росію...

До всякої нової чужинецької віри готові були приступити.

І як відбігає від тої їх віри — віра в себе такого Івана Вишенського! Якою гідністю і — мудрістю ззвучить його відповідь, дана противникам його віри, що хотіли його перетягти до себе: — „Не надійтесь сьогодня, не надійтесь завтра, не надійтесь позавтра, в будуччині і на віки віків”²¹).

Драгоманівці митикували „розумом”, „теоріями”, які так гарно укладали разом, в невибагливій голові, речі, які не зносилися в твердій дійсності. Забули вони або не знали, що — як казав Б. Шов — „розум — добра річ, але не всі встані кермувати ним, бо слабих духом розум робить своїми рабами і вони гинуть”... Вишенських і діячів його доби, — від рабства і гибелі рятував інстинкт, якого бракувало кастратам XIX століття. Той інстинкт боронив їх навіть від „очевидності”, як боронив Кассандру, яка не далася златати підступові з троянським конем. Коли б їх спитати, (як Деіфоб Кассандру)

*Коли ти знаєш, то скажи виразно
Що саме він (ахаець) замислив нам на згубу?*

то так як Кассандра, відповіли б наші предки:

*Не знаю я нічого, тільки бачу
кривий гієни погляд, тількичуло
проникливий хижакецький голос...*

---

²⁰) М. Драгоманов ор. cit.

²¹) М. Возняк ор. cit. т. II стор. 145.

Вони мали той інстинкт, діячі нашого „темного середновіччя”, нащадки втратили його. Наши „розумники” з-під червоного стягу втратили уміння розріжняти чорне від білого, отруту від цукру.

Візьмім відношення до еретиків даної збірноти. Залежно від форми, які прибирала національна боротьба, — тих, що тепер ми звемо перекинчиками, перевертнями, — тоді звали еретиками (м. і. цього слова часто уживає Котляревський в „Енеїді”). — „Хто вирікся мови батьків”... кажемо нині. „Хто вирікся віри батьків”... казали тоді, а в обох випадках йшло про покинення національності. І як же ж інакше ставились до своїх „еретиків” в XVII нпр. віці і в віці XIX-му нас! Пригадаймо собі недавні факти, як ледве чи не Валенродами, а в кожнім разі великими патріотами і стражданниками за справу нації, робила наша преса Любченка, Бондаренка, давніше Панейка. Як їх найбільші промахи — висловлюючись делікатно — називала шляхетними утопіями, і подивімся на іншу традицію в цій справі. Пригадаймо, як Ісая Копинський, митрополит Київський в 1640 р. напоминав князя Ярему за те, що, проти волі і наказу матері, покинув свою віру і приступив до іншої: — „Чому ж ваша княжа милість не маєш наслідувати віри своїх предків, в якій ваша княжа милість народився”? Бо не належить забувати, „що отцовская клятва висушається, а материнская викореняється, як письмо мовить”²²⁾). Правда, яка ж то інакша думка, яка інша оцінка речей визирає з того улімнення, яка інакша душа промовляє з тих слів, аніж нпр. з соціяліста Микити Шаповала, божка і приятеля наших галицьких радикалів, який вчив, що

---

²²⁾ М. Возняк ор. cit. т. II стор. 179.

не сміє своя нація-збірнота „деспотично заявляти (одиниці) — ти наш і до скону мусиш лишитися нашим”²³). Правда, як своєрідно прадідів великих правнуки погані розуміли слово „свобода” і „деспотизм”! Як своєрідно вони розуміли волю, як „волю кожної громади признаватися до того народу і приступати до тої спілки, до якої вона сама схоче”... Як своєрідно вони розуміли „систему примусової національності”, яка „є такою ж всесвітною появою в громадськім життю, як і система примусової релігії”²⁴). До яких дурниць допроваджує отий розум „слабих духом”, з яких клив Шов, стой розум, що всякий, мовляв, „деспотизм” гідний осуду — і, скажім, деспотизм діячів Варфоломієвої ночі, і „деспотизм” громади чи матері, які прагнуть, щоб їх діти виховувалися в мові та у вірі батьків...

Інші погляди винесли з своего інстинкту предки наші, ще не збаламучені „розумом” драгоманівців. В своїм „Заповіті” пригадував Василь Загоровський (1577 р.), щоб діти його „кожного близкнього своєго, як самі себе любили, але ереси всякої так, як трутини душевної і тілесної пильно береглися”. А даліше — „іменем Бога живого в Трійці єдиного і милосердного”, закликав їх, аби „не мали ніякої спільноти, ні уживання з такими людьми, які відступивши від пристойних церкви передань, своєвільно тримаються ересей”²⁵). Так гостро і неприєднано ставилися тоді до справ вірності своїй збірноті. Так безоглядно, „деспотично” — сказали б „свободолюбці” XIX віку — відносилися до „еретиків” і ріжнодумців. Їх неуважали шляхетними мрійниками. Щуралися їх всіми способами.

²³) М. Шаповал - Сріблянський — „Українська Хата” Київ 1910 кн. 7-12.

²⁴) М. Грушевський — „З початків українського соціалістичного руху”. М. Драгоманов — „Чудацькі думки”.

²⁵) М. Возняк op. cit. т. II стор. 32.

Ставропігійське братство в 1613 р. заприсяглося „прав свого народу боронити”. А „если бы который отступовати міл, того в ненависти совершенно, яко проклятого... і на каждом містцу таковим гнущатися, як отступником і гвалтовником віри і всієї руської Речі Посполитої”. Правда, який далекий є той світогляд від світогляду толеранції, вирозуміння й поблажливості до недовірків і „отступників”? Від світогляду тих наших, пожалься Боже, гуманістів, які картали за „некультурність” бідну Олену Пчілку, або Міхновського за те, що Короленка називав ренегатом... Як мало жили наші предки — якби тепер сказали — „критичним розумом” і яке сильне жевріло в них, зневажуване модерними евнухами, почуття прив’язання до свого і ворожості до „отступників”.

Так само відносилися вони, зрештою, не тільки супроти „отступників”, „еретиків”, але і взагалі всіх, що виламувалися з-під громадської карності, що нарушували одностайність збірноти. В новітні часи, епігони вмираючого XIX віку безнастанно пописуються гаслом — „в єдинстві сила”, але забувають додати: і в карності, в дисципліні, в твердості караючої руки, яка не щадить і не прощає... Коли отаман Бородавка пив і гуляв, зволікаючи з походом, нехтуючи приказ Сагайдачного, гетьман, доносить ляконічно Літопись, „Бородавці п'яному шию утяв”. Не чекав, аж проптерезиться.²⁶⁾ Не жутився Сагайдачний міркуваннями про цінність людського життя, лише про справу дбав.

В поході, особливо в морськім — заборонялось сурово запорожцям пити. А кого на чайці знайшли п'яно-

---

²⁶⁾ М. Возняк — „Старе українське письменство” Львів 1922 стор. 357.

го, того — скидали в море. Правда, яка ж була „жорстока”, „зоологічна” доба? Наши гуманісти XIX віку дозволили б такому скоріше чайку з цілою залогою догори дном вивернути, аніж допустити до такої зневаги людини! Але „дики” козаки були тої думки, що краще п’яниця в воді, аніж при кермі... Не йде мені тут про пропаганду антиалькоголізму: не в поході козаки цілком не належали до абстинентів, і це нічого ім не шкодило. Йде про безоглядне перестерігання правил дисципліни і про моментальну санкцію за їх порушення. І цей дрібний, на око, випадок може найкраще характеризувати цілу ріжницю моралі обох епох.

Епігони гуманітарного XIX віку напр., ворожко ставляться до москвофільства — в теорії. На ділі ж — дуже часто, у конкретному випадку, готові примикати око на таке відступництво, на цей злочин. XVII-ий вік, навпаки, взагалі не виступав гостро проти „злочину” п’янства, але — в тім випадку, коли його уважав за злочин, той злочин немилосердно карав. Загальнообов’язуюче для етики гуманістів: правило позволяло воїни в окремій випадку нарушати безкарно. Не загальнообов’язуюче, але лише „на той час”, правило XVI-го віку — в кожнім окремім випадку сурово каралося...

Це була жорстокість, але ось така напр., як у героїв Джека Лондона, коли то в снігових пустелях Аляски злодія, з кусником хліба і сірниками, — викидали геть з табору — в обійми білої смерті. Жорстоке відношення до людини? Так, але яке чуле, яке дбайливе, яке турботне відношення до людей, до збріноти, яка, як і в випадку запорожців на чайках таки вартніша була від одного злодія чи п’яниці...

І таких прикладів можна зібрати більше. Того потурання приваті, тої бачності на „своїх” і „рідних”, того занедбання справи в ім’я так званої гуманності, тої толерантності до вибріків і злочинів „заслужених”, що паношуться у всіляких гуртах теперішньої інтелі-

генції, — не знав той суворий вік. Вручаючи булаву гетьманську Юрасеві, синові свому, Богдан Хмельницький, на смертнім ложі, говорив: — „анатемі віддаю того, хто зведе його з правдивого шляху і зробить притчею во язиціх, і посміхом межи людей. Віддаю і самого його, коли він піде шляхом строптивим і віддалиться від правости, чести і християнської чесності”.²⁷⁾ Зовсім неважливе, чи ці слова сказав старий гетьман. Важне, що історик вложив їх йому в уста, важне, що була це їх мораль, отже, мораль провідної верстви тої доби. І якою ж ріжною від моралі провідної верстви нашої лібералістичної інтелігенції!

Подібно, переймаючи булаву, промовляв Виговський: „ся булава — доброму на ласку, лихому на кару. Потурати ж у війську я нікому не буду, коли ви мене вибрали, бо Військо Запорозьке без страху пробути не може”.²⁸⁾ Якою дикою мусить звучати ця промова напр., для уха вірного драгоманівця, що не любить подібного „деспотизму”, і стоять за „свободу” кожної одиниці в збирноті іожної громади в ній, — за „свободу” вибирати собі по вподобі той чи інший національний зв’язок-колектив! Як дико мусить звучати та сувора мова демократичним „провідникам”, які саме на штурманні лихим і на дрібних інтригах — основують своє „провідництво”...

Коли той самий Юрась привів свою вітчизну до руїни, ось що писали йому запорожці в обороні „милої отчизни нашої”: — „Кров братії нашея через твоє беззаконное, Богу немилое, междуусобие пролитая... во-пієт до Бога на отмщение твое”, і заповідають автори листа: — „ми вскорі до тебе прийдем і не тільки дому твоєго стіни розметаем, яко гвалтовника і разорителя отчизни нашея, але й душі твоєї жити в тобі не оста-

²⁷⁾ „Історія Русов” стор. 141.

²⁸⁾ М. Костомаров — „Гетьманування Ів. Виговського”.

вимо".²⁹⁾ Що під тим листом стояв підпис: — „тебі зичливі приятелі”, це Юрася з пантелику не збило. Він розумівся на жартах запорозьких і не гаючи часу, отримавши цього зичливого листа, зараз — постригся в ченці...

Як добре, що наші предки так дбали про душу своїх заблудших близжніх! Яким широким руслом плило тоді життя! Як широко дихають груди, коли розгортаєш сторінки старих літописів, з такою — архаїчною формою, а такою модерною змістом мовою, порівнюючи з сухітним патяканням сучасних гуманітаристів.

Другий гетьман, в своїм універсалі накликає своїх: перекинчиків, „отродков і отщепенців наших, для власних користей і приват своїх, о упадок отчизни недбаючи, яко ядовитої ехидни стережіться”.³⁰⁾ В листі до кошового Лукаша пише Петро Дорошенко, що він теж того хоче, „жеби, як за *его* (Богдана) гетьманства, так і тепер, за моего уряду аби било єдино стадо і єдин пастир”, але тут же додає ще щось, що було чимсь самозрозумілим в XVII віці і що напевно відається всім новітнім демократам, чимсь диким: жоли ж, додає гетьман, тої єдності намовою не удається привернути, — „чого ж іж для амбіцій нікоїх братії вашої і нашої трудно било доказати іначай, теди мусілося на тое і воєнного употребити прогресу”. Цей другий істотний момент, санкції — є такий незрозумілий нащадкам тих велетнів, що навіть заглядаючи до маніфестів тих осстанніх, вони тільки підкresлюють і тільки розуміють їх першу частину — „во едину волю, во едину раду!”. Але яким способом ту єдину волю осягається — цього їм второпати не дано...

Драконськими способами підтримували тоді в збірності „думу і волю єдину”, не намовами, не поблажли-

²⁹⁾ С. Величко ор. cit. т. II стор. 31-4.

³⁰⁾ Універсал Стефана Криштофа з Острога і Остра Острянинці 1638 року. „Літопись” С. Величка т. IV стор. 142.

вістю, не потуранням. Добро „отчизни нашея” і караюча рука справедливості для „отродков і отщепенців” — ось були способи, так основно забуті нашим лібералізмом часів „відродження”.

Безмежно ріжними були і поняття патріотизму — в тих віках і в віці „відродження”. Те, що тоді звалося патріотизмом — тепер, на жаргоні драгоманівців, зветься „шовінізмом”. Те, що тоді звалося „отступництвом” — те, на жаргоні радикало-соціалістів, зветься „космополітизмом”. Ніби потоп ділить нас від тих часів...

Шовінізм — ось те страшне слово, той страшак, яким п'ятнують драгоманівці всяку здорову любов до свого, всякий здоровий відрух ображеного національного почуття на безправний дотик ззовні. І як же ж інакше дивилися на той шовінізм наші предки! Царський Постишев другої половини XVIII в. на Україні, граф Румянцев, що був по скасованню гетьманства генерал-губернатором, нарікав на „малоросійських дворян”, що вони — „при всіх науках і в чужих сторонах обращеніях лишилися козаками і заховали любов до своєї власної нації і солодкої отчизни, як вони її називають”, та що — „ся невеличка промада людей інакше про себе не відзвивається, як тільки, що вони найперші на цілім світі, і що нема від них нікого дужчого, нікого хоробрішого, нікого розумнішого і що все, що в них, то найкраще”... Доки таким шовінізмом була перейнята Україна, доти вирощувала Орликів і Полуботків. Коли „розумнішою” (ах, російська культура!) і „дужчою” („все таки — шоста частина земної суші!”) стала уважати — за виразом Драгоманова „лівнічну сестру”, тоді прийшли Кочубеї і Любченки і Винниценки

Цариця Катерина скаржилася гр. Румянцеву на „спостерігану в нім (в українськім народі) внутрішню проти російського народа ненависть”.

І це було нормальне, і тим великі були наші предки.

Але К. Коберський в „Каменярях” (1936 ч. 6) бідкається, „що любов батьківщини люди розуміють так, що патріот мусить свій народ вважати ліпшим, мудрішим та більш вартним... Такий патріотизм (шовінізм) і не здоровий, і не оправданий”.

Хто в тих двох випадках, здоровий, а хто душевно хворий?

Що той „шовінізм” українського народу уважала за шкідливий — для себе — цариця Катерина, це зрозуміло. Але як розуміти, що його вважає шкідливим для нас радикал Коберський?

Чи не є він, разом з хмарою його однодумців, дійсно в пазурах якоїсь хвороби, що мутить їх розум і вияловлює душу?

Той свій погляд, як на народ вищий, не як на „плебейську націю” (чим так пишався Драгоманов) одіди-чили українці часів Катерини від мазепинців і богда-нівців, які, в свою чергу, покликалися на своїх славних „предків” з часів князівської Руси. Коли Мазепа зрадився старшині з своїми замірами повстати проти Москви, старшина відповіла, що добре робить, бо вона „не знese зневаги в землі своїй від народа, нічим від їх не кращого, але нахабного і готового на всяку наругу”.³¹⁾ Тоді дивилися ми на себе як на щось вище. Так само С. Величко пише про Україну під Московчиною, як його „отчизна терпить топтання і злобу”.³²⁾ Полуботок в розмові з Петром — пишається культурністю і славою свого народу, ставлячи його під кожним оглядом

³¹⁾ „Исторія Русов” стор. 204.

³²⁾ С. Величко — „Літопись”.

над народом московським, в якім, в часи Олексія, „все ще було в стані ніби немовляти („младечествовало“) і виходило щойно з хаосу... , і майже з цілковитої марноти”.³³⁾

Ці вискази відбивають погляди тих кругів української суспільності, з яких вийшов дотичний автор. А ці погляди цікаві! В ті часи, коли суспільність, народ російський, керовані царським урядом ще менше мали до говорення, ніж в XIX, не кажучи вже про ХХ вік, — українці все ж таки вважали своїм гнобителем власне отої цілій народ, не лише царат, не тільки сам режим. Так само Богун випоминає „народові московському” — що жив в „рабстві і невільництві”, що обходилися з ним, як з собаками.³⁴⁾ І як далекий цей шляхетний і такий природний патріотизм предків — це протиставлення народу народові, від „патріотизму”, напр. В. Липинського, який називав москалів — „рідними братами по крові, духу (?) і культурі (?)”, а український народ і російський — „братніми націями”.³⁵⁾

Який зде'генерований був його „патріотизм” і „патріотизм” Драгоманова, що теж мав нас і москалів за „блізнят”. Або „патріотизм” Микити Шапovalа, що мріяв про Лігу народів східної Європи, в якій українці могли би „віддати свою любов” отому „братньому народові”, „старшій сестрі”. Це казали в часи, коли агресивність російського народу супроти нас виявлялася стократ яскравіше, ніж в XVII чи XVIII віках! У цій „еволюції”, коли від нормального протиставлення народу народові, перейшли наші батьки чи сучасники до протиставлення народу — лише певній касти московського народу, її режимові, виявляючи рівночасно свою любов до того цілого, чужого народу; в тім новім переконанні, що ми творимо одну єдність з мос-

³³⁾ „Історія Русов” стор. 229.

³⁴⁾ „Історія Русов” стор. 98.

³⁵⁾ „Хліборобська Україна” Віденсь 1921 кн. 3 стор. 63.

ковським народом — власне лежало оте звиродніння нашого національного почуття, до якого воно дійшло від часів „дикого” козацтва, до „освічених” і „культурних” туманів з часів нашого „відродження”...

Читайте старі літописи і хроніки, і всюди знайдете поняття „отчизни нашея” — завше в протиставленню до Москви як до чужини. Оскільки взнеслише, модерніше, шляхетніше, більш людське було те почуття, аніж виплекане діячами „відродження” в XIX віці, які за свою вітчизну уважали не тільки Україну, але й „Схід Європи”, ССР, і тому подібні виплоди хворої уяви і скастрованої душі наших радикалів, соціалістів і хліборобів -, „державників”...

І дійсно, тримаймо в свідомості оце предківське, розуміння патріотизму з одного боку, а з другого — викличім в пам'яті те наше поняття „патріотизму”, яким нас годують новочасні національні дегенерати. Ідеалом предків було — визволення їх „отчизни”, в тім виливався їх патріотизм, їх любов до рідного краю. В „культурної” людини XIX віку з табору ліберально-соціалістичного, інший вихід знаходить почуття любові до свого. Передусім — вона цього нормального почуття соромиттється, і коли вже про нього доведеться заговорити, то — ніби вибачаючись — вона зараз додає, що люблячи своє, „не оставить і ко всій Руси любові” (М. Драгоманов), особливо до тої, північної, до якої предки мали не любов, а погорду. Але і того мало! Для такого „культурника” ідеалом є не роззвіт свого народу, а „братерське єднання всіх народів, зілляння всіх народів в один народ”. „Справжнє щастя” — соціалісти думають лише про „щастя” — дасть лише „правдивий космополітизм”, щоби „злитися в одну братерську сім'ю народів”, „в один майже народ”, „як брат з братом”³⁶⁾). Коли про таке „братерство” говорять, ска-

³⁶⁾ Григорій Наш — „Мораль” СПетербург 1912 стор. 187-9.

жім, москалі — вони знають, що роблять, бо в них це значить російська нація, що поглине всі інші. В них такі розмови — це вияв інстинкту підбою, агресії, за-войовницьких намірів. Але коли про це говорить нещасний Гр. Наш із малоросів, доводячи, що сильний народ „мусить помагати слабшим”, себто нам, коли всі мають злитися в одну націю (там же стор. 190) — це кретинство. Так само, коли в ту саму нуту вдаряє незабутній Михайло Драгоманов, коли бездарно віршує:

*Ти, русин північний, один із всіх братів
Велике зложив государство,
Нехай же та сила послужить на поміч
Слабішим братам у слов'янстві.³⁷⁾*

Для одної прихильниці драгоманівщини, патріотизм, який ісповідували Полуботки й Велички, напевно видається якимсь „людоненавистництвом”. Звеличиниця Драгоманова сумує, що „останніми часами патріотизм робиться в нас словом, якимсь неприємним для поступовця, в якім лунає традиційний егоїзм кожного народу і яке протиставляють братерському інтернаціоналізмові та загальному пацифізмові”. Тому радить відкинути цей новий, ненормальний патріотизм і приняти інший, „шляхетний”, от нпр. патріотизм... Рабіндраната Тагоре. Не „ідолопоклонний культ нації до себе самої”,³⁸⁾ який разив і графа Румянцева, в наших предків, які ще не закоштували тагорівської і драгоманівської „мудrosti”.

Цей „новий” патріотизм, який несуть наші соціалісти й радикали, є м. ін. близький не лише патріотиз-

---

³⁷⁾ гл. про це докладно М. Мухин — „Драгоманов без маски” і „Більше світла”.

³⁸⁾ Софія Русова — „Рабіндранат Тагоре виховник” Праці Укр. Високого Педагогічного Інституту ім. Мих. Драгоманова в Празі. „Науковий Збірник” т. I. під загальною редакцією д-ра Василя Сімовича Прага 1929 стор. 301-2.

мові Тагора, але й патріотизмові Льва Толстого, бо він жеуважав, що „патріотизм є в наш час почуття неприродне, нерозумне, шкідливе, що спричиняє велику частину тих нещасть, від яких страждає людськість”.³⁶⁾

Це властиво і є патріотизм нашої дувової „верхівки”, отих „культурних” інтелігентів минулого віку, який і досі покутує в запаморочених мозках радикально-соціалістичної, чи ліберальної нашої „еліти”. Але отої „новітній”, інтернаціоналістичний і пацифістичний патріотизм, оте звиродніле почуття XIX віку — наказують нам шанувати як наші „традиції”! Якраз за те на нас накидаються, що гидимося такими „традиціями” часів упадку; за те, що прагнемо завернути нашу ментальність до великого минулого, коли люди жили нормально, думали нормально, відчували нормально; коли патріотизм — був патріотизмом, а не космополітизмом; коли нація була нацією, а не „всенацією”; коли любов до свого була любов’ю до свого, а не — водночас — до чужого і ворожого.

Тут нема вибору, ні погодження. Або — патріотизм наших предків, або — „патріотизм” Тагоре, Толстого, Липинського, Винниченка, Шаповала і графа Румянцева, — всіх отих, які той нормальний патріотизм, що ми хочемо воскресити з минулого, обкидають болотом; всіх тих, яким цей наш патріотизм заносить „ідолопоклонним культом нації”, „неприємним для поступовця”...

„Ідолопоклонний культ нації” називають ще наши „патріоти” типу Толстого — „зоологічним націоналізмом”. Що розуміють вони під цим не так страшним, як глупим означенням? „Зоологічним націоналізмом”, на їх думку, перейнятий всякий, хто нпр. не затягається

---

³⁶⁾ Л. Толстой — „Патріотизм і уряд”.

до спільногого фронту з Москвою чи з сіонізмом; хто не тремтить з захоплення на сам звук імені Пушкіна; хто не співробітничає в „Н. Шляхах”. „Зоологічним націоналістом” є всякий, хто каже, що живучи між вовками, не можна мати зубів і вдачі корови, або що в злодійськім селі не накладають на сторожевих псів намордника. Хто так думає, той, на їх думку, проповідує „щастя ножа” і приносить ганьбу „нашому культурному і гуманному століттю”. Така їх „традиція”, яку вони хочуть прищепити нашому вікові, вікові війн і революції.

Для наших бубнійв людяності, всяка людина не нашої породи це не чужинець, а — брат. То лише „націоналісти звертали всю причину лихого стану українства на „ворожих сусідів”, раді були зачіпати їх... Напроти, ми (космополіти — Д.Д.) думали, що народу... чіпти нічого, а з демократично-прогресивними елементами в них навіть треба дружити”. До всіх слов'ян треба „ставитися з любов'ю”, забути „нікчемні свари”. Рацію мав індуський мудрець Тагоре, що — „ті що обдаровані міцною силою любові, що мріють про духове об'єднання, що мають найменше ненависті до чужинців”, ті переможуть в житті і гримутуть „провідну роля в майбутнім”, тим усміхнеться доля. І навпаки нетолерантні — зійдуть на пси.⁴⁰⁾) Така була думка їх всіх, того чесного товариства гуманістів, від батька і вчителя почавши, а скінчивши на епігонах — Коберськім та письменниках з „Громадського Голосу”, „Впереду” й інших червоних чи рожевих часописів... Хто цієї любові до всіх друзів і недругів не має, той — вирід серед українства, той „кривавий романтик”, той хоче повести наш народ „на звірячі шляхи”, для яких

---

⁴⁰⁾ Праці Укр. Вис. Педаг. Інституту ім. Драгоманова „Драгоманівський збірник” Прага 1932 стор. 2, 18 і ін. Там же „Збірник” т. I 1929 стор. 303.

„не може бути ґрунту в моралі та психіці українського народу”.⁴¹⁾

Люди, перепоєні тою „кривавою романтикою”, це — „тупоумні міщухи” і в них „хамський рух” воскресив „звіринні інстинкти”,⁴²⁾ від яких — хай доля хоронить наш народ...

За цим блеянням одвертих чи закаптурених драгоманівців, не один готовий забути, що в цім крику нема ніякого „поступу”, ані „гуманності”, є лише звичайна овечя мудрість. А ще до того — мудрість, яка нічого спільногого не має з мудрістю наших предків перед часами „відродження”.

Бо предки ті зовсім не дивилися на світ, як на рай перед гріхопадінням. А коли й були „обдаровані міцною силою любові”, то її вистарчало лише для своєї породи. Вони зовсім неуважали, що братерство є завжди на місці. Навпаки, не разуважали, що глупо давати „стерегти шулікам голубів”. Вони думали, що „єднати вівці з вовками на одній луці, це всупереч садмій природі і здоровому розмислові”. Щождо заповіді чоловіколюбства Тагоре та його наших епігонів, то предки воліли „в разі конечности, ліпше впасти в руки Божії, ніж в руки людські”...⁴³⁾ Ні до людей, ні до людців, ні до людськости особлившого довір’я не мали.

Взагалі і під тим оглядом було провалля між їх світоглядом і світоглядом „відродженого” українства XIX століття. „Нова Україна” — орган соціалістів-радикалів з-під знаку М. Шаповала, писала: „любити свій край, рідний край... ще була зрозуміла річ” (не природна, не приказ сумління!). „Але з цього не виходить, що треба було з погордою, або з ненавистю ставитися

⁴¹⁾ „Діло” (стаття О. Саліковського) ч. 15 1924.

⁴²⁾ „Вперед” Львів травень 1933 стаття Вол. Темницького.

⁴³⁾ „Історія Русов” стор. 18, 139.

до інших народів". В. Липинський вчив, що, визволяючи наш народ, мусимо іти разом з Москвою, не проти неї! „Драгоманов думав, що треба любити свій народ поруч із другим, а не проти другого” (соціалістичний Гаркун-Задунайський тої самої думки на цей предмет, що і Румянцев-Задунайський). „Так само, як ми любимо свій дім, свою сім'ю, свій спосіб життя, але це не примушує нас ненавидіти те все в інших людей”,⁴⁴) — твердили вони. І в консеквенції — як же ж хутко схильяли шию, як прудко вирікалися любові і до свого дому, і до свого способу життя, коли міцна сила московської півночі наказувала їм свій, чужий їм, спосіб життя — уважати за власний і „рідний”. Любов до свого, яка була тільки „зрозумілою річчю”, а не позарозумовою пристрастю, — хутко вистигала... А любов „свого поруч із чужим” як же ж прудко доводила до заміни свого на чуже...

Оскільки більше відпорності під тим оглядом мала філософія прадідів наших. Коли по однім невдалім нападі турків на Січ, гори яничарських трупів залягли кошовий майдан, іх рішено було — спалити, „бо на побитих... трупах кунтуші всі були в єдиній крові бісурменської аки омочені... І єслиби їх хто пожотів знімати”, тоби мусів „руки свої тим сквернити”.⁴⁵⁾

Але для Шаповалів, Григоріїв, Винниченків, і навіть для Липинського, московська сила — це були за bludshі брати. Треба переконати їх — і вони отямляться.

Якою ж зasadничо іншою, зasadничо неідилічною була філософія прадідів, що цуралися контакту з невірними! В їх навернення не вірили запорожці, вірили в їх витереблення чи унешкідливлення. Це були — „безбожні агаряни” з нашої минувшини. Це були „про-

⁴⁴⁾ „Нова Україна” Прага 1922 ч. 13-15.

⁴⁵⁾ С. Величко op. cit. т. II стор. 363.

клятий і безбожний Ногай”, „проклятий і безбожний Шелегуба”. Це були зненавиджені насильники, не засліплени брати, яких треба наумити.⁴⁶⁾ І нікому з наших предків, що змагалися кривавим змагом з тими яничарами і агарянами не згірш, аніж наше покоління з большевиками, — і в тямці не було любити свій народ не „проти” тих Ногаїв і Шелегуб, а „поруч з ними”! Нікому з наших предків і в голові не змістилося б, що можна було інакше, як „з погордою, або з ненавистю ставитися” до тих наїзників...

Це нове наставлення до братів Шелегубів („братів-пролетарів”, „братів-хліборобів”) приніс щойно наш звироднілий XIX вік з Драгомановими і іншими апостолами нашого „виродження”...

Драгоманов і драгоманівці не розуміли, не знали категорій — „свій-чужий”, не розуміли, що від не свого нема правди. Вічно чекали здалекої тівночі, коли не політичного (на це їм було „наплювати”), то соціального „визволення”, за яке багато прощали наїзникові. Не раз просто кликали його до себе...

І як же ж, знову інакше дивилися на ці речі далекі пращурі! В „Пожвалі кагану Володимирові” казав тодішній проповідник: „не наведи на нас напасти... Не предай в руки чуждиїх, да не прозветься град твій плінен і стадо твое пришельци в землі несвоїй (пригадується Шевченкове — „на нашій, несвоїй землі” — Д.Д.), да не прерікут страни: где есть Бог їх?” Жахом наповнила серця пращурів гадка про навалу „чуждиїх”. Вони знали, що за „чуждими” йде і їх Бог, перед яким мусіли б схиляти коліна; що „чуждії” не приносять визволення, лише обертають підбитих в народ без свого Бога, без своєї правди, і без своєї землі.

---

⁴⁶⁾ „Літопись” пер. Коструби т. II стор. 89.

І ці категорії — Бог, своя правда, своя земля, стали чужими новітнім апостолам космополітизму, злиття народів, „всенації” і всеогортаючої любові! До якої дегенерації допровадив здорову душу нашого народу проклятий вік нашого упадку!

Новітні гуманісти ворожать наглу загибелъ всім тим, що „лише зміцнюють і розвивають свої бойові інстинкти, свою нетolerанцію”.⁴⁷⁾ Але „зоологічний націоналізм”, те „хижактво”, яке вони виклинають як кару небесну — за давніх часів не було це ніщо інше, як нормальна постава всякої одиниці, всякої породи у вічнім змагу за своє місце під сонцем. Ось як дивився на такі речі проповідник великого князя Володимира: він хвалив його, цього направду великого володаря, за те, що „підбив під себе сусідні краї, одні миром, а не покірні мечем...”⁴⁸⁾ Як політично-територіальну, так скріпляв він, виковував і духовно-релігійну єдність своєї країни, запроваджуючи християнство. А в „Поученні дітям” оповідає Мономах про війну з сусідніми ордами: „повоєвал до Лукомля... На Десні изимахом князя Асадука и Саука, и дружину их избиша... И на ту осень идохом з Черниговци... к Миньску, изіхахом город і не оставилом у него ни челядини, ни скотини... Идохом в Білі Вежи, и Бог ни поможе и святая Богородица, избиша 900 половецъ, ...а два мужа только утешоста”. Треба було й собі вовкомстати, бо з вовками довкола жилося: „и внидохом на святаго Бориса день из Чернигова, и іхахом сквозі полки половечскії і облизахуся на нас аки волци стояще, и от перевоза и з гор”. Правда, „Бог и святий Борис не да им мене в користь, неврежени доидохом Переяславлю”, але тому „неврежени”, бо знали вовки половецькі, що з ще грубо-

⁴⁷⁾ Праці Укр. Вис. Педаг. Інституту ім Драгоманова т. І стор. 303.

⁴⁸⁾ М. Грушевський — „Культурно-національний рух на Україні в XVI—XVII вв.” Київ—Львів 1912 стор. 66.

шою звіриною від себе мають діло...⁴⁹⁾) Не з скарлуватілими нащадками тих наших стародавніх лицарів.

В ті часи не „толеранція” була законом, а відплата. Князь Володимир казав (1152): „оже буду жив, то любо свою голову сложю, любо себе мщю”. Засадою Сірка супроти татарів було — „вет за вет”. За кривди, заподіяні ординцями Україні, ніс „огнем і мечем” — „отмщение хану і цілому Криму за турбації, зневаги і шкоди”. А взявши в полон „тумів”, потатарчених українців, наказав, як верталися до Криму, „всіх без жадного пощадення на голову вибити й вирубати”, уважаючи, що так було б і для них краще, „нежелибисте міли в Криму между бісурманами розмножатися на наши христіянські молодецькі голови”.⁵⁰⁾)

Взагалі в ті часи інакше, аніж в XIX віці вірили в справедливість Божу. Тепер, слова „Мні отмщение і аз воздам”, толкуються в тім сенсі, що не людська це справа, а Божа, а як Він зробить — Його річ. Тоді думали інакше. Тоді вірили свято, що ніякий гріх не мине насильника, що „аз воздам” це не пусті слова, що вони колись таки здійсняться і то, як напр. думав Мономах, руками людей, яким „поможе Бог і пресвятая Богородиця”. Оповідаючи про катування українців москалями по Полтаві, в Лебедині, автор „Історії Русов” пише: „єжели по словам самого Спасителя... „всякая кров, пролитая на землі взищется от рода съого”, то „якіж взискания належаться за кров народу русского, пролитую... до съого дня”, до часів Меншикова і Петра (ст. 213). Коли той сам кат його народу, підніжок Петрів, Меншиков, попав в неласку і на заслання, автор „Історії” каже, що це „помянена бисть перед престолом Всевишнього кров многих мертвцевів, не-

⁴⁹⁾ „Хрестоматія церковно-словенская и древно-русская” Відень 1854 стор. 277-9.

⁵⁰⁾ М. Возняк — „Старе українське письменство” стор 372 і наст.

повинна пролитая на Руси”, це „изли Бог чашу гніва свого на главу убійци і на дом його” (стор. 232). Величко уважає, що коли на Україні з’явився великий муж, що карав насильство і кривди і несправедливості, то це „милосердие Божие”, побачивши „свише на такії невинні терпіння”, того мужа „во отмщение оних всіх бідствій опреділило”.⁵¹⁾ Мученики тих часів це не були мученики теперішніх сторонників Тагоре і Толстого — паралітики на роздорожжю. Це були мученики, які „невинно пострадавші, воліють... із пробів своїх, жадаючи за кров їх отмщення”.⁵²⁾

Як ріжнилася від них ментальності тих толстовців з-під знаку соціалізму чи радикалізму, які проповідували не свободу Сірка, Мономаха, Величка, автора „Історії Русів”, лише свободу індуського святого, „правдиву свободу без ніякого ворогування, яке доводить до війни”; свободу, оздоблену „пробудженою свідомістю, яка ставить народ понад усякі обиди і знущання”, змушує його не звертати на них уваги. А коли й бути патріотом, то того „шляхетного” патріотизму, якому не вільно „переходити у войовничий” патріотизм⁵³⁾ і який „виявляється в тихому стражданні”.

Взагалі сучасні проповідники „гуманності”, „людянності” проклинають „завойовницький дух” і „отмщеннє”. Бо й що з нього вийде? „Чи справді завойовничий дух є необхідний, щоби націю удержати в стані свіжости, гарту і здоровля?” Зовсім ні! Народи переняті таким духом — зле кінчили, або скінчать (автор того певний).⁵⁴⁾

Бо культ „завойовничого духа”, культ „сильної еліти”, повчали вони, — лише „тим самим скріплюють ту силу, що наступає на наше ж народне жит-

⁵¹⁾ „Літопись” С. Величка т. IV стор. 305.

⁵²⁾ „Історія Русов” стор. 63.

⁵³⁾ Праці Укр. Педаг. Інституту т. I стор. 297, 303.

⁵⁴⁾ К. Пушкар — „Націоналізм” Львів 1933 стор. 33, 34

тя".⁵⁵⁾ Отже — удаваймо мертвих, втягнім в себе пазурі, або ще краще даймо обстригти їх і аж тоді все буде в порядку! Не викликаймо вовка з лісу. „Наше народне” життя”, на їх думку, потече тоді молоком і медом!

„Реальних питань життя не дається вирішити самою фразою про „національну етику”, або „інтерес нації”. Співжиття людей і цілих народів мусить отже регулюватися якимись іншими засадами, які й зовемо „етикою”... Правда, деякі етичні кодекси „мали на думці лише громадян свого племени, а відносно інших, „варварів”... радили примінювати засади „національного” чи конфесійного егоїзму. Але нема ніякого сумніву, що нині це вже пройдений шлях, до якого нема повороту і що навіть у сферу міжнаціональних відносин... вкочуються нові етичні норми, загальнолюдські”.⁵⁶⁾

Конкретно? Конкретно, наприклад, — не вільно ніяким способом — супроти Ленініх і Постищевих послуговуватися якоюсь окремою „національною етикою”, або — ще гірше — „національним егоїзмом” 40-мільйонового тиранізованого народу, неначе супроти якихось „варварів”! Це було б негуманно і не людськи. Треба знайти спільні з ними етичні засади — і на їх підставі вже з ними порозумітися.

Хто ж несе ті „нові етичні норми”? Їх носієм є в першій мірі соціалізм.. Очевидно, він „ще кволий, в устах членів пануючих націй, він часто-густо „обтяжений ще імперіялістичними навичками попередніх поколінь”, але це нічого, він вже „викристалізовує свою ідеологію щораз більше і є на добрій дорозі до того, щоб вибороти авторитет засадам загальнолюдської

---

⁵⁵⁾ там же стор. 74 примітка.

⁵⁶⁾ там же стор. 126.

етики в практичнім житті”.⁵⁷⁾ Отже, не спішімся, поможім Сталінові, Блюмові, Адлерові викристалізувати в собі „засади загальнолюдської етики”, повчім їх, переконаймо їх, але, на Бога, не засвоюймо й собі ту „етику людоїдів”, яка лише компромітує нас перед „культурним світом”!...

Це може видатися пересадою? Але так не є. Цей мотив повторяється стало в „новітнім” українстві — від Драгоманова через С. Єфремова і українську пресу часів між першою (1905) і другою (1917) революціями в царяті, через „Украинскую Жизнь”, аж до останніх лисань на еміграції Винниченка, Шапovalа, або — отих радикалів, з яких наймаркантнішого я оце цитував... Це люди, яким не поможет ніщо; це люди, яких мозок наскрізь пережерстий пранцями „людянності” і „гуманності”; це люди, яких „наука” своїм труп’ячим сопухом затруїла наше духове життя в минулім віці, затруює його ще й нині, яка в’ялить в нашім окруженні все пішне, здорове, гарне, що стріляє високо в небо.

Все в них просто — в людей цієї заячої психології. Все залежить від того, щоб зробити людей (і ворогів) „делікатнішими, добрішими, справедливішими, примусити їх думати не тільки про себе самих”. Про це дбає — чудесна фея-чарівниця — наука. Вона ж — „дovedить до поступу в відносинах поміж народами та в порядках громадських і державних”. Коли є на світі насильники, Аттілі, Тамерляни, Петри і Катерини, Сталіни, — це нічого, це минеться, бо „науковий поступ... переміняє на ліпше і духову природу людську” і підносить людей „понад старе життя, близьке до звірячого”.⁵⁸⁾ Лише без „національного egoїзму”, бо сполохаете непотрібно чулі серця новітніх Петрів і Катерин,

⁵⁷⁾ там же стор. 126.

⁵⁸⁾ Григорій Наш — „Мораль” Петербург 1912 стор. 154-5, цитата з Драгоманова.

які під впливом науки і соціалізму вже „на добрій до-
розі!” признати над собою авторитет загальнолюдських
етичних норм! Іх „духова природа” переміниться „на
ліпше”, і так — повільно, але певно — ми дійдемо „до
поступу в відносинах між народами та в порядках
громадських”...

Ось була та гуманна філософія, яку несло нам XIX
століття. Ось був той світогляд, який і досі покутує
в головах його жалютідних епігонів.

Коли ж ви думаете, що цитованих вгорі взірців
того кретинізму не можна перевищити, то помиля-
тесь...

Одним з божків сучасного й минулого радикалізму
був Михайло Павлик. З нагоди його ювілею його при-
хильники писали про нього, що стоять він, немов „ве-
ликомуученик народу і синонім героїзму” серед „всіх
великих людей в ряді, який починається Ісусом”. Сам
про себе, з характеристичною демократам скромністю,
писав, що має в собі „остре почуття правди, лагідність
і завзятість, делікатність і добрість”. Був великим по-
ступовцем і в своїм творі „Ребеншукова Татяна” ви-
словив думку, що ліпше було б, коли б люди не брали
церковних шлюбів, а „парувалися як птахи”...

І ось цей геній дає засадничу, наскрізь перейняту
загальнолюдською етикою, відповідь на питання, —
що робити, коли всякі „варвари”, оті Петри чи Аттлі,
„не послухають голосу науки і не змінять під її впли-
вом своєї духової породи”? Що тоді? Може, як Велич-
ко, або автор „Історії Русов”, або стародавні князі, чи
інші „варвари” — приректи їм помсту? Але де! Наш
лагідний гуманіст і сторонник пташиного парування,
відповідає інакше. Згідно з цілою філософією свого ра-
дикально-соціалістичного оточення, він віщує, що
тоді тим ненаверненим трішникам треба прощати! І по-
кликується на себе, що теж „прощає своїм просвіче-
ним землякам не лише тяжкі кривди, заподіяні ними

мені, але простиш я моїм просвіченим землякам навіть тяжкі кривди, заподіяні моїому народові”.

Цитуючи отсі слова, Франко з’їдливо додає: „Се вже справді верх гуманності, до якої не підіймався навіть сам Христос, бож Він простиш тільки тим, що мутили Його, а тим, що кривдили брата, обіцяв тьму кромішну і безплатний опал в вогні вічнім”.⁵⁹⁾ Так „хочай коротко, але велми прикро й досадительно”, як сказав би Величко, пише Іван Франко про радикального божка і його „етику”.

Навів я цей уступ не як жарт. Цей „жарт” драстично характеризує те духове підложжя, з якого виросли наші корифеї „поступу” і „вселюдської справедливості”, що „традиції” моральних сифілітиків прагнуть прищепити здоровій нації.

Порівняйте всепрощаючу дурійку Павлика з такими словами князя Ізяслава з XII віку: — „Аби Бог дав здоровля, а месть буде”, і побачите ту духову прірву, яка ділить дві епохи, дві традиції. Люди тої старої епохи надіялися не на „науку”, не на „поступ”, не на злагоднення звичаїв, не на наумлення Аттіл, чи уморальнення „поганих половців”, не на загальнолюдську етику, лише на власну духову і фізичну силу. Механізм цієї сили в житті не був для них чимсь аномальним, лише законом даним життю Богом. Вони твердо вірили та ісповідували (бо це „признаєт умний всякий”), — що „всякое творение” „має право боронити своє буття, власність і свободу” та що „на те йому і дані самою природою, або Творцем його достатні знаряди або способи”⁶⁰⁾), щоб їх удосконалити, щоб стати самому відпорним.

А Величко пише: „колиже если безсловесній звірі, будучи в запертю, при всяком довольстві от господ сво-

⁵⁹⁾ І. Франко — „Михайло Павлик” 1905 ЛНВісник стор. 160 і наступ.

⁶⁰⁾ „Історія Русов” стор. 111.

їх, натуруальним правом звикли все те довольство уничтожати, і всяким способом, вожделінної собі іщучи свободи, яритися і устремлятися на їх, господ своїх, то «ое диво і кий гріх» — коли подібне зробить в потребі людина?⁶¹⁾ А всім противникам „зоологічного націоналізму” радимо прочитати слова одного з найбільших людей, якого видала наша земля: „всі народи боронять життя своє і свободу, і звірі, і птахи роблять те саме. На те Бог дав їм зуби і пазурі”.⁶²⁾

Е народи-пани і народи-плебеї, або як цих останніх зве Шпентлер, феллахи. Шевченко їх означає теж своєю назвою. Плебеїв — називає „свинопасами”, „пречкосіями”, народи-панські — „лицарськими синами”, „козаками”, як особливий людський тип, створений панувати, не над кимсь, а на своїй землі; бути суб’єктом життя, не його об’єктом, не глиною в чужих руках, не „сміттям” і „гряззю”. Мотивом чину цього типу людини, була „слава”, і її здобуття. Мучить її найбільше не економічна „кривда”, а відірання свободи, зганьблення, те, що „у ярмах лицарські сини”.⁶³⁾

Цей поділ на „лицарів” і „свинопасів” серед народів, на аристократів, панів і плебеїв — не є поділом клясовим, соціальним, лише — психологічним, типологічним. Кожний народ представляє, в певній хвилині, його провідна верства. Вона може складатися — з касти жреців, феодалів, дрібної шляхти, бюргерів, або „селянсько-робітничої” бюрократії, — це все одно. Напр., напередодні великої революції, 1789 р., знуджена

⁶¹⁾ „Літопись” С. Величка т. IV стор. 144.

⁶²⁾ М. Костомаров — „Богдан Хмельницький” т. I стор. 276.

⁶³⁾ пор. Д. Донцов — „Козак із мільйона свинопасів” 1935 Вістник стор 369.

пануванням і спрагнена матеріальних утіх, французька феодальна аристократія — хилилася вже до феллахського типу. Так само козацька аристократія на Україні — виразний аристократичний тип за Богунів і Дорошенків стає типом плебейським за панів Халявських і Довгочхунів.

Щоб розріжняти ці два типи, ніщо не є таким добрим пробним каменем, як їх відношення до суспільно-політичного ідеалу. Плебея — пізнаєте по його тузі за „соціальною справедливістю”, за рівністю (хочби під тираном). Пана — пізнаємо по його тузі за свободою, все одно якою ціною. Любов селян до „батюшки царя”, який їх охоронить проти панів, або старшин — це любов плебея. А луна її бренить у звеличенні царата Драгомановим, у припаданні наших соціалістів до ніг большевицького царя, що „все ж таки зробив дещо позитивного на Україні” („Трудова Україна”). Плебея — пізнаєте, особливо, і по тім, що він недоцінює значення політичного власновладства...

Цей суто - „свинопасівський” світогляд цілком опанував нашу ліберальну інтелігенцію минулого віку. Навіть історик Костомаров уважав державу передусім за знаряддя насильства, вона повстала як „плід завойовань”.⁶⁴⁾ Відомо, що антидержавний, наскрізь анархічний ідеал проповідував і Драгоманов. Антидержавний характер носить і концепція Липинського — „трех Русей”. Все, що було сполучене з вищою формою народної організації — з державою, уявлялося тій нашій інтелігенції як прояв насильства; їх разив „інстинкт державного насильства”, натомість вабила мріячна утопія „народоправства”.⁶⁵⁾ Так і „в історичній концепції Грушевського, змагання до витворення власної держави й вза-

⁶⁴⁾ І. Кріп'якевич — „М. Костомарів” 1925 Львів „Стара Україна” V.

⁶⁵⁾ Д. Дорошенко — „Огляд української історіографії” Прага 1923 ст. 175-6 примітка про П. Житецького.

галі державницькі стремління, стоять на другому пляні супроти стремлінь народних мас досягти максімум задоволення своїх соціально-економічних інтересів". Він уважав, що „соціально-економічну і національну еманципацію українського народу можна досягти і в межах чужої державності (російської і австрійської)", тому „він мало цінить державні змагання українських князів та гетьманів і осуджує їх", поскільки вони „вимагали жертв" від мас народу. Грушевський сам признається, що „був вихований в строгих традиціях радикального українського народництва, яке вело свою ідеологію від кирило-методіївських братчиків і твердо стояло на тім, що в конфліктах народу і влади, вина лежить по стороні влади... З тих принципів виходить проф. Грушевський... в оцінці рухів українських народних мас.. і виступає проти власних князів — як ось його погляд про рух „татарських людей" XIII ст. проти короля Данила".⁶⁶⁾

Ці ж „висновки" помогли йому піти назустріч новим „татарам" — большевикам в 1919 році, піддавшись їх обіцянкам. І не була це якась „людська помилка", не якийсь несподіваний скок в гречку, — це випливало, як бачимо, з його загального наставлення, з цілої психіки... Люди тої психіки думали, що й чуже татарське військо могло принести визволення нашим древнім „булоховцям". І, паки і паки, оскільки інтелігентніший, і мудріший був автор „Історіи Русов", що писав: „всякий народ повинен мати своїх воїнів, щоб поручити свою долю і безпеку не чужоземному, а своєму воїнству", а доручати ту безпеку і долю ординським воякам — це все одно, „неначе приставити шуліку стерегти голубів, а вовків — овець" (ст. 18).

---

⁶⁶⁾ там же стор. 190-91.

Радикал Пушкар перестерігає „перед пересадним надаванням державі, як такій, завеликого значіння в житті народів”, мовляв, обайдеться й без неї.⁶⁷⁾

Ненависть до козацької епохи, одної з найбільш близкучих нашої історії, поділяють всі сучасні феллахи-інтелігенти, починаючи від новозорянців і жінчаючи — радикалами. Козацька доба для „Нової Зорі” — є „періодом найгіршої анархії”. Шельменко-денщик, що надає тон „Нової Зорі” — так ненавидить ту нашу добу, що хвалить погромницю козацтва, московську царицю Катерину, бо „цариця Катерина зробила велику прислугу українському народові, зруйнувавши руїнницьке гніздо розбишацтва на Запоріжжі. Тут наш поет Тарас рішуче помиляється, думаючи, що вона „доконала вдову-сиротину”...⁶⁸⁾ Стуючи в позу культурника, споглядаючи згори вділ на хлопа „Тараса”, д-р О. Назарук навіть не підозріває, яким правдивим аристократом, порівнюючи з ним, типовим, в сенсі Шевченка, „свинопасом” — є геніяльний автор „Кобзаря”...

Тої самої думки на державницькі змагання тримається і другий „гречкосій” Микола Шаповал. Вже на еміграції, він хвалиється якто він „писав ще в 1913 р.: „у нас нема предків, підних пошани... Ріжні хами-розвбійники, гетьмани... Культуру наших предків, ...сміло кидаємо в піч”.⁶⁹⁾ Ще одне осяльче копито!

Так само проповідують і наши ріжні Тагори. Наши князі — були „насильники і чужинці”. Натомість ціла симпатія їх лежить по стороні „бродників”, які в XIII столітті „допомагали татарам супроти русинських князів” (термінологія „русинський” — не з краківського „Курерка”, а з книги „українського соціологічного інституту в Празі”). Всі їх симпатії лежать не по стороні будів-

⁶⁷⁾ К. Пушкар ор. cit. стор. 60.

⁶⁸⁾ „Нова Зоря” 1933 ч. 34, 1936 ч. 42.

⁶⁹⁾ „Українська Хата” Київ 1913 стор. 305-6.

ничих княжої Руси, а по стороні „бoloховців”, які „краще згоджувалися визнати владу татарську, аніж владу чужого (?)”, важкого ім Данила. „Болоховці” це були — не наволоч, не голота, а „свободолюбні елементи”. І всю цю саламаху пише під заголовком „Українська національно-державна традиція” п. Никифор Григорій, апостол нашого феллахства, *persona grata*, і сталий співробітник радикального „Громадського Голосу”.⁷⁰⁾ Бо коли Данило приносив тверду руку і вимагав твердої дисципліни, татари — приносили „свободу”, подібно, як і большевики, за якими теж і з тих самих причин, пішли новітні „бoloховці”, Винниченки і Грушевські... Кінець, очевидно, скрізь був однаковий — „татари” жорстоко потлумилися з „бoloховців”, але що спілка з татарами не дає соціального визволення — цієї науки „бoloховці” витягти не могли...

А за ними ще й ще! В повній згоді з новозорянцем виступає й радикал, якийсь Р. Літописець, який шкалює пам'ять великих будівничих княжої Руси в „Громадськім Голосі”. Не можна ж допустити, щоб діяльність тих будівничих „ідеалізували”! Во серед них панувало „браторбивство”, вони „нищили народ” і взагалі були представниками „середньовічної реакції”, а на війні були такі жорстокі, що спалили міста і „рубали у пень” трудячий народ і вояків противника. Ті, що будували нашу державність, були просто злочинцями, які ніяк не хотіли запровадити „новий лад правди, справедливости і волі”. Правда, сам наш „Літописець” мусить ствердити, що „наші князі були такі самі, якими були тоді всі інші князі і в інших народів”, але коли наш народ досяг якогось рівня культури, то це зовсім не завдяки тим князям, але „всупереч злочинній роботі тих князів”, тих „хамів і розбійників”, всупереч вся-

⁷⁰⁾ Український Соціологічний Інститут в Празі „Народознавство” I—III, 1931.

ким Мономахам, Ярославам, Мазепам і Хмельницьким...⁷¹⁾ Ці князі — це були февдали, драгути й нероби, які лишили, гуляли, непотрібної „слави добували”, марнували народне добро на палаці, фортеці, собори і армію (такі були прокляті мілітаристи), різалися з половцями й печенігами (такі були захланні імперіялісти), не даючи працювати трудящому народові.

Отже, територіяльне об’єднання нашого народу, його оборона перед кочовиками, уможливлення мирної праці плугові орача, епоси про полк Ігоря та інші, які постали на тлі їх воєнних походів, величні церковні будівлі, християнство, наша „латина” — церковно-слов’янська мова, що вперше — разом з Церквою — об’єднала націю в один організм, пам’ятки нашого письменства, спомини терпінь і змагань — все, чим ми живемо досі, що нам всякими способами прагнуть, але не можуть, видерти противники, все, що зробило з нас націю і без чого ми нею не були б, це новітні „хами і розбійники” називають сміттям, яке треба кинути до печі!

І чим це замінити? Наукою кретинів, що воюють з „ідолопоклончим культом нації”, славлять царицю Катерину, поборюють „інстинкт державного насильства”, проповідують „любо в до північної Русі” і мудрість смирних індусів; науковою тих, що радять „стати понад усікі обиди і знущання”; які кажуть, що патріотизм має „неприємний для поступовця” присмак, які пропонують знищити, як „реакційну”, концепцію боротьби за існування, а запровадити натомість ідею, що з „демократично-прогресивними елементами” інших народів „треба дружити”... Собі ж вистане плекати „літературу, національні пісні, національні гимни, національні обходи, одяг, улюблені краски, потрави і ін-

---

⁷¹⁾ „Громадський Голос” 1938 ч. 3, Р. Літописець „Як: були способи діяльності в нашім середновічі?”

ше".⁷²⁾ Ковбаса, чарка, гопак і вишивана сорочка, — як ознаки правдивого, не хижакського патріотизму!

Грушевський радив пробачити більшевикам „не-одно з того, що нам боком вилазить”, бо були вони „завзяті оборонці трудящого люду”... „Пробачити не-одно” — між іншим і зрабовану державну свободу, яка була річчю, в їх очах, другорядною. А триста літ тому казав проповідник Касяян, в промові на похороні Сагайдачного: „Найбільшою річю між всіми — суджу вольності!” В тім — суттєва ріжниця цих двох родів людей!

Той сам прихильник татарських людей, і „всенації”, соціяліст Григорій-Наш, пише — „чия земля, того й держава. Тому — (під час революції 1917 р. — Д.Д.) — українські народні маси йшли не за гуртком консерватистів, що бундично звали себе „самостійниками”..., а йшли за соціялістами”. Тому „не цікавилися тим, хто буде на Україні королем — українець, москаль, чи німець — а цікавились тим, кому буде належати земля, фабрики і т. п.”⁷³⁾). Ці слова, соціалістичного „вченого”, зраджують світогляд найтемнішого неписьменного мужика, в найбільш культурно занедбанім селі! І вони є типовими для наших інтелігентських плебеїв! Де ж могли ті „свинопаси”, як іх духових предків звав Шевченко, тямити, що „чия земля, того держава”, а навпаки, як це показали хоч би більшевики! Де ж могли ті „свинопаси” тямити, що питання „чия земля” саме залежало від того, чи на Україні сидів „король”, взагалі свій володар, чи московський губернатор! Де ж могли сторонники „всена-

⁷²⁾ „Нова Зоря” 7 XII 1933.

⁷³⁾ Н. Григорій — „Спогади „руїнника” 1937 „Громадський Голос” ч. 29.

ції” і противники „шовінізму” тяжити, що питання „чия буде земля” на Україні, багато залежало саме від того, чи тим „королем”, чи „губернатором” в Києві буде „українець, москаль, чи німець”! Їх космополітична душа приймала навіть татар в історії і большевиків в сучасності — аби дали трудящому народові „землю”, хоч би потім її — мали й відібрати.

В цьому цілковитому недоцінюванню політичного моменту — лежить типова риса феллахів! Черкасенко лаяв оборонців старої України, козаків, за те, що надаремне „широке море крові розілляли” для глупої химери, замість „довгий спис” перекувати „на рало хлібороба”! Яка ж є відмінна від сеї феллахської, філософія нашого минулого щодо цієї преважної справи! В 1111 році „вложи Бог Володимиру в серце и нача глаголати брату своему Святополку, понужая его на погания на весну”. Але Святополк був противник імперіалізму і щирий оборонець трудящого люду. А з ним і його дружина, яка й відповіла: „Не веремя нині погубити смерьди от ролы”. Володимир хотів „промислити о Руськой земли”, а Святополк — все думав про трудящий народ. „И рече Володимир: „Како я хочу молвiti, а на мя хотять молвiti твоя дружина и моя рекущe: хощеть погубити смерди и ролю смердом. Но се дивно мя, брате, оже смердов жалусте и их коней, а сего не помишляюще, оже на весну начнетъ смерд тот орати лошадью тою и, приїхав половчин, ударить смерда стрілою и поиметь лошадьку й жону его и діти его и гумно его зажжеть, то о сім'я чему не мислите?” И рече вся дружина: „Право во истину тако есть!” „...и поидоста на половці”.⁷⁴⁾ Бо були це оті прокляті імперіалісти, які „звертали всю причину лихого стану на ворожих сусідів, раді були задирати їх”, не

---

⁷⁴⁾ М. В о з н я к — „Старе українське письменство” Львів 1922 стор. 139.

драгоманівці, які вірили, що „сусідів як народу і громаду чіпати нічого”, а „з демократично-прогресивними елементами в них навіть треба дружити”.⁷⁵⁾

Ту саму відвічну проблему, рала і меча („соціальні” і „політичні” волі), що і князь Володимир, остро розв’язує один з персонажів драми старих наших часів „Милость Божія”. Автор вкладає в уста свого головного героя, Богдана Хмельницького, такі слова у відповідь на привіті:

Що не ям є спричинником визволення краю,
..... но Творецъ и Содітель
Наш

.....
А желізо доброє важте и над злато,
Злато бо потемнієтъ без него як блато...

„Что злато и что сребро” — помагало тим, що про ніщо інше, лиш про них дбали?

Колікієж богатства желізо побralо!

А предки?

з золотих пугаров они не пивали.
О желізі старались, желізо любили
И велику тим себі славу породили.
Оних путем идите, оних подражайте,
Слави ища, богатства ви за ничто майте.

І ніби прозираючи козацьких потомків, оте „малоросійське дворянство”, яке „для лакомства нещасного”, за млинки і ставки зробилося „прыязю Москви” — перестерігає:

Не той славний, котрий многа лічит стада,
Но иже многих врагов своїх шлет до ада,
Сему єдино токмо желізо довлієт.

---

⁷⁵⁾ „Праці Укр. Висок. Педагог. Інституту ім. М. Драгоманова” Прага 1932 стор. 18.

Хто ж випустить з рук залізо, не довго тішитиметься і „соціальними здобутками”:

*Ибо, когда козаки уже обнищаютъ,
То не долго остатки ваши потриваютъ.
Откуду коня или ручницю, откуду
Инний порядок возьмут, аще не оттуда?
А без тих приборов что, мните, по нас будет?*⁷⁶⁾

Пророчі слова! Коли „козаки обнищали”, то і „смердів” повернули в неволю. Без власного заліза, рало хлібороба — стало ралом раба, про що не думали ні Черкасенко, ні Грушевський.

Сторонники останніх — це були українські „болоховці”, це була глупа демагогія! Бо вони з приємністю — як ми вже бачили — топчуть, як вороже „поступу” і „людяности” наше минуле — і оту „Милості Божію”, і велику мудрість князів, козацтво — все, на чім не лежить каїнова печать евнухської мудrosti часів „виродження”... Тому українство цих „болоховців” все знайде „зрозуміння” в чужих, як знайшов Драгоманов, що його визнали ліберали російські і большевики, як людину, що „відкидала всякі убогі теорії про святість нації” і „самостійницькі тенденції”; як людину, яка „сформувала галицьку соціалістичну свідомість під впливом російської думки”; що, очистивши ідеологічну атмосферу... від „націоналізму та безгрунтовного революційного бунтарства, виразно поставила боротьбу трудящих мас України на соціалістичний та інтернаціональний ґрунт”⁷⁷⁾).

Пригадайте собі, як ненавидів Драгоманов Шевченка саме тому, що був він воскресителем наших „реакційних” і „ретроградних” традицій історичних! Переїхавши, з яким архаїчним”, не „поступовим” запе-

---

⁷⁶⁾ М. В о з н я к — „Старе українське письменство ст. 340.

⁷⁷⁾ „Пролетарська Правда” 21 VI 1925.

реченням ставився Шевченко до понять „чужини” і „чужих людей”, „чужої землі”, „чужого піску”, „чужого поля”! Якою домінантною звучить в нього нехіть до „чужих людей”,⁷⁸⁾ нехіть чисто старолітописна, „величківська”, а з другої сторони пригадайте сентиментальні базікання Драгоманова про „рідну сестру” у слов'янстві, і ви побачите непроглядну пропасть між двома епохами, з яких одної — був довбушем Драгоманов, а воскресителем другої — Шевченко.

Пригадайте далі злобні уваги Драгоманова проти „фанатизму” Шевченка, і про те, що „людина цілком не винна в тому, чим вона стала і що робить”, що винні „порядки, при яких живе вона”. Пригадайте, як докоряв, що „Шевченкові ся нова думка була цілком невідома”, бо „він усе по старому судив та карав людей”. Пригадайте, як докоряв Шевченкові його „віру якогось пуританця XVII століття”! Пригадайте, як обурювався, що у Шевченка „сім’я, менша громада” мусіла „приноситися в жертву” великій громаді Україні! Пригадайте, як обурювався, що у Шевченка бракло „широких ідей нових часів”! Як обурювався, що можна було „ставити одну породу на стільки висше від інших, як се робив Шевченко” („Нема на світі України, немає другого Дніпра”) — і ви побачите, яке провалля ділило Драгоманова від Шевченка, побачите дві — відгороджені пропастю від себе — епохи, які ті люди в собі втілювали: перший — хирляву, згантреновану епоху демократизму і космополітизму, другий — велику епоху нашої старовини, близьку, свіжу, таку мужеську, в порівнянні з миршавими „новими думками” соціалістичної драгоманівщини...

Себто тих часів, коли не, як мріяв Шевченко, „гречкосії” стали знову „лицарськими синами”, а на-

---

⁷⁸⁾ Назар Гнатюк — „Чужина у Шевченка”, „Діло”
13 III 1933.

влаки — коли наша „еліта”, наша інтелігенція до решти сплебейзувалася, зфеллашилася.

Побачите, якою облудою є, коли драгоманівці „шанують” Шевченка, який був запереченням, гострим і непримиримим, всякої драгоманівщини.

В початках XIX віку запанувала в нас „мудрість” смерда, „мудрість” скита-орача. Три віки перед тим панувала мудрість не плуга, а заліза. Мудрість так основно забута соціалістичними смердами нових часів.

Яку б сторінку нашого минулого не розгорнути, на які дрібні стежки виявів людської душі не збочити, — завше напотикаємо на гостре протиленство двох світоглядів, двох психік, тодішньої і психіки „виродження”.

Коли неприятель взяв в полон славного ватажка козацького Нужного, за часів руїни, і військовий суд засудив його на шибеницю, то він випрохав собі, щоб його посадили на паль: „такою смертю, казав, помер і мій батько”... Де стрінemo тепер подібний шибеничний гумор?

Коли сейм затвердив Гадяцьку умову, нобілітовано цілий ряд козаків, — один з них, одержавши шляхетство, питався товариша: „А що, чи не стала довша моя тінь від мене, відколи мене зробили шляхтичем”?

Як сильно ріжниться оте відношення до чужої ласки і до своєї власної вартості від наставлення багатьох сучасних демократів, які так радо виводили свій рід від того чи іншого шляхтича, або від гетьмана або коли виводили від жінок, то конче від „графинь”, „княгинь” або навіть „фрейлін царського двору”...

Новітні демократи наші хваляться своїм розумом, який протиставляють „анаархістичному” почуванню „фашистів” і диких предків. Коли б вони знали, який дурний був їх той „тверезий розум”, порівнюючи з геніальним часто інстинктом прадідів!

Візьмім навіть таку інтимну сторінку старого нашого побуту — як поведінка з людьми, „добрий тон”, — і тут побачимо інакшість в тих часах і в теперішніх. В книзі українського *savoir vivre* з перших років по гетьманстві Розумовського, читаемо, попри звичайні актуальні і сьогодні приписи, напр. — „не викидати сlinи далеко од себе албо на сторону”, знаходимо й інші: „Не хвали себе ані уничижай, ані срамоти, нижче діло своє албо імня албо рід возвисшай, бо так чинять тільки ті, котрі недавно прославилися” . . . Хто пригадає собі товариські розмови з сучасниками-демократами, (особливо з тими, що удають з себе аристократів), скільки ж знайдете в них яскравого заперечення того припису! I як пригадують вони тих „парвенів”, з яких глузувала гетьманська Україна...

I дальше: „не важся торкати локтем того, котрого о що питати хочеш”. „Не мов о річах твоїх приватних і домових, хібabi з приятелем щирим... Пристало абись сам о себе рідко що мовив і о тим, з чого похвала тобі могла бути... Старатися аби не мовити по простацьку” і тп. Скільки в тих приписах правдивого аристократичного духа, що не потребує чужої санкції, освячення чи нобілітації.⁷⁰⁾ I скільки нарушень тих приписів знайдете в „добрім тоні” сучасних демократів! I цікаво, оті кілька приписів старокозацького доброго тону — не знайшов я — спеціально шукаючи, ні в однім з підручників доброго тону, виданих сучасними демократами, напр. п. І. Блажкевич.

Далеко завело б мене подрібно порівнювати ментанальність драгоманівців та їх сучасних епігонів, з сві-

⁷⁰⁾ Добрий тон другої половини XVIII в. (Почаївський друк з 1770 р.) М. Возняк — „Старе українське письменство” стор. 474.

тоглядом суворих віків, про які тут говорю. Певно, ті суворі віки теж мали свої хвилини взлету і упадку. І в них стрічаємо вияви страшного душевного заламання, але загальне духове наставлення яке ж було інакше! Впадали в гріх, але — був і тріх, були і правила. Була свідомість, що психічне заламання — заламання, зрада догми; що гріх — є гріхом; що безоднія, в яку не раз падалося — є проваллям а не шляхом поступу і цивілізації!

Ніколи, як в той XIX вік, в науці його сучасних епігонів, так дико не плюгавили, не понижували, не обезвартновали, не обріхували всього найкращого, чим жила наша збірнота і окрема людина тих давніх часів: патріотизму, віри в себе, віри в творчу ролю сили, гордости на своїх предків і на чини, воїв Ігоря, запорожців, останніх могіканів козацтва з XVIII віку. Ніколи не ставлялося тоді на постамент плебейське, нікчемне, заздрісне, трусливе, з його „ідеалами” рівності в рабстві, хилення чола перед сильнішим, благання ласки, плавзування перед носіями оманних інтернаціоналістичних чи інших „братерських” ідей, унидання змагу, туги за „загальним щастям”, „згодою в сімействі” і дефінітивного замирення з усіма, туги за світом, позбавленим трагізму і змагання, з видертим з нього мужеським первнем.

Пригадаймо деякі політичні „маніфести” чи „вірую” провідників нашого ліберального XIX віку (що відіграли таку велику роль в революції 1917 року) — і тоді зрозуміємо, яке спустошення в їх мозку поробили доктрини того віку. Тоді зрозуміємо — чому ми ті ідеології „мертвеців” поборюємо. Бо „вірую” сучасників-демократів, є витвором тих догм...

Пригадаймо стільки разів мною вже цитовані заяви любови і віданості (Грушевського) большевикам, заяви і освідчення любови — над трупами рідних земляків... Пригадаймо благання на колінах (Винниченка), просьби до большевиків, щоб дорогі товариши чекісти

позволили тому чи іншому бувшому голові незалежної української республіки — хоч в куті сісти в „рідній хаті”, де розсілися чужинці... Пригадайте виливи плебейських душ соціалістів (Вол. Левинського) зреєтися навіть своєї мови, коли б приказ з Москви довів їм, що це потрібне в інтересі соціалізму і братерства народів... Пригадайте цю безодню самопониження, — а з другої сторони пригадайте оту „ідеологію”, з якої те все виросло, і побачите, що відносяться вони до себе так, як дерево і його овочі. І зрозуміємо, що з того дерева толстовства, драгоманівства, космополітизму і „людяности” — нічого іншого не могло й зродитися, як оте духове рабство...

Наши селяни в наддністрянськім краю, майже сто літ тому, напередодні „весни народів”, по своєму реагували на неї. Вони просили панів, щоби пустили їх з панщини:

Ой, пане ж, мій пане, коли то те стане
Коли ж тому годі?
Пусти нас з панщини, пусти нас з данини
Пусти нас в свободі.

Так, туга за волею — віє з тих віршів. Але й — який же ж плебейський, невільницький дух — тоді ще так мало свідомої верстви. От, коли я говорю про сплебеїзовання нашої демократії в творах Драгоманова і в його науках, і в науках його епігонів, то власне це я маю на увазі. Бо в цім вірші — і в прозі Винниченка, Драгоманова, Грушевського і ін. — яку скермовували вони до большевиків, до братів слов'ян, чи до царата, — та сама життєва філософія. Є в ній — як і в тім наївнім селянськім вірші — і почуття власної нижчості, і віра в пана, і в доброту його, і нерозуміння законів життя і брак почуття власної гідності, все чим так ріжниться вік нашого „виродження” від суворої нашої давнини, коли ми ще були не демократією, а нацією, і від доби, в яку ми вступили, мимо волі еліти, по війні.

Коли я споглядаю, як — напр. в добі більшевицького флірту — як в СССР наступила доба „українізації”, як полюбили там і заопікувалися зненацька нашою культурою, мовою, піснею, як почали видавати для нас часописи на „рідній мові”; як ріжні шмайтеси чи просто кретини позволяли собі клепати по-панібратьськи по плечу великого автора „Заповіту”, — я думав, що це був лихий знак. Коли ріжні товариши з 2-го чи 3-го інтернаціоналу виголошували кілька здавкових речень про „братній пролетаріят”, якому робилася честь належати до їх організації, до організації „панів”, щоби мати право горлати разом з ними *regeat!* на їх ворогів і *vivat* на честь їх приятелів. Коли пригадаю, чим мали ми за ту наглу любов до нас віддячуватися, одами Рильського чи акафистами Тичини, — тоді я думаю — як гарно було тоді, коли нас ще не любили. Тоді — в цілій її розтягlostі і глибині — зачинаю розуміти вислів римського цісаря *oderint dum metuant*. Нехай краще ненавидять і бояться, аніж голублять і легковажать. Тоді з полегшою звертається зір до тих забутих часів, коли люди так тверезо гляділи на світ, не заколисуючи себе оманами; коли їх боялися й шанували.

Шпенглер каже, що — „ідей не можна висловити”: „мистець спотлядає на них, мислитель — відчуває їх, державний муж і вояк — їх здійснюють... Ідеї свідчать про своє буття через стиль народів, через тип людини”, через життя, а „життя — це ніяка система, ніяка програма, ніякий розум, воно само для себе і через себе”.⁸⁰⁾

Власне тип тодішньої людини був разячо інший від тої космополітичної „людини”, проти якої буриться дух нашого віку, але яка — серед недобитків соціаліс-

---

⁸⁰⁾ Oswald Spengler — Politische Schriften S. 86.

тів, масонів і лібералів — все ще намагається грати головну ролю на світовій арені. Ідеал людини в ті далекі часи був інакший від ідеалу космополітичного.

Це був, в повнім сенсі того слова, ідеал лицарський, як його розуміли і на Заході, і на тодішній Україні. Про князя Володимира Васильковича Волинського, пише Літопись, що високо ставив дане слово: „во хреснім же цілованї стояше со всею правдою”. І дальше, що був „страха Божія наполнен”; і щойно по переліку тих чеснот, згадує літописець про його гуманість і доброчинність: „милостини прилежаще”. Спершу говорить про його „мужество”, потім — про „ум” і аж тоді про інші „добродіяnya”. Скаля вартостей — цілком відворотна від скалі вартостей гуманістів і інших скігліїв XIX століття. Бо в противагу до цих останніх — Володимир „возвлюбив нетлінная паче тліньних, и небесная паче временъных”.⁸¹⁾

Це був тип людини, яка ніколи не охлявала ні фізично, ні морально; яка була вічно на сторожі, стало приготована на найгірше. Мономах приказував: „а оружья не снимайте с себе, внезапу бо чоловік погибает”. Про себе писав, що перебував в невисипущій діяльності і в русі, „не дая собі упокоя”.⁸²⁾ Як цей ідеал вічного неспокою ріжнився від ідеалу нашого звироднілого віку соціалізму, коли тужили за „святим і тихим спокоем”, за „згодою і спокоем”, коли адорували не Мономаха, а Тагоре, який „бачить в природі храм, де Бог... у квітках, у тому спокою, що дає природа найзмученнішому серцю”; як цей ідеал, що розумів Бога „дуже близько до того, як розуміли Бога Ренан і Толстой”.⁸³⁾ — ріжнився від ідеалу нашої давнини.

⁸¹⁾ „Хрестоматія церковно-словенская й древно-русская” Відень 1854 стор. 232.

⁸²⁾ там же стор. 276, 280.

⁸³⁾ С. Черкасенко — „Про що тирса шелестіла” — „Праці укр. інституту ім. М. Драгоманова” Прага 1929 т. I ст.299.

Утопія наших соціалістів (Винниченко — „Соняшна машина”) це ідеал нероби, за якого працює або машина, або соціальний устрій. Вимріяна утопія нашого звироднілого панства часів Квітки-Основ'яненка і Гоголя — це ідеал багатія, який — „так розбагатів, що не можна й подумати, та вискочив у пани і усе на подушках лежав”...⁸⁴) І як же ж катастрофально мусіла змінитися ціла душа нашого народу від часів, коли писав про козаків літописець, що „вони в покою жити никогда не любят, но і для малой користи нужду поднимаютъ і море было перепливать отваживаются”⁸⁵).

I кодекс тих людей був лицарський кодекс. Відплатити за кривду або за ганьбу, „сором з себе зложити”. На першім місці в них не була матеріальна шкода, зроблена їм кимсь, але власне моральна образа. В маніфесті одного ватажка козацької доби, є згадка не так про потурбування батька, як про його „безчестие”, про брак „ресурску” до нього⁸⁶). Вони завжди покликаються не — як роблять тепер — на своє число чи на свої „страждання”, чи на „права демократії”, лише на свою гідність і вартість. В листі кошового Семена Рубана до Мазепи згадується про „отвагу нашу рицерську”, про „славетне гніздо Січи”. Цей титул, на який так покликалися, шукаючи своїх прав, був тоді найважніший. Вітаючи гетьмана Мазепу по однім з його успішних походів на татарів, Варлаам Ясинський цитує Апокаліпс (хто з ліберальних цитаторів звертав колибудь око на ту книгу?): „побіждающему дам сісти zo мною на престолі моем, якоже и Аз побідих и сідох со Отцем на престолі Єго”⁸⁷).

⁸⁴⁾ Квітка — „От тобі й скарб!”

⁸⁵⁾ „Літопись Самовидця” Київ 1878 стор. 113.

⁸⁶⁾ „Літопись С. Величка” т. IV стор 137 і дальші.

⁸⁷⁾ „Літопись С. Величка” т. III стор 173, 174, 286.

Се були часи, коли Величко називав наших предків „народом мужественним і рицерським”, а його вождів — „отважними і храбрими”⁸⁸).

Тоді навіть противники казали, що були козаки, що правда, хлопами, „одначе такими хлопами, які достойні бути Квінтами Цінцінатами”. Тоді навіть суверен держави, яка мала з ними до діла, називав їх „мужественним руським народом”, а інші — „дияволами Хмеля”, що було не меншим компліментом⁸⁹). Шведський посол підкореслює їх „ревність... незнищиму і невигасиму та все горючу живим полум’ям”, яка не дозволяє їм „прощати головним ворогам Бога”. Подивляє їх похопність до „справедливої... мести за приказом сумління і чести”, як їх до того намовляє „Божий маестат”⁹⁰).

Сам Густав Адольф — якого чимбудь не легко було здивувати — називав їх „дияволами” і старався притягти їх до своєї служби. Дорадники короля подивляли свіжість козацького народу, його „залізну молодість” і елементарну силу⁹¹). Зрештою „не тайна це для всього майже світу, що військо запорозьке від віків, з дідів і прадідів своїх” були „люди лицарські”, що за свою свободу „багато на марсових полях голов поклало”⁹²). А хто думав інакше, хто собі „хлопство козацьке за овчаров або січкаров... судили”, для тих має літописець лише злорадні кипини. Він пише про „фурію хлопську”, про непокірну, незігнуту „буйловату шию” того народа, про „горді карки козацькі”⁹³).

⁸⁸) там же т. II стор. 31-4, 298.

⁸⁹) М. Костомаров — „Історичні монографії” кн. IV т. IX стор. 162-3.

⁹⁰) „Маніфест Я. Руселія, шведського посла до козаків 1631 р.” Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка 1913 т. CXVII-CXVIII стор. 66-7.

⁹¹) там же стор. 77.

⁹²) там же стор. 127 з листа П. Дорошенка.

⁹³) С. Величко т. IV стор. 203, 217, 233, 264.

По Батозькій пригоді, вояків Тимоша Хмельницького прозвали пошкодовані „крокодилями, що терзають людськість”. „Тверде серце тих людей — пише історик — не мало над собою жалю. Здавалося, що самі фурії вселилися в них”⁹⁴). П. Куліш говорить про той народ, що — „порівнюючи з своїми сусідами, були вони глибші в любові і в ненависті”, що нічого в них не було з „мятності і жіночої легковірності”⁹⁵). Про „фурію” Сіркових вояків, яку несли в Крим — говорить теж літописець. З тих саме часів зберігся вислів одного з найгеніальніших українців всіх часів, який свій — не зовсім сповнений респектом — погляд на тодішніх противників, уйняв в ляконічну характеристику, назвавши трьох їхніх вождів „латиною, периною і дитиною”. Були це символи світу — переінтелектуалізованого, перевигідненого, здитинілого, якого представників знову Іван Вишенський звав „сластоїдами, цукролюбцями і периноспалами”.⁹⁶)

Такими, як вони, був і їх Бог — страшний і невблаганий, караючий грішників, справедливий і милосердний до чеснотливих, до тих, що слухали його. Заключаючи один трактат, козацькі посланці „призовали во свідчительство страшних сил Бога”, присягали іменем „страшного Бога”⁹⁷), не бога Тагоре!

Грабянка згадує старих „войнів руських”, „яже аще і невірни бяху, но мужеством своим всі страни обношаху страхом”. Про них же ж згадує і на них, як на своїх предків, покликується і Сірко, а були це „славно именитіи вожди наши козацкіи и скифославянскіи”, які „не тицко Цариграду, но и всему царству

⁹⁴⁾ М. Костомаров — Історичні монографії т. IX ст. 48, 227.

⁹⁵⁾ П. Куліш — Отделеніе Малоросії т. I.

⁹⁶⁾ М. Костомаров — op. cit. i Возняк — „Історія української літератури” т. II стор. 152.

⁹⁷⁾ С. Величко — op. cit. т. IV стор. 90, 93.

греческому... були страхом”, А Касіян Сакович за найважніше завдання козацтва — в промові над гробом Сагайдачного —уважав: зберігати свою віру і тим „бути страшним племені поганському”.⁹⁸⁾ Чисто біблійна уява про Бога, який був для вірних своїх — „великий і страшний Бог”⁹⁹⁾). Такий, який він був і для Шевченка, і якого так не міг терпіти за це Драгоманов.

Думний московський дяк Іван Акінфієв, знову не знаходив слів обурення на козаків, за те, що готові були хоч чортові запродатися в своїм стремлінні до волі. А боярин Шереметєв говорив: „Проклятий народ! правдиві дияволи! Заведуть в провалля тай глузують”¹⁰⁰⁾).

На підставі висловів і посвідок сучасників, такими маює запорожців Д. Яворницький: були це люди безпощадні супроти своїх ворогів, але — були добрими приятелями і вірними товаришами у взаємовідносинах. Хижі, жадні крові, невизнатаочи ніяких прав чужої власності на землі „бісурменській”; у себе ж, крадіж ногая або чересауважали за страшний кримінальний злочин, за який карали смертю... Лъояльність у них стояла дуже високо. Одуритиуважалося гріхом. Найбільше цінили свободу, смерть воліли від неволі. „Хоч в Січі — оповідав один католицький священик — були люди всякого роду, однаке там панувала така чесність і безпека, що всякий, хто туди приїздив з крамом або так, не боявся і волосу стратити на голові. Серед вулиці можна було лишити свої проші і ніхто їх не торкнув”.

За матеріальними користями не гонилися. Абстинентами теж не були. В Січі говорили: „В нас на Січі звичай: хто *Отче Наш* знає, вранці встає, вмивається

⁹⁸⁾ М. Воняк — „Старе укр. письменство” стор. 367, 380, 281.

⁹⁹⁾ П'ята книга Мойсея — гл. 7 в. 21.

¹⁰⁰⁾ М. Костомаров — „Гетьманування Ів. Виговського і Юрія Хмельницького” стор. 156, 159.

тай чарки шукає"... Але як за надужиття чаркою в поході вони карали, вже знаємо... З другої ж сторони вміли бути стойками. Кожному залежало, щоб про нього нащадки могли сказати: „Умів шарпати, умів і вмерти не скиглячи”¹⁰¹).

Такий був цей тип людини, який червоною ниткою переходить від доби Мономаха, Ігоря, через козацтво аж до XVIII віку. Був це тип козака у Шевченка, в протиставленні до „пречкосія”. Був це ідеал людини, яку ще хвалив, як взірець Котляревський, простиравляючи його „мугиреві”: „щоб був козак, а не мугир”.

І був це тип, якого віддали анатемі ті прекраснодухи, що заполонили душу нашої інтелігенції в XIX віці, і яких епігони калічать ту душу досі...

Демоліберальна, космополітична, гуманітарна, братсько-народна, соціалістична, федералістична пропаганда, яку принесла нашій знеможенні нації скалічена духом інтелігенція XIX віку, — намагалася за всяку ціну знищити в нас той шляхетний тип, витворений історією і традиціями.

Щодо нашої інтелігенції — це їй у великій мірі вдалося. Витворився в нас тип Шевченкового „свинастаса”, людини, яка вірила не в страшного, а в поблажливого і всепрощаючого Бога; яка взагалі на індексі мала слово „віра” і особливо „фанатична віра”; яка ніколи своє право до життя не опирала на отих „натуральних правах”, які Бог дав кожному звірю і кожному птахові, лише — на ласці іншого; яка мусіла те

---

¹⁰¹) „Из украинской старинны”, рисунки акад. С. И. Васильковского и Н. С. Самокиша, пояснительный текст проф. Д. И. Еварницкаго, СПетербург 1900.

право обаргументувати — „інтересами соціалізму”, „поступу”, чи якоїсь там „еволюції”, і лише від них чекала здійснення того права; яка вірила в автоматичний похід людськості до „щастя”, в заник „хижакьких інстинктів”, в утопію вічного блаженства, в магічну міць намовлювання і наумлювання, яка всі мужеські чесноти — ненависть до своїх „еретиків” і перекинчиків, відвагу, суворість до себе, карність, безпощадність до всього, що нарушує чи розхитує спаяність збірноти, непохитність думки, прив’язання не до „злата” й „блата”, а до „заліза” — виклинала як гріх.

Наші ліберали з їх традиціями драгоманівщини, Тагоре і Толстого зробили в нас те саме, що — з меншим успіхом — деінде зробили „европейські нігілісти”.

Вони „знеславили найзвартніші по своїй якості чесноти”. Вони прищепили нашій верхівці — „підозріння і зогидження всього гарного, блискучого, багатого, гордого, самовпевненого, могутнього”... Всі „сильні почуття — зухвалство, насолоду, тріумф, гордість, відвагу, нап’ятнували вони як щось гідне осуду”. Їх намір був — „забрати чисту совість”¹⁰²⁾ представникам геройчного типу давніх часів, понизити його в його власних очах, обеззвартнити, зогидити морально його шляхетний кодекс життя... Так, як ось робили вони і у нас, понижуючи ідею власновладства, протиставляючи патріотизмові — „всенацию”, рідному краєві — всесвітянство, ідеї боротьби за буття — ідею вищахрованого буття, ідеї безнастannого зусилля — ідею порозуміння, ідеї власного права — ідею „обставин” і „середовища” і хамелеонських чеснот пристосування до них.

Вони, ці переконані феллахи, були тими, які знищили в нашій душі наші історичні традиції — традиції духа давніх часів. Вони зробили з нами приблизно те,

---

¹⁰²⁾ Fr. Nietzsche — Wille zur Macht II Buch. Kritik der bisherigen hoechsten Werte.

що зробили інші з римлянами, обернувши їх поволі в італійців — кінця XIX століття.

Щось подібного — що з італійця — зробили з нащою провідною верхівкою в XIX столітті (про виїмки не говориться) демократичні пропагатори вселюдської етики й овечого патріотизму, зробили з давніх „хлопів-цінцінатів” інтелігентів — „мугирів”. Вони вийняли з душі нації той каталізатор, без якого вона не могла на ново стати такою, якою була колись...

Проклята проблема нашого часу є в тім, що нашій тривожній добі, подібній до віків XII чи XVII — бракує провідної верстви з світоглядом, рівнорядним до світогляду діячів тих віків. В одиницях, в масі безіменних геройів той старий світогляд воскрес наново на Україні в 1917. Але — не в нашій еліті прогресивній.

Пропасть ділить драгоманівщину від тих близкучих часів нашої історії, від психіки її діячів, так само як від духовості і характеру нашої епохи.

Доба Соловок, і — доба Любченків і Рильських...

Доба сміливих степових партизанів, як їх описує наприклад Юрко Тютюнник, партизанів, що наганяли жах навіть на залізni когорти кайзера, і — доба Тичини, що укладає мелодії до текстів Чека.

Доба пробудженої гордости нації — і переломаних хребтів її демосоціялістичної еліти.

Доба стародавньої правди своєї землі, що передирається назверх крізь намул інтернаціональних ідей, і — доба вчених гермафродитів, які „вселюдськими” ідеалами присипляють ту правду своєї землі...

Доба певності себе і віри — і доба марних комбінаторів, які хочуть виبلاغати, чи викомбінувати Україну в місцях, де про неї і говорити не лічило б.

Доба контрасту, розбіжності між тим великим, що ним вагітна епоха, і — акушерами-партачами.

Є три способи реагувати на дійсність. Перший — скоритися дійсності, бачити в ній — як Квітка-Основ'яненко в часі кріпацтва, — ідилію з квіточками, пташечками і травичкою — традиція царських слуг.

Другий спосіб — традиція інтернаціоналістична — голосіння, що світ „здурів” і „зничаві”. Відклик до „людського почуття”, „братів-пролетарів”, „братів-хліборобів”, „братів-слов’ян”, до „приспаної совісти” сильних, до розжалоблення їх сердець... Але як писала поетка:

Прокляти ті пісні,
Що викликають сліози в переможця!
То сліози нільських ящурів. (Л. Українка)

І третій спосіб — опертий на традиціях, про які говорив я тут. Amor fati — зріднитися з добою, що „голодна мов вовчиця”. Вслухатися в її поезію, вчутися в її хвилюючий ритм, вжитися в її стиль, мислити її категоріями — за і проти, своє і чуже, поразка і триумф. Знати, що не треба йти на приманку, ані в капкан, ані на „обітниці і асекурації”. Відрікатися від „єре-тиків” і відступників своєї віри. Не прислухатися до белькотіння фарисеїв, що виклинають „зоологічний націоналізм” і „хижакську психологію” — не плюгавити тих великих чеснот, які нам залишили великі предки.

І нарешті, як казав Величко, щоб „на останок, а найшкодлившеє” згадати — не нарікати на „обставини”. Лише, як єпископ Серапіон з XIII в., мужньо визнати, що „коли наша величність спокірніла”, коли ми „стали посміхом народів”, то це тому, що „ми самі звели на себе, як дощ з неба, тнів Божий”.¹⁰³⁾

---

¹⁰³⁾ М. В о з н я к — Історія т. II стор. 261.

Хто нарікає на обставини, той чекає спасення від обставин. Хто винить себе самого, — той спасення шукатиме у власній душевній і духовій регенерації.

Не в скалічених душах діячів XIX століття мавмо шукати джерел цієї відміни, цього дійсного не відродження, а переродження. Лише в епохах адекватних духом — нашій добі. Там є наші традиції. В тих далеких, а таких близьких нам духом, людях. Коли їх окрияла не „радісна тиха надія, мов квітка лілеї”, а те всежеруюче внутрішнє полум’я, яке палило слабих і сталило сильних.

Викликати з мороку минулого тіні забутих і оббріханих предків, тих, які любили життя і не за те лише, що мало воно гарного, але які благословляли його навіть в його трагічнім, не боячися його.

Викликати і виплекати дух, який геніяльно згlibив Шевченко, коли благав собі, „коли доброї жаль, Боже, то дай злой” долі. Аби не „колодою гнилою валитися” а з долею змагатися.

Так звані традиції XIX століття, традиції лібералізму, демократизму, віри в роззброюючу силу гуманності, в „слези нільських ящурів”, віри в усякі химери, лише не в себе і в свого Бога, ці традиції найвищий час поховати. До людини іншого типу, іншого стилю мусимо взвивати, — бо ідеї свідчать про своє буття лише через стиль народів, через тип людей-творців. Візвати до воскресіння того типу людини, яка тверезо гляділа б в життя і майбутнє, а вирila тільки в себе та ще в свого страшного і справедливого Бога, який ледачим не помагає...

Лише там є наші традиції.

ЗА ЯКИЙ ПРОВІД

Достойними достойная созидатися і чесними чесная совершиліся обиче, і через годних людей годніс річи бивають справовані.

Кн. Константин Острожський.

Напередодні страшних подій варта порушити одне, величезної ваги питання. Говорю про нього моїм „любезним землякам” десятки літ, але без успіху. Не тільки не скильні вони прийняти пропоновану мною відповідь на це питання, — вони не завважають його, не існує воно для них.

Це питання — питання проводу, провідної верстви нації

Нація, не очолена мудрим, шляхетним і мужнім проводом, це бездумна отара, доступна всякій чужинецькій пропаганді й інфільтрації. Разом з провідною верствою стоять і падають народи. Добре знали наші предки цю істину. В своїм Універсалі звертався до України Хмельницький: „но если нас (козаків) одоліють, то відайте панове, же і вас всіх Малоросиян... отнем і мечем поруйнують і в рабську облекуть одежду”! А в „Треносі” Смотрицького читаемо, що коли не дописала духова еліта нації, коли складалася „з незрілих хлотів і неуків, неотес, жерунів, надутих балакунів, підлесників, сліпих вождів”, то зараз зіпсуття пішло даліше, на нижчі щаблі спільноти; тоді й „юнаки збіднілі і доньки удалися в розпушту, Бога і правду Його забувши”. Деморалізувався провід, деморалізувалася й маса. Знав це явище своєю геніяльною інтуїцією й Тарас Шевченко. Безліч прикладів знайдете в нього на тему, що як гинула або ледачіла провідна кляса на Україні,

то „над дітьми козацькими поганці запанували”. Охляв і знікчемнів провід, і ось вже знову Господь „покрив срамотою свої люди й вороги нові розкрадають як овець нас” і знущаються над нами. Казали наші прадіди: „от глави риба, от начальників собрання растліваються, загнивають, погибають”.

Питання проводу є першорядної важливості для всякої спільноти. Маса як дитина, хоч відчуває, де її болить або чого хоче, та не вміє сказати, уняти свого бажання в ясне речення, в формулу. Вона простягає руку, кричить, але не все скаже. Завданням проводу — її неясне стремління уняти у виразну формулу, ідею, дати дорожоказ і ціль.

Візьмім Україну! В 1917-19 рр. і Київ, і земля обаполі Дніпра мали український характер. Це була Україна, майже така як в XVII-XVIII в. Але в XIX в. це була Росія, „Югозападний Край” або „малоросійська губернія”, а перед тим це була Польща! І не через державну приватність тільки. Ще за старого В. Антоновича Київ був польським містом, більшість студентів на університеті там була польська, а на Лівобережжі Задніпрянщину називали наші селяни Польщею ще за Олександра II-го. Але при всіх змінах — населення, його величезна більшість, село, лишалося те саме, українське. Говорило по українськи, співало українські пісні, жило своїми прадавніми звичаями; та як бачимо, не вона, не ця більшість, надавала країні її — так скажу — національну вивіску — шильд. Це робила завжди кождоразова провідна, культурно, економічно або політично-пануюча в краю верства. Якою національно ця верства була, таким був і край національно і політично; бо ця верства впихала більшість в своє культурне, економічне або політичне річище. Тому м.н. відвічним стримлінням Московщини було обезкровити, залякати, фізично винищити, або скорумпувати й винародовити не тільки провідну верству України, але й взагалі всіх тих націй, які московський націоналізм

вибрав за предмет свого ненажерливого імперіалізму. Коли йому вдавалося знесилити провідну верству, ма-са, нарід була вже легкою здобиччю.

Який повинен бути провід, щоб стати на височині свого завдання? Особливо в наші тривожні й вагітні жахливими подіями дні?

Поширена думка, що в проводі може бути кожний, кого виберуть; що політичний провідник це або фахівець, або добрий адміністратор, або спритний бізнесмен. Але такі погляди паношаться в близьких до розкладу спільнотах. Щоб бути провідником не вистане перестудіювати конституцію, парляментський правильник. Не вистарчить провідникові мати виборчі голоси. Ще щось він мусить мати... Мудреці й пророки післані Богом Україні знали добре, що провідна верства, коли вона дійсно є такою, — це зовсім інша порода людей. *I разумом, i серцем, i волею*, високо стоять вони над масою народу, над пересічною людиною. Знав це Шевченко. Маса народу — це були оті „дущеубогі”, „незрячі гречкосії” — іноді ще гострішими словами картав він їх; хоч і любив він їх, та знав що рятувати їх і вести покликаний хто інший: окрема кляса людей, а всі чесноти тої кляси втілювалися у нього в тих, кого він знав з історії під іменем козацтва, „козацького панства”. Були це люди з осібною „козацькою, чистою, святою кров’ю”, з „благородними кістками”, що в обороні „гречкосіїв” туро могили начиняли своїм „благородним трупом”. Цієї породи людей звеличував він в постаттях Гонти, Залізняка, Дорошенка, Мазепи, Гордієнка, Палія, Галайди, Гамалії, та ін. Були це в нього „святі лицарі”, з „орлім оком”, вогненним, для тої святої справи горіючим серцем і твердою волею, люди душевної кріпкості і героїчної вдачі. Не мир за всяку ціну, не вигода — були їх ідеалом, а велич і слава, а мали в собі основну прикмету володарської кляси: „вміли панувати”!

Характеризуючи основні прикмети нордійської раси, з якої вийшли провідники англійської нації, англійські учені називають „домінірін спирит”, те, що наш поет називав „вмінням панувати”. Нав’язуючи до таких репрезентативних постатей своєї історії, як Нельсон, Пітт перший або другий, англійці підкреслюють такі прикмети як „одасити”, „джой офф батл” — на полі бою чи на арені політичній, „джініос офф агрешіон”. Деякі з них мали навіть (як Нельсон) „сомтін офф е пайрат” в собі, що не заваджало їм бути величими будівничими величі своєї нації. Кожний з них був „файтер, фірлес ін вордс енд екшіон”, далекозорий, шляхетний, відданий слуга геніеві свого народу — вимріяна раса провідників, яка зломила потугу Пилипа Еспанського, Голляндії, Наполеона, Німеччини, збудувавши першу по Римі імперію.

Цей тип провідника, що в нашій історії знаходимо в постатях Святослава, Володимира, гетьмана Богдана, — далекий був від ідеалу провідника, виробленого в другій половині XIX століття: ідеалу „працівника на народній ниві”, людини „тихої буденної праці”, які нову татарщину думали перемогти „наукою й просвітою” та вірою в автоматичний „поступ” людськости; або ідеалу „реального політика”, не кажучи вже про „ідеал” спекулянта від політики, теж досить поширеній „ідеал” нашого століття... Ні, типи нашого козацького панства, як і такі типи як Пітт або Клемансон — не були „такі як всі!”. Була це раса „лучших людей”, які головою переростали оточення характером, мудрістю, благородством. Ці люди інакше думали, відчували, поступали, інакше жили.

Шляхетні, — вони не для привати жили чи матеріальних благ, а найвище ставляли Бога, честь і свою велику справу, над всім дочасним, особистим.

Мудрі, знали вони таємні закони розцвіту й занепаду спільнот, проникаючи зором за поверхню з’явищ і заслону часу в їх суть і в майбутнє.

Кріпкі, мужні, — вміли ставити чоло небезпеці і здійсняти рисковні задуми, служачи тільки ідеалові, правді своїй, не підлещаючись ні царям, ні юрбі, ні подіям.

Ці три прикмети, *шляхетність, мудрість, відвага*, — три основні прикмети володарської кляси. Є про них і в Євангелії згадка, що коли провідники народу тратять мудрість, благородство й відвагу, — близькі вони до упадку. З проводом же ж, який ті три прикмети посідає, *ніякий* ворог нічого не зробить: *шляхетного не підкупиш, мудрого — не обдуриш, мужнього — не залякаеш!*

Г. Сковорода писав, що є дві породи людей: одні рождені вести, другі — за ними йти. „Хто колісцятком, а хто ключиком в годиннику має бути”, — писав він — залежить від природи людини, від її вдачі, від „сродності”, нахилу. „Черепасі сродне плазувати, орлові — літати, не навпаки!” Кожний виказує те, до чого створений. Непокликаний того *не навчиться*: наука доводить до досконалості сродність. Коли ж нема сродності, що тоді зробить наука? Птаха можна навчити літати, але не черепаху!... Пес стереже стару день і ніч з вродженої любови й шарпає вовка з вродженого нахилу, не зважаючи на те, що сам себе наражає на небезпеку, що розшарпають його хижаки... Ні кінь, ні свиня того не зроблять... Бо не мають до того природи. Хто тую природу має, той стане з Яреми — „Хамового сина” козаком Галайдою; той „неба достане коли полетить” крилами, які за плечима почув. Хто ж тої „сродності” не має, той вмре наймитом, хоч би не знати на яке становище сприяючі обставини його відгинули. Дайте йому крила, він вулицю ними замітатиме.

Не можна ті дві природи до себе рівняти. Їх наявність це просто факт, що не потребує дальших пояснень. Писав у байці Глібів:

*Почув я раз, старі сміялись люди,
Що квач притикою не буде.
Питаю: — Як? — А так як бач!
Причина невелика: якая-ж із квача притика,
Коли він квач?*

Квач притикою не буде, ані черепаха орлом, ні свиня сторожевим псом. Не буде Барабаш Хмельницьким, ні Кочубей Мазепою. Тільки люди, самою вдачею покликані до провідництва, як апостоли до своєї місії, поведуть націю через всі пороги до обраної мети.

І навпаки, катастрофа все наступає коли в проводі отиняться люди з невідповідною до великого завдання вдачею. Катастрофа наступає, коли шката чи безрога будуть робити діло сторожевого пса; коли черепасі заманеться літати як орлові. Тоді наступають в країні оті „златії дні Астреї” Котляревського з їх „славним народом”, коли-то

*Мінайлів брали в казначеї,
А фігляри писали щот...
Вожатими були сліпці, каліки,
Ораторами недоріки,
Шпигуном з церкви паламар...
І все робили назворот:
Що строїть треба, те ламали,
Що треба кинутъ, те ховали,
Що класть в кишеню, клали в рот.*

Це звучить смішно? Але з цієї коміки прозирала трагічна правда. Хто мав очі, щоб бачити, той міг оглядати „златії дні Астреї” в Європі й на Україні в часі між двома війнами. Раювання божевільних. Європейські країни повні були в той час провідників з-під соціалістичного людофронтового стягу, яким не в голові була цілість нації, лиш так званий соціальний поступ: на Бога, менше податків і видатків на військо! На Бога, менше праці! На Бога, менше Бога в родині і в школі!

Мир, мир, мир за всяку ціну!... Дарма що від того росла доріжня, падав експорт, заламувалася оборонна сила нації, підупадав її вояовничий дух, плюгавилася ідея вітчизни... Дарма що щезала посвята для рідного краю, яку заступав особистий або клясовий egoїзм, дарма що погоня за рівністю й безлекою гонила одну націю за другою під залізну палицю тоталітарної держави, в якій зникала свобода, а кляси й одиниці ставали рабами нової, страшнішої тиранії. А в багатьох країнах — в той час між двома війнами — гадюччям зароїлися московські Квіслінги: Тореси, Дюкло, Ляскі, Пасіонарії, Толіяті, Димітрови, Затонські, Коцюбинські, Винниченки, Мануїльські, Крушельницькі, підготовляючи ґрунт для наступу Москви.

Повиринали „ліберальні” й „демократичні” політики, які захваливали большевицьку „демократію”, („червоний декан” Кентерберійський). Появилися „демократичні” часописи, в яких лаяли протибольшевицькі фільми і захваливалися твори найбільшого масового злочинця нашого віку — Леніна... Появилися „демократичні” політики, які — під диктат Кремля — напастували власну країну за її нібито „імперіялізм”, захвалиючи „патцифізм” советських загарбників. Появилися соціалістичні рецедивісти, одержимі невгласим бажанням спільнотного фронту з комуністичними „товарищами”... Щоби спільнотом довершити руїну християнської цивілізації за вказівками їх спільнотного пророка Маркса... В соціальній верхівці Заходу — ріжких кляс, станів і партій — зароїлося від тих, кого Котляревський звав душевними каліками й сліпими вождями, які ведуть свої народи до моральної й матеріальної загибелі й до рабства.

Цей розклад в провідницькій верстві Заходу, що вимагає негайної й корінної курації, — не моя вигадка. Його початок — під час французької революції — бачив знаний політик і філософ англійський Едмунд Борк, його описував І. Тен, італієць Г. Ферреро і, особ-

ливо, еспанець *Ортега-і-Гассет*, а є цей процес занепаду в безпосереднім зв'язку з доконаним вже або прогресуючим розвалом старих європейських монархій, між 1-ю і 2-ю війнами, та їх правлячих аристократій. Про упадок респекту до ідеалу свободи пише „Британська Енциклопедія”, про ідеал „рівності”, який почав пановитися в наш „вік мас” разом з тенденцією до бюрократизації, стандартизації і до тріумфу пересічності в усіх ділянках життя. Стримління до свободи вільно думати, говорити, писати й молитися, — уступило місце стримлінню до „секюриті” під опікою всепотужної бюрократичної держави. Замість свободи, маса зажадала іжі, убрання, „жилплощі” за ціну зренчення незалежності і в остаточнім непередбаченім рахунку — за ціну зниження морального, умового і навіть матеріального рівня цивілізації.

От ці часи видвигнули на поверхню й нову „еліту”, про яку щойно згадав і яка так разячо ріжниться від тої, якій на зміну вона прийшла. Людей на міру Пітта, Кавура, Рішельє, Клемансо тепер не знайти і в день з ліхтарем. А коли й висунеться подібна марканця постать, вони зараз же стають предметом заїлого нападу тоталітарних нібидемократів.

На Україні процес занепаду вершків суспільства почався від розкладу козацької старшини, нашої правлячої аристократії, — розкладу, що осягнув свого зеніту в часи Шевченка. А нова народницька інтелігенція — що від половини XIX в. зголосила права на провід народом, не хотіла, на жаль, нав'язати обірвану нитку старо-кіївської й козацької традиції... Драгоманівщина — хоч з самого свого народження спіткала спротив одињиць і гуртків — наклала свою згубну печать на ментальність широких кіл нашої інтелігенції аж до наших днів. Драгоманов багато зусиль доклав, щоб знищити культ Шевченка, цієї ланки, яка в'язала сучасність з героїчним минулім. Він не терпів його за його горіючий дух (який звав „фанатизмом”), за зве-

личання колишньої слави (що звав „ретроградством”), за релігійність (яка була „ненаукова”), за комбативний вояовничий дух, за порив до величного.

З „живих і ненароджених” ще драгоманівців гірко сміявся Шевченко, насамперед за їх гомоцентризм і спробу детронізації Бога („немає Бога, тільки я”, тільки суверенна людина); за те, що прикривалися гарними „поступовими” словами; що ніби хотіли „просвітити матір современними богнями, повести за віком”, — на ділі ж несли „з чужого поля великих слів велику силу тай більш нічого”; на ділі ж „перлись на чужину шукати доброго добра, братерства братнього”. Цього „братьства” шукав Драгоманов в обожаній ним московській культурі, в російських соціалістів і в інших, у Сен-Сімона, Фур’є, в анархіста Прудона відкидаючи стародавню „свою мудрість” нашої країни, якою вона колись жила, дихала й світила одному поколінню за другим; проповідуючи натомість чесноти покірного невільника; не уявляючи собі майбутнього України інакше, ніж в ролі п’ятого колеса до тріумфального воза „старшого московського брата”.

Напоєна вщерть отруйними думками драгоманівства, наша провідна інтелігенція не змогла ні зрозуміти вимог історичного моменту в пам’ятний 1917 рік на Україні, ні очолити великий і прекрасний національний зрив тих вікопомних часів. Збуджені в вогні революції, окрадені з великих традицій і спогадів минулого, маси українські інтуїтивно відчували, що без кривавої війни, як і в 1648 р. прав своїх не здобути... Прівід стримів рука в руку йти з Москвою, з „братньою демократією”, цементувати імперію й боронити її від ворогів! В масах спонтанно прокидався дух Полуботка й Мазепи... Провід п’ятнував самостійників як національних шкідників, творення національної армії називалося „мілітаризмом”, а ненависть до займанців — „шовінізмом”... Страх, відірватися від займанця, випи-

сати на своїх пропорах привабливе яскраве гасло незалежності, прозирає з кожного рядка центрально-радянських Універсалів.

Брутальна неуступчivість большевиків змусила тодішній провід таки організувати національну війну під гаслом самостійності, а тоді федералісти почали боротьбу за самостійність, соціалісти — воювати з московськими „товаришами”, демократи — правуватися з „братньою демократією російською”, пацифісти — братися за зброю, а вороги національного „шовінізму” — викидати москалів, та їх попихачів з України! Але ця боротьба була накинута тій „еліті” проти її власної волі, не було її в настроях проводу, а значить і в його акції. Настрій, запал, ідеалізм, посвята й героїзм, все те було в армії, в значній частині широких мас народу, в повстаннях, що виринали тоді, як гриби по дощі; був той настрій в Петлюри, Тютюнника, Безручка, Коновалця, Міхновського і багатьох інших, але не в думках і серцях соціалістичного, переважно проводу в цілості. А підтверджує це знаний факт, що хутко поїхали на поклон до переможної Москви вожді українських головних партій того часу: соціал-демократів, соціал-революціонерів і соціал-федералістів, як М. Грушевський, В. Винниченко, Порш, Чеховський, Севрюк, Ніковський, М. Залізняк, а з галичан: Ю. Бачинський, С. Вітик, А. Крушельницький, Ф. Федорців, Сіяк, П. Карманський, М. Рудницький, П. Франко, М. Возняк та інші.

Це були люди, що взялися за їм „несродне діло”, до якого не лежало їх серце. Пост фактум, самі вони признавалися, що не „вихолощеним українським марксистам” було братися за чуже їх психіці діло революційного національно-державного будівництва. Самі признавалися, — в хвилини щирости — що їм, які „вийшли з селянських мас, бракувало вміння розглядати поодинокі події з якоїсь ширшої перспективи”, бо „урвався зв’язок” між їх духом і духом нашого прово-

ду князівської й козацької доби; що бракувало ім того, що „провідні верстви інших народів вже мали в крові”. Признавалися, що їх самих відзначала „наївність, безкритичність, надмірна вразливість на дрібниці і сліпота на великі справи”, недостача витривалости, та провідної ідеї; а особливо признавалися вони — „брак нам змислу панування, змислу правління”; там, „де йде про нижчі уряди, дрібні справи, малі обов’язки, то ще гів біди, але не вміємо ми сидіти на вищих стільцях і мати діло з справами ширшого зарису, не вміємо обіймати зором речей як цілості, лише з правила звички переходимо до другорядних справ”. Репрезентативна постать демопросвітянської України тої доби (В. Королів-Старий) каяється на вигнанні: „ми всі не підготовані були і робили те, чого зробити не могли. Цілій нашій справі все бракувало глибини, всі думки наші були імлисті”, бракувало дійсних вождів, „що без них маса, отара овець”. Про ідеолога цієї інтелігенції писав Іван Франко, що ідеї Драгоманова були „наївними міркуваннями мужика, що не бачив світа і не потрапить піднятись думкою до зрозуміння вищої суспільної організації понад свою громаду, або свій повіт”. З’ідливу характеристику цього відламу української інтелігенції — заки ще став сам її оборонцем, дав Ю. Липа в однім мало знанім вірші „Жебраки при дорозі о ялмужні просяції”:

*Виведу я націю на роздоріжжя,
Попхинькаю над нею,
Пограю на лірі, —
Може подивуються такій гарячій вірі
Інші народи з моцею своєю.
Скажуть: — то уштиве дитя, хороше,
Співає пісеньки, не бунтує,
Не стремить щоб щось злого зробити, —
Випадає похвалити ці діти
І державність дати.*

— Хай нам світить надія!
— Хоч би й без дати!
— Хай скінчиться веремія
Малоросійського гевала!
— Лиш не треба, на Бога не треба,
Щоб вона повставала, вбивала!

А тих драгоманівських політиків, що проти волі пішли в національну революцію, виведено у вірші про „Людей худих, у важкі панцири й мисюрки повбира-них”:

— Ой тяжко брате,
Меча брати!
— Як би так зробити війну без пожару?
Як би так зробити націю обережно, потихеньку,
Годувати її книжечками у затишному курничку
І вивести на світ готову, першорядну, без боротьби
Перехитривши всіх!

*Hi! Не сваритись, не гнітити дикість
Тупоту і підсвинків з чужими агентами,
Hi, зробити всіх президентами:*

Любии, Саво, сало?
Маєш, Саво, сало!
[ще тобі мало?

От головно в такій ментальності величезної частини нашої провідної інтелігенції, неприготованої до чужої їм ідеї самостійності і боротьби за неї, і треба шукати причин невдачі національного зризу 1917 р., не — як пишуть соціалісти — „у несвідомості народу”.

Таких політиків в Галичині картав ще Франко: „коли, писав він, траплялося комусь з русинів виступати перед народом, то дві кардинальні точки були: ми всі, русини, і повинні держатися купи, і ми повинні дякувати найяснішому цісареві за його безмірні добродійства і просити в нього ще того і того”. От та порода

льояльних русинів або „самоотверженних малоросів” плодилася подостатком на Україні. Для них — писав Франко — політика була тільки „цитанством і крутарством”. Тяжко було їх відірвати від буденної праці сліпучим видивом ідеалу. Пошто блукати в пустині за маривом обіцяної землі?

*Ti слова про обіцяний край
Це для служу їх казка.
М'ясо стад їх, і масло, і сир.
От найвищая ласка!*

Так відповідали Мойсеєві жиди в поемі Франка. Так відповідали не раз і наші Датани й Авірони всім, що намагалися вирвати їх з буденних занять в мандрівку до свободної землі...

Вже десятки років минули з часів 1917 року, але тип драгоманівського політика серед нашої інтелігенції не зник. Під напором нових українських сил, він в дефензиві, але ще затрує повітря національного життя. Незнищиму породу малоросійських і рутенських Санчо-Пансів стрічаємо часто й тепер. В нашу, справду „кінецьсвітню”, добу, коли перемогу дасть тільки віра, тільки героїзм, тільки посвята й боротьба, — є політики які думають здобути свободу „без пожару, потишенуку, обережно”, видурити, вижебрати її, „перехитривши всіх”, причепившись до возу того чи другого переможця...

В нашу добу, коли в тяжких муках ступає нація на Голгофу; коли тільки безмежна віра і за неї проліята кров є запорукою воскресення, — тих, що сходять на хрест, називає дехто бандитами, в найкращім випадку, дурними романтиками. В пресі підвладній таким „політикам” забороняють про тих „бандитів” загдувати. В таборовій пресі кретини від політики не посідалися з радости, коли — як їм здавалося — чехи з москалями тих „бандитів” остаточно винищили: тішилися, що „мрійницький період” історії нашої нарешті

скінчився, що хлопчаки побавились і тепер порядні люди робитимуть „реальну політику” по почекальнях і передпокоях сильних світу цього, вижебруючи і вишахровуючи самостійну неньку, „перехитривши всіх”...

В нашу добу міжнаціональних і міжусобних воєн — рекомендує дехто „не роздувати” повстанські самостійницькі рухи „в явно безвиглядній ситуації”, а на той час радять занехати „романтичну політику” і „тверезо, реально подивитися на світ”... У видаванім німцями в 1942 р. в Києві „Новім Українськім Слові” поради давали гестапівці і інфільтровані до них агенти НКВД!

Не тільки „тверезі політики” не думають про „свою силу” в своїй хаті, вони не думають і про „свою правду”. Осоружна їм взагалі ясна, незмінна думка — це звуть вони „доктринерством”; останні могікани українського соціалізму починають перепачковувати на еміграцію замасковані ідеї московського большевизму; твердять, що цілі московської революції 1917 р. були й нашими цілями; що видвигнута нашою революцією ідея самостійності державної показалася „нездійснимою”, що „такої України не може бути”! Вони накидаються на український націоналізм за те, що той „не сприймає змін, які внесла в український світ революція 1917 р.” — себто большевицька. Певно, що націоналізм тих ідей не сприймає! Не тільки не сприймає, він їх відкидає, відкидає в цілості революцію большевиків, зроблену для скріплення большевицької імперії і для душення свободи й незалежності України. Він відкидає антирелігійні ідеї большевизму; відкидає його ідеї політичні — ідеї чужого тоталітаризму; відкидає його соціальні ідеї — ідеї людської кошари, хоч як їх наші соціалісти — у формі колхозів — і захваляють!

Не може дати своєї санкції націоналізм ані затрутим большевицькою пропагандою наддніпрянським соціалістам, ні їх галицьким „товаришам”-радикалам, які по загарбанню Галичини, заофірували свою „льояльну

співпрацю” наїзникові, відкидаючи всякий „саботаж і шкідництво”, просячи позволити їм „взяти позитивну участь в культурнім і господарськім будівництві країни” під Москвою, себто в нищенні релігії і Церкви, в руйнації й плюндруванні села, і в переслідуванні „авантюристів”, які не хилять ший в чуже ярмо.

Відкидаючи ясну власну ідею національну, відкидаючи — як засіб — збройну за неї боротьбу, цієї сорти політикані, відкидають і потребу створення окремої, сильної духом, думкою і характером — батави людей-провідників, яка б ту ідею здійснити намагалась.

В наші часи стрінетьте серед „батьків народу”, вчорашніх комуністів, які — „покаявшись” — зараз за це дістають командні становища в спільноті!

В наші часи, коли така нагла є потреба широко-закроєної протикомуністичної кампанії, знайдете „вождів”, що на спілку з комуністами затикають рота тим, що проти комуністів виступають! Знайдете „патріотів”, обсипаних гонорами, але яким найкраще пристала би назва, дана їх предкам Шевченком, — назва „донощиків і фарисеїв”. Які не соромляться, подібно євангельським фарисеям, очорнювати своїх противників як „ворогів кесаря”, щоби — ховаючись за лаштунками, нищити їх чужими руками. Яким рідний край є черговим бізнесом, а народня справа дійною коровою; яким їх партія є крамничкою для полагодження особистих, чи інтересів клікі; які коло себе збирають всяке штумовиння „аби інтерес ішов”; які, називаючи себе демократами, уживають найтирших метод тоталітарного партійництва, щоб утриматися коло громадського пирога.

Заплющувати очі на ці відомі з’явища було б злочином. Бо вони є початком катастрофи. Коли в провідну клясу вслизаються подібні провідники, тоді треба бити на сполох! Стойть в Євангелії: коли сліпець вести-ме сліпого, обидва впадуть у яму. Проблема проводу в сто разів важливіша від інших, набирає в наші часи

особливо великого значення, і якраз цієї проблеми не хочуть бачити сучасники, займаючись всякими іншими, які нічого не варти без вирішення отої, найважливішої з усіх. Який глупзд виробляти програми, закладати партії, творити об'єднання, коли хитається фундамент, на якім будеутсья?

Велика частина провідної інтелігенції української між першою й другою війною, це був зовсім інший тип психічний, який нічого спільногго не мав з великими тінями нашого славного минулого, що формували історію України варязьких і козацьких часів. Ці „тверезі політики” — боялися розгорнути українську ідею в усій її широчині; старалися загасити комбативний дух, що знов віджив на Україні; не думали про провідну клясу як про здисципліновану, дібраниу на засаді сувереної селекції верству „лучших людей”. Їх відповідь на питання — хто має вести націю, до якої мети і якого дорогою? — тотально ріжниться від відповіді, яку давали наші предки і деякі сучасники та учасники визвольних змагань часів першої і другої війни, прозивані „романтиками” і „авантюристами”. Предки знали, що права можна мати тільки „през шаблю”, що великі речі осягають великі люди, не крутії, комбінатори, хитруни, посіблісти, зasadничі вороги великих цілей і великих зривів. Негуючи ті цілі, „тверезі політики” проскрипували їй чужі їм чесноти, без яких наша давніна й не мислила собі ідеального провідника: твердість характеру, розмах думки й сміливу волю. А без цих прикмет вдачі, коли хто попадав у провід народу, нічого легшого не було для противника як його обдурити, залякати або підкупити.

Бо проводирів, що мають хлопський сприт, замість державної мудrosti — легко одурити обіцянками-ціцянками, як це робили большевики.

Бо проводирів, байдужих на великі ідеали, а які дбають лише про привату, — легко підкупити.

Бо проводирів, що не мають відваги до чинів величного розмаху і риску, — легко залякати.

В давні часи вступ у члени провідної верстви вимагав суворого добору, а членство суворої контролі і чистки. Толерантними стали новітні „народолюбні” часи! І нема такого промаху (висловлюючись лагідно), якого б не дарувало чуле серце модерного народолюбця свому вибранцеві, скоро він вже засів на якімсь президентськім кріслі. Коли такі звичаї запановують у проводі, він вже загниває а з ним пропадає й спільнота.

Цей сорт політиків, який особливо намножився за останні 20-30 літ, існував і давніше, домінуючи в доби занепаду і зникаючи з політичної сцени в епохи національного розцвіту. В кожній нації є ріжні типи проводирів. Деінде є де-Голі і Тореси, Михайловичі і Тіти, Горти і Беля-Куни (і вони між собою не об'єднуються). Є такий поділ і серед нас, а сягає він далеких історичних часів. За татарщини — одні кризалися в війнах, а другі — так звані татарські люди, корилися наїзниками. За Хмельницького були Богдані і Богуни, а були й Киселі і Барабаші, які не хотіли повставати, тільки „з ляхами, мостивими панами, у міри хліб заідати”, у їхній службі. Далі, були Мазепи з Орликами, і — Іскри з Галаганами. Були Хмельницькі — було й „варшавське сміття”, були Мазепи — й „грязь Москви”. Всі українці — брати по крові, але й Авель з Кайном теж були братами... За наших днів були Петлюра, Коновалець, Тютюнник і Міхновський, — а були й Грушевський з Винниченком і Тичина, які як визволителів славили тиранів Кремля.

І всі ті Барабаші й Грушевські, всі виклинають противників своїх як національних шкідників і авантюристів, фанатиків і шовіністів, що не за голосом холодного розуму йдуть, а за безконтрольними емоціями. Всі бідкаються над марно пролитою кров'ю народу, над непотрібними жертвами... На ділі ж якраз вони є невільниками своїх емоцій — емоцій страху. Головно

ходить їм про те, щоб — крий Боже — буря не зірвала вигідного даху їм над головою, над затишною домівкою! Щоб деревця не поламала в їх затишнім садку! Це ті, що в їх серцях згасла відвага, а в їх мозок у тую — казав Шевченко — „кістяну комору налізли свині із надвору” і там утвердили свою ідеологію, ідеологію сажка з його щасливими мешканцями, що лише знають, або в болоті розкошувати, або під ножем верещати. Недоступна їм свідомість, якою очищуюча бурею буває Хмельниччина! Як випростовує вона зігнутий хребет не одного Яреми, як наверх видобуває все сильне й шляхетне, чисте і героїчне в народі! Як змітає з поверхні всю погань! Хоч при цім може й дерева погне чи зламає в затишних хуторцях „татарських людей”... Хоч не дасть вже більше їм з тими чи іншими „мости-вимипанами” смачно свій хліб зайдати.

Так як між хмельничанами і лейстроvikами; як між мазепинцями і талаганами; як між Шевченком і Драгомановим, між Петлюрою і Винниченком, так і тепер не встановити згоди між теперішніми „татарськими людьми” і новими силами України, тим новим і водночас стародавнім предківським духом, який ось вже з 1917 року прокинувся знов на нашій землі, вбиваючись чим дужче в силу, поборюваний і Москвою, і нашими фарисеями. Особливо це трудно зробити у нашу добу, коли світ весь розколовся на два табори — сили християнства й сили Сатани; коли — писав апостол Лука — розкол вдереться навіть в родини, де буде двоє проти трьох і троє проти двох.

Европа, і не тільки Европа, переходить добу горожанської війни, подібну до тої, що переходила Франція за своєї революції тому майже 200 літ. Там повстали дві „партії”, з яких кожна вважала, що утода з другою виключена, що між ними можлива тільки боротьба. Третя „партія”, невтральна, приставала до кожного переможця і плелася в хвості подій. Свою печать на майбутнє обличчя країни накладала не вона, а

одна з тих скрайніх партій.. Подібно й сучасна Європа, сучасний світ. Доба стагнації, впорядкованих відносин в суспільстві наразі проминула. Нормальна держава ніде більше не існує: або вона спирається на безнастаний терор, щоб в страху тримати до неї ворохобні сили суспільства (як в СССР), або — деінде — є іграшкою в руках тих чи інших — що борються за владу — сил: робітничих союзів, юній, партій, різних міжнародних тайних і явних організацій. А боротьба їх в тім, що кожна стримить до ідеалу, що виключає ідеал противної сторони, претендуючи на виключне панування. Головні сили, на які розкололася тепер суспільність — це сила комуністична і антикомуністична, сили тоталітаризму і сили, що апелюють до старих традицій і підстав європейської, християнської цивілізації. Пролетаріят є переважно в тім першім таборі, селянство — в другім. Фронт боротьби не покривається з міждержавними границями, він іде впоперек кожної держави, перекроює кожну націю. А між тими двома силами знаходяться „невтральні”, західня „керенщина”, оті власне соціалісти, ліберали і деякі „демократи”, які або тихо з комунізмом симпатизують, або угодою з ним чи толерантією до нього думають якось від потопу врятуватися. Тому керенщина й не висуває ясної ідеї, ані не хоче готуватися до боротьби, яку не вважає неминучою. Тому її роль в тій громадянській війні, що вже шаліє в світі — буде така ж жалюгідна як і роль російської керенщини...

Наша керенщина добором лучших не цікавиться. Її цікавить тільки так зване „об'єднання”. Воно має бути універсальним ліком на всі політичні недуги. Чи справді помагає на все — об'єднання?

Під час революції 1917 р. — всі українські партії були об'єднані в Центральній Раді, а всі партії в Росії були роз'єднані, і большевики провадили горожанську війну з усіма — правими, лівими, монархістами й соціалістами. І все ж роз'єднана Московщина перемогла

об'єднану Україну. Чому? За революції, шматовану, роз'єднана кривавою міжусобною війною Франція перемогла коаліцію об'єднаної Європи. Чому? Чи не тому, що не в самому об'єднанні сила?

Справді, сила не в числі, але в чімсь іншім! Положіть на терези з одного боку десять яєць, а з другого десять цеглин, останні переважуть. Сила не в кількості, а в якості, у варгостях, у динамізмі. Ось чого не треба забувати! Об'єднання тоді тільки буде мілітим, коли буде злуковою *луччих, не всяких!* Коли об'єднаєте в горщику капусту, бульбу, стару підошву і здохлого кота, — не смакуватиме таке об'єднання! З доручення папи намалював Мікель-Анджельо образ хаосу до Сикстинської капелі. Як уявив він собі хаос? Як саламаху ріжнородностей, які нормальню не бувають і не сміють бути змішані, не можуть бути „об'єднані”. Все було всуміш на тім образі: володарі, епископи і розбішаки, поети з лірою й кати, володарі й бандити, злодії й судді. Міштанина чужородних елементів, добрих і злих, в якій безнадійно потопали добри. Ось таке об'єднання проповідують наші „тверезі політики”, приймаючи до своєї компанії всякого, аби їх тримався і на все годився, не входячи в те, як стоять справа з його характером, особистою чесністю і ін. Ліплячи такі „об'єднання” вони не впорядковують хаосу, а його поглилюють. Це буде таке об'єднання, як в притчі про кукіль і пшеницю. Тимчасом, коли під час жнив пшеницю кладуть окремо в клуню, а кукіль в'яжуть в снопи, щоб спалити. Ось про що не думають прихильники механічного об'єднання. Завданням часу є не збільшувати хаос, а відділити кукіль від пшениці!

Кажуть, — всяке об'єднання добре, чим більше, тим ліпше! Чи ж справді?

Пригадаймо історію судді Гедеона з Біблії. Бог вибрал його для війни з Медіянами. Той зібрав велике військо і сказав Господь Гедеонові: — забагато людей в тебе, так що не можу віддати Медіянів в їх руки..

Гукни, щоб чули люди: хто почувается боязким, хай вертається додому. І вернулося людей 20 і 2 тисячі, так що лишилося тільки 10 тисяч. І сказав Господь Гедеонові: — все ще забагато людей! Веди їх до водопою, щоб мені їх там випробувати. Про якого скажу тобі: цей хай іде з тобою, той і піде; а про якого скажу: цей хай не йде, той і не піде... Повів Гедеон людей до водопою і сказав Господь Гедеонові: — хто хлептатиме воду язиком, як пес, того постав окремо; так само і того, хто стане на вколішки щоб напитися води. Налічено тих, що хлептали з руки, 300 люда, всі ж інші ставали навколошки, щоб напитися води вигідніше. І сказав Господь Гедеонові: — трома сотнями люду вирятую вас і подам ворога в руки ваші, усі ж інші хай вертаються в домівку свою... Так переміг Гедеон *не кількістю, а якістю* людей, відбором найкращих, які не боялися великого діла, не тужили за домівкою, не дбали за вигоду, хлептаючи якбудь воду, думаючи тільки про справу. Якість перемогла, не кількість, відбір, не „об’єднана”, не мішаница всіх.

„Реальні” політики голосять: „все, що об’єднує українців — буде Україну, все, що роз’єднує українців — руйнуете Україну!” Це явний нонсенс! Що, коли б якась група забажала об’єднувати всіх українців, без розбору, чесних — з шахраями, ідейних — з провокаторами, чи спричинилася б вона до збудування України? І навпаки, чи не спричинилася б до цього збудування інша група, яка без пардону вимітала б з-поміж себе все хитке, підле й підозріле? Мабуть пригадуючи зворот з Євангелія, писав Гоголь: „Бог не об’єднує ріжне по суті, Бог лучить спільне по духу”. Об’єднання, яке не хоче бути засуджене на безчин, або розвал чи сторпедовання провокацією з середини, — повинно бути злуковою людей, оживлених однаковим, спільним всім духом, з’єднаних на підставі суворого добору, стиранного пересіювання.

Чи ж можливе об'єднання цілком духом ріжних людей? Де буде їх спільна база для чину?

Яку спільну базу ідейну для чину, в якім об'єднанні знайдуть люди, що хочуть відбудувати державу, боротьбою і силою, яку спільну базу для чину знайдуть вони з „реальними політиками”, які думають лише про „рідну мову й пісню”, яку хтось колись їм дасть за чесність, або „льояльну співпрацю”; які завжди „неактуальною” вважають боротьбу за свободу? Яка спільна база, в якім об'єднанню знайдеться між людьми залюбленими в наші старі великі традиції — і тими, що разом з Драгомановим, ті традиції відкидають, заміняючи традиціями Маркса і Прудона, чи російської революції; які теперішнім традиціоналістам закидають те саме, що закидає Драгоманов Шевченкові: що „шукав ясного ідеалу державного порядку не попереду нас, а по заду”, самі ж знаходючи той „ідеал” в колгозах і московській „конституції”? Як можна об'єднати психіку українських державників з психікою „дядьків отечества чужого”, або з ментальністю людей типу наддніпрянських соціялістів чи галицьких радикалів, або унідистів? Або яку спільну ідею для чину знайдуть нові хмельничани, люди для яких ідея є ідеєю, з тими, для кого вона тільки фраза для притягування маси і для роблення інтересів партійної крамнички?

Що ж спільного знайдуть між собою ті ріжні породи людей, коли те, що одні звуть боротьбою із злом, другі називають „некультурністю” і „киринею”? Коли те, що одні звуть боягузством — звуть другі „гуманністю”; що одні картають як потурання каналії, другі хвалять як „толеранцію”; що одні підносять як геройзм, другі — знов плямують як „розбирацтво”? Коли те, що в перших є вірність ідеї і бажання боротись за неї до загину, є в других — „ексклюзивністю” і „фантазізмом”? Що в одних звється безпринципністю й безхарактерністю, то в других є — „об'єктивністю”, а прив’язання до правди своєї — „доктринерством”? Що

знайдете спільного між тими типами, коли те, що одні ганять як хамелеонство, другі величають як „тверезий розум”, а „державницьким розумом” те, що для перших є тільки крутійством?

Та друга порода нашої інтелігенції, яка хоче удавати з себе національний провід, дуже нагадує тих фіглярів, недорік, сліпців і „шпигонів” Котляревського, або „жебраків при дорозі о ялмужні просяющих”. Об’єднані, чи роз’єднані, ніякої держави вони в найсприятливіших обставинах не збудують. „Хочеш бути царем? — питався Сковорода, — нашо ж тобі елей, серце, скіпетр? Це тінь, масло... Здобудь собі серце царське!”... Вінець і скіпетр є акцесуари лише, може й потрібні, але хто вбирається в них, хто чіпляє собі титули „батьків народу” й думає правити ним, маючи душу жебрака, фігляра чи шпигуна, — той приведе до катастрофи може й не себе, але народ, з ким і якби він не об’єднувався.

В старовину знали ми, що силу спільноті дає не безвладна мішаниця — аби більше! — а здисциплінований гурт людей чесних, відважних, сильних характером і справі відданих. В Універсалі Остряниці читаемо: „, а козаків лейстрових, отродків і одщепенців наших, для власних їх користей і приват своїх о упадок отчизни недбаючих, — яко їдовитої ехидни стережіться!” Предки наші знали, що їдовиту ехидну, хоч „рідну по крові”, до гурту не приймається; з нею не об’єднуються; що паршива вівця усе стадо псує. Про це писав один знаний політичний письменник наш: „знайте, що не буде ніколи держави української, доки дейнечтво і опришківство, яке ідею України від віків обсіло, не буде прочищене українськими, а не метропольними, польськими, чи московськими руками”.

Пригадайте, як об’єднував Україну Хмельницький! Чи сідав він до одного столу з Кисілем, чи з лейстровиками? Ні!, він зібрав громаду людей спільногого духа, характерних, готових на все; з ними пішов на своє ве-

лике діло, а коли своїми чинами заблісла та громадка на всю Україну, тоді зголосилися до нього Виговський, Кричевський, Немиріч та інші. Прийшла й маса, поспільство. Ось як доконали хмельничани об'єднання нації! А Киселів, Барабашів та лейстровиків, як сміття, геть викинули. Так повстає всяка нова еліта народу. шляхом добору, гуртування лучших і висортування гірших; боротьбою з зовнішніми неприятелями і з „рідними” шашелями в середині власної спільноти.

Об'єднання повинно і мусить бути. Але об'єднання людей одного духа, гарячої віри і випробуваного характеру! Людей ідеї! Добір кращих! А всю спільноту об'єднає тільки такий провід, тільки таке об'єднання, в яке маси вірять, в його чесність, мудрість і мужність, в його характерність. Об'єднають націю чи суспільність тільки люди, які викрешуть в неї запал, посвяту, порив; люди, які хочуть вести і знають точно куди і як. Не зроблять цього тільки об'єднання, в яких тон надаватимуть вожді з ментальністю покутного адвоката, або „спеца” від дрібних махлюйок; які не вміють бачити завтра, ані не розуміють сьогодні. Такі як Геденові тисячі, мали б вернутись додому, до своїх приватних справ, робити на них, а не на народній справі інтереси.

Кого цікавить конкретне питання — де та група, товариство, чи орден (думаю, що вони вже є), які могли б повести народ, нехай відповість собі на питання: з яких людей та група складається? Якщо вони посадають ті прикмети провідної кляси, про які, як про позитивні, згадано вище, то така група має шанси стати проводом і заслуговує на підтримку; якщо ж на чолі групи стоять оті „фіглярі” і „шпигони”, — ніхто з нею не повинен об'єднуватися, бо таке об'єднання доведе або до катастрофи, або до хаосу. Невже направду гадає хтось, що провідники, які журяться тим, скільки відсотків скинути зі своєї програми, щоб добити інтересу з противною партією; або тим, який емігрантський уряд

е більше легальний; або тим, який дожід принесе їм служба рідному краєві; яким так імпонує фотографування з кимсь з сильних світу цього, або які думають у передсінках чи тільки Україну вижебрати, — неваже хтось думає, що такі провідники ставлятимуть успішно чоло антихристові та його воїнству? Чи не є вони засмішні постаті на таке завдання?

Не створені наші дні для таких „вождів!” Часи, коли падають тисячолітні політичні будівлі; коли руйнуються підстави соціального укладу, до якого ми звикли від 2000 літ; коли московський Іслам підносить меч на релігію, ісповідану довгим рядом поколінь наших предків; коли, як в часи Калки, Полтави чи Батурина, рішатиметься доля України на многі сотки літ, — такі часи не нагадують в нічім епохи мирного будівництва з їх діячами мирної, „буденної праці”, з чеснотами пересічної людини. Наша доба подібна до інших епох: до епохи розвалу Риму, переселення народів, столітньої війни, або татарщини, чи Хмельниччини. Такі епохи не дрібних прачів, і комбінаторів вимагають, ані їх міжпартійних, міжконтинентальних чи міжпланетних об'єднань. Вони потребують нових людей формату Еція, Карла Мартела, Жанни Д'Арк, Хмельницького, Вишеньського, чи Дмитра Вишневецького; людей, які б горіли ентузіазмом для ідеї, щоб сліпучим світлом горіла вона, як віра Христова в душах апостолів; щоб невгнutoю робила нашу волю.

Ці нові люди ростуть на сплюндрованій і зганьблений займанцем, але випробуваній і загартованій в пеклі останніх десятків літ Україні. Там тисячі засуджених бути Яремами „хамовими синами”, обертаються ввойовників Галайдів; крила їм виростають, які мали за плечима предки їх в добу Корсуня, Конотопа, Полтави. В них втілився дух тих предків. З них, як за часів козаччини, можуть повстати ті, які виведуть націю „із тьми, із смраду, із неволі”, коли знайдуться між ними Кричевські, Немиричі, Морозенки і інші вікопом-

ні постаті Війська Запорозького. Епоха наша на Україні дуже подібна до тої, перед 1648 роком...

Це нове плем'я, яке родиться там, знає — так пише один з його поетів — що з їх мрій і чинів вже „глядить майбутня плоть”, завтрашня дійсність. Вони знають, що світанок встане „народжений із мук” там, де кожне, найменше життя „зродилося й виросло з крові”; там, де тисячі ідуть на хрест, але їх „твердо ступає нога”, як мучеників колізея. Це ті, що свідомі уже свого післанництва; які твердо знають, що ім „правда світить з віч”, ім — „свідкам пекла на землі”; що цю правду мають вони принести байдужому і забріханому світові. Про себе кажуть вони — „по світі всім ідемо, мов пророки, втерявши все, неласі земних благ”, „ми розумом і духом вищі”, які прийшли, щоби „сліпим, незрячим путь в життя вказати”, бо тими є вони, в кого „вогнем спалахує душа”. Це мусять бути фанатики нової правди з широким розмахом думки, з грандіозними напрямними, люди великого формату, з тими „твердими руками”, що формують нації й держави, з тим „орлім оком”, яке в далекім майбутнім накреслює Богом проложені шляхи. Вони, такі лиши здолають зробити справжнє об'єднання, не фарисеї, які тільки Варрав та Юд притягають до себе, а замість Богові, чужому демонові кланяються.

„Достойными достойная созидатися і чесными чесная совершатися обиче, і через годних людей годні речі бувають справовані” — ці слова повинні стати пригадкою в наші жорстокі й відповідальні часи. Коли ні, такою катастрофою скінчиться для нас нинішня доба, як доба започаткована 1917-м роком. В страшний час Божого гніву, який вже гряде, якого тінь вже впала на нас, проблема проводу, творення нової касти нового „лицарства Запорозького”, відмітання кукілю від пшениці — є справою першої ваги.

Як вона вирішиться, від того залежить наше національне життя чи смерть. Людина, що оглядала влас-

ними очима початки гангрени, яка зжирає тепер нашу цивілізацію, Едмунд Борк, перестерігав під час революції у Франції: „як маса, ми не можемо бути полищені самі собі. Мусимо мати провідників! Коли ніхто не захоче повести нас правим шляхом, ми знайдемо поводирів, що запровадять нас до ганьби й руїни!”

Пересторога, яка ніколи не була такою начасною, як нині!

1948, *Віннінег.*

ПРИМІТКА

Ширше висвітлені питання провідництва в книзі того ж автора „Дух нашої давнини” (Традиціоналізм), 1944, вид. Ю. Тищенка, сторінок 272.

ОБ'ЄДНАННЯ ЧИ РОЗ'ЄДНАННЯ

Клич „об'єднання” став незвичайно славним в колах української демократії. По кожнім струсі, по кожній катастрофі історичній, по кожній компромітації того чи іншого проводу — розлягався клич об'єднання. Кожний, кому оклепані фрази заступали думку, поручав цей клич, як єдиний лік на всі недуги, як чудодійний засіб, що гойть всі рани, а з каліки робить Геркулеса.

Чому якраз демократія носиться з тим кличем, як хтось з „писаною торбою”?

Демократія не вірить в творчу силу одиниці; демократія не вірить в ролю особистості в історії; демократія — панування багатьох, знає лише закон числа, тягар „живої ваги”; для неї не існує проблема проводу. Лініва думка, що тяжко обертається серед складних обставин життя, воліє все спрощувати й спростачувати: „Ах, залишім сварки! Чи такий тепер час? Чи ж не йде на нас прізна хмара? Згода буде, незгода руйнє. В єдності сила!” — ось ті, до зануди пережовувані, стерті від частого вжитку, безглузді фрази, з якими виходять демократи. Ось якими закляттями демократичні баби-шептухи гадають уздоровити націю.

Клич об'єднання такий привабливий і ніби такий ясний й логічний, — має одну велику хибу. Ті, що твердять про конечність об'єднання ріжких сил, в суспільності, цілковито поминають питання громадської вартості тих сил. Заохочуючи ліпти одно ціле з найріжноріднішого людського матеріялу, вони поминають незвичайно важне питання якості матеріялу, з якого ліплять. Забувають, що гасло об'єднання — не існує само для себе, лише — як засіб для цілі. Коли кілька

військових відділів об'єднують в один, то на те, щоби збільшити їх ударну силу. Надзвичайно важне питання: чи всяке об'єднання ту ударну силу збільшує?

Чи коли зберемо до купи („об'єднаємо”!) кепського флетиста, кепського скрипала і ще гіршого піяніста, — чи з того вийде добра оркестра? Або чи вийде добра оркестра з вправних навіть музик, коли ними диригуватиме шофер? Наполеон казав, що армія з ослів, під проводом лева, доконає більше, ніж армія з левів під проводом осла.

Чи, коли до загартованого в боях відділу домішати десять разів стільки здеморалізованих, зледачілих, не звиклих до послуху страхополохів, чи це збільшить ударну силу такого „об'єднання”? Чи могли б ми згасити пожежу, об'єднавши всіх пожарників, зібралиши їх до купи на вози — з діравими шлангами? Чи велика числом членів політична організація довго проіснует, коли об'єднає ідейних людей з провокаторами?

Справа об'єднання не така ясна й проста, як видається демократичним сторонникам механічного об'єднання чистих з нечистими. Коли суспільність переходить лихоліття, причина цього лихоліття не конче лежить в роз'єданні. Коли суспільності треба збільшити її силу відпору ззовні чи зсередини, або коли треба удесятерити її ударну силу, — то не зарадить цьому саме об'єднання.

Добра воля — є доброю волею, але убогість думки демократів — мусить уступити перед історичними фактами, ствердженими солідними й не дурними дослідниками. *А історичні факти промовляють не на користь наївного гасла маніяків об'єднання.*

На ці факти покликувався я вже не раз і не двічі, і — мушу признати — без ніякісінького успіху. Від демократичного туподумства відлітали вони, неначе від стіни горох. Користаю з нагоди, щоби ще раз вернутися до тих фактів — не для поучення демократів,

яких ніхто нічого не навчить, лише — для роздумів тої частини нашої суспільності, яка хоче і вміє думати над прикладами історії...

Перед нашими очима пронеслася кривава епопея української революції в царській імперії. Чи хтось, хто студіював ту епоху, посміє сказати, що Україна впала через брак об'єднання? Що її згубило роз'єднання? Тож у Центральній Раді об'єдналися всі наші партії — соціал-демократи, соціалісти-революціонери, соціалісти-федералісти, ліві, середні і подекуди праві. Згадую повні заздрості і подиву статті російських часописів 1917 року, — про велике діло об'єднання, довершене на Україні. Особливо в порівнянні з політичним розгардіяшем, що тоді всесильно панував у Московщині.

I — незважаючи на ту політичну єдність, незважаючи на „мир і тишину”, яка панувала між партіями на Україні, — вона була збита з ніг, повалена на землю... Ким? Політично роз'єднаною, розпорощеною, взаємно розвареною Московчиною!

Бо тодішня Московщина направду уявляла собою рідкий образ розбрата, роз'єднання й боротьби всіх проти всіх. Партийна боротьба, чимраз гостріша, буквально розшарпувалася тодішньою Московщиною. Діяльні і зачіпні ще були монархісти-романівці. Проти большевиків виступали „кадети” з Мілюковим, виступали меншовики і соціалісти-революціонери. Каплан стріляла до Леніна. На Петербург ішов Юденіч, на Урал — Колчак, Денікін підходив під Курськ і Орел — майже під саму Москву. Тодішня — поділена на групи, групки й табори, закручена в вирі горожанської війни, палаюча в вогні політичних пристрастей — Росія 1917 року направду не світила прикладом святої згоди. Вона нагадувала хутчий пушку з павуками, що загризали себе взаємно на смерть...

Тим не менше, якраз така Росія розвинула в собі величезну ударну силу. Якраз роз'єднана, розварена й поріздана Росія положила на обидві лопатки об'єд-

нану і погоджену в середині, Україну. Щось, видко, не в порядку з тим всеспасенним таслом об'єднання, коли в однім випадку (коли було) — воно нічого не помогло, а в другім (коли не було) — нічого не зашкодило.

Другий триклад. Революційна Франція кінця XVIII століття. На неї сунула грізна коаліція об'єднаної Європи. Європи, в якій, все одно яким способом, кожна нація була об'єднана під своїм володарем або своєю аристократією. Що, натомість, уявляла собою революційна Франція? Таку саму пушку з павуками, що зжириали себе взаємно, як і революційна Росія. В тодішній Франції лютувала жорстока грамадянська війна всіх проти всіх. Один політичний переворот наступав по другім. Одна конституція зміняла другу. Жіронда посилала на смерть роялістів, „Гора” — Жіронду. За підозрілими вганияли жандарми конвенту, мов хорти за зайцями. Марат — жадав тисячі й тисячі нових жертв для гільйотини, щоб самому знайти наглу смерть від жіночої руки, месници — Шарльоти Корде. Робесп'єр посылав на смерть Дантона. Таліян і термідоріянці — Робесп'єра і його брата. Тульон передався Англії, Вандея і Бretань — горіли вогнем повстання проти якобінців. Це дійсно була Содома й Гомора розбратору, роз'єднання й нещадного взаємного витереблювання. Коли б слухно була думка демократичних об'єднувачів, з велетенського змагу повинна була б вийти переможцем не розшматована політично й ідейно Франція, лише сконсолідована й об'єднана Європа.

Вийшло навпаки! Роз'єднана, роздирана міжпартийною війною, ослаблена нечуванним упливом крові, революційна Франція — побідно відбила об'єднану коаліцію цілої Європи, а в своїм переможнім розгоні — загналася аж до Мадріду, Риму, Відня, Берліну, Каїру й Москви...

Ні, мабуть щось не в порядку з всецілуючою силою того об'єднання! Це не значить, щоби в тодішній Франції бракувало маніяків об'єднання. (Ця порода не пере-

водиться ніколи). Але як вони кінчили? Цікава під тим оглядом, як вічна пригадка всім прекраснодухам, буде сцена, яку прозвали *Baiser de Lamourette* (поцілунок Ля-мурета). Франція переходила тяжку кризу. Національні Збори, надія країни, „розділилися на ся”. В таку хвилину на трибуну входить медоустий посол, священик Лямурет, (пізніше ліонський єпископ) і солодкими словами (його ім'я значить по-французьки — „коханячко”) — заклинає всіх висланців народу забути взаємні образи і партійні сварки, заприсягти собі вічну згоду і мов браття подати собі у досмертнім об’єднанні, руки... Його промову стрічають криками радості; правиця цілується з лівицею, Гора обіймається з Долиною; ті, що вчора обкідали сусідів найогиднішими наклепами, в слезах просять дарувати їм їх вину. Згода об’єднання, якого світ не бачив! Але на другий день, доля закпила собі з них: погоджені брати виступили проти себе з ще більше зажертими наклепами, а вчорашню вроцисту присягу — прозвали глузливо *Baiser de L'amourette*, поцілунок Даліли. Так мітичні брати Етеокль і Полініс, сини Едіпа і Йокасти, які полягли в війні між собою і які — хоч як брати повинні були себе любити, — так жагучо себе ненавиділи, що полу-м’я з їх спалених трупів — як каже легенда — розділилося на двоє... Найtragічніше, що сам абат „Коханячко” — що закликав до згоди, був післаний на гільйотину тими, кого закликав до цієї згоди...¹⁾) В звичайні часи спроби таких Лямуретів (у нас їх звату Маніловими) — кінчилася менш більш смішно: взаємною гризнею погоджених „брать” і повним безсилям їх „об’єднання”. В хвилини, подібні до тої, яку переходила тоді Франція, — справа кінчалася гільйотиною.

Це не значить, що європейську коаліцію відперла необ’єднана Франція. (Так само, що Україну залляла

---

¹⁾ Промова Лямурета була виголошена 6 липня 1792 р., гл. *The french revolution a history* by Thomas Carlyle.

необ'єднана Московщина). Вона була об'єднана, її ударна сила була збільшена. Лише її об'єднали інакше, не механічною згодою всіх, лише згодою, накинутою всім активною, діяльною меншістю. Ця меншість — навіть ще в стані громадянської війни всіх проти всіх, — була настільки сильна, щоб почати наступ на „об'єднаного” противника, щоб пізніше, перепровадивши своє об'єднання, поконати того противника.

Францію об'єднали не довкола округлого стола крамарів, що один опустив, другий додав, не торгами осягли „святого порозуміння”, не міжпартійними умовами, не поцілунками і присягами згістеризованої хвилевої більшості. Ні, її об'єднав Робесп'єр в Парижі, на майдані, де стояла гільйотина. Об'єднав генерал Гош, що вішав на деревах вандейських повстанців. Об'єднав Руже де Ліль героїчною Марсельєзою, гімном, що від нього мертві вставали з домовини, а живі йшли на смерть. Перед якими з страхом — спадали голови байдужих і противників на власні груди або до катівського коша.

Ось яким способом об'єдналася Франція! Ті, що її „роз'єднували”, — надали їй більшої ударної сили, ніж Лямурети.

Подібним способом, під час війни 1914 р., об'єднав французів Клемансо. Перед його приходом до влади, комбінатори сходилися, радилися, діставали вотум довір'я від палати, — і поволі вели Францію до неминучої военної поразки. Даремно шукали спільноти плятформи мілітаристи й пацифісти, ті, що ненавиділи Німеччину і ті, що її лякалися. Ті, що готові були жертвувати і битися до кінця й ті, що закордоном плянували сепаратний мир і зраду союзників Франції... Нарешті не було вже вибору. Очі всіх звернулися на того, хто ціле життя дорослої людини жив одною гадкою, одною ідеєю-причепою, помстити ганьбу 1871 року. Довкола його імені, імені Клемансо, наступила кристалізація людей і зусиль така сильна, що сам Пуанкарє, його рі-

шучий ворог, не смів іти проти течії і покликав його до влади.

А тоді сталося чудо. Тоді всі примари дефетизму нараз зникли — зник нездарний Пенлеве, непевний Кайо, зникли темні типи, як Альмерейда і Мальви. Замовкли провокатори і германофіли, усталла дефетистична робота в запіллі. Коли з'явився „старий”, всі ці ознаки недуги щезли неначе чудом. Його міністерська декларація змусила сильніше битися серця, збудила куняючі енергії, випровадила з остояння націю, комбатаантів і некомбатаантів:

Ми з'являємося перед вами з єдиною думкою: війни всіма нашими силами аж до кінця. Не буде більше пасифістичної балаканини, ані німецьких інтриг, ні зради, ні пізвиди, — тільки війна! Лише війна! Ми не позволимо, щоби наши армії взяли в два огні!..

Коли уступаючий Пенлеве пробубонів щось, що деякі з членів його кабінету готові були б (з своїми міністерськими портфелями) служити далі і під Клемансо, — той відповів, що не потребує старих меблів. Він — вистарчав сам собі, він і його товариші. З ними — він доконав духового об'єднання Франції, проти непрішучої, охлялої заляканої більшості... Окрилена надлюдською вірою 77-літнього дідувана, — вірою в геній його нації, його любов'ю до вітчизни і ненавистю до наїзника, країна об'єдналася в однім зусиллі, об яке розбилися залізні когорти кайзера, що залляли Европу від західної Бельгії до Кавказу...

В своїх споминах пише ген. Людендорф:

В листопаді 1917 Клемансо стає головою ради міністрів. Це була найзавзятіша людина Франції... Він був найбільш гарячим представником ідеї відплати за 1871 рік. Клемансо докладно знов, чого хотів. Він провадив війну, він здував всяку пасифістичну *агітацію* і скріпив духа своєї країни... Він думав лише про перемогу... Спосіб ведення війни у нашого противника став вдесятеро енергічнішим, як досі.²⁾

---

²⁾ Leon Daudet — *La vie orageuse de Clemanceau*.

Може й несвідомо, перечислив тут Людендорф три невідкличні передумови, потрібні для успішності такої акції окремої людини чи групки — щоби з cementувати націю в одну цілість і надати їй великої ударної сили. Ці передумови були: ясна думка, що вказувала шлях („знав, чого хотів”), по друге — сильна сугестивна воля (яка „скріплювала духа країни”) по третьє — безпardonне витереблювання шкідників серед „рідних” земляків („здусив паціфістичну агітацію”). Цим способом — Клемансо об’єднав свій народ, зробив „в десятеро енергічнішим”.

В цім випадку також наступило духове об’єднання нації. Але яким же ж інакшим способом, ніж той, що поручають маніаки полюбовного, міжпартийного порозуміння! Воно наступило як і в 1793, — силою одної людини, або їх невеличкої групи, сугестивною силою їх гарячого патріотизму, їх волею — не пактuvати з ворожою силою і не терпіти її агентів внутрі народу, іх готовістю іти проти всіх і всього, що посміє лягти колодою поперек їх дороги. Воля цієї людини випростувала хребти патріотам, замкнула пащеку інтриганам, загнала в підпілля шкідників і пізврадників. Об’єднанню чесних патріотів ніщо вже не стояло на перешкоді. Об’єднанню, якого ніколи не удалося б осягнути механічним способом единого демократичного фронту добровільного порозуміння. Воля одної людини — „наказала мовчанку боягузству й зраді, уярмила перемогу й викинула наїзника з країни”. Завдяки збільшенні ним ударній силі нації.

Клемансо чудово й сам зінав, що не добровільними перетрактаціями й нарадами — не згодою зграї півлюковів осягнув він моральне об’єднання країни перед обличчям переможного наїзника. Він зінав, що ціле чесне товариство дрібничкових політиків 3-ої республіки він змусив скоритися собі силою. І коли — вже по перемозі — при звуках *Марсельєзи* — посли Палати дефілювали перед ним, перед „батьком перемоги”, що-

би стиснути йому руку, коли Арістід Бріян простягнув йому свою, Клемансо — одверто, щоб всі бачили — сковав свою до кишени. А коли дехто з інших прагнув розцілуватися з ним, він чемно, але вже здалека, стримав їх, його бо не кортіло, як казав пізніше, „дістати свербллячки”: „Ті самі, що його тепер так вітають — щойно в травні хотіли прогнати його геть” — завважив Доде, що приглядався цій сцені.³⁾

Старий знов уважав вартість демократичної галайстри не менше від Кромвеля. Коли під час урочистого в'їзду останнього до Лондону, лестники звернули йому увагу, з яким захопленням вітали його і як тішилася юрба на вулицях, — Кромвель відповів: вона б так само тішилася, „коли б побачила мою голову, встремлену на спис”...

Клемансо знов, що ні з інтриганів і пацифістів, ні з тих політичних флігерів, які крутілися за вітром, ніякого сильного, страшного для ворога, об'єднання не зліпили. Що таке об'єднання ніколи не мало би потрібної, в ті трапічні часи, всерозтрощуючої сили...

Таке було по 1-й війні в Німеччині.

Противників Гітлера був легіон, „через те, що їх було багато”. Вони були об'єднані: католицький центр, безбожницька соціал-демократія, масонські націонал-ліберали, і звикла слухатися, але не політикувати — покірна „райхсвера”. Що ж бракувало їм, щоб створити з нації дійсно моноліт? Що спаралізувало силу тих об'єднаних і через те здавалося б таких міцних груп в боротьбі з закордоном і в боротьбі з новою силою — націонал-соціалізмом?

Про один — найважніший — з стовпів ваймарської демократії, про соціал-демократію, оповідає такий без-

---

³⁾ Leon Daudet — там же.

сумнівно-певний свідок, як знаний німецький жид-демократ — Георг Бернгард:⁴⁾

Бісмарк, який соціальними уступками прагнув відвести німецьку соціалістичну масу від воюючого соціалізму, цілковито осягнув свої цілі — соціальне законодавство, дуже в Німеччині розвинене, яке за-безпечило німецькій робітничій класі протекцію, про яку і мріяти не сміли в інших країнах — на довший час здушило у ні-мецьких соціалістів вояовничий дух.

В своїх синдикатах і в могутній, чисельній партії — провідники соціалізму поробилися звичайними бю-рократами, які — необережними й рисковними кро-ками — боялися наразити на небезпеку існування партії і синдикатів. З соціал-демократії — витворилася „бон-цократія”. Коли ці бюрократи,

коли ці поштиви панове попадали, як посли, до райхстагу чи до льо-кального свого парляменту, вони передусім думали про виконання своїх адміністративних обов'язків, поволі при-вчаючись думати не як політики, а як бюрократи.

А коли прийшла революція, коли щезла монар-хія, коли запанувала їх вимріяна демократія, ці соціал-демократи і буржуазні демократи —

не зуміли дати демократичній думці пропагандивну силу в масах, ані навіть уйняти ту думку в пориваючі гасла й фор-мули. Всякі спроби того роду занехалися з тактичних мірку-вань. Партії прагнули задовольнити всіх, а в дійсності — викликали незадоволення всіх.

Коли нова сила зачала усувати їх з їх становищ — вони скаптітулювали, вони просто

стратили панування над своїми нервами в хвилину, коли треба було змусити діяти апарат охорони республіки, вику-тий ними ж самими в передбаченні грядучих подій...

Комунисти Айснер, Роза Люксембург, Лібкнехт — недійшли німецькі чекісти, недійшли німецькі Троцкі,

---

⁴⁾ Georg Bernhard — *Le suicide de la république allemande* Paris Rieder.

Сталіни, або Евгеній Бош — падають з руки месників... Правлячим партіям, що погодилися з утратою цілих провінцій, мільярдовими вимушуваннями закордону, що добровільно — на чужинецький приказ — витиснули на своїй країні ганьбляче тавро „виновниці війни”, — цьому товариству заявили гітлерівці, що робить воно безчесне діло, стискаючи кайдани на ногах свого народу.⁵⁾

---

⁵⁾ І тим об'єднав довкола своєї партії націю. До того лише часу, однаке, доки кликав її до великого ідеалу, до звільнення від ярма Версальського миру по 1-й війні і до боротьби з комунізмом. Кар'єра політична вождя нац. соц. партії Німеччини скінчилася з тою хвилиною, коли він поставив собі ціллю уярмлення інших народів.

Відношення до гітлерівської Німеччини — націоналістів і нашої лівиці було цілком ріжне. Перші — співчували гітлеризмові (як і Ф. Франкові) доки він підіймав прапор боротьби за звільнення своєї нації і проти комунізму. Але коли він став на іншу дорогу, — націоналісти протиставили йому УПА, а перед тим проголосили — проти волі німців — відновлення української державності в 1941 р., за що стягнули на себе знані репресії. Ліві — навпаки, вони були антигітлерівцями, коли Гітлер виступав проти комуністів і проти „версальських демократів і соціалістів, а коли його армії прийшли на Україну з чисто імперіялістичними протиукраїнськими плянами, — тоді ліві, „відповідальні політики” як їх зве Чернецький в своїх „Споминах”, — приступили „до певної міри співробітництва з новою владою”, очевидно — „не зрікаючись своїх українських національних ідеалів”. (?)

Ті самі ліві обдарували в львівській пресі своїми симпатіями ворогів Ф. Франка, так званих „ресурсіліканців”, себто комуністів, які під проводом московсько-большевицьких генералів йшли запроваджувати большевизм й атеїзм в Єспанії.

Ще одна увага: львівський „Вістник”, в 1939 р. писав що Німеччина могла би відіграти роль на Сході Європи, — „коли вона навчиться штуки закордонної політики”, коли „найде ідею, яка переконливо промовлятиме до тої Європи”; що „ідея німецького „лебенсрауму” такою ідеєю не є”, що Україна має бути незалежною так як є нею Франція чи Англія та „що

Подібним способом — хоч на короткий час — об'єднав революційну Росію Ленін і большевики. Як Гітлер — в мюнхенській пивниці, так і він зачав своє діло об'єднанням над Женевським озером, в дешевих „брассері”, де сходилися обдерти й зголоднілі, довговолосі, нечесані російські емігранти. Що знав світ про них? Для світу була це купа півголовків, соціалістичних рабинів в найліпшім разі, що виривали собі взаємно волосся за те, як треба толкувати якусь таємничу фразу з „Капіталу” Маркса, викинуті поза борт життя, не-життєві фантасти... Їх назва — „большевики” — була знана лише в партійних колах, серед партійних буквовоїдів і конспіраторів, що в темні вечори, в таємних мешканнях або по царських тюрмах збиралися на наради... І нагло це ім'я, ця назва „большевики”, завдяки фанатизму її прихильників, видісталася з женевських „брассері” і з революційного підземелля, — на поверхню промадського життя, стало страшним ім'ям нової віри, з своїми доктринами, з своїм прапорою, інквізиторами і кострищами для ріжновірців... Вірою, яка вийшла на підбій світу, а перш за все — на підбій, на об'єднання цілої революційної Росії. Купка цих фанатиків мала готові аксіоми, готові свої — нежай і абсурдні — правди, готові відповіді на всі питання дня й доби. Мир чи війна? До кого має належати земля? До кого влада? Що буде з фабриками? З ганськими маєтностями? Як поступати з ворогами революції, з прихильниками старого режиму? Відповідь на ці питання була ясна, простолітня, однакова. Була і фанатична воля її перевести в життя. Так, нова віра, що постала в катаком-

---

всяка інша форма незалежності є обман”, бо „сателітом *ніякої* імперії Україна не буде ані герольдом чиеєсь над-ідеї”; бо всяка колоніальна „незалежність” напевно стріне до себе на Україні таке саме відношення населення як і „незалежність” большевицька. („Вістник”, 1939, ст. 302-3, 842, 1947, ст. 460).

(примітка до цього видання)

бах, в купі перших „вірних”, та чортівська віра підбила мільйони.

Ось чому, коли зібралися в Петербурзі установчі збори, перша конституанта Росії, про яку мріяли і за яку, наражаючи життя, боролися стільки поколінь російських революціонерів, вибрана загальним голосуванням всього об'єднаного одною мрією народу, представниця його суверенної волі, де большевики були в зникаючій меншості, — то вистачило, щоби на залю нарад представників „суверенного, об'єднаного народу” ввійшов відділ матросів-большевиків і приказав об'єднаним послам об'єднаного народу забратися геть, щоб конституанта перестала існувати; щоб в перші роки революції маси російські пішли не за конституантою, а за тою жменькою большевицьких очайдухів, які не годили всіх з усіма, не сідали до круглого стола, не об'єднували, а роз'єднували суспільство. В обличчі цієї нової сили розсипалася, мов буда з піску, піраміда об'єднаних демократичних партій; до нової сили полетіли цілі відділи перекинчиків, зміцнилися ряди сторонників, а противники стояли, спаралізовані жахом, нездібні до рішучої дії. Бо не знали самі гаразд чого хотіли. По боці ж большевиків був ще, нині згаслий, фанатизм, був ідейний запал, було прив'язання до їх дикої ідеї. Це мов магнет тягнуло до них маси, об'єднуючи їх, як кожний рішучий чин і кожна ясно зформульована думка. Тому ті маси, в перші роки революції, горнулися до большевизму. Їх згодою, згодою тих мас, об'єднали большевики тодішню Росію, їх згодою побили Колчака і Денікіна, Антанту на Білім морі і в Одесі. Їх же ж згодою — залляли червоним потопом Україну.

І в цім випадку об'єднання нації довершилося іншим способом, не тим, що його захвалювали партійні полатайки, маніяки порозуміння всіх партій і груп, не Керенські, Львови і Мілюкови. Це доконане большевиками об'єднання нації її надало останній, в перші роки революції, страшної ударної сили, якої не могли б

дати їй ніякі установчі збори, ніякі міжпартійні порозуміння.

Тепер большевизм — видихся. Він не є вже чинником, що об'єднує російську націю. Як царат часів упадку, став він чинником розкладовим. Але власне тому, що втратив і свій ідеал, і віру в нього, а значить — і ідейних сторонників. Ніхто в СССР, ні в партії нарешті, в ніякий соціалізм не вірить. Об'єднуючу ідеологію змушені тепер большевики запозичати в зневаженнем царата з його „отечеством” і „царем”, з російським націоналізмом і з його традиційною нагайкою. Фанатизм теж кінчиться, його застутили підслужництво з одної сторони, гола сила з другої, яка сама ніколи нічого доконати не зможе... В 1917–18, проти зорганізованого опору фріжних партій — він переміг, завдяки ідеалізмові партійців і, в наслідок того, великої ударної сили партії. Тепер — коли відпало і одно й друге, большевизм конас, хоч розтрощив всю зорганізовану опозицію і створив своє механічне партійне „об'єднання”.

А як об'єднав Італію довкола лікторських різок Муссоліні?

І він почав свою кар'єру під — (льозанським) мостом. І він прищеплював противникам пошану до фашистівської єдності — на вулицях, не за зеленим столом. В той час, як Джолітті, Факта і інші демократичні політики займались латаниною, укладали і відправляли кабінети „національної згоди”, — в крайні паношилася анархія. Бездумні демократи — знали лише мертвє гасло механічного об'єднання; воно нікого потягти не могло. Великої ідеї, яка могла б упорядкувати хаос й органічно, не механічно — зв'язати в одне спершу духово, а потім — політично — розбіжні енергії нації, їм бракувало. Вождь фашизму не годив партії, щоби привернути нарушену національну єдність, не займався погоджуванням розсварених партій. Він кинув свою ідею, зібрав довкола неї чорні сорочки і вони постави-

ли партіям ультиматум. І так само як вибраний більшістю народу німецький райхstag з об'єднаних партій, так само як вибрані більшістю народу російські установчі збори з об'єднаних партій, так само й вибраний більшістю народа — італійський парлямент з об'єднаних партій — скорився волі невеличкої меншості „розвивачів” в данім випадку фашистам.

В усіх випадках — механічно об'єднана більшість була імпotentна перевести фактичне об'єднання народу. За неї мусіла зробити це творча меншість.

Упертих противників — нова віра зломила. Хитких — зігнула. Прихильних — з неясними ще мріями — захопила й пірвала. Силою? Очевидно, силою свого ентузіазму і волі. Об'єднання, і знову яке ж інакше?

Згадайте Туреччину Кемаля Ататурка. Тепер призабулося, яка катастрофа грозила Туреччині в 1918 році. Її армія — розбита, уряд — заляканий, готовий до капітуляції. Султан над Золотим Рогом — почесний бранець союзників, що з вікна палацу Ілдиз-Кіоску оглядав грізні сили європейських панцирників. Колишня оттоманська імперія мала бути, як Арабія, поділена між союзниками, мала щезнути з мапи Європи.

Проти цього поклав свою заборону Кемаль. Чи він намагався з'єднати партії? Чи з'єднував для своїх плянів султана, коли зачинав свою непевну й небезпечну гру? Ні, без засобів майже, без людей, виступив він проти султана, проти уряду, проти власної дефективної суспільності, проти п'яних перемогою альянтів. Щоби доконати об'єднання нації довкруги великої цілі — відвоювання незалежності, — він оперся на малім гуртку загорільців. І, з знесиленим і збайдуженим, прибитим поразкою народом, цей гурт зробив диво. Слово Кемаля — стримало наступ греків на малоазійське побережжя, унерухомило страшну союзницьку фльоту в Босфорі і коло Дарданеллів. Видмухнуло життя з надутої союзницьким киснем султанської

ляльки, а для нової ідеї з'єднало сотки тисяч безкорисних і відданих борців. Об'єднання нації — доконалося не демократичною методою. Гурток кемалівців, що перше принесли розбрат в суспільство, об'єднав цілу націю. Ті ж, що зневірені в боротьбі — ніби то єднали цілу націю, втратили її...

Коли турецький народ несподівано, по стількох війнах — з Італією, з балканськими державами (1911-1913), з Антантою (1914 - 1918), з Грецією (1919), вийшов хоч з великими втратами, але сильний і об'єднаний на своїй етнічній території — то цього об'єднання доконала не крамарська демократія, не смішне га-сло „єдиного фронту” чистих і нечистих, ідейників і кар’єристів, — а метода сильної малої групи, яка знає, чого хоче і має незнищиму волю свое „хочу” накинути більшості нерішучих і байдужих.

Як і хто об'єднав тепер Еспанію? Скільки ж то років шамоталася країна на своїм ліжку хворої під додзглядом консіліума з демократичних баб-шептух. Вибори і повстання, міністерські кризи, міжпартийні угоди і єдині фронти — вузькі, ширші і найширші, — все кінчалося балаганом і ще більшим розгардіяшем... Фактичне об'єднування почало поступати певним кроком наперед аж тоді, коли знайшлася групка фанатиків, людей творчої думки і волі, людей, які зрозуміли, що потрібна не демократична метода, а „кінська курація”, людей, які пригадали собі приповідку Гіпократа: *Quod medicamenta non sanant — ignis sanat, quod ignis non sanat — ferrum sanat, quod ferrum non sanat — mors sanat.*

Піер Домінік писав в „*La Republique*” про вояовників громадянської війни в Еспанії:

Ясно, що це не такі люди, як ви або я, це віруючі, готові завтра стати мучениками... Люди, які відкривають нам нагло всі скарби відваги, в чиїх серцях живе дух посвяти... Я бачу лише віру цих людей, чи ви не відчуваєте, що вони просто розпливаються в своїй вірі?

Це були ті, які не злякалися, не стратили віри; серця і чола яких показалися твердішими від діаманту; які прийшли з Божим наказом — карати ідолопоклонне плем'я, не пактувати з ним; в яких, в кожнім з них, гремів голос пророка: „йди до земляків твоїх та й говори до ний і скажи їм: так говорить Господь Бог, чи будуть вони слухати чи не будуть”.⁶⁾ Малта жменька цих людей об'єднує Еспанію. Не шукали вони об'єднання нації шляхом узгіднення програм і поглядів ріжких груп. Мати — власну програму й ідеал, віру в нього, якої не мали їх противники. Цією зброєю — перемагали власну суспільність. Уїзжали її мов дикого коня. Протом й острогами, просъбою й грозьбою. Їх об'єднуючі кличі, їх об'єднуюча метода, мали в собі щось більш величне, ніж заялозені гасла й тактика демократичних захорів.

Коли обернемо очі в минуле, в тривожні й переломові хвилини тої чи іншої нації, тої чи іншої збірноти, — побачимо те саме: потрібна єдність думки й волі осягалася не торгами, чи голосуванням, а — поривом маси, яку тягнула за собою якась одиниця, якась група, певна себе і свого задуманого діла.

Так було перед приходом Месії. В своїм романі відслонює нам Мосендж пролог великої дії — як прийшла нова віра в світ, на порозі нашої ери, щоб — принісши війну й меч — об'єднати його в тій новій вірі.⁷⁾ Каже до Захарії незнайомий:

— Я — слуга того, хто йде! — певні слова мов перейшли кімнату переможним кроком... — Ми лише торуємо йому шляхи!

— Як торуєте? То ти не один! Скільки ж вас?

— Нас мало. Але все ж найбільше нас скупчується там, де треба викликати спір, сварку, повстання.. Ми роздмухуємо його.

⁶⁾ Єзекіїля III 11.

⁷⁾ Л. Мосендж — Останній пророк — Вістник 1938 кн. 4.

Захарія аж скопився за голову. Чи справді він чув це жахливе признання?

— Що ти кажеш! Схаменися! Хто вклав тобі в серце ці страшні заміри? Чекаємо на Месію, а маемо зустріти його розбратором і братовбивчою війною? Чи так маемо приправлятися до його зустрічі?

— Ти сказав, Захаріє. Так маемо зустріти його! Бо інакше ніколи не зустрінемо. Треба спору й розбратору, треба війни... Бо лише з кров'ю витече гній з хорої душі... Щоб міцна й здорована, могла вона прийняти Месію.

Їх було не багато („нас мало”!), але вони принесли меч на свою змиршавілу суспільність, на суспільність фарисеїв. Бо до фарисеїв Месія ніколи не приходить. А потім, — тих „мало” повалили Рим.

Гнат Льойоля об'єднав заколочену і розбиту Церкву католицьку без ніяких соборів, ні нарад, лише своїм особистим магнетизмом, і свого новозаснованого ордену. До найдрібніших подробиць передумана ідея, повна самопосвята на службі тої ідеї, — налляла заліза в згорблений хребет церковного тіла. Впорснула життєвого еліксиру в жили, доконала чуда, якого даремне старалися доконати собори.

Орлеанська дівчина... Коли Франція стелилася до ніг англійського завойовника, коли февдали, один за другим, переходили на службу короля Едварда, а розбиті армії Франції тратили віру в перемогу, а з ними і лялька на троні св. Людовіка, — в той час об'єднала народ та дівчина з Дом-Ремі, яку тепер звуть Святою, яка не прислухалася до голосів оточення, до голосів земляків, лише до голосів, які чула в своїй душі і які називала голосами св. Катерини й Михаїла. Їй і не снилося „узгіднити” свої наміри з думками розсварених баронів, князів Церкви й дофінів. До них вона промовляла в формі приказу; вони були засобом в її великім ділі об'єднання Франції, в якім вона знала лише Бога й себе. „Вона думає, що знає ліпше, ніж хтобудь інший” — казав про неї дофін Карло, — і так було в дійсності. Вона воліла бути „сама” з своїм Богом і поборювати

більшість, не об'єднуватися з маловірами. І як в подібних випадках, не торги і шукання спільної мови з масою недовірків об'єднало Францію, надхнуло новою енергією, пірвало проти завойовника, — лише якраз віра тої самітниці.

Але не лише віра. *Мішле* твердить, що Іванна накинула свою волю нерішучій більшості, дворові, Церкви, дворянам, і воякам, — не лише своїм надхненням, але й — ясною думкою. Попри ціле своє захоплення — вона (теж дар візіонерів!) ясно бачила речі довкола себе. Вона розрубала заплутані вузли, які даремно намагалися розплутувати фахові політики. Вона — в ім'я Боже — проголосила Карла правдивим королем, — проти його власних сумнівів. Вона гонила англійців з тим військом, яке недавно уважало їх непереможними... Вона і її перші сторонники, що сліпо пішли за нею, щоб об'єднати Францію проти волі зневірених французів. Сепаруючись, роз'єднуючи, вона показалася чинником організуючим. Ті ж, що єдналися разом — були чинником роз'єднуючим.

Коли перейдемо від старої Франції — до сучасної, так само роздертої ідейно, настіж відчиненої інвазії чужих антинаціональних — большевицько-масонсько-московських доктрин, — що підготовляють інвазію політичну, — і тут ствердимо: повне безсиляя привернути знищенню духову єдність нації методами звироднілої демократії: міжпартийним ліпленням „національної згоди”, шляхом порозуміння між людьми, між якими не може бути ніякого порозуміння. Але ствердимо й що інше: проблиски ясної думки, як вийти з кризи, опозицію проти дурійки об'єднання („лівий блок”, „людovий фронт”), проблиски, прочуття ідеї, яку туподумна демократія наша не може прийняти: ідеї півності, що марні її зусилля врятувати націю злukoю півзрадників, перевертнів і туманів.

Ось що писав „*Matin*” (8 II б. р.):

Об'єднання, об'єднання, об'єднання! Але з ким? І на ґрунті якої ідеї? Певно, що можна об'єднати в однім уряді — послів і сенаторів, що прагнуть стати міністрами і що належать до ріжких партій, але неможливо об'єднати в країні — громадян, які хочуть скріпити національну оборону, і тих, що її хочуть знищити; сторонників ладу, і організаторів безладдя. Не можна об'єднатися на засаді, що вимагає тісного союзу з тим самим СССР, який щоденно вмішується у внутрішні справи Франції. Не можна об'єднатися на засаді оборони європейської цивілізації, настіж відчинаючи двері азіяцькому варварству. Об'єднання політиків — нетривале. Воно основується на словах і на інтересах. Дійсним об'єднанням, цінним об'єднанням могло би бути тільки об'єднання громадян на спільній ідеї і спільній програмі.

Але таке об'єднання — неможливе без рішучого розтрощення одного з ворожих таборів отже, без „роз'єднання”!

Там, де в нації дозріває перелім, в добі загального розгардіяшу духового й морального, в часі захитаних, колись юпільних, цінностей, — які нині визнаються одними і заперечуються другими — ніяке механічне порозуміння нічого не дасть, лише збільшить маразм і розклад. В такі переломові хвилини — мусить прийти до зудару, мусять з'явитися носії нової об'єднуючої, дисциплінуючої ідеї, мусить з'явитися їх гурт, — щоби захопити одних, пірвати других і — усунути третіх. Інших шляхів об'єднання — немає.

Це останнє змушує здригатися від гніву і обурення наших демократів. Сіяти ненависть до своїх! Ширити розбрат і взаємне недовір'я! В рідну хату вносити роздор!

Так, якраз це! Бо без цього — нема ніякого об'єднання ніякої збирноти. Що тутподумна демократія цього не второпає — нічого дивного. Чим „поступовіша”, чим „радикальніша” вона, тим більш реакційна й відстала. Зрештою демократична порода людей ніколи таких речей не зрозуміє. Але їх починають вже розуміти не лише дехто у нас, але і в тій самій нещасній Франції, яку інвазія всеєвропейського шумовиння змусила на-

пружено думати і шукати виходу з страшного становища; яка вже розуміє, що доконати ідейного зцементування народу довкола спільної всім ідеї, довкола суворих догм, ясного розріжнення добра від зла, того, що личить — від того, що не личить, — можуть не люди „єдиного фронту”, а люди одної сталої думки, не хоруговки на дасі, які крутяться куди вітер віє. Ось що писав той самий „Matin” (11 IV б. р.):

Будьте безпощадні для хоруговок на дасі!

Коли побачите генерала, що вимагає оглядно трактувати антимілітаристів, або буржуа, що заявляється прихильником комунізму, чи гігієніста, який вимагає вирозуміlosti для бруду, або священика, який славить атеїзм, — не дайте себе розчулити і не кажіть: ось незалежний дух! Скоріше скажіть: ось скалічений розум! Бо едина прекрасна лінія життя — с проста лінія, коли ви лишаєтесь вірними своїй професії, своїй верстві, своїй вірі і своїй доктрині. Будьмо безпощадні для хоруговок на дасі. Вони не коряться ніякому ідеалові, порухові душі, лише — подмухові вітру.

А з них — у Франції і у нас — якраз складається ота більшість високошанованих громадян, які ідуть за вітром, які лижуть чоботи кожній хвиливо переможній течії, достроюють свої „ідеали” до кожної нової ситуації, які — при першій нагоді — зраджують свою віру, свою верству, свою традицію, свою націю — прикриваючись високими мотивами „реальної політики”. бож „засоби і шляхи досягнення цілі мусять бути гнучкі і змінятися залежно від обставин”... А в критичні переломові хвилини, „обставини” так валять молотом в тім’я реальних хоруговок, що вони зовсім туманіють і стають повільними засобами в руках того, хто — в імені „обставин” — приходить з молотом, чи просто з батогом в руках...

З цих хоруговок і радять звичайно творити єдиний фронт. З ними — робити „об’єднання”. Іх — шанувати як „своїх рідних”, які могли й помилятися, але які ж — свої, рідні, земляки, родимці, краяни!

Тим часом дійсне об'єднання народу можуть перевести лише ті, які ґрунтовно унешкідливлять „рідних” дурисвітів і перекинчиків. Вже в тій самій Франції реагують на туподумство єдинофронтових знахорів. Недавно писав Роберт Андріво в однім французькім тижневику на цю тему:⁸⁾

Франція переходить катастрофу за катастрофою у своїй політиці внутрішній так само, як у зовнішній. Але перед кожною грядучою катастрофою, чого прагнути вони (єдинофронтовики)? Об'єднання! Це їх єдиний спосіб оборони, їх вселікуюча масть. Падає франк, — об'єднання! Грозить війна — об'єднання! Об'єднання в тій хвилині, зроблене все одно як, все одно з ким. В одну купу звалити сочні і згнилі овочі. Комуністи союзники московських убийників? — нічого не шкодить, з них будуть чудові міністри! Блом з своїми мов лихварі витискають Францію? — це не має значення, довірмо їм нашу долю! Тумани і півголовки зруйнували нас і пхають нас у провалля? — нічого, хай знову прийдуть! Треба наново взяти до купи всіх справників наших нещасть, посадім їх до спільногоміністерства й завтра ми зачнемо нову добу Людвіка XIV-го! (Як це пригадус наших „єдинофронтовиків” з центральнорадянськими соціялістами! — Д. Д.).

Отже — ні, досить того! Французы пропонують увійти в свого роду братство, якого гаслом є: „без ненависті”.

Не входіть до нього, брати, це новий фортель, щоб вас ліпше і непомітно обскубли. З'єднайтесь під знаком ненависті, вічно сторожкої ненависті, яку ніщо не сміє роззброїти! Ненависть — добрий дорадник! В день, коли німці займуть Штрасбург, ці панки зформують велике міністерство об'єднання, твердячи, що треба скоритися перед необхідністю.

Так, ненависть добрий дорадник, треба, щоб вона нарешті видала свої овочі!

І це пише не дикун, не степовий варвар, це пише культурний француз в часописі, який — один з небагатьох — бореться з заливом інтернаціоналістів в країні Жанни Д'Арк і Расіна. Скільки аналогій, скільки думок тиснуться до голови українському читачеві, коли він читає цей пристрасний відклик француза! Якими тума-

⁸⁾ Robert Andriveau — Ce peuple intelligent.. (Je Suis Partout 18 III).

нами виглядають — на тлі його філіттіки — наші „рідні” оборонці зайдів всякого роду з їх культом „згоди в сімействі”, культом любови до всякої голоти, яку проголошують незайманою, з якою радяться — „во здравиє і во спасение” — ліпти Ноїв ковчег єдиного фронту. Скільки в тих розумуваннях француза — подібного до того, що писалося і в „Вістнику” і в його „Квартальнику”, — подібного, бо випливаючого з по-дібної ситуації.

Коли наші демократи радили порозумітися „демократично” з нашими перевертнями або „вchorашніми” большевиками, чи з тими „Валенродами”, що тиснуться до нас, щоб розкласти нас, — на основі спільногого демократичного „етичного кодексу”, на підставі якого завжди можна ж зліпти єдиний фронт і до чогось договоритися, — „Вістник” писав, що з вchorашніми большевиками, з попихачами II-го, III-го чи IV-го інтернаціоналу, — до спільногого столу нарад не сідається. Що з шахраями і кар'єристами, які служать лише своїй дрібній, або — чужинецькій великій — амбіції, що сідають до гри з фальшивими картами, не може бути ніякого спільногого етичного кодексу; що не „всякий злак на пользу Україні”; що е злаки, які треба немилосердно виплюювати... „Вістник” писав:

Ні громи, ні блискавки душі філістра не змінили. Світ егоїстично захланний, жорстокий світ, що зродився по війні, з облудною фразою на устах, з маскою на лиці — для філістрів не існував. Страшно було їм зрозуміти страшну правду, бо накладала страшні обов'язки. Сидячи віч-на-віч при столику з картами з шулером, замість пустити йому пляшку в голову, вони — удавали, що вірють, ніби він лише з недогляду нарушив правила гри і старалися йому витолкувати їх: як він повинен поступати, щоб не зломити норм „етичного кодексу”, і для нього ж обов'язуючого: — та ж засада демократії!... та ж наука соціалізму!... та ж норми моралі!... вимагають, щоб він не мав в руках двох асів пік! Ми вам то зараз розтолкуємо!⁹⁾.

---

⁹⁾ Д.М. Донцов — Бунт філістрів — Вістник 1934 ст. 459.

I — майже три роки пізніше — на ту саму тему, з приводу своєї власної „людовофронтової” каналії, з приводу такої самої, як у нас, нечуваної поблажливості національної преси супроти пропаганди єдиного фронту з шахраями, — писав французький тижневик:

Треба признати зрештою, що опозиційні часописи не виступають з своюю партійною точкою погляду, вони повні розсудів, доброї віри і духа справедливості (супроти лівих). Бідолахи! Так наче їх противник користався тою самою зброєю, що до них! Так наче, коли вони *перестерігатимуть правила гри*, їх не битимуть завжди ті, що при гри — шахрують!... Було б чудово, коли б французький народ міг бути об'єктивним. Але коли його обробляють найбільш безличні пройдисвіти, то скромність і об'єктивність значать нині стільки, скільки наївність і дефетизм¹⁰⁾.

Як і ті слова про спасенну ненависть, так і ці, — майже слова „Вістника”!

А ось ще один голос, жидівський, — який показує, що навіть серед збаламучених визнавців демократії, знаходяться одиниці, які сумніваються в її здібності об'єднати націю і вирвати її — демократичними методами — з обценъків смерти чи катастрофи. Так писала жидівська „Chwila” (1937 20 VI) про завдання сіоністичного руху:

„представників народу вибрали на підставі загальних, рівних, безпосередніх і тайних виборів — формально найліпша забезпека найсильнішого авторитету! Але єдності не створили. Вийшла тільки сама „демократична єдність”. Тимчасом ішло насамперед про те, „щоб активізувати внутрішню силу” руху, утворення ж „репрезентації” — це була — ціль побічна. А все тому, що

сушити собі голови — формою, в якій маємо здійснити представництво, що до ніякого фактичного об'єднання не дозволило... Оманюю є думати, або вмовляти в суспільність що

¹⁰⁾ Стаття Піера Гаксота в *Je Suis Partout* ч. 332 1937 3 IV.

в демократичнім характері представництва — є суть справи, є зasadнича передумова єдності. Може існувати тривала єдність без демократичних виборів і крихка — мимо демократичних виборів. Двічі — демократичні загально-сіоністичні з'їзди з цілої держави — вибирали начальні ради, і двічі — вони розпадалися і розклевувалися. Бо — бракло дійсного порозуміння в середині... Треба під загрозою звалитися в провалля — знайти порозуміння на іншім шляху, не демократичнім... Демократія, демократія! Так, неначе б вона була бальзамом на все! Достівно масмо петлю на шиї. В таку хвилину йде про те, щоб розірвати петлю, а не про те, щоби конче її розірвати — демократично.

Поручаючи демократію для інших, жидівський часопис для себе чудово розуміє, що часом інші методи є спасенні для об'єднання нації...

Безлад в речах і в відносинах все виникає з безладу в думках, з браку порядкуючої ідеї, загально-визнаних догм. Великий струс 1914 і слідуючих років, змив з поверхні політичного життя — в неодній країні — стару провідну верству, або ця верства поволі вироджується. Нова, що прийшла їй на зміну, нова демократична провідна кляса, нездібна заступити ту, що зреклася проводу. Втративши авторитет вгорі, суспільність розпорошилася духовно, морально і організаційно-політично. Внівець пішли загальновизнані вартості, що тримали збірноту вкупі — вартості моральні, духові, політичні, економічні, релігійні. В ослаблений організм вдерлися легіони бактерій, щоби зжирати його з середини. Вдесятеро зблільшилися сили відосередніх тенденцій і течій. Всі розкладові чинники суспільства — соціальна і інтелігентська галайстра піднесли голову... В такі переломові моменти (а його переживає і наша суспільність) основне завдання є: не дати суспільності розпастися, не дати отруйним бацилям зжерти її. Зцементувати її наново в цільний, міцний і відпорний, з великою ударною силою, організм, зв'язати спершу в одну духовно-моральну, а потім і організаційну цілість.

Чим можна зв'язати цю збірноту?

Передусім — встановивши ряд догм, ряд правил, ряд аксіом у всіх полях збірного життя, різко очеркнених, ясно протиставлюваних всім іншим, безкомпромісовых; встановивши свою правду, едину і непомильну. *Подруге* — надихнути ту правду, запалити загал вірою, що уважала би всіх інших богів — за поганських ідомів, що не робила б з ними пактів, ні торгів. *Нарешті* — вбити ту віру і ту правду в збаламучені хитливою добою і чужими впливами мозки свого загалу, без жалю поборюючи надовірків.

Лише така сила може злучити загал своїм авторитетом. Лише таким способом можна, в такі переломові хвилини, доконати об'єднання нації чи збірноти.

Тому й не мотла зробити цього й ніколи не зможе зробити демократія: та самозванна нова провідна верства, яка у нас і деінде гадає „об'єднати” довкола себе націю. Як могла би доконати цього демократія, яка має відразу до „клерикального способу думання”, до всякої непохитної віри, до догм? Яка завжди і всюди шукає угоди з іншими течіями і поглядами? Яка ніколи не знає яскравої роздільної лінії між своєю правдою й чужою, яка завжди вірить, що нема такої справи, яку не далося би полагодити, трохи поторгувавшись? Яка — в ім’я „гуманності” — ніколи не піднесе караючого слова на шкідників нації? Яка не здобудеться на великий жест, на радикальне виполення бур’яну у власній суспільності? Яка толеруватиме всяку шантрапу, що роз’їдає власний загал знутра? Як може піднятися цього великого завдання демократія — боязлива думкою, слаба волею, з відразою до виразного чину?

Люди цієї касти — нікому не заімпонують і нікого не з’єднають в часі, де все — віра, думка й воля загалу, розхитані і ослаблені як ніколи.

Гурт — хоч би і який великий, хоч би і як демократично, з усіх, зліплений, хоч би мав більшість зачленених до воза одної партії чи об’єднання, ніякого об’єднання не довершить без тої сили притягання, без

того внутрішнього вогню, який запалюють „диктатори” в своїм загалі. І навіть коли демократи зачинають симулювати диктаторів, коли починають плягіювати чужі гасла — не ними виношенні, не ними вистраждані, не ними зроджені, навіть тоді демократичні торлай з порожніми серцями й головами нікого не здуруять. Як каже Фавст:

*Якщо не чуєш сам, пуста і мова буде...
Як з серця не плине та мова,
То не дійде до серць людей.*

Коли такі сноби — з моди чи страху перед переважною думкою, яка підкопує їх власну, перемальовуються на „фашистів”, — нічого з того не виходить. Левина шкіра нікого не здуриТЬ і нікому не заімпонує. Їм варта було б дати пораду Сковороди: „Лучше бить натуральним котом, нежелі з ослячою природою — львом”.

Вимога об’єднання не самоціль. Об’єднання потрібне лише, щоб удесятерити ударну силу загалу, збільшити її відпір. Це — питання якості матеріялу, з якого ліпиться об’єднання і який його ліпить. Зліпити його можуть лише нові люди — яких воля, думка і готовість до діла є магнетом, що до нього тягнуться, не раз проти волі, людські стружки. В ролі цього магнету все з’являється меншість, гурт. Він витискає свою печать на думці і волі маси. Він — зорганізований не в партію, не в „об’єднання”, а в карний Орден — веде ту масу. Він надає їй незнану доти енергію й силу. Бо енергія народу — це функція не лише числа, але й інтелектуальної і моральної вартості проводу. Він витворює скалю нових вартостей — апробуючи одне, глузуючи з другого, караючи — за трете.

Об’єднати націю, особливо в момент, що ми переходимо, в момент захитаних вартостей, захитаної волі, охляялого чину — особливо потрібно. Але насамперед треба об’єднати її — духовно. Цього не зробить демокра-

тія, нездари і комбінатори без думки і без бажань. Активна верства, що об'єднає націю, вийде не з вибору, а з добору. Так було, так і буде. Виховати, створити цю нову касту — завдання нашого часу.

Незавидна доля тих, що в таких випадках вказують шлях або йдуть напереді. Мститься на них вигідницька юрба. Трупа Хмельницького викинули з могили. Голову Кромвеля застромили на паль. Щоб Жанну Д'Арк спалити на костриці — вистало кількох днів. Щоб її канонізувати — 400 літ. Мазепі не дають спокою і 200 літ по смерті, виклинаючи по церквах його пам'ять, або — навіть серед „самостійників”, осуджуючи його „нерозважний крок”...

Юрба мстива і зве тих, що формували душу поколінь, або формулювали їм ціль, — злими дітьми люципера. (Хмельничан звали — „дияволами Хмеля”).

Ті провідники активної меншості — що я їх тут згадав, — дійсно мали в собі щось такого, що не давало масі їх земляків охлясти і заспати, та лише вони є формотворці. Лише на вогні їх духа гартується „ясна і тверда криця” з покірливої й байдужої маси. Лише вони виковують нові скрижалі правд, лише вони доконують перезоротів і об'єднань, що живуть століттями. Не таких, що під ударами молота дійсності, розприскуються мов скло... Лише вони служать не ковалом, а молотом історії...

По війні 1914 і подіях, що настутили по них, — наш загал теж вийшов з стану всякої рівноваги. Наша демократично-соціалістична інтелігенція, що по упадку козацької аристократії, — надавала тон цілому нашому збирному життю останніх кількадесяти років, вже перед війною напіткнулася на нову, націоналістично забарвлена течію, що виповіла їй війну. Тепер та течія переходить у наступ. Тепер стає очевидно, що ні думка, ні воля, ні ціла вдача тої інтелігенції — не зможе отанувати наш хаос, ні анархію в думках і в цілях; що на те — є вона за боягузлива, за безвольна, за

ідилічна. Треба, щоб була „дума і воля едині”, але на те треба передусім, щоби з'явилися люди, які мають ту думу й волю, якими об'єднують маси. Бездумна й безвольна драгоманівщина — того об'єднання не довершить ніколи, не об'єднає націю.

Об'єднати розпорошені енергії нашого загалу в однодумну й міцну цілість, — зможе тільки нова баташа нових людей з новою думкою, з новими методами, з новими організаційними ідеалами. Тільки та нова каста, відмітаючи змиршавіле старе, ломлячи партії в ім'я зasad ордену, через роз'єднання приведе до об'єднання.

Іншого шляху до об'єднання в наші часи немає.

Львів, 1938.

МАСА І ПРОВІД

Маса й провід! Довкола цих понять крутиться ціла проблематика нашого життя. Ця проблема сушила голови Шевченкові і Кулішеві. Вона ж поділила тепер громадянство на ріжні тaborи. Кардинальне питання нашого життя двадцять років тому; ще важніше тепер, ще прізняще — завтра.

Від того, як це питання буде вирішene, залежить наше усе. Куліш бачив в нашій масі, в козацтві, лише „завзяття дике безхатнього птаства”, „руїнницький дух” „хижого бурлацтва”, з якого нічого путнього не могло вийти. Наслідники Куліша — сучасні монархісти — тої самої думки. Для них наш визвольний рух був тільки „рев і доколінний шлик”, демагогія і брехня, злоба і зажерливість; ненависть розгуканої голоти, сила не творча, лише руйнницька. Для демократів — в наших невдачах — отріч оклепаних „обставин” — знову ж таки були винні маси, не досить свідомі, аби дисципліновано йти за своїм прекрасним проводом.

Чи справді так було? Чи з двох чинників всякого руху — проводу й маси — справді маса, а не провід спричинює невдачу руху?

Хочу тут довести, що надавати першорядну вагу масі в суспільнім життю — є нісенітниця. Хочу показати поперше, що так званий руйнницький дух маси має своє визначне місце в історії майже всіх народів; подруге — що коли не створив той руйнний дух у нас нічого, відповідає за це не маса, лише хто інший. Той, кого звуть проводом нації, її „елітою”.

Вже Куліш, основоположник нашого „антигайдамацтва”, не був такий певний своєї теорії. Вже у нього можна знайти думки, що хоч наш народ „тільки й ду-

має про руйнування, пишається ним, співає про нього в поетичних піснях своїх, але — в його варязькій, небачній задиркуватості... все ж живе ідея створення чогось нового”, живе „горячий темперамент древніх русичів” — будівничих нашої держави.¹⁾

А в тім! Нехай і так, нехай було в нашій історії забагато ненависті, забагато тайдамаччини, а тому, нібито, й забагато руїни. Та чому ж деінде не допровадила до руїни ота „тайдамаччина”? Та ж „завзяття дике” не лише над Дніпром бенкетувало. Чи „отаманія” не бушувала ще недавно напр. в Ірландії? Але там з неї вийшло зовсім що іншого.. А чим, як не збираниною „жебраків” були фландрські „гези”, які ішли проти Пилипа еспанського? А вояки Кромвеля? Гадаєте, це не були „бандити”? Найзвичайнісінькі! Бо навіть найліпший свій полк (Гемпдена) називав Кромвель „бандою паливодів і конюхів”. А однакче, оті паливоди і горлорізи здвигнули підмурівок Великої Британії.

Отже, саме в собі „завзяття хижого бурлацтва” не спроваджує ще народу на шлях руїни. А бодай не завжди. Не завжди робить з народу — голоту. Мусить бути на те якась інша причина..

„Націю, казав Наполеон, творить народня маса. Коли голота бере тору (над пануючою клясою), тоді вона зміняє ім’я і зветься вже народом. Коли її перемагають, тоді вішають кількох бідаків, а решту прозивають „розвбійниками” і „бунтівниками”. Такий вже є світ: голота, розвбійники, бунтарі, або герой — відповідно до висліду боротьби”... Ось проста й геніяльна формула, з якої виходить, що не через те якийсь рух перемагають, що був він руїнницьким, лише тому хрестять його руїнницьким, що його перемагають. А коли так, коли не „руїнний дух” стихії спричинює катастрофу руху, то де ж її причини? За яких обставин „руїнний

---

¹⁾ П. Куліш — Історія возоєдінення Руси II 211.

дух” перемагає, а за яких ні? Коли він стає творчим і будуючим, а коли лишається руйнуючим? Іншими словами: коли голота лишається голотою, а коли стає нацією? Так (читаємо в Шевченка) противники козаччини звали її бандою „роздбійників, ворів”, як нині УПА звуть „бандитами”, „погромщиками”.

Відповідь (скоріше натяк на неї) маємо в того самого автора — „Історії возз'єднення Руси”. Вже для нього причиною нашої історичної руїни було наше „невміння згуртувати довкола одної справи дики елементи суспільності з елементами культурними”, наше „невміння правити розбишацьким елементом”. Все, що робив цей „розбишацький елемент” — війни, боротьба за Чорне море, було „класично сміливе, очайдушне і поетичне, але безнаслідне”. Бо козаки-нетяги „не розуміли свого діла”, не видали з себе когось, хто б вищою ідеєю надхнув їх геройче шамотання²⁾). Ось чому на віть геніяльний Хмельницький лишився в пам'яті деяких нащадків, як його називав Кромвель, *terror nobilitatis et persecutor judaeorum*, як козацький ватажок, а не як основник нової держави, яким в суті речі був. І то тому, що наступники його не виявили того „уміння правити розбишацьким елементом”, яке виявили Богдан і Кромвель. Про це „уміння” і розходиться якраз. Є воно суттєвою функцією проводу.

Ось тут і стрічаємося віч-на-віч з проблемою маси і проводу.

Мабуть не помилюся, коли скажу, що „еліти” народу в правдивім значенню слова, по упадку козацької гетьманщини в кінці XVIII в., ми не витворили. Верства, яка пізніше, деінде створила з себе цю „еліту” (інтелігенція), у нас була й досі є за юволя, особливо якістю, щоби прикладти до неї в цілім його значенню — ім'я „еліти” народу. А якраз вона, та еліта, є мото-

²⁾ П. Куліш — Історія возз'єднання Руси т. III 324. II 393. Отпаденіє Малоросії т. I 157, II 237, III 132.

ром, який впроваджує в рух машину! Якраз вона дає мету і розгонову енергію масі. Вона є силою, що зв'язує розпарошенну юрбу — в дисципліновані кадри надхнutoї одною ідеєю армії, робить з „голоти” — „націю”.

І коли ми звернемося до провідників, або до провідних груп інших народів, то побачимо, що всі вони єднали в собі три прикмети: *перше* — вони самі були насичені тою електричною енергією, що й маси, були рідні їй „температурою”; *друге* — свою амбіцію додавали не в тім, щоби за масою шкандинати, лише, щоби її вести; щоб рішати часом *проти волі* пасивного загалу; *третє* — неясні стримління юрби вбрали вони в яскраву формулу, освічували її підсвідомі бажання сліпучим близком своєї ідеї, позитивною візією нового порядку, візією „дійсности, що настає”, що приходить на зміну існуючій³⁾.

Ось син революції Наполеон, та її оборонець, який стримав навалу на Францію армій монархічного інтернаціоналу, а потім розтромив їх; який вигнав з Тюільрі вісімнадцятого Людовіка. Його сила була в переконанні маси, що він був її правдивим провідником, виразником її ідеалів навіть тоді, коли десяткував свій народ рекрутациями. Коронований паптою, був він дитиною революції. Коли на св. Елені його питалися, який день в своїм житті уважає за найщасливіший, він відповів: „Той, коли його, 27-літнього переможця, вітав італійський народ криком — „Еvviva iль лібераторе!” Його яскравою ідеєю, яку приніс народові, була одідичена по революції ідея визволення Франції з пут феодалізму — в праві, в політиці, в соціальнім устрою; ідея, яка мусіла його пхнути в 20-літню війну з цілою феодальною Європою. Ось чому існує досі у Франції культ Наполеона.

---

³⁾ Поминаємо тут конечну всякій еліті вимогу заспокоювати потреби загалу, бо тут обговорюю лише психічні прикмети „еліти”.

Що був він „насильником”? Був, але в його насильстві був глибший зміст. Таким вийшов він з-під пера Я. Махара (перекл. О. Луцького): коли оргій революції було вже забагато всім, то

Всевидючістьъ, что кермует строго
Порядком споконвіку непорушним,
Моргнула грізно оком.
І фельдшер низький зі сталевим зором,
В три роги шапку на античний череп
І дужкі руки з-заду заложивши,
Прийшов до мас недужих,
Встромив відважно зимногострій ніж свій
До жил, що аж пашили від горячки, —
І кров зіпсута бухнула фонтаном...
А грубий фельдшер помирив французів з Богом,
І з пеклом, і з небом, зі всіми святыми, і людність
Покірно шию вгнула...

— у той споконвічний порядок життя.

Не є вада провідника, що часом мусить він пустити кров гнилу, (що операцію поручав напр. і Шевченко), і таких „фердшалів” знає історія більше. Лише, що робили вони своє діло не для самої штуки, без пляну і мети (тоді — це був би бунт черні), лише, щоб привернути — нехай в нових формах — „порядок споконвічний”, оснований на авторитеті; щоб змусити розгукану стихію „покірно шию вгнути” в ярмо вічних законів організованої суспільності. Бо хто бореться проти примусових норм, що порядкують громадою, — програє боротьбу, коли на місце збурених не ставляє нових, але примусових норм.. Вміти повести маси проти одних і підпорядкувати другим нормам — ось на чим полягає прикмета провідника: того, що *вміє командувати*.

Наполеон не цурався маси, але мав одну лише пристрасть — вести її. В становищі, де треба було просити,

або переконувати, був він безрадний. Жадоба панування, оперта на моральній відвазі, на зачаровуючій силі характеру, — була його пасія. В нім містився ніби фокус владчої енергії, ніби хвилі непохитної волі про-мінювали від нього, заливали інших й уярмлювали. Пересвідчення в спасенності його місії, моральна сила давали йому змогу зачаровувати інших, командувати ними, а їх змушувало коритися йому без озву.

Його душа не тратила свого магнетизму навіть в упадку. „Коли „Беллерон” з полоненим цісарем кинув якір в Плімуті, довкола — на набережній, на кораблях і човнах тиснулися тисячі народу, які від 20-х літ вчилися ненавидіти цю „потвору”. Але ось цісар входить на поклад і стається надзвичайне.. На всіх човнах, на набережній, тисячі голів нагло обнажаються. В цілім порті, де лиш сягає зір Наполеона, ані одного капелюха, самі відкриті голови”. Сила домінатора, який з цілком в руці змушує дику бестію скакати через обруч.⁴⁾

Ось другий провідник, страшної пам'яตі для України — Ленін. В листі до Троцького писав про нього Йоффе: „Брак нам усім тієї незламності, тієї певності себе Леніна, його рішучості *йти самому по шляху*, узnanому *ним* за добрий⁵⁾”, хоч по суті і злому. „Поступ” назавв якось большевицьку стихію „жорстокою стихією нищення”. Але „залізна карність комуністичної доктрини *увокала її, взяла в карби послуху*”, — в данім випадку послуху ідеї нового Тамерляна.

Уміти *йти самому* проти всіх, проти існуючої дійсності в ім'я тої, що настає, віра в своє післанництво — ось приклад провідника.

⁴⁾ Emil Ludwig — Napoleon.

⁵⁾ „Chwila” 31 XII 1927 (передрук з „Bulletin Communiste”).

Бачимо цю рису і в антиподі Леніна — в Муссоліні. Ще в 1916 р., як незнаний капраль, писав він з окопів: „Той стан духа, який обіймаємо терміном „мораль” — це основний коефіцієнт побіди. Той виграє, хто хоче виграти. Той виграє, хто має більші запаси вольової психічної енергії”. Не сам Муссоліні був тої думки, що національну єдність Італії можна врятувати тільки знищивши соціяльний радикалізм. Але ніхто, крім нього, не був готовий хопитися рішучих заходів. Він один відважився на марш на Рим, він один насмілився заатакувати розюшеного комуністичного бика, хоч і був з своїми прихильниками в меншості, хоч плив проти течії.

Інші політики — Джолітті, Факта, Нітті, — були лише парламентарними тактиками і не знали, що то значить іти проти більшості, що то значить вести. Знали лише свої програми і кулурні шахерки. А тим часом здібність командувати була важніша за всі їх програми. В 1922 р. казав Муссоліні: „З усіх сторін питаютъ мене про програму. Але, на жаль не програми бракує італійцям, ім бракує людей і волі впровадити програму в життя. Всі проблеми італійського життя, всі були вже розв'язані на папері, але бракувало волі, щоб замінити їх в чин”.

Змалку помагав диктатор батькові ковалеві згинати на ковадлі розпечено залізо. „Тепер — казав він в одній промові — важче маю завдання, згинати людські душі, опановувати мозок і серця нації”.

Коли зачинав, фашистів було тоді декілька загорільців (ардіті), а в 1919 році число фашистів в цілій Італії не досягало 10.000. Але десять тисяч „були готові, коли ходить про рідний край і про фашизм, не тільки віддати свою виборчу картку, але й завдати смерть і самим її понести”. В закон числа, у всемудрість маси не вірив Муссоліні. На його думку великі рухи історичні були епілогом волі одиниць, не

компромісу. Треба бути або за, або проти. Хто не з нами, той проти нас.⁶⁾

Тою самою таємничию силою опанував французьку націю й Клемансо, правдивий диктатор Франції під час 1918 року. „Він гадав, що троїмфував лише через те, що на службі його ідей стояла його сила примусу, його запал, його відвага, його переконаність... Він здобув собі демократію своєю сміливістю й відвагою. Він довший час лишився на її чолі, бо вона відчувала в нім людину командування”.⁷⁾

Це здобувці, які вміли *командувати*. Але ці здобувці, знову таки, мусіли іти пробоєм крізь загальну байдужість, щойно здобувати собі симпатії народу, для якого боролися.

Щоби поставити всі точки над і, останній приклад. Карлейль питается: чому шотляндські роялісти довший час били заліznі бритгади пуританів в Англії? І відповідає: Шотляндська нація була теж майже вся пуританська. Але серед неї не було Кромвеля, а натомість — нужденні, вічно-хитливи, вічно-дипломатизуючі страхополохи... Пуританська Шотляндія не мала провідника, тим часом як розбиті партія кавалерів — мала його. Був ним граф де-Монтроз, лицар і великий пан. З одного боку, отже, — піддані без володаря, з другого — володар без підданих. Підданим без володаря не вдалося зробити нічого, володареві без підданих — удається. Монтроз, з жменькою ірляндських та верховинських дикунів, з яких не багато мали з собою рушниці, кидається на випробувану пуританську армію і розбиває її раз-по-раз в п'ятьох битвах. На короткий час

---

⁶⁾ Percy Winner — Mussolini, a character sketch („Current History” July 1928 N. Y.)

⁷⁾ I. Martet — Qui était G. Clémenceau? („Revue de Paris” N 24 1929).

стає він паном цілої країни, аж поки на Шотляндію не впала тіль Кромвеля. Аж поки й puritani не одержали провідника...”⁸⁾

Hi, ne iнергна і хаотична стихія винна, коли не є творча, коли з її зусиль нічого не виходить, лише завжди — провід.

А тепер читачеві мабуть стає поволі ясним, чому „руїнницький дух” стихії, або її байдужість перешкодили нашій еліті на Україні створити щось тривале, а не перешкодили Наполеонові, ні Ленінові, ні Муссоліні, ні Кромвелеві. Бож і вони мали до діла з отою „розгуканою” стихією, лише вони — знали, як її вести. А цього вміння бракувало нам. Замало було власних Монтрозів.

Не „завзяття дике”, не „бешкетування” були тут причиною неуспіху (бо скрізь діє цей чинник), лише брак сили, яка оте „бурлацтво” здолала б звести *i повести*. Звести — ідею і темпераментом, повести — воною і вмінням командувати. З прикметами духа групи, що зветься *аристократією народу*.

Скажуть: добрий вибрали приклад! Нам, „демократичній нації” і т. д., говорити про релігію насильства?!

Але все так є й бувало в історії.

Хто не мав в собі інстинкту володаря, не мав й інстиинкту Прометея. Хто не вмів командувати, не вмів і визволятися з-під чужої команди. Хто скидав ідолів, мусів уміти інших спонукати поклонятися новим. Немає сенсу розбивати скрижалі, коли не хочете поставити на їх місце нових... Читаемо у Маколея: „Спартанець, який б’є й катує гелота, збуджує несмак. Але той самий спартанець, який жартуючи старанно зачісует чуприну в день, який — він добре знає — буде його

⁸⁾ Th. Carlyle — Die Helden u. das Heldentum in d. Geschichte.

останнім днем, в щілині Термопільській, — на нього не можемо дивитися без подиву. Бо саме тому, що спартанця навчили шанувати в собі члена пануючої нації і глядіти згори на кожного, хто не був спартанцем, як на менше варту породу, — саме тому, що не мав він стівчуття для рабів, що плаzuвали перед ним, — саме тому ніколи, ні в крайній потребі навіть, через голову спартанцеві не переходила думка, що він може схилитися перед чужим паном, або впасти перед ворогом на коліна”.

Очевидно, не кожна аристократія, що панує над іншими верствами, перейнята тим гордим духом. Не хочу рівно ж тим сказати, чи твердити, що кожна вільна нація мусить мати своїх гелотів, або що гноблення інших є легітимацією на прийняття в сім’ю незалежних народів. Хочу лише підкреслити, що непокірний дух, який каже сильним народам підбивати нездібних до власного життя телотів, — це той самий, що не позволяє їм зносити чужої опіки над собою... Хочу сказати, що нарід — або його провідна верства, — які не вміють угинати своїй волі ворожі, чи байдужі до себе сили, ніколи не виплекають в собі свободолюбного духа, не здолають змагатися з чужою тиранією.

Почуття своєї вищості, віра в свою місію, дає кожній правлячій верстvі незвичайну силу. Все добре в ній — звичка командувати, бравура, погорда до небезпеки — випливає в простій лінії з тої певності себе, з почуття своєї вищості і права вести інших. Це почуття спільнé й тим, які нині підбивають гелотів, і тим гелотам, які прагнуть завтра стати народом. В цім почуттю вищості аристократія черпає обов’язок бути гідною високої ціні, якою себе оцінює. „Аристократія — каже Перфе — сильна лише тоді, коли впадає в гріх гордости”.⁹⁾

---

⁹⁾ I. de Pierrefeu — L’Anti-Plutarque — Les Edit. de Frances 1925 Paris.

Кожна еліта, яка хоче здобути масу, конкурує звичайно з іншою, яка вже цю масу здобула, або щойно хоче здобути, яка отже — супроти першої — є силою опірною, яку треба зломити. Так було напр. у нас під час змагання з денікінцями, чи з большевиками. Крім того має така еліта ворохобний елемент у своїй же ж землі, що не приймає цієї еліти, ніїї ідеї, от як напр. жидівська, чи москвофільська меншість на Україні. Тому то еліта, що бореться за загальне узnanня в своїм середовищі, повинна мати волю й відвагу зломити опір тих ворохобних елементів, як зломив опір парляментаристів Кромвель, як зломили апатію власної суспільності — польські легіонери, опір демолібералів — Муссоліні.

Вільфредо Парето формулює це так: „Від часів завалення римської імперії і аж до упадку французької монархії — завжди тій правлячій верстві, яка не вміла, або не могла примінити силу, відбиралася влада іншою верстрою, яка вміла і могла ту силу примінити. Людовік XVI впав через те, що не хотів, не вмів, або не міг послужитися силою; а затріумфували над ним революціонери тому, що хотіли, вміли і могли послужитися силою”.¹⁰⁾ Хто має цю волю, той надхне живим духом всяку програму, всякий надасть активного змісту.

Символічно постаттю в тім відношенню є Вол. Винниченко: коли він був поміркованим соціалістом — годився з Керенським, коли став комуністом — годився з російськими советами. Завжди годився, завжди схиляючись перед новою силою. Бо, як сам писав у своїм „Відродженню Нації”, „ніколи не припускав, що нам силою доведеться здобувати свої права”.

Ота безсила політика наших верхів пояснює весь наш 1917 рік, коли ці верхи всіляко гамували народню

---

¹⁰⁾ V. Pareto — *Traité de sociologie générale*.

енергію, всякий самочинний рух маси, всяку її спробу загарбним правом вирішити проблему — Київ-Москва. Самі, нє вірячи в силу, не любили наші верхи її вияву і в інших. Леся Українка малює такий портрет апостола переслідуваного християнства:

В його листах, у кождім слові,
Загонисту вояцьку вдачу видко.
Він словом бив немов вояк мечем,
Дарма, що про любов умів балакатъ.
Він бешкети чинив за справу віри
Немов преторіянець за образу
Орла імперії.... Єдина зміна,
Що знак ягняти став замість меча.

Це був правдивий дух християнства, „переформованого фавстівською людиною”, як говорив Шпенгер.¹¹⁾ Цим преторіянським духом і перемогло християнство роз'їджене толерантністю поганство. Апелюючи до гуманних кличів визволення, брало воно собі за емблему ягня, — але не символ терпіння, лише, як символ месника потоптаної справедливости, як він приходить в апокаліпсис.

Власне той „преторіянський дух”, та „загониста вояцька вдача”, „готовість бешкети чинить за справу (своєї) віри”, „жадності” і „дерзості сили”, мовляв Куліш,¹²⁾ — ось прикмети, що визначали і Кромвеля, і колишніх колонізаторів придніпровських. Бажання вести інших, „згинати людські душі” на ковадлі свого ідеалу, прищеплювати суспільності „віру у власні сили”, „витискати своє п'ятно на дусі народу”, „не оглядатися на тих, які проти їх діла”, приказувати, з'еднувати, командувати, перетворяти укриту енергію мас у кінетичну — ось перша прикмета еліти. Хто цієї прикмети не має, не є проводом.

¹¹⁾ O. Spengler — Untergang d. Abendlandes — Muenchen 1920 I ст. 468 і 9.

¹²⁾ Отпаденіє Малоросії I 40-41.

Не обурювалися отже ті люди проводу, коли не виходила їх справа. Не нарікали на „розбищацьку стихію”, лише на хвилях розгуканої стихії — злітали угору, пороли її тіло човном, били його веслами. Не кляли на ошалілій вітер, лише робили так, щоб гонив їх до далекого берега, а не на підводні скелі, — так робили ті провідники. Всі вони були величними ворохобниками і великими тиранами, під кроком яких стогнала земля, — руйнівниками і творцями. Бо не маса винна, коли борсається, а нічого з того не виходить. Нема чого винуватити вітер, що перекинув човен, коли хто не вміє натягнути вітрил; бо не винні хвилі, що залляли нас, коли хто не знає веслувати; бо вершник винен сам, коли кінь скинув його з хребта, винен провід, коли не вмів „правити розбищацьким елементом”, коли не вмів скувати його „залізною силою доктрини”.

А тим часом? А тим часом і тепер ще нічим іншим не займається наша еліта, як безплідним наріканням на невдачність маси, замість пригадати власні гріхи. „Немає нічого легшого, як скинути батьків, скаржутися наддніпрянські монархісти, батьки скрізь і завжди по своїй старості од синів слабші”... Уважають монархісти масу за дич, за хама, але не словом гострим його картають, лише моляться „за брата нашого, за рідного, за Хама, щоби Бог великий, милосердний освітив його милостю своєю, щоб післав йому в сердце покору і любов” — до своєї здитинілой аристократії...¹³⁾)

Чи це є мова провідників народу? Клемансо, коли був „батьком” народу, був три рази від „дітей” старший, але його слухали. Причім отже тут старий вік, коли суть не в фізичній, а в духовій старості? Читаючи оту літанію, чи можемо собі уявити, щоб таким тоном говорив Хмельницький, чи Бонапарт? Хмельницький голови булавою трощив киринникам, а ті, що нині

---

¹³⁾ „Поступ” ч. 3—4 1928.

з Богдана патрона свого роблять, благають непослушних „дітей” не покидати їх у біді... Чи можна поважно ставитися до претенсій, аби хтось узнав їх за еліту нації?

Не іншої психології й речники демократичної групи наддніпрянської еміграції. На їх думку, „в перші місяці революції... (в Росії) обставини, настрій і рівень свідомості мас не дозволяли ще просто і ясно заговорити про свою державність”, хоч „інтелігенція українська твердо і непохитно стояла на ґрунті української державності”¹⁴⁾) Це називається писати історію! Та ж головною прикметою провідника — це жага відповідальності! Не спихає він її ні на кого. Наша еліта спихає ту відповідальність раз на обставини, раз на Богу духа винну масу. Одні винуватять її за те, що була зареволюційна, другі — що замало революційна, обидвое — що не слухала їх. Чи до такої самооборони понизиться правдива еліта? Та ж власне тодішня інтелігенція не визнавала ідеї власної державності.

А зрештою, хай і так! Хай невідповідним до великих чинів був настрій мас. Але чи ж з цього виходить, що інтелігенції наддніпрянській треба було, як пише цитований вже журнал, з тим „рахуватися і не дуже забігати наперед”? Та ж і фашистів мало було серед не дуже їм прихильної суспільності, так само, як і большевиків, але не принизили вони своїх цілей до позему смаку більшості, лише поривали її за собою — широким розмахом своєї ідеї; вміли „послуговуватися силою” супроти ворохобних елементів власної суспільності. Муссоліні без пардону виступає проти масонів і комуністів, большевики — проти всіх, крім себе — людей партії — і самі обставини нагинали своїм бажанням. В 1917 і 1918 рр. большевики були перелякані українським „міраклем”. Але большевицькі ряди пхнув

---

¹⁴⁾ „Тризуб” ч. 4, 1927.

знову наперед Ленін; цьому, страшної пам'яти для нас, чоловікові „завдячуємо” те пекло, яке тепер сміється на Україні... Але ті самі „обставини”, які перелякали не одного з большевиків — вагалася використати наша еліта, бо бракло їй агресивного латосу перших. Нас вчили здавна, що „єдиний герой історії — це нарід, народна маса, а мета історії — зрозуміти його бажання, його ідеал”¹⁵⁾), а ніколи — «рий Боже, не накинути йому своєї... Наша еліта — як сказав би Ніцше — „не вірила більше в героїв, в силу волі”. Найбільше дбала наша демократична еліта, щоби не стати „непопулярною” в масі, щоби перед кожним кроком сто разів висондувати „настрій мас”, хвилеві зміни їх настрою, завжди боячись попасті в конфлікт з тим, чого „хоче нарід”, рідко коли сутеруючи йому своє хотіння, бо рідко таке мала, рідко беручи відповідальність за гострий і рішучий крок. Робила це лише тоді, коли здавалось їй, що за нею маса, гурт. Але — як каже пословиця — в гурті й беззубий собака бреше...

Ще менше мав наш демократичний провід з другої прикмети еліти: ідеї. Але як могла скристалізуватися в нашої еліти яскрава доктрина в тій атмосфері пасивної адорації маси, з якої випливала любов до всього невиразного, безформного, безнапрямного? Чи могли мати притягаочу силу ідеї автономії, соціалізації, федерації, „свобідної України в свободній Росії”, або УССР в СССР, ідеї братерства з народом Троцьких і Бражньових, та інші, не ідеї, але ідейки, в які наша еліта хотіла врати підземну чуттєву енергію мас? Чи могли вони стати кристалізаційною точкою тих сил? Коли чужому праву не протиставлялося права свого,

---

¹⁵⁾ Спом. Мочульського про І. Франка, „За сто літ” матеріали з Громад. і літер. життя України XIX і почат. XX в., за ред. ак. М. Грушевського т. III ст. 237-8.

ні чужій ідеї — власної, лише — маленьку топравку, а все ширше — було скоком в незнане, може в провалля, хто знає? Німецький поет Шторм писав:

*Der eine fragt was kommt darnach,
Der andere was ist recht,
Und also unterscheidet sich
Der Freie von dem Knecht...*

(Один питає, що з того вийде, другий — що є слухне, і так ріжниться людина вільна від раба).

Ця психіка „кнехта”, раба, пояснює, чому не мала наша еліта третьої, може найважливішої прикмети проводу. Не мала, як сказав би Ніцше, „das Jasagen zu Gegensatz und Krieg”, свідомості, що лиш на звалищах старого будеться нове. Навіть, коли хитався і падав будинок російської імперії, шукала вона приткнути до потрісаної стіни нашу прибудову. Неправда, що інтелігенція наша випереджуvalа своїм безкомпромісивим настроем настрій мас. Річ малася якраз навпаки. До сить пригадати етапи чотирьох універсалів, п’ятнунання сепаратистів ім’ям бандитів, страх зірвати з Петербургом, коли в краю клекотіло все навколо, — щоб упритомнити собі як малися речі на ділі. Темпераментом своїм наша еліта тих часів була чужа широким масам. Прорідник української революції висловлювався в Києві: „Жаль, що наші пляни безкровної революції, без конфліктів і пертурбацій розбилися”, що „революція пішла своїм революційним шляхом”. Жаль, що не можна було робити революції без пертурбацій, війни без мира, самостійності без федерації, сваритися без сварки і негувати без притакування... І той настрій перетривав всі бурі, зберігся й досі... Читаемо в органі одної нашої еліти: „Неправда, що історію роблять сильні одиниці, які зміють сильно хотіти, а те, чого хочуть, запроваджують, не оглядаючись на способи запровадження... З двох воль сильнішою є та, що вміє

зробити по своєму без насильства. Найкращі бо бажання, доконані насильством — є злом".¹⁶⁾ Цікаво, чи далеко зайдов би большевизм, якобінізм, або царат чи козаччина наша, коли б Бог обдарував їх провідників психологією духових кастратів?

Провід народів певних себе завжди старався приготувати силу, яка могла б стати на чолі народу. Але в нас думали інакше. В той час, як Троцький вже думав про зав'язок червоної армії, писав в 1917 р. Винниченко: „Чим же ж захиstitися нам, що поставити проти (ворожого) штика? Розуміється, є гарячі голови... перш усього кидаеться відповідь: проти ваших штиків ми поставимо наші штики... Тільки військо, тільки багнети врятуують бідну неньку Україну... Ах, та проклята віра в багнети! Яка то поверховна думки. Не своєї армії нам треба, а знищення всякої постійної армії взагалі!„¹⁷⁾) Так розумувала наша відповідальна еліта впереддень майже вступу Муравйова до Києва. З такою психологією організувалася самооборона країни... Що була тут винна маса? Вище я цитував Парета, що „заше правлячій верстві, яка не вміла, або не могла примінити силу, відбиралася влада іншою верствою, яка вміла і могла примінити ту силу”. Тут зауважу, що соціологічні закони однакові — за Цезаря, за Людовіка XVI : за Центральної Ради... „Порядок споконвічно непорушний”, про який писав Махар, знайшов свого герольда у Франції в постаті Наполеона, який перевів революцію з її виключно негативних рейок на позитивні. Нашими Наполеонами були Винниченки, і тому за ролю Наполеона у нас взялися, як уміли, Муравйови і Сталіни. Наша еліта негувала не даний порядок, а порядок взагалі, не лише російську армію, поліцію, державу і провід, а всяку державу і всякий провід, всякій ієрархію. Тому дісталася чужу...

¹⁶⁾ „Тризуб” 1929 грудень.

¹⁷⁾ „Робітнича Газета” 18 IV 1917.

До тої самої теми декілька фактів-анекдотів з іншої ділянки... Одного представника української влади переконували накласти грошову кару на жидівську крамницю за відмову приймати гривни. Представник влади відмовився, бо — казав — „немає на це параграфу”... Ілюстрація до того, чи вміла наша еліта *se servir de la force*. Приклад другий (знов з сотки подібних): до одного бувшого старшини „добрих старих часів” прийшов представник тої ж влади — і запропонував йому вступити до українського війська. Старшина відповів: „Коли ви влада, то пощо питаетесь? Коли ні — то забирайтесь”... Ілюстрація до того, чи знала ота влада, що це значить „командувати”.

Один мемуарист пише про одного отамана: „Чоловік безперечно чесний, дуже симпатичний, добрий, з вродженим розумом, але... був він страшний фаталіст, вірив, що не має щастя... Не було в ньому віри, що почате діло вдається”... Ілюстрація до того, оскільки панувала над нами ідея наша, і почуття власного права.

Вище назавв я три головні прикмети еліти: „Das Jasagen zu Gegensatz”, амбіція провадити масу наречіті — яскрава ідея. Наш провід ці прикмети мав в неви-старчаючій мірі. Біда була не в тім, що замало культурна була наша маса, замало аристократична, а в тім, що наша „аристократія”, інтелігенція була плебейська духом, з навичками гелотів.

„Настрої завше грали головну роль в історії — пише Валеріу Марку, а до них допасовувалися ідеї й програми”. Але кволі були наші настрої, а відповідно до них програми й бажання їх здійснити. Два великі чинники знає історія — „Gewalt” і „Mythos” (в розумінні Сореля); цей останній зроджує героїзм, а перша — ідентична з „тиранією” Маколея... Бо „лише героїчне підноситься над землею, лише героїчне в стані формувати, лише хто бажає неможливого, може ділати”; бо лише „сила запалює енергії, створює шляхетні по-

чування й розплутує движучі сили... Бо лише міт, видиво, легенда — ідея — охоплює несвідоме, стискає в своїй владі всі сили і всіх людей, мов вітер придорожній все листя й гонить одиниці вперед до героїзму, до незнаних берегів грядучих речей”¹⁸⁾.

Але цих прикмет є мала хвора душа нашої демократичної інтелігенції, несвідома навіть того, що не мала...

Чи вона стала того свідома бодай тепер?

Скажу, що свідомість правдивого відношення між „масою” і „проводом” і досі є стала у нас загальною. Міцна спадщина минулого і тяжка з нею боротьба. Говорю тут про всіх і про нікого. Не про ту чи іншу групу, лише про провід, про інтелігенцію взагалі. Чи відчуваємо, як той провід веде? Як тяжить над думкою і волею? Чи відчуваємо десь присутність сильного осередку енергії, з якого падуть мов молот по ковадлі тяжкі кличі, яким опертися не всілі? Чи не шириться у нас анархія в думках, перекінчицтво від ідеї до ідеї? Чи є відвага плисти проти течії, проти сугестії фактів, стати в ім’я ідеї проти байдужості, або засліплення власної суспільності, проти крякання пессимістів?

Де лишилася наша яскрава ідея? Чи не топили її в багні сельробівства, зміновіхівщини, чи регіоналізму? В намулу спізненої монархоманії, підігрітого — але вже безпредметного — австрійського парляментаризму, або скарикатуризованого „прометеїзму”? Де бажання вбивати, мов цвяхи в стінку, свої думки в людські голови?

Чи хоч на одне питання нашого життя виробив провід, наша інтелігенція одну, виразну відповідь?

---

¹⁸⁾ Valeriu Marcu — Mythos d. Diktatur (Berl. Tgb. 1930 No. 75).

Ось питання зasadниче, питання ідеалу. Що лише не робиться у нас з відповідями на нього! Чи не проголошується найскрайніші постуляти, щоб кілька днів по тім їх відкликати?

Чи у нас нема „проводирів”, які за ідеал мають советську „суверенність”, або колоніальну залежність в „З'єдинених Державах Східної Європи”, з центром у Москві?

Так само, чи взяла демократія виразну тактику супроти жидівства? Чи усталала певне відношення до московофілів, до советів? Завжди оминала вона ясну, імпонуючу масі відповідь на проблеми: парламентаризм, чи антипарламентаризм, за соціалізацію, чи проти неї, з жидами, чи без них, з советами, з регіоналізмом, чи проти! Де свідомість цілі, невідклична для еліти, де бажання виховати масу в дусі своєї ідеї, вести її? Де стримління незгашеними — в глупу ніч лихоліття — пронести смолоскипи ідеї, витиснути свою печать на народній душі? Де стримління нагнути своїй правді спантеличених, пірвати нерішучих? Де чесноти, без яких провід не є проводом?

Не дивно, що не маючи сугестії проводу, суспільність попадає під сугестію фактів, обставин, чужої ініціативи. А провід — під сугестію вічно змінних настроїв втомленої й байдужої більшості, яка воліла б і це і те, але нездібна чогось хотіти так, щоб з тим стояти, або впасти... Тому й маемо замість ідей — компіляцію найновіших чуток і пліток, замість слухання в собі vox Dei — прислухування до змінного vox populi, або попросту до голосу урядуючого претора. А як сурогат „командування” — нарікання на байдужість загалу, наради, паради, шопки, комісії, анкети й банкети, — аби втікати від відповідальності за якийбудь, але означений напрямок; повний брак того, що Бісмарк звав Civilcourage, без якої ніякий провід масі не зaimпонує...

Це буде доти, доки не звільнимося від старих доктрин, від сугестії чужих думок, фактів, або, хитливої

аритметичної більшості, від горожанського боягузства, від страху піти своїм шляхом; доки не переглянемо утертих ідей про провід і масу, що засуджують нас на безсилля; доки не зірвемо з духововою спадщиною вчорашнього, не заб'ємо в собі духа неволі, що йде за всім і вся, крім за голосом власної думки, що спихає відповідальність на обставини і маси, що не хоче їм нічого накидати, лише все приймати; доки не скуюмо всіх залишою силою доктрини переконаних людей. Бо кожна інтелігенція має таку масу, на яку заслужила (наша навіть ліпшу).

Не нарікати, отже, на обставини (і деінде були вони не ліпші), ані на масу (вона зліплена у нас з глини, з якої Господь творить вибрані народи), лише тягнути, що треба небуденнего творчого шалу, щоби вдихнути в ту глину іскру життя. Не програмами виховуватися і стояти еліти, лише характерами і духом, який ті мертві програми щойно одушевлює. Без радикального психічного переродження проводу — з цієї глини нічого не вийде. Бо — слухно сказав Міхеліс — ніколи провідники не уступають місце масі, тільки завжди новим провідникам...

У нас замість того плекається (як все там, де провід є пасивний) адорація маси. Про цю спеціальну хворобу проводу, зв'язану з кризою демократії — далі.

Львів, 1939.

КІЛЬКІСТЬ ЧИ ЯКІСТЬ

(Розклад демократичної еліти)

Найхарактеристичнішим випадком кризи нашого провідництва є криза демократії.

Разом з тим це найактуальніше питання сучасної політики. Донедавна демократія була в великий шані. Донедавна поступ демократії був „залізним законом” суспільного життя, а культ маси може єдиною релігією, що не знала атеїстів. Нашим завданням не було — створення міцних індивідуальностей, сильного проводу; натомість механічне зліплення „єдиного фронту”, звернення уваги не на якість, лише на число, на кількість. Найяркіші історичні приклади — французької, англійської, російської революції, коли то об’єднаний в „єдиний фронт” коаліції ворогів — переможно ставляла чоло знесилена внутрішньою горожанською війною меншість, — ці приклади нічого не говорили „єдинофронтовим” фанатикам, закон числа був для них всецілющим ліком.

Треба було лише „усвідомити” масу, злучити одною думкою як найбільше число, — і світ належить нам. „Усвідомлена маса”, з’єднана для своєї, „рідної” ідеї, була силою — вже через саме механічне скупчення, незалежно від якості руки (проводу), в якій її тримали.

Думалося, що з упадком монархії — мета, до якої мусіла еволюціонувати суспільність, була демократія; що тільки монархія є ворогом демократії. Упадуть трони, а їх автоматично заступить народоправство, правління більшості. Тимчасом сталося щось інше. В одній країні за другою зіпхнуто масу на другий плян, а керму захопила нова аристократія. Не більшість, лише меншість.

Здається, нема країни на світі, де б культ демосу стояв так високо, як в ліберальний і соціалістичній Росії. В 1917 р. спали з російського народу жайдани. Міг показати, що уміє. Свобода преси, зборів, слова, партій, самоозначення, виборів до Установчих Зборів, за якими була воля більшості. Здавалося, чуда повинна була б доконати розкута демократія. А тимчасом... невеличка банда большевицька протягом півгодини розганяє на чотири вітри Установчі Збори суверенних представників суверенного народу! І то так, що навіть пес за ними „не гавкнув, не лайнув”. Так, наче б не було по їх боці ні мільйонів виборчих карток, ні волі народу, ані „залізного” закону більшості. Насильству піддалися безборонні царські Думи, але коли розганяли Установчі Збори, большевицький режим не був ще скріплений, не мав ще в руках державного апарату; жовтневий переворот відбувся в атмосфері вільної конкуренції демократичної більшості з большевицькою меншістю. Кожна сторона могла агітувати й збройтися. Щобільше, рештки державного апарату Тимчасового Уряду були проти большевиків. А одначе — гору взяла меншість, не демократія!

Подібне було в Польщі. Противники „санації” дали себе усунути на другий плян політичного життя групі, що 1926 р. зовсім не була майже заступлена в сеймі. Подібне в Італії, де партія, що представляє в парламенті малий відламок суспільності, хутко стає виключним законодавцем тої суспільності, яка скоряється їй без озву, хоч спершу про неї знати нічого не хотіла, хоч проти неї мала вона державний апарат.

І союти, і фашизм, і „санація” як прийшли до влади, всі ті меншості з нерівними силами видали бій демократичній більшості, законові числа — і їх перемогли!

Якою зброєю? Яким закляттям? Та ж по боці демократії була свідомість, воля маси, виборчі картки!

Чому ж при зударі менша, нібито, сила розбила більшу? Чому скапітулювала демократія?

Зачну від Росії. Полемізуючи в *Times-i* з одним біографом Леніна, лорд Біркенгед, один з консервативних лідерів, писав: „Коли б Керенський посідав хоч би один грам державної відваги, ніколи б совети не загорнули собі всієї влади, а Ленін не діждав би свого триумфу”. Тверезий розум цього англійця знайшов дійсний момент, який спричинив перемогу одної ідеї (хоч за нею була меншість) над другою (хоч за нею була більшість). Цим моментом була — *відвага, завзятість*. По боці противників большевизму було число, свідомість і — здавалося б — сила. Але тій силі бракувало ще чогось. Не надхнута отим „чимсь”, моментом *відваги* і рішучості, сила противників большевизму, хоч і більша числом показалася слабшою. Керенський не важився арештувати провідників большевизму, Ленін не вагався скінчити з Романовими, Колчаком і з тисячами інших. Керенський не важився розігнати петербурзький совет представників кількох лише тисяч робітників, Ленін — не завагався розігнати Установчі Збори 150 мільйонів. Мужність, якою була надхнута в 1917 році большевицька меншість, і положила на обидві лопатки нерішучу, демократичну черedu, ентузіастичну, велемовну, запальну, але — без мети й витривалості, без відваги й пляну, з балакуном замість провідника.

На ту саму недугу хорувала й італійська демократія, нею пояснюється і її капітуляція перед фашизмом. „Бракувало соціалістам віри в слушність своєї справи — (пише німецький соціолог Міхеліс), яка має величезне масове психологічне значення і для власного табору, підвищуючи його ударну силу, і для табору противника, паралізуючи його силу опору. Це переконання в справедливості власної справи дало в 1919—21 рр. кільком неузброєним фашистам силу розганяти соціалістичні збори, численністю в 50 до 60 людей”, а зго-

дом — ліквідувати ліберальну державу... Бо якість завжди б'є кількість, щоб не говорили демократи і драгоманівці.

Ця віра в свою силу колись помогла демократії звалити феодальну аристократію. В Оляра читаемо, що „після протироялістичної демонстрації 20 червня 1792 р. в Парижі, по всій Франції перекотилася поворотна хвиля монархізму, 20.000 петиціонерів і велике число департаментів протестувало проти образи Величності... Але це монархії не врятувало. На це замало було петицій, замало самого числа і доброї волі... Оборонцям трону бракувало ще віри в свою силу, енергії і відваги впasti, боронячи свою справу”...¹⁾) Ця хорoba тепер перейшла на демократію, яка скорилася в деяких країнах новій аристократії, новій меншості.

Що ж було рішаючим моментом перемоги цієї меншості? Маса, число, більшість? Ми бачили, що ні. Усвідомлення? Не завжди, не раз бо побита більшість виявляла незалежене розуміння своїх інтересів через виборчу урну, в петиціях і ін. Гола сила? Також ні! Бо не раз падала сторона, що спиралася на зорганізований державний апарат: як в Росії 1917, в Польщі 1926, у Франції 1789, в Італії 1922... Отже що? Рішаючим моментом, що дав перемогу меншості була власне ота „мужність” Біркенгеда, той психічний чинник, ті *imponderabilia*. Вони, мов ті ультрафіолетові проміння, яких око не бачить, але яких не взяти під увагу — значить лишити невиясненими багато явищ природи.

Я сказав, що ні маса, число, ні політичне усвідомлення одної з ворожих сторін не рішають про її остаточну перемогу. Але я скажу ще більше. Навіть близькість, „рідність” клічів якогось гурту до того колективу, який цей гурт хоче застутати, — не забезпечить йому виграної, коли брак йому тих „імпондерабілій”, того психічного *Iкс*, що не даеться зважити, ні зміряти.

---

¹⁾ V. Pareto — *Traité de Sociologie générale* § 2180¹.

Часто чужа ідея, навіть чужа походженням даному середовищу вербує собі в нім прихильників, власне завдяки тому психічному чинникові, про який я згадав щойно. Коли „рідна” ідея хитка у вірі, незачіпна вдачею, легко її може виперти з терену чужа, але агресивна й певна себе. Із світу природи знаємо, що навіть мінерали, піддані великому тискові ззовні, можуть кристалізуватися не після власних законів. То саме й з кристалізацією, з формуванням людських колективів.

Багато прикладів того знає історія. Зупинімся лише на кількох. Часи від бургундських війн аж до битви під Маріняно і до реформації XVI в. — були найбільш близкуючи до довою в історії Швайцарії. Створили республіку властиво німецькі громади, *der alte grosse Bund in oberdeutschen Landen*. В наслідок того, в наслідок величезних політичних успіхів республіки, доконаних німцями, — почали в новім союзі цінити німецьку мову (*Schwiezerdiesch*), як символ власної швайцарської сили, як власні звичаї і герби. Швайцарська німota надала Швайцарії близку, а через те стала символом швайцарськості. Коли отже напр. місто Фрібург та інші, з їх романським населенням увійшли до швайцарської Спілки, то найліпшим способом задокументувати своє швайцарське серце стало плекання німецької мови. Бо хто не говорив по німецьки, той не міг бути правдивим швайцарцем, правдивим „*Eidgenosse*”. А бути „спілчанином” було тоді для селян і дрібних міщухів рівнозначне з правом ставляти себе на рівну ногу з панами, цісарями і королями. Так у Фрібургу та інших французьких містах Швайцарії в XVI в. урядова, школільна і церковна мова, *не зважаючи на романську більшість людности*, стала німецька. Навіть вуличні крамарі, що продавали часник і цибулю, вигукували назви своїх товарів по німецьки; а міста і дооколичні села перехрещували свої імена на німецькі... Завзята, свідома своєї мети, державно-творча, вояовнича мен-

шість підбила собі культурно і уподібнила до себе на-
віть чужу собі національну більшість в тих округах,
не будучи їй етнографічно „рідною”.²⁾

Цікаве під тим самим оглядом маємо свідоцтво і
одної з замітніших постатей повоєнної Польщі. В часі
його молодості — читаемо в його споминах — „голосо-
ною була на цілім світі боротьба „Народної Волі” ро-
сійської з царатом. Відгомін тої боротьби очевидно до-
ходив до Вільни і геройзм її мусів імпонувати моїй ро-
мантичній голові. Заразом у Польщі тоді було тихо. В
суспільстві польськім, вичерпанім боротьбою 1863 р.,
було стільки страху, стільки чорної реакції, стільки
ремствування на кожну живішу думку, що порівняння
Росії з Польщею випадало тоді для мене завжди на ко-
ристь Росії. Я був тим просто упокорений і стояв на
роздоріжжю... Інші русифікувалися, або йшли до „ін-
тернаціоналу”, м. і. брат автора споминів, арештований
разом з братом Леніна в 1888 р. за приготування замаху
на царя Александра III.”³⁾

Бачимо, що в цім випадку, чужа, національноворо-
жа, але „геройчна”, з „живішою думкою” меншість,
вміла імпонувати збайдужілій, іншій етнографічно і
політично більшості, а навіть відривати від неї будь-
що-будь небуденні одиниці. Досить згадати імена
Дзержинського, Мархлевського, Радека, Косюра, Мен-
жинського... Подібно писав Драгоманів до Франка про
російський нігілізм: „Його некультурність мені завжди
була противна, як і українофільське тайдамадство, кот-
ре власне одного корня з російським нігілізмом, тіль-
ки, що не має його широти”.⁴⁾ „Народня Воля” імпо-
нувала українській і польській молоді тих часів через

²⁾ Dr. Her. Weilemann — Vom Sinn d. Nation („N. Zuer. Zeit.” 1926 5 XI Blatt 5).

³⁾ „Czas” 1928 16 XI з автобіографії Ю. Пілсудського.

⁴⁾ I. Рибаков — Кріза народництва і тероризму на Україні 1878—79 р. („Прапор марксизму” 1929, 5).

те, що була відважніша, жертвеніша, консеквентніша, імпонувала, *mutatis mutandi*, тими самими прикметами, що й французам — якобинці, росіянам — большевики, італійцям — фашисти, швайцарам — німецькі „спілчани” XVI в. Активна якість завжди імпонує пасивній кількості.

Перед цими прикметами відступала боягузька і охляла демократична більшість, якої не здолали охоронити від поразки ні число, ні „свідомість” її маси, ні навіть „рідність” („наськість”) її програми, чи походження. Ось де коріниться криза всякої більшості, якої одним з випадків є криза сучасної демократії. Попросту відлетів від неї живий дух зачіпний і сильний, відлетіла до інших її творча сила її еліти.

Приглянемося ближче тій силі. Що це є ота творча сила? Оте бажання „іти впоперек волі більшості”, ця „ідейна затягість”, „бойовий дух”, моральна „мужність”, віра в своє право, „живіша думка”, „героїзм”, — що це є? Джерело цього лежить в світі емоцій, активних і сильних. Дальше зайде той, у кого ці емоції активніші, як при рівних масах дальнє зайде тіло, що розвинуло більшу скорість, що дістало більшу спонуку. Світ правиться і перевертається почуваннями, яким ідеї лише служать провідниками. Силу ідеям надає завжди сила іх емоційного підкладу. Італійський патріот Мацціні казав до своїх земляків: „Що нам потрібно, щоб запровадити новий лад, так це — перевернути силою ту брутальну силу, яка протиставляється всяким спробам поступу”. Мацціні називав свій вимріяний лад — „поступом”, інші — звали свій „соціальною революцією”, „найвищим ідеалом нації”, — справа від того не мінялася: емоційним рушієм цих ідей було бажання даної ідеї, даного гурту поставити свою силу над силою іншого. Переможе та ідея, де це бажання сильніше. Ось на чим і полягає той моральний гарт, яким перемагає байдужу демократичну більшість — героїчна автократична меншість; або — яким перемагає

одна еліта — другу... Криза сучасної демократії якраз в тім, що не може вона протиставити ворожій собі силі, її вояковничому інстинктові, сили рівновартності; що за- володів нею замість духа агресії — дух комбінації, хит- рування, гуманності, пристосування, мімікрії; що за її гарними словами — не чути було відваги втілити їх в дійсність.

Ось на чим полягає криза й нашої демократії.. З тою ріжницею, що в нашій суспільності досі не повстав ніякий антидотум на хоробу демократії. Внаслідок того цей антидотум, як за часів Драгоманова, черпаємо ча- сом в ідеях не своїх. Для багатьох цей наслідок є аб- сурдний... Та ж ми несли масі „рідну” їй ідею, ми ж її „усвідомлювали”, ми ж мали нарешті цю масу духом із собою. Та ж при виборах до Установчих Зборів величезний відсоток виборців освідчився на Україні за українськими партіями! Звідки ж наші невдачі? Звід- ки могли запанувати на Україні большевицькі зайди? Кажуть одні, через нашу некультурність; другі - що забули про „єдиний фронт”, треті — що програма на-ша була лиха. („Якби ми відразу стали на советській платформі!”, або: „Якби ми гетьмана шанували!” і т. д.).

Пусті слова! Не в тім причина слабости нашої де- мократії, лише в тім, що брак її було тих „імпондерабілій”, тої „мужності”, без якої не поможе ні найліп-ша, ні „найрідніша” програма, ні найчисленніші маси, ні найідеальніший „єдиний фронт”... Зачаровуючий образ кволости нашої демократії і сутестії чужої дає нам Антоненко-Давидович в повісті „Смерть”. Чим за- імпонувала нашому інтелігентові большевицька віра? Тим, що принесла вона з собою „своє рідне месяньство, що із звичайнісіньких людей... вона творить нове, ціл- ком відмінне плем'я, большевицьку расу”. А що проти- ставлялося отій расі з нашого боку? „Жменька свідо- мих українців, з сентиментально-романтичною ду- шею...”

Аналогічний образ дає нам Ф. Дудко в „Квіти і Кров”: „І от я став на роздоріжжю. З одного боку смерч, який змітаючи на своїм шляху прогнилі рештки старого ладу, захоплював у свій вир усе, що мріяло про нове майбутнє, з другого — тендітний захист картиного домика, напів склеєного з національного мрійництва і романтизму... З одного боку твердо закреслена лінія руху вперед, без хитань і компромісів..., з другої — хвиляста крива, що кінчалася в непевності... ефемерного жовтоблакитного новотвору”.

Як млявість власної провідної групи завжди улегшує агресивну роботу чужої еліти, завжди спихає „на роздоріжжя” членів власної пасивної „еліти”.

Ані не всі большевики не є „конквістадорами” (особливо тепер ні), ані активне українство не було таке кволе й безсильне. Але порівнюючи обидві стихії, треба признати, що фанатизму й безоглядності було більше по боці червоної автократичної Росії, аніж голубої, демократичної України. Цей фанатизм і розтрощив ту демократію. Розчавило її те щось, що несла до нас Москва на нашу згубу; її завойовників „гартовані слова”, що „примушували слухати”, „палючий поломінь” їх віри, їх загониста негація чужої ідеї, ті „імпондерабілія”, напиняття душі, те щось, яке так трудно означити є головною двигуновою силою історії... Це є той неокреслений дух вояовничості, який є акомпаньєментоможної програмової пісні, який, як настрій, доконає чуда. Як про це пише поетка:

в нас не було мети. Було завзяття,
відвага, може навіть героїзм,
і з нас було доволі. („Віче” Лесі Українки)

Це стримління — підставове джерело й всякої збиреної акції. Англієць Стід, який розумівся на цих речах, писав, що самі ідеї, „саме розумування рідко коли порушує маси”; ідеї („мета”) це лише „каналізація полі-

тичного інстинкту”, шукання шляху й напрямку для того „палаючого полум’я”, про який говориться в „Смерти”, або для „відваги” Лесі Українки, але самі в собі не мають ідеї динамічної сили без окружаючої їх „емотивної атмосфери”. Цю атмосферу називає Лок „пристрастями”, що живуть в серці одиниці, хоронячи її від всякої ворожої акції ззовні; узброєне тим інстинктом людське серце, ніби міцна гребля, противиться найсильнішим напорам противника, його найкращим аргументам, які з цими „пристрастями” колідують.⁵⁾ Англійці, пише Стід, це створіння інстинкту; вони не довіряють ідеям, лякаються логіки... „Інстинкт, сильніший за розум, каже їм, що саме життя не є логічне, складаючись з енергії часто спілої, якої пружина захована — як кажуть психологи — на порозі свідомості”. Цей інстинкт, це „несвідома спадщина давого досвіду” поколінь, переказаний предками заповіт, вказаний ними шлях до збереження й збільшення потуги збірноти, той емотивний підклад суб’єктивнологічного ряду зусиль, які винесли земляків Стіда на вершок сили і значення в світі;⁶⁾ це та „кам’яна віра” в свій месіянізм большевиків, це нової орди, яка прикривається ріжними логічними плащиками (слов’янофільство, комунізм), а яка замість свідомої „мети”, має несвідому, невиповіджену — збільшення сили і могутності власної збірноти. Сила цього інстинкту в його силі відпору, в непроникливости для бациль ззовні та у волі нищити ті, які вдерлися до власного організму. Читайте спомини того Стіда і ви зрозумієте, що я хочу сказати. Протягом десятків літ він і його приятелі нищили впливи германофілів на британську громадську думку, які прагнули забезпечити собі невтральність Англії в

---

⁵⁾ John Locke — Ueber d. menschlichen Verstand — VI Buch 20 Kap. § 12.

⁶⁾ Henry Wickham Steed — Mes Souvenirs — Paris 1927 ch. I, II, i XII.

близькім порахунку з Францією; читайте історію Клемансо, як він десятками літ нищив впливи політиків, які згори каптулювали перед Німеччиною, замість готуватися до побідного з нею порахунку. В цих і подібних випадках діяла несвідома, але вірна основній ідеї свого народу „пристрасті”, виловідаючи війну вбраним в пишні шати логіки спробам чужої ідеї, розкладти їх збірноту, змилити основний напрямок її „інстинкту”, і привести її до упадку; боронячи охоронну греблю „національних пересудів”, перед ворожими інтересам рідної збірноти нападами чужої доктрини.

Наші ліві не мали своїх Стідів, ні Клемансо, ані того настрою, який Стід зве „емотивною атмосферою” ідеї. Звідси поразка демократичного українства, звідси його криза тепер, хоч яка демократична й „рідна” була його ідея, хоч якою величезною була посвята тисячів безіменних героїв, що за тою ідеєю йшли. Не ввійшла в кров демократичної верхівки та ідея, не було аксіом, ослаб їх інстинкт. А там, де слабне інстинкт, там слабнуть ідеї і виринають тисячі — „для чого?”, відчинаючи настіж до нашої психіки двері чужим емоціям і думкам.

Позбавлена своєї „кам’яної віри”, ідея демократична, українська, не відгравничувала себе різко від чужих,тратила на сугестивній силі, на впливі на свою громаду вірних, обезбарвлювалася. Коли деінде „чистка” й живе „спаддцина досвіду поколінь” хоронила організм від „ухилів” і розкладу, наші демо-соціалісти — групи, партії, товариства стають ноевими ковчегами, де єднаються разом патріоти й московофіли, регіоналісти і новошляхівці, завдяки сумнозвісній „толеранції” і довгим вухам, легко приступним переконуючій силі чужих ідей. „Переконуюча сила (цих ідей), каже Міхеліс, має природну границю в соціальних відносинах. Там, де штука переконування звертається до народної маси, аби її намовити пристати до руху, корисного її власним

інтересам, це іде легко. Але ця штука заломлюється там, де вона звертається до маси в намірі переконати її покинути витідну економічну і соціальну позицію на свою чекористъ⁷⁾.) Проте для демократичних перевертнів не існує і ця межа: представників нашої демократичної еліти можна „переконати”, що в наших інтересах є виселення українських селян на Зелений Клин, спровадження на Україну москалів і жидів; що загарбання землі в селянина і вся грабункова політика Советів іде теж на нашу користь. „Переконання” нашої еліти є „гадками”, які можна обернути догори дном, не „пристрастями”, які спалюють на потіл всяку ідею, що колідує з інстинктом самозбереження нації.

Тої „пристрасти”, якої нашій демократії бракувало при запровадженню порядку і одностайності у власних рядах проти перевертнів в середині збріноти, бракує і там, де треба нищити чужі бацилі... Один гурт лотиських журналістів і малярів зав'язав спілку лотисько-російського зближення. І ось, що на це написав Авед Берг, один з найвидатніших діячів нової Латвії про цих адотораторів Росії: „Проживши десять літ поза межами Росії, зауважили ці планове, що задалеко від неї віддалилися, і з того звертаються назад... Лише наївно з їх боку думати, що ніхто із них з їх місією ще не випередив. Це робили вже — спершу російські фельдфеблі, потім в сорокових роках мин. віку російські священики, а пізніше інспектори народних шкіл, які при кожній візитації інформувалися, чи співають вже лотиські матері московських колискових пісень... Який старший лотиш з кругів інтелігенції, який лотиський письменник не сидів в російській в'язниці? Ось які були російські спроби зближення. Інших заходів підійти до нашого народу з російської сторони не було.

---

⁷⁾ Rob. Michels — Zur Soziologie d.. Parteiwesens — Leipzig 1925 ст. 306.

Що ж дивного, що ми не маємо ніякого бажання стиснути російську руку?"⁸⁾

Так думає інтелігенція народу, яка не забуває насильства, не закриває очей на небезпеку, рішена не допустити інвазії чужорідних бациль до народного організму... Цим прикладом хочемо звернути увагу, щоходить про те присипляюче чуйність почуття *приязні* з готовим до скоку хижаком, почуття, яке розкладає одноцілість народної психіки і її відпорну силу... Але наша демократична інтелігенція, що має під тим оглядом досвід не гірший від лотиської, в поті чола трудиться, щоб прищепити почуття приязні і любові до чужорідних бациль (ми ж не шовіністи!), заповнюючи книжковий ринок ворожою макулятурою, засновує спеціальні часописи, щоб плекати „*приязнь*” з духовими наслідниками царських фельдфеблів, чи тих, які прийшли по них і з піною в роті кидається на всякого, хто старається звести греблю проти цієї отруї, денунціюючи їх в чужій пресі, як „*шовіністів*” і завзято управляє вже здавна формальний культ Белінських і Пушкінів; тих самих, яких двійників українських викляла б вона як негідних шовіністів, якби вони посміли відізватися про російщину так по хуліганськи, як по хуліганськи відзвавався про українство Белінський.

Найстрашнішим „аргументом”, яким підмивається „греблю” власних інстинктових „пересудів” (Лок), є доктрина гуманітаризму. Ворожа даній громаді, навіть невелика група — пише Парето — може накинути їй свою волю, коли та громада „дає себе порушити гуманітарним почуванням”. Це почуття гуманітарності погубило колись пануючу верству феодальної Франції, бо доктрина гуманітаризму забороняла їй здушувати ворожі ідеї і групи. „Коли б французька шляхта не під-

---

⁸⁾ „*Verl. T g b.*” 1929 No. 45.

пала в XVIII в. під панування гуманітарних ідей, не приготувала її вона сама собі революції, фатальної для неї. Серед страчених в ці часи шляхтичів був не один, що свідомо, довго і терпеливо гострив ніж гільйотини, що пізніше відтяв йому голову".⁹⁾ Так само, як не один з розстріляних чрезвичайкою українців відливав собі чужі кулі, хоронячи Україну від вибухів „звірячого шовінізму”, пропагуючи згоду, проти якої обурювався лотиш Авед Берг, і яка вносила сумнів в слушність нашої ідеї, ослаблювала підсвідому силу опору чужим ідеям, квестіонувала законність найбільш оправданих методів боротьби з ідейною деморалізацією ззовні. Міхеліс зауважує, що з точки погляду історії, ідеї Вольтера й Руссо, відриваючи ідейно частину французької шляхти й духовенства від їх верству — деморалізували цю верству, підготовляли її упадок.¹⁰⁾ Подібний деморалізаційний вплив мають серед українства ідеї гуманітаризму та інтернаціоналізму, „брехнею підбиті”.

Ось два образки! Перший — одна з найвизначніших постатей повоєнної Польщі, дивлячись на своїх товаришів недолі росіян, на засланню в Сибірі, нотувала в своїй пам'яті: — „Я не міг не думати, що батько цього, або того може колись розстріляв, або повісив моого дядька, або стрия”... А ось другий образок! Один галицький священик, о. Г—а, засланий під час російської інвазії на Сибір, оповідав мені: Революція висіла в повітрю, один з вартових оповів нам, що в Петербурзі повстав заговір, що незабаром вибухне революція та що цар буде страчений (той цар, в якого імені заслали о. Г. на Сибір!). Але гуманний пан-отець і його товариші не думали, що чинили предки царя і сам цар з його земляками і з ними самими, лише — першим відрухом хотіли... донести про загрозу революції — місцевому

⁹⁾ V. Pareto — op. cit. § 2236.

¹⁰⁾ R. Michels — op. cit. S. 394.

губернаторові! А не зробили цього тільки тому, що їм пояснили, що — незалежно від справедливості доносу — вони перші помандрують до в'язниці... У інших образ терплячої людини не заслонював образу ворожого колективу. В українця образ ворога і його жертв гинув перед образом людини, якій грозить небезпека. Перший думав інтересами своєї збірноти, другий — інтересами чужкої людини, отже — ворожого колективу. В цій ріжниці психології були вже зерна багатьох наступних років...

Позбавлена духа інстинктоюї репульсії, духа ворожості супроти чужих ідей, наша демократія не могла мати і тих „гартованих слів”, того „палючого полум’я” віри, про який говорить автор „Смерти”. Позбавлена емотивної „греблі” Лока, того нехібного підсвідомого інстинкту, що вказує нехібну дорогу постуپування, вона відкидала своє вічне „для чого?” лише тоді, коли, або згори ішов сильний приказ, що просто механічно забороняв всякі сумніви, або, коли був *placet* виявляти свою демократичну „волю”. Один волинський священик, о. К., переконаний автокефаліст-українець, сторонник авторитету, запитаний мною, чи сильний серед нашого духовенства національно-церковний рух, — відповів: — „О, дуже! Як би митрополит зніс заборону уживати рідну мову в богослуженню, всі священики її запровадили б!”... Як це нагадує деяких „хліборобів”, які прилучилися до ідеї самостійної України тоді аж, як їх революція „звільнила з присяги” цареві; або інших, які зачали відділятися від Росії тоді, коли її вже не стало. Або, як говорив мені один львівський комуніст-буржуа: „От, якби ми в Києві відразу стали на советську платформу, все пішло би інакше, і тихо було б і при владі були б”. Даремно я іронізував, що в тій завірюсі тяжко було наперед вгадати, на яку платформу стати, щоб себе рятувати, на советську, Керенського, чи Денікіна. Моя іронія не трапляла до переконання червононого філістра.

Відсутність характеру, закорінених в крові переконань, емотивного підкладу наших зasad, не позволяли нам вибирати між двома суперечними тезами. Коли наших демократів спитати про їх підставовий принцип, спитати, чи вони за демократію, чи за диктатуру, то почуєте відповідь: „Хоч ми й є визнавці демократичних принципів, то не завагаємося повторити... клич диктатури пролетаріяту, не завагаємося призвати небідливу кволість демократії, якщо справді виявиться, що в українській радянській державі диктатура всіх працюючих є диктатурою української нації на своїх землях”... Так писав один наш щоденник в 1923 р.... Ми отже демократи, але — „впредь до особого розпорядження”, поки нас не переконають, що ми помиляємося. Хто переконає? Противник. Чим? — силото, „довершеним фактом”. Скільки ж то наших демократичних груп і політиків далося „переконати” тій брутальній силі, званій на їх жаргоні „еволюцією”, або „бігом подій”, виправдуючи свій моральний параліч, брак всякої глибокої пристрасти, всякої віри, всякого бажання.

Криза нашої демократії є в тім, що її психіка є дефективна, бо вона не реагує на бунт власних перекінчиків, бо отруена гуманізмом, бо не має аксіом, бо роз'їджена сумнівами, бо не вміє боротися з наступом чужих впливів, бо „толерантна” до роз'їдаючих власний колектив чужих бациль, бо готова здійсняти свої засади лише, доки їй як тому волинському священикові — позволять на це, доки позволяють опустити в урну картку виборчу, доки проти нашого жовто-блакитного демократизму не запротестує Шварцбарт, або доки нам не видастся, що наш власний демос (збаламученим чужими) не є проти нашої ідеї... „Кам'яної віри” в свої засади — наперекір усім і вся, непохитної „емотивної атмосфери”, якою перемагають сильні доктрини, бракло нашій демократії. Ось через що наші Горобенки підпадали чарові чужого, сильнішого духа. Чу-

жий молот, що з іншої душі кує залізо на мечі, розтрощував наші на дрібні кавалки.

А головно — приводить до моральної демобілізації. Макіявеллі каже, що політик повинен єднати в собі чесноти лева з чеснотами лиса. Слабість емотивної сторони нашої демократичної доктрини, її безаксіомність, привела до того, що вона засвоїла лише ту другу чесноту, рекомендовану великим фльорентинцем. *Не мужньо відперти інвазію чужої ідеї й опір заражених нею власних перекинчиків або сентиментальний голос гуманітаризму; не зломити обставини, лише — обійти пешкоди, сковатися від удару, прийняти захисний колір окруження, розпластатися хрестом по землі, уdatи, що нас нема: прикмети лиса.* „Практикований довший час, цей спосіб діяння справляє величезний вплив, каже Парето, на правлячу (в даній групі) верству, до якої допускають лише лисів, тоді, як левів викидають”.¹¹⁾ Зручні тактики, красномовні адвокати, хитрі крутії, не люди мудрі, сміливі, консеквентні, безстрашні й ретельні — здобувають шану в нашій демократії, а непокірних просто усувається на бік: якийсь особливий, „природний добір”, перевернутий до гори ногами. В „Культі некомпетенції” каже Еміль Фаге, що демократія, в якій знищено інстинкт войовників, не терпить в своїм середовищі „природних ріжниць, себто, коли одна людина є інтелігентнішою, спритнішою і здібнішою від другої. Ріжниць тих знищити, очевидно, не можна, бо вони природні, але можна відібрati їм всяку силу, відсуваючи від урядів і значення тих, що мають ті ріжниці”. Так розложена демократія почала вибирати своїх представників серед тих, що не мають індивідуальності. Остракізм став збросю не лиш тиранії, але й демократії. Дефетистичне наставлення демократії, в якій культ сили стратив всякую вартість, а незалежна й від-

---

¹¹⁾ V. Pareto — op. cit.

важна думка вважається — в атмосфері компромісу — за злочин, допровадило до загальної нівелляції, до вбогості на маркантні індивідуальності, до повної незгоди між гоношеними кличами, і їх практичним застосуванням, до того, що ніодній перешкоди не усувається лянцетом (навіть серед власної суспільності), лише пігулками, які протягають хворобу *in infinitum*, латаниною.

Аналізуючи кризу демократії в Німеччині по війні 1914 р., писав *Berlin. Tageblatt*: в нас говорять, що „часи індивідуальності минули, що індивідуальність може ще діяти хіба як експонат якоїсь сильної верстви... Але треба відріжняти між маріонеткою і експонатом партії. Нашій республіці грозить менша небезпека від надprodukції індивідуальностей, аніж від розпаношення партійництва. Ми рішуче маємо замало індивідуальностей, і многі непокоячі симптоми, пережиті німецькою республікою, мали якраз причиною те, що нам бракувало особистостей, або, що вони залегко і зачасто потурали вимогам партій”.¹²⁾ Ще більший брак особистостей виказує *наша демократія*. Цей дефект, разом з іншими, і був причиною, що відкидає її взад нпр. большевицька сила, серед якої ще мало лисів, яка думає, що в „устройству демократичним правити може лиш та еліта, яка не вагається вжити силу”.

Наслідки розпаношення „лісичого” духа в проводі нашої демократії фатальні для впливу і значення української демократичної ідеї. Хитлива, затолерантна до чужих доктрин і до власних дезертирів, ця ідея перестає бути атракційним осередком для демосу, для маси. Суцільність національного організму в наслідок того розвільнюється, слабне. Він готовий прибрести той плинний стан, при якім його можна втиснути в яку хочете форму... „Брак провідницьких прикмет в пануючій верстві, пише Шпенглер, виявляється у підвладних

---

¹²⁾ „Berl. T g b.” 1930 11 II.

у формі ослаблення почуття певності, забезпеченості, і в критиці, яка через саме своє існування, розриває форми, в яких тримається народ".¹³⁾ Про брак провідницьких прикмет в нашій демократичній верхівці я вже говорив, „критика ж” ідеї, яка розсаджує її оформлення, це є наше москофільство, регіоналізм, новошляхівство і ін., які мов шашель підточують українську ідею з середини... „Є такий закон історії, що народи, установи, або суспільні верстви лише тоді можуть бути без решти переможені, коли вони, чи ті, що їх заступають, зовсім зневірюються у власнім праві існування”.¹⁴⁾ Наші внутрішні язви, брак відпорності на згубні впливи ззовні, гуманітаризм, інтернаціоналізм і ін. — все це небезпечні об’яви якраз тої хвороби нашої психіки, яка є зневірою у власнім праві на життя...

Демократія наша хвора, але лікувати її на цю недугу в теперішнім вирванім із стану рівноваги світі не можна старими Знахарськими заходами.

Що є демократія? Демократія — це форма політичної організації (держави, нації чи партії), якої основною прикметою є стримління, як найбільшому числу членів зброноти забезпечити участь у формуванню загальної волі. Але ця форма не є панацеєю. Помилково думати, що успішність демократії залежить не від характеру еліти, що її веде, а від формальної наради з масою, яку провадиться, — себто в запобіганню її ласки і від з’edнання якнайбільшого числа прихильників, або від успішного зформулювання мети, до якої йдеться, від її „рідности”, чи популярності. А в нас якраз так і думають! Мовляв, вже сама демократична „рідна” програма, саме механічне згуртування як найбільшого чи-

¹³⁾ O. Spengler — Untergang d. Abendlandes — XVI bis XXX Aufl. B., II § 552.

¹⁴⁾ R. Michels — op. cit. ст. 304

сла під один провід, самий „єдиний фронт”, — забезпечить успішне функціонування демократії.

Ні, для того потрібне ще щось! Треба, щоб за цією програмою і числом — була воля з тими кличами стояти, або впасті, воля імпонуюча своїм і чужим відвагою в ставленню й рішенню питань і вірою в справу. Іншими словами, треба не лише „ідеї”, а й характерів. Треба не лиш „мужви”, а й штабу, без якого найліпша „мужва” стає збираниною. Щоб успішно функціонувати, монархії потрібно, щоб на троні сидів Фридрих Великий, або Наполеон. Коли на нім сидить Людовік XVI або Микола II, монархія гине... Аристократія доти справно функціонує, доки видає з себе Піттів, Велінгтонів. Коли ж вона бере собі до ради Распутіних, наступає розклад. Так само і з демократією. Без сильних індивідуальностей нічого не варта демократія. Анемічна демократія, не окріlena духом зачіпності, „мужністю”, наділена лиш чеснотами лиса й політичними переконаннями травоїда, не вив'яжеться зі свого завдання. Тим менше та, яка має завжди витягнені вуха на всякі „пощо” і „для чого”, якими противна ідея підміновує аксіоми нашої збірноти. Мало мати „рідну” програму, мало бути „національною”, треба бути ще націоналістичною. Ніколи не утримається на поверхні народного життя провід, що цього не розуміє, хоч би ласкава доля повалила на землю його ворогів; хоч би здобув 100% голосів в установчих зборах; не охоронить він національного агрегату від розщеплення зовні, ні від ростічі окремих частинок, від хитання і розбратору. Демократичній еліті бракують не маси, не програми, не єдиний фронт, — тільки моральний гарант імпонувати масі; ідейна завзятість, і передусім — імпозантна згідність між голошеними теоретичними гаслами, та їх проявами в щоденнім життю. Брак її зрозуміння „великості”, „надзвичайності” нашої доби, брак „гартованого слова”, яке б „вабило і примушувало слухати”, брак почуття непомильності та інстинкту борця дог-

матизму, зрозуміння, що рішаючим чинником в історії є не знання, а характер, не програма, а особистість, не так „що”, як „хто” і „як”.

Коли мені скажуть, що це чесноти з фантастичної казки, що їх не знайти в повсякденнім житті, то я відповім, що нічим іншим, як власне цими казковими чеснотами перемагали інші еліти. Розв'язка загадки демократії полягає не на тому, щоби замість демократичної віри перейти на монархічну; і не в тім, щоби замість 20-ти, мала партія сто комітетів, а замість десяти — сотку послів. Лише в тому, щоби пасивне стало активним, щоб на місце кількості стала якість, щоби сильні одиниці напереди зробили з мільйонів нулів поважне число. В тому, щоб охляла еліта стала морально здоровою, не механічним способом (зміна етикетки), лише внутрішнім переродженням.

Вихованням нового покоління в дусі нових емоцій можемо створити в його душах новий світ. Замість духа посиблізму і віри в механічний поступ, треба вложитьти в душу того покоління внутрішню візію ідеалу, його видиво. Хто стане одержимий тим видивом, той ніколи не знайде задоволення в світі таким, яким він є. Той зробить все, щоб свій ідеал здійснити. „Ставка, за яку змагаються грачі нашого століття з завзяттям і посвятою — є в останнім розрахунку, виграти для своєї партії право організувати на свій спосіб і в своїм інтересі — видиво національного ідеалу, право заволодіти душою майбутнього покоління”.¹⁵⁾

Коли ми цієї душі молоді не здобудемо для нового ідеалу нації, не знищимо старого анемічного „солодкого” й „ніжного” нашого демократництва, не зробимо з нового покоління траніту, об який розіб'ється всякий молот, — то її розтлять чужі, а криза демократії стане кризою нації, готової до зустрічі нового володаря...

---

¹⁵⁾ Пор. Benj. Kledd — The Science of Power — London.

Італійський соціолог каже, що відродженню війовничого духа завдячує Європа всю свою цивілізацію і незалежність. „Власне тому західні частини Середземноморського басейну вміли ліпше опертися азійським інвазіям, аніж східні частини, де мешканці мали солодшу і ніжнішу вдачу”, — що Захід зберіг свій „дикий і війовничий темперамент”. На щастя народів окциденту, християнська наука не ослабила їх війовничих інстинктів... Панове моралісти мають звичку з жахом говорити про війовничих прелатів і закутих в сталь баронів середньовіччя, але вони повинні тяжити, що коли б почування, маніфестовані таким способом щезли, то країни західної Європи поділили б долю країн Малої Азії, або європейської Туреччини. А наші філософи, замість вигідно розумувати в якійсь цивілізаційній країні, мусіли б служити тому чи іншому азійському завойовникові”.¹⁶⁾

Наука гуманітаризму, фаталізму, еволюції, культурного поступу, пасивного культу мас, толерантності й безхарактерності, дефетистичного інтернаціоналізму, міжнароднього братерства, віри в число, не в особистість, пошани перед фактами, — вдирається в наші і без того розніжені і перечулені серця, робить їх безхребтними морально, безопірними, прищеплюючи віру не в себе, а в інших, в гармонію, не в суперечність, в крутийство і спокій, в згоду між вовком і ягням...

Це ті отруйні гази, які пускає наперед противник готовий до атаки, щоб одурманити і взяти нас голими руками. Але, перемогу дасть не кількість, а якість. Так, як війовничий дух окцидентального християнства забив в душах тогочасного покоління розніжену науку непротивлення злу, так мусить і зачіпний дух націоналізму забити в душах науку перших демократів-драгоманівців. Мусимо віднайти в собі з тьми минулого

---

¹⁶⁾ V. Pareto — op. cit. § 1799.

старі інстинкти, які прищепили колись нашій солодкій полуднєвій вдачі вікінги. Лиш тоді створимо націю велику не лиш числом голів, а й ролею, що її відіграє вона в історії.

Коли нація хоче мати власний провід, то повинна тяжити, що ніколи ніякий провід не уступає розхлябаній, неоформленій масі, лише завжди — іншому проводові.

Проводові, який зуміє доконати „революцію характеру” наступного покоління; який зробить з наших ідей — аксіоми, з переконань — догмати віри; щоб сиділи вони не в книжках і програмах, а в крові, щоб зачали ми дихати тою гарячою пульсуючою „емотивною атмосферою”, без якої мертві найрідніші ідеї...

Такого проводу не видасть з себе демократія, на зміну їй прийде інша доктрина.

Львів, 1939.

ОРДЕН — НЕ ПАРТІЯ

Справа „національного об'єднання” (об'єднання партій) — не сходить з порядку дня нашої демократії.

Висування цього гасла не раз відвертало — відвертає й досі — увагу загалу віддалено важливіших і пекучих актуальних питань: 1) від питання — яким способом органічної будови з однорідного матеріялу — доконатися об'єднання нації, 2) від питання нових організаційних форм, — партія чи орден, кількість чи якість, гуртування багатьох, чи добір немногих, від питання, яким шляхом постане та національна аристократія, яка — як колись козацька, — поставить собі завдання об'єднання нації одною метою і одною акцією.

Як на ордени можна дивитися на ріжні товариства, покликані до життя для поборювання тих чи інших „поганців”. Орден творили малюттійські лицарі, тамплієри, езуїти, італійські карбонарі, німецький Тугендбунд і пр. Орденом, що боровся з „бісурманами” — була й Запорозька Січ. Ордени мали свої зовнішні відзнаки — наприклад хрести такої чи іншої форми. Була це відзнака окремого, „лицарського” товариства і стану. Ще в кінці XIX в. на сільських цвинтарях на Україні до надгробного хреста припинали дерев’яний держак з кусником полотна: була це — „трапірка” (прaporець), що служила на відзначення могили козака.

**
*

Хто не жив свідомим життям перед війною 1914-1918 рр., той не здасть собі справи, серед якої анархії думок шамотається теперішнє покоління.

Це слідно на занепаді партійництва. І то скрізь в Європі. А головно всюди, де народилися „партії” зовсім нового типу: фашизм, комунізм, ляпівський рух у Фінляндії, рух, організований Мослім в Англії і пр.

Передусім мета тих новотворів. Це не мета політичних партій: 8 годинний день праці, знесення мит, парляментарна праця, тощо. Їх мета інша, обширніша: „соціалізм”, „фашистівська держава”, не реформа, лише радикальний переворот обставин і людської психіки.

Це було метою і Лютра, і пуританів, і єзуїтів чи тамплієрів, з їх ціллю боротьби з невірними.

У той час, як програма якоїсь лише політичної партії є тільки рецептою для успішного висліду найближчих виборів, програма ордену є „цілий світогляд”, є „проголошення війни існуючому ладові”, існуючому світоглядові.

І таке ж було й взаємне наставлення протестантизму й католицизма в XVI в.

Як для тих Чинів, фашизму, так і для Маркса й для Магомета ворожий світ — просто не існує. Він з усіми його богами — це світ фантазії, який треба збурити, диявольська омана, яку треба розпорощити закляттям, не пертрактувати з нею. Магомет казав до навертаніх: „оті ваші ідоли є лише дерево... Я кажу вам, то не є бог, то лиш дерево!” Майже дослівно з тим самим закляттям звертається й Кромвель¹⁾ до парляменту, що його він хоче розігнати: „ви називаєте себе парляментом.. Ви не є ніяким парляментом! Скільки ж то з вас живуть в погорді до заповідей Божих..., а в згоді із заповідями люципера... Як можете ви бути парляментом Господнього народу? Геть звідси!” Подібно, в імені свого комуністичного бoga промовляв Ленін до російських установчих зборів. Так само поступив з

¹⁾ Thomas Carlyle — Ueber Helden etc. Vierte Vorlesung.

райхстагом Гітлер по здалім перевороті. Тут уже не протиставляється „тіршій” програмі „ліпшу”, лише „боже” — „люциперовому”, тут входить в гру момент виключності, містики, наджнення „божим глаголом”.

Подібною мовою розмовляв і з папськими висланцями Мартін Лютер. Петро Паольо Верджеро пропонував реформаторові рішити спірні справи на церковнім соборі. „Аякже ж, — відповів Лютер, — я піду на ваш собор і хай я страчу свою голову, коли мені не удастся там оборонити мої твердження проти цілого світу; що виходить з моїх уст, це не мій гнів, лиши гнів Божий”. І якраз тою самою мовою промовляє до Лютера його противник Хома Мінцер, бо й з його уст „говорить сам Бог”.

Де панує така виключність думки, де противника називається „апостолом диявола”, де протиставляється свою ідею чужій, як Бога люциперові, або як релігію „трудящого народу” жменці „визискувачів”, там нема мови про компроміс, там є лише „демонізм, вогонь, божевілля і шал”, які бачив в очах Лютра епископ Капо д’Істрії, що розмовляв з ним,²⁾ — вогонь, в якім вже блимала луна тридцятилітньої війни.

А до всього того прилучується ще почуття власної непомильності. Лютер готов був визнати рішення Собору, але в тім лиш випадку, коли б ті постанови зgodжувалися з його, Лютра толкуванням Св. Письма, та коли б склад Собору згори забезпечував прийняття науки Лютра.³⁾ На таких умовах мабуть згодився б з постановами устан. зборів і Ленін, і Гітлер з райстагом, якого членів називав „шахраями”, „шакалами” і „парляментарними вошами”.

²⁾ Geschichte d. Paepste seit d. Ausgang d. Mittelalters mit Benutzung d. paepstlichen Geheimen Archivs u. vieler anderen Archiven, bearb. v. Ludwig Freiherr von Pastor. Freiburg in B. 1928 B. V. S. 56.

³⁾ ibid. V. 55.

Так само заховувався й Гнат Льойоля, який наражував себе не раз навіть на тнів намісника св. Петра. А коли Людовік французький, видалючи єзуїтів з своєго королівства, натякнув на можливість скасування декрету, аби лиш Чин згодився на деякі зміни своєї конституції, генерал Ордену, Роккі відповів: *Sint ut sunt, aut non sint!* (мають бути такими, як є, або хай зовсім не будуть). Так ніколи не відповість на компромісові пропозиції політична партія.

Статут партії складається з передискутованих *параметрів*, статут Чину з догм віри. Партія основана на *програмі*, Чин на *світогляді*. Партія зміняється і пристосовується, Чин зі свого шляху не збочує. Це не випадок, що якраз єзуїтам завдячує католицька церква догму непомильності папи.

Societas Jesu повстала для боротьби з маловірними серед католиків, для поборювання нової віри Лютера. Непримириме наставлення Ордену вимагає активної бойової психіки. Боротьба є девізою й воюючого ордену большевизму.

З такого наставлення логічно випливає заповідь *примусу*, як засобу осягнення тріумфу своеї правди. Енгельс писав, що „без насильства і без крицяної безоглядності ніщо не доконувалося в історії”.⁴⁾ Про право примінювати найгостріші засоби боротьби пише й Гітлер.⁵⁾ На думку якобинця Марата „лише силою можна добитися тріумфу свободи і — забезпечити загальне щастя”.⁶⁾ Який дух оживляє у тім відношенні якобинців взагалі, видко з жалів іх противника жирондиста Верньо: „Ми бачимо — промовляв він — як розвивається у нас ця дивна система свободи, коли (якобинці) вам кажуть: ви вільні, але думайте як ми, інакше ми

⁴⁾ Engels — *Der demokratische Panslavismus*.

⁵⁾ Hitler — op. cit. S. 537.

⁶⁾ *Les Pamphlets de Marat par Charles Vellay* Paris 1911 Eug. Fasquelle p. 303.

віддамо вас помсті народа; ви вільні, але схиліть голову перед ідолом, якому покланяємося ми, або ми віддамо вас помсті народа: ви вільні, але лучіться з нами, щоб переслідувати людей (невигідних нам), інакше ми віддамо вас помсті народа”... Ось слова, які могли би вийти з уст і Леніна, і Муссоліні, і трибуналу св. Інквізиції, яка судила Жанну д’Арк, і Яна Гуса.

„Я, Мартінус Лютер, прагну спричинитися до цього (до перемоги своєї віри) молитвою, але де треба, також і кулаком.”⁷⁾) Так говорив своєю трохи простацькою мовою засновник протестантизму. Ось чому поява на овиді історії тих людей завжди віщувала бурю: кромвелівські війни, війни Ісламу, тридцятирічну війну, війни наполеонівські, совєтські. І в кожнім разі стряснення й вибухи.

Та не треба думати, що рухи, започатковані отими Чинами, лише валять старих богів. Вони звертаються проти фальшивих богів, але не на те, щоб замкнути на колодку церкви, лиш щоб *внести до них власних святих*. Старі вівтарі буриться тільки на те, щоби на-томість здигнути нові. Ті „анархісти” бунтуються в ім’я нового, ще вибагливішого послуху. Повстають про-ти готових авторитетів не через те, що незносний був їм їх тягар, лиш тому, що був заслабий.⁸⁾)

Знаний історик Вельс пише, що коли народ за реформації повставав проти Церкви, то не проти її сили, а проти її слабости. „В релігійних справах народ хотів не, щоб його менше, лише щоб його більше провадили, хотів дійсно правдиво-релігійного проводу... Повставалося проти папи зовсім не тому, що він був релігійним зверхником католицького світу, а скоріше тому, що він вже ним не був”...⁹⁾)

⁷⁾ *Geschichte der Paepste* V. 63.

⁸⁾ Carlyle — *op. cit.* S. 140 i слід.

⁹⁾ Wells — *Weltgeschichte* S. 414.

Льойоля і езуїти, коли й впадали в конфлікт з папством, то не тому, що (як напр. старокатолики) хотіли бути вільніші від авторитету Риму, лише тому, що хотіли скріплення авторитету. І Лютер не мріяв про ослаблення церковного авторитету. Тільки про заміну його іншим. Недурно провідник селянських бунтів Мінцер називав його Віттенберським папою, що лаяв за те, що „буде нову в'язницю для віри”. Подібно і фашизм збунтувався проти ліберального режиму на те, щоб скріпити державну ідею: тоді коли ліберальна держава конала, амнестіючи дезертирів, позволяючи зворожобленій вулиці протягом півтора місяця тримати в своїм посіданні фабрики, і навіть королівську флоту.

Вірний слуга упадаючого цару В. Шульгін писав (в „Мемуарах”) в 1917 р.: „Ми були такі безрадні, що навіть не знали, як заховуватися, як здобути собі послух, у кого, проти кого, в чиїм імені”... От в такі якраз хвилини занархізування, абдикації влади і являються оті, які знають, як здобути послух, у кого, проти кого і в ім’я чого — в ім’я своєї виключної ідеї, свого бажання наказувати й вести, в ім’я своєї місії. Amplias, девіза езуїтів могла би бути і девізою і Сталіна і Гітлера. Ворохобляться не проти твердої руки, лише проти слабої. Перша голова, яка — в тих руках — падає під ножем гільйотини, попадає під нього не за своє тиранство, а за свою слабість. Аж наступні попадають туди за те, що запізно надумалися бути сильними. Сталін, який тисячами забивав людей за найменше підозріння в ворожості до режиму, міг прийти до влади лише тому, що п’ять разів тікав з царського заслання, не поносячи за свою діяльність прикріших наслідків від караючої, але вже спаралізованої руки вмираючого противника.

Тому власне, що ці Ордени стримлять до створення нового авторитету, є в них, як у ніякій партії, розвинений культ провідника: „вождь всесвітного пролетарята” — Володимир Ленін, il Duce — Беніто Муссоліні

ліні, der Fuehrer — Адольф Гітлер, „генерал” Ордену езуїтів... Тому ідею Орденів є ідея активної меншості, яка провадить більшість; тому вони антидемократи, хоч не раз демофіли, а коли демагоги, то кращі за демократичних хлополаптів. Ленін ще давно перед революцією твердив, що десятьох мудрих зроблять більше від сотки ослів і казав, що твердитиме це завжди, скільки б і не закидали йому гріх антидемократизму. Нічого дійсно великого не осягається коаліціями, міжпартийними угрупованнями, бо сума слабих не дасть сили. Стримлячи до скріплення нового авторитету, оперуючи невеличкими „ударними” відділами проти більшості.

Ордени великий натиск кладуть на послух і карність у власних рядах, передусім на вироблення характеру, бо якість заступає тут кількість, число. Партий виховують промовців і „спеців” („фахівців”) для парламентарних комісій (звідсіль роля адвокатів в партіях), мало журячись дисципліною і вихованням доросту. І якраз на це останнє великий натиск кладуть Ордени, покликані до боротьби з інертною більшістю.

Виховуючи молодь, перепровадив фашизм також ревізію поглядів на рідну літературу, відбираючи м. і. з рук юнацтва популярне „Серце” Де-Амічіса, як лектуру занадто сентиментальну, сльозаво-патетичну, антифашистівську.¹⁰⁾ В тім самім дусі діють большевики, і — знову — езуїти, які величезну вагу прикладають до виховання молоді. Найповажніший конфлікт між Ватиканом і фашизмом розгорівся якраз на точці виховання підростаючого покоління. Як фашизм, пропонують „чистку” класиків рідної літератури й езуїти: „коли якась книга, хоч не є підозріла, але за те її автор, то не може вона стати шкільним підручником, бо інакше молодь полюбити автора, а тоді його повага

¹⁰⁾ *Przeglad Wspolczesny* 1930 VIII-IX ст. 38.

в тім, що він твердить правильно, утримається і в тім, що він твердить неправильно".¹¹⁾

Задивлений у далеку мету, виступаючи проти цілого гріховного світу, числячи на малі сили вірних, Орден звертає особливу увагу на „мораль своїх відділів, до яких не приймається без стажу, першого ліппшого з вулиці. Відсіля й щаблі партійної драбини, якби вони не звалися: баліли, авантгардиsti і пр. у фашистів; пioneri i komsomольці u большевиків; сколястики, коадьютори й професи u єзуїтів, фалянгісти Франка.

Будучи свого роду „ударною бригадою”, відділом вибраниців, Орден мусить і своїх членів ліпити з іншого тіста. Він фільтрує їх старанніше, ніж то роблять з своїми членами партії, до яких вступається як до шинку й виходиться як з шинку, коли хочеться, часом навіть не вирівнявши рахунку.

Важливою рисою членів Ордену є їх ідеалізм. Думаючи про свою мету, він мусить накласти на своїх ряд суворих правил, відцуратися всього світського. В цім м. і. джерело целібату. Ленін не мав ніодної з тих малих слабостей, які часто гальмують діло політика: ні любови, ні приязni. Ні гроплі, ні жінки, ні гра — не мали над ним сили. В цім — пише один історик ленінізму — була таємниця його сили й переваги над партійними шакалами, які його оточували і якими він гордив. Марат передбачав свою смерть — смерть „мученика свободи”. І був що хвилини до неї готовий.¹²⁾ В тій самій цілі і церкви єзуїтів були густо розмальовані образами мучеництва за віру, щоби звеличити приклади відваги, зогріти душу новиків, зформувати ідеалістичні душі.¹³⁾

Можуть ті, що стоять на чолі Ордену, відкликатися до найнижчих інстинктів юрби, мріяти про велич

¹¹⁾ *Geschichte der Paepste.*

¹²⁾ *Les Pamphletes* p. 201.

¹³⁾ *Revue de Paris* 15 II 1928.

і розширення території свого народу чи віри, — в глибині душі вони лишатися аскетами, — а коли перестають ними бути, ордени розкладаються і гинуть. Так, як наприклад тамплієри, той лицарсько-релігійний Чин, який лиш доти існував, доки ту зasadу аскетизму шанував. Юрба може думати про хліб, вони — „не хлібом єдиним журяється”, а чимсь іншим. В науці Льойолі теж стоять, що „наші вчинки мусимо робити більше з любові до Бога, ніж в надії на нагороду, чи зі страху перед карою”.¹⁴⁾

Світогляд замість партійних параграфів; віра замість знання; непомилність й виключність замість компромісу; культ одиниці й активної меншості замість маси і пасивної більшості; прозелітизм замість підпорядкування „волі народу”; суворість для себе й до інших замість гуманітаризму; ідеалізм замість погоні за мандатами і схліблляння юрбі; нарешті цілком інші форми організаційні, — ось в чим глибокі ріжници між тими двома типами політичних груп.

Не завжди ті організації є таємні, як напр. масонерія. Ні гітлеризм, ні езуїти, ні фашизм — не були підземними товариствами.

Не значить також, що політична роль кожного з Орденів є позитивна, що під кожним треба поставити знак плюса, не мінуса. Так не є! І віра їх може бути однаково сильна, але одні вірять в Бога, а другі як напр., большевизм, у чорта. Це, зрештою, відноситься і до партій. Та про те нижче, тут даю характеристику їх спільніх прикмет лише.

Тепер питання: чому якраз тепер такий врожай на ті політичні Ордени? Тому, що постають вони по бурях, під час криз ідей, порядків і авторитетів.

Коли існуючі еліти розкладаються, коли тратять старі суворі чесноти, яким завдачують колишню пере-

---

¹⁴⁾ *Geschichte d. Paepste V.*

могу, коли стають поблажливими („туманними”) супроти веденої маси і супроти себе (явища, що завжди йдуть у парі), віддаючись культові вигоди, — тоді на-томіст з'являються інші. Ті, що мають моральну силу, якої бракувало противній стороні. Людовіка XVI, що вмів філософувати, але не приказувати, заступили якобінці і Наполеон. Розслаблене папство підлер Льо-йоля. Нервового інтелігента на троні царів заступив духовий нащадок Івана Грозного. Коли римський пар-лямент став дискусійним клубом без тіні влади, його розігнано лікторськими різками. Коли фарисеї зробили з храму крамничку, мусіла знайтися рука з батогом, щоб вигнати гандесів із святині.

Доконати чистки авгієвих стаєнь могли лише люди, надхненні запалом, переконанням своєї вищості, і по-чуттям права робити так, бажанням стягтися зі світом ворожих ідей, зв'язані суворими правилами Чину. Прикмети Ордену корінняться в прикметах і завданнях їх переходової доби. Власне такою переломовою добою і є доба, в яку вступила Європа приблизно від 1914 року.

Щойно пізніші обсерватори оцінять всі наслідки тої катастрофи, якою було завалення трьох монархій по війні 1914-18 р.: Романових, Габсбургів і Гогенцолернів. Багато установ нашої суспільності та ідей трималося не лише на насильстві над поневоленими народами, але й на престижі, силі і традиції, що виходили з тих монархій, які обіймали разом до 300 мільйонів людности під своїми берлами і які впали майже од-ночасно.

Це був правдивий землетрус. З ним ідеї, на яких трималася передвоєнна суспільнна будова — стратили підтримку фізичної сили й моральної поваги. Не тому, що це були якраз монархії а тому, що були це старі, зформовані режими. В середині цього конгломерату народів, стихії й енергії були на припоні, іх взаємні притягування й відштовхування регулювалися певни-

ми правилами і правом. Контроверзи розігравалися в рамках легальної боротьби й угоди. Бодай в середині того середньоєвропейського бльоку існували правила *fair play* (чесної гри) між клясами, народами, церквами, границі між моральним „личить” і „не личить” (*fas i nefas*), в стані хоч і не сталої рівноваги.

По війні та рівновага захиталася, гримнули стрім-голов, здавалось, незрушимі будови. Давніше, незважаючи на критику й опозицію, все було ясне. Тепер — стало все заплутане.

Давніше знали, що є капіталізм, а що соціалізм. Тепер є соціалізм, за якого панує ще більший визиск, ніж за капіталізму; т. зв. надвартості витискається з працівника, ще більше як за панування буржуазії. Давніше капіталізм заперечував право страйків, тепер — соціалізм.

Давніше був анархічний капіталізм і пляновий (в теорії) соціалізм. Тепер — анархічний соціалізм і плянове капіталістичне господарство.

Колись ясно розмежованими поняттями були — абсолютизм і свобода. Абсолютизм утотожнювався з монархією, свобода — з республікою. Тепер є свободні монархії (Англія) з правом коаліцій, свободою преси, особистості, зборів і пр., і деспотичні республіки (напр. СССР), де одиниця є безправна, де нема ні свободи зборів, ні преси, ні голосування, ні особистої нетикальності.

Давніше знали — особливо соціалісти — що за мир є пацифістична демократія, а за війну — недобри цари. Тепер виявилося, що війни між царями є дитячою забавкою в порівнянні з війнами між гуманними демократіями; що ці „гуманні” демократії можуть бути найбільш войовничими і найбільшими ворогами пацифізму. Колись узброявалися, щоб уникнути нападу, війни; тепер — напр. большевики — хочуть роззброїти нації не для миру, а щоб тим легше запалити горожан-

ську війну між клясами. Коли, отже, давніше гаслом було — *si vis pacem, para bellum*, то тепер гаслом є — *si vis bellum, para pacem!*

Давніше свобода — значило свобода *від* держави; тепер свободу й добробут шукається в залежності від держави, в урядових посадах, пенсіях, замовленнях, концесіях і запомогах.

Давніше богом була приватна ініціатива, — тепер етатизм, або приватна ініціатива в новітній формі — „грабъ награбленное”.

Давніше шахраї сиділи за гратами, тепер вони стали фінансовими геніями, як Бармат і Ставіцький.

Нині — контингенти, девізові обмеження й митне божевілля. Колись зналося менш-більш, що то є рідний край і нація. Тепер з тим стало тяжче, коли „рідні краї” по десять разів до року міняли свою державну принадлежність, коли проголошено, що якийсь край може мати за вітчизну чужу столицю, як напр. Москву, столицю „всіх трудящих”, не тільки курського Ваньки, але й миргородського Грицька і женевського винаря і шанхайського кулі.

Колись вміли розріжнати „свого” від „чужого” з непомильністю пса. „Свій” — говорив по нашому, чужий — по чужому. Тепер і це переплуталося. Прийшли чужі, що говорять по нашему і переконують, що „свої” є „чужі”, а „чужі” — „свої” (українізація).

Найміцніші догми захиталися, найпривичніші поняття, і не зналося вже, в що вірити і кому. Світ здригнувся в підставах...

Але цей здигн не лише захитав привичними поняттями, він спричинив щось більше. З упадком монархій і консолідованих порядків, щезла разом з їх престижем і та фізична сила, яка охороняла привичні, традиційні установи і тримала в унормованих рамках боротьбу громадських сил. Вибухла жахлива війна всіх проти всіх, оргія напрасно визволених енергій.

Давніше, чи право власності на вашу хату належало вам, чи державі — це рішало право. Коли ж хто власновільно нарушував це право — на те був суд. Тоді вистачало мати на адвоката і на партійну вкладку. Але чи ці засоби вистачають тепер, коли озброєні люди з декретом про колективізацію викидають вас з-під власної стріхи? Чи ті старі засоби вистачають, коли озброєні робітники гвалтом займають фабрики? Давніше можна було боронити церкву, кидаючи два гроши на тащу. Але чи тим її тепер обороните в часі, коли приходять ті, що здирають хрести з бань, а з церкви роблять кіно або забирають для свого бога?

Давніше справа соціалізації була предметом дискусій в парляментах або — пригадую — в тюремних камерах між большевиками і „дядьками”. Тепер — ця дискусія кінчиться в балці, в ярі або на Соловках.

Все те очевидно вимагало від сторін, що боролися за впливи, інших прикмет, не тих, що вони мали перед катастрофою, коли існуючий порядок мав за собою престиж, традицію й фізичну силу. Упадок цього престижу й цієї сили, що викликав хаос ідей і непевність завтра, цілковито підривав і престиж партій, як організацій політичної боротьби, висуваючи на арену — політичні Ордени. Інші часи, інші птахи, інші птахи, інші пісні.

Коли захиталися в хаосі подій найпривичніші ідеї, найбільш підставові цінності нації, на місце знання мусіла прийти непохитна віра, бо вірою важче захистити як знанням.

Коли на місце освяченого традиціями права війни, повернули звичаї „демократичних війн”, стару гуманність мусіла заступити суворість. Коли престиж, традиція, сила, освячені вікам, абдикували, для їх охорони, замість старих партій, які тільки під охороною тої сили й могли діяти, — мусіли потворитися відділи добровольців, які рятували власність горожан, честь і добробут, здані на ласку долі державою, — від заливу

анаархії. Коли замість дрібних щоденних справ, на порядок денний виступили засадничі проблеми існування людських гуртів, — ті, що за них боролися, *мусіли засвоїти залізний лад Ордену*, не нібито-дисципліну партії, *мусіли мати ідеалізм*, *мусіли підкреслювати не кількість, лише якість*.

Так для рятування католицької Церкви, захитаної ударами Віттенберського чарівника, повстав великий твір Гната Льойолі, з метою знищити у віруючих духа сумніву, підготувати активне духовенство, взяти в свої руки виховання народу, усунувши від нього інші Чини і створити таку в своїх рядах дисципліну, щоб їх члени добровільно корилися вибраній догмі та її носіям — *ac si cadavera essent*, мов повільне знаряддя.

Катастрофа, про яку говорю, відбилася сильно і на нас, викликавши повне замішання понять. Вирвана виром подій з рідного середовища або середовища своєї верстви, наша інтелігенція, замість голосу крові, зачала прислухуватися до тої чи іншої книжки, до модної теорії, до абстракції. Духом стала подібна до того жида, про якого оповідає Зомбарт, як про символ відірваного від життя книжного мислення. „До мене до Бреслави, читаємо в того автора, прийшов якось один жидівський студент аж зі Східнього Сибіру, в єдиній цілі „студіювати Маркса” у мене. Перебув він пару місяців і вернувся назад. Але цілий той час він зовсім не сприймав оточення, серед якого жив, ані не пізнав ніяких людей, на прохід взагалі не ходив, він мабуть не знатав гаразд, де він провів той час. Він перейшов через Бреславський світ, не сприйнявши його так само, як перейшов він через світ, з якого прийшов, і як ітиме через світ в наступні роки життя, не відчувши ані подиху його, лише з Марксом в голові”, (от як тепер єдуть большевики).

От подібне духове „зживодіння” спостерігаю я серед нашої інтелігенції, як галицької, так і наддніпрянської. Селянський син, що попав до міста, здеклясова-

ний дідич „марксист”, маломістечковий інтелігент, бувший „волосний писар”, що стояв на чолі політичної партії, фельдфебель, з якого війна чи революція зробили міністра — всі вони, вирвані, викорчовані зі свого природного оточення, з обсягу привичних понять і способу думання, попали зненацька у вир завзятих змагань ріжких доктрин, поставлені перед справами загально-національної важливості, над якими ані думати не звикли, ані тим менше їх рішати.

Поки ще існував престиж російської демократії, так популярної у нас, інтелігенція наша мала „ясну лінію” — готовий кодекс понять і ідей. Коли ж ті сили збанкрутували, здана на власну думку інтелігенція наша теж утратила духову рівновагу.

Все стало сумнівним: Схід чи Захід? З демократією чи проти неї? Віджило нове московофільство (комуністичне), молода наша національна інтелігенція сумнівалася, чи не є вона „паразитом на тілі народу” (гл. „Щоденник” Чикаленка). Советський поет О. Влизько,¹⁵⁾ як і маса інших, не знав, чи змусити собі служити вороже місто, чи — впасти йому до ніг:

Хто, — людина чи скований звір?...
Завжди байдуже до того,
Сміється там хто, чи боліє,
Місто у полум’ї люто стремить!
Соняшне? Хмарне? Це невідомо!
Плакатъ? Сміятися? Це невідомо!
Місто мовчитъ!

— говорить лише роздерта сумнівами душа Влизька, і Сосюри, і Тичини, які замість у власній душі, шукали відповіді в чужого оракула.

І цей сумнів, цей комплекс „інферіорності” (почуття своєї меншевартості), характеристичний для нашої викоріненої психічно, підпавшої під вплив чу-

---

¹⁵⁾ Молодняк 1927 VIII Місто.

жих ідеологій інтелігенції, є старшої дати. Його зародки слідно ще перед війною 1914 р., коли то вони сумнівалися у власнім праві, не знаючи, чи

нам, знесиленим журбою,
роздертим сумнівами, битим стидом,

проводити народ на ясніший шлях... Коли то вони сумнівалися, чи мають право накидати йому свої ідеї, бо хто ж вгадає, куди йде еволюція?

*Небезпечно ставати в супір
Діл природних бігові,*

Як жахливо-тупо „працює” напхана чужими доктринами, думка нашого партійща-інтелігента, виявлена з почуття органічного зв’язку з окруженнем і фактами, — ось, в додаток до розважань Зомбarta, — мала ілюстрація: з оповідання сільської вчительки на Україні під советами:

„Часом діти питаютъ: „чому ми голодні і босі і роздягнені, а он — пани в капелюках і все забирають?” — „Де ж пани, запитую суворо, у нас панів тепер нема. Оті, що в капелюках і з портфелями, то — советські робітники”. — „Щось вони дуже скидаються на панів, що про них нам розповідають наші батьки” — кажуть діти. Вони мають рацію, але я мушу говорити те, що приказано”, — завважує вчителька.¹⁶⁾

Учителька ширить оті ідеї (інтернаціоналізму, братерства), хоч і всупереч фактам — але з мусу. Але скільки ж то є в нас інтелігентів і по той і по цей бік кордону, які ширять ті самі ідеї просто з глупоти. Органічно, кровно зв’язана з землею і окруженнем, українська дитина — в наведенім прикладі — розумує з фактів життя: коли ті зайди ліпше вбрані („в капелюхах”) і, не питуючись, в нас „все забирають”, значить це пануюча верства, це — „пани”. Налханий відірва-

---

¹⁶⁾ Тризуб 1932 10 VII.

ною книжковою мудрістю інтелігент розумує інакше: в книжці написано, що за соціалізму „нема панів”, значить вони й не можуть бути на селі. Коли тому перечати факти, тим гірше для фактів, бо соціалісти — як стоїть у Маркса — можуть бути всім тільки братами, не панами. Їх розум — як у того жида, у Зомбтарта, не цікавився ні окруженням, ні людьми, „не відчуваючи ані подиху життя”, розумував лише мертвовою буквою мертвової книги. В однім випадку — інстинкт самозбереження, в другім, у партійців, відгомін викутих замолоду і неперетравлених шпаргалів, які не можуть вже бути компасом в тій анархії думок, що є характеристичною прикметою наших часів.

А якраз тепер прийшов час, жорстокий час жорстоких фактів, коли навіть неоформленим мозкам наших вічно хитливих скептиків зачала дивною видаватися наука мертвих книг!

І от тоді наступив хаос і сумнів, якому безрадні покласти край наше партійництво, бо не вилізло з-під впливу мертвячих старих доктрин, ані навчилося самостійно думати і приглядатися фактам життя. Клястися на старі книжки вже не йшло, бо факти з них глузували. Але вивести свою мудрість з фактів, оснувати її на них, піти проти „святої” книги, теж не випадало! Ось так опинилися наші бувші демократи, драгоманівці і соціалісти, „роздерті сумнівами, биті стицом” — як той Буриданів осел, між сіном і соломою, безрадні й безчинні перед величими проблемами сучасності: село чи місто? Націоналізм чи інтернаціоналізм? Число чи якість? Сумнів, розум чи віра? Капіталізм чи соціалізм? Демократія чи авторитарність? — Без догми, без компасу, без віри молотять їх часописи ці проблеми, не знаходячи виходу.

Трагедія цих людей стала трагедією нашого партійництва взагалі, трагедією партії, як типу організації, в добу, коли сама дійсність накидає інші форми групування — ті, які я означив словом Чин, Орден.

Партії захвалюють „розум без віри основ”... Але в добу, де всі національні цінності є під обстрілом фанатиків тої чи іншої віри, коли наші цінності обезценюється, коли чуємо про нас без нас: про „Схід Європи”, „Евразію”, ССР і про те, що *Rutheni nondum sunt maturi ad regendum*, в такий час, не хитливий під доказами нібито-логіки розум, лише бездоказова віра врятує ті цінності від загибелі.

Партії відкидають „догматизм”, партії кажуть: „Я визнаю свої невдачі й помилки і кажу: буду й надалі міняти спосіб і засоби досягнення мети, буду мати невдачі й робити помилки”,¹⁷⁾) але в нашу добу ця принципова безпринципність веде тільки до приймання всякої нової противної догми, всякого явища, що переконує тих „розумовців” не силою логіки, а силою факту, до переполоху... „Хай живе демократія!” Керенський упав? „Кінець демократії!... Хай живуть Совети! Хай живе українізація, не самостійність, ми помилялися!”... Із советами зло? Шубовство в другу скрайність! „Ревізія нашої політики. Ми помилялися!” Не йде за тим громадська думка? „Назад, ми пожартували, ми помилялися!”... і т. д., без кінця, чуттєва гістерика у людей які — так ненавидять емоції і так ніби то кермуються „холодним розумом”, якого їм в дійсності брак: і холодного, і гарячого.

Серед цього політичного канкану, не партії з їх виправдуванням „помилок” і панікерства, а Орден з його догматизмом, з його почуттям непомильності, дає силу, не хитаючись у вірі і не впадаючи в паніку, глянути в вічі кожній несподіванці.

Партії в наші часи стрічають проти себе сили, які претендують на „виключне визнання”, на „цілковиту перестанову всього нашого життя в ім’я своїх погля-

¹⁷⁾ Винниченко — Поворот на Україну Накл. групи укр. соц. молоді „Вільна Громада” Пшибрам 1926.

дів", а вони живуть оманою, що оту виключність дається „зашептати" логікою і розумом. Партиї говорять: „щоб була дума й воля едині", але при тім кладуть натиск на *едині*, а не на те, щоб була „дума і воля", бо об'єднана бездумність і безвольність — дасть стільки, скільки й необ'єднана. Для того не мають відваги вибору, для того страхуються стратити прихильність мас, уникаючи висувати хоч слушну, але ще не знану загалові ідею. Для того уникають відповідальності, шукаючи завжди думки загалу і для того якраз тратя популлярність серед того загалу в наші часи, коли маси шукають не дорадників, а провідників.

Партиї будують на механічнім числі, на інертній масі, на кількості голосів, не на їх якості, на „єдині фронті". Але в добі занархізування думки і підмінування традиційних переконань, важливіше не еднати в одну какофонію протилежні слабі думки, лише викувати одну, міцну, важніше не механічний зліпок безбарвних думок і безхарактерних „характерів", лиш невеличкий числом, але твердий вірою Орден.

Партиї — „проти людей клерикального способу думання, для яких існують абсолюти".¹⁸⁾ Але в часах ідейного хаосу непевності і розкладу, люди без абсолютно становлять людьми без компасу. Тим менше стануть вони атракційним осередком розпорощених енергій, притягуваних тепер іншими, чужими центрами, тими, з яких промінює оте бракуюче нам „клерикальне" почуття непомильності і нероз'їджена сумнівами віра.

Партиї проти нетолерантності думки й суворих правил в своїй середині, проти карання дезертирів, проти дисципліни. І тому в нашу критичну добу, де стільки є, як ніколи, спокус — є стільки в їх рядах таких, що „помилялися" або хотути помилятися; що з одної партії приступили до другої, щоб потім всту-

---

¹⁸⁾ В. Винниченко — цит. брошуря.

пити до третьої, з віковічним викликаним безкарністю — оправданням: *еггаге humanum est*. І тому так багато в партії людей, що вірні їй лише доти, доки вона їм забезпечує мандат або виборчі фонди.

В наші часи захитаних переконань і зміщеного натиску світу чужих ідей, коли нема ніодного „помиленого” (такого, що „помилувся”) без авреолі ідейності; коли еретиків числиться тисячами, — потрібна не нібито-суворість партійна, а залізна дисципліна Ордену, яка не лиш на папері тягне до відповідальності за кожний фальшивий крок, а — навіть за „помилки”. Лише та дисципліна здолає створити не покірну отару з партійним квитком, а твердо споєний гурт однодумців; людей віри, не — підкresлюю це — солом’яного вогню; людей світогляду, не — підкresлюю це — верхоглядів; людей, що виробляють собі той світогляд напружену працею, днями, ночами, роками.

Катастрофа, що її викликала війна 1914 р., упадок традиційного порядку в Середній і Східній Європі, кинув нас разом з іншими 300 мільйонами бувших підданих Габсбургів, Романових і Гогенцолернів у вир неизаної доти ідейної і всякої іншої боротьби, в вир хаосу, з якого треба наново кувати нові догми й нові доктрини й надати їм новий престиж. Не партіям зробити це. Уклад понять, що спирається на силі австро-угорської монархії і престижі всеросійської демократії, розпався. З темряви історії стараємося ми вигребти поховані під тими руїнами власні традиції, щоби зцементувати ідейно націю, напотикаючись на шалений опір ворожих енергій і сил.

Чи перебороти ці енергії, чи надати престиж власній традиції, чи створити нове загально-національне „вірую”, незмінне і недопускаюче ересей і їх караюче, чи вийти з хаосу мінливих думок — здібні партії? Чи розв’язати проблеми села й міста, пролетаріату й селянства, кляси й нації, націоналізму й інтернаціоналізму (з усікими братерствами), соціалізму чи інді-

відуалізму, економіки продукції й економіки розподілу, свого й чужого? Чи є ми „матурі”, чи не є, безрозумного „розуму”, чи рішити дилему гуманітаризму чи дисципліни, маси чи проводу, — чи здібні партії? Чи зневірену, розбиту, роз’іджену плитким критицизмом, розшарпану ріжними демагогічними ідеологіями думку — здібні злютувати партії? Чи здібні надхнути її тою завзятістю й вірою, якою надхнув своїх „залізnobоких” Кромвель, своїх адептів Ленін чи Франко, своїх учнів Льойоля?

Ні, ні, і ще раз ні! Знаком часу є *віра*, — не сумнів; догма, — не партійна „програма”; *характер*, — не число. Живемо в світі нових, зовсім нетолерантних світоглядів. В такі часи, „пересякнутий пекельною нетолерантією світогляд зможе зломити тільки перейнята тим самим духом, боронена тою самою сильною волею, але чиста в собі правдива ідея”.

У Ле-Бона читаемо, що „ментальну стабілізацію” в людини і в їх групі може витворити лише „*прийняття якоїсь гарячої віри*”; лише ця остання дає думці сталий напрям і інтенсивність. Ось це і є зміст і суть цієї статті. „Коли стільки умів тепер впадають в неміч і непевність, то тому, що не знайшли ще містичного ідеалу, досить сильного, щоб опанувати їх”.¹⁰⁾ В наші часи розгардіяшу такого ідеалу не посідає ніяка політична партія, вже існуюча; не матимуть її і ті, які думають тепер закладати, мудрі по шкоді, пізні Івани.

Мати відвагу вибору між ріжними думками, і почуття непомильності, бажання дати не лише нову програму, а нову людину — пана хаосу, — новий ідеал, може лише угруповання типу Ордену, Чину.

Чи всім вказуємо до нього стежку? Ні, це не є рецепт для масового вжитку. Тому і відповідаю: „могій

---

¹⁰⁾ Le Bon — *Bases scientifiques d'une philosophie de l'histoire*.

вмістити, да вмістить". Потім, коли оті пробоєві еліти створять стрижень нової думки і тип нової людини, потім до них прийде більшість — з подиву, з побоювання, чи з снобізму, тоді й маса переконається, що — „сим побідиши". На разі ні...

Тому й на питання чи ж партії зникнуть, відповім: мабуть ні. Але гадаю теж, що без тих Орденів і сект, релігійних і політичних (як вчить історія, від якої ніхто не вчиться), — без них не перетривали би до наших днів багато з установ та ідей, яких вони в свій час піднялися рятувати. Певно, що Тецелі не охоронили би від упадку папський Рим, ні Джіоліті Рим королівський.

Партії імовірно існуватимуть і далі, роблячи й далі те, що тепер. Але не вони загартують дух загалу, не вони врятують загрожені традиції, не вони скристалізують думку поколінь, не вони випростають моральний хребет нації, не вони нададуть новий блиск й атракцію її правдам, не вони викорчують так глибоко закорінений у нас комплекс „інферіорності"...

Лише те, що я назвав Орденом здолає клепати на ші „зів'ялі серця і сумління" тяжким молотом своєї догми. Лише його сталь перейде нам по серці „мов розпаленим дротом". Лише він з'єднає не недовірків, а віруючих біля свого символу. Лише він — в цім безладі думок — надасть нашим давнім традиціям блиск і страчений престиж.

Очевидно, є — як зазначено в цій статті — ріжні ордени. Всі вони одержимі фанатичною вірою в свою ідею і безкомпромісістю в боротьбі за неї. Але в одних — це віра в силу Правди й Добра, у других — в силу Брехні і Зла. Третя сила, представлена переважно „партіями", а вони ставлять свічку Богові, і — діялогізують і компромісують з дияволом. Це ті літеплі, „ні холодні, ні гарячі", що їх — за словами Євангелія — „виригне Господь з уст своїх" в годину останнього обрахунку. Ці сили сатани і його слуг, — сили комунізму,

московського месіянства (або чи його іншого), знищити в смертельнім змагу за наше „бути чи не бути”, — не зможуть ті „літеплі”, ті ріжнорідні „партії”, лише войовники Ордену нових хрестоносців під знаком Хреста й Меча, — великих традицій нашого Києва.

Львів, 1938.

POST SCRIPTUM до цього видання. Що нинішня так звана демократія не в стані опанувати хаосу в своїх країнах і поза ними, про це додумуються вже самі деякі демократи. Наприклад англієць історик Тойнбі і американець (жидівського походження) Вальтер Ліпман, обидва дуже популярні серед демократів. Останній стверджує, що щось зітсулося в ліберальних демократіях, які в двох війнах перемогли, та не вміли встановити мир у порядку. Масу він вже називає деспотом, який демократична влада повинна підлещуватися й не говорити правди, доки вона не стане модного. Наступила „девіталізація влади”, яка не раз переходить в руки демагогів, або якоїсь кліки. Натомість має прийти або якесь внутрішнє відродження демократії, або — тоталітаризм контрреволюції — пише Ліпман (*The Public Philosophie*)... А Тойнбі, іншими словами, але те саме говорить: що завершенням демократії має бути „світовий уряд”, але що „спочатку” він мусить бути тоталітарним. Очевидно, в розумінні демократів, не „деспотичний” тоталітаризм Ф. Франка чи Салязара, а „демократичний” тоталітаризм, де б зникли всі „фашисти” як Франко, Петлюра, взагалі всі „націоналісти”, і встановлена приязнь з „демократичним” ССР.

Певно, як я вже завважив, і комунізм, і отої „світовоурядовий” режим мали б деякі прикмети орденської системи, свою догму і месіянську ідею, і войовничий дух, але їх характер є не так однією, як однією, характеристичний і для монгольських, хозарських або й для московської орди, яких першим принципом є терор. Бо всюди де ті орди з'яв-

лялися, чи в Єспанії перед 2-ою світовою війною, („ресурснікі” антифранківські) чи на Україні (більшевики), несли вони знищення релігії християнської, руїну церков, національної культури, незалежності, поняття моралі і чести, всіх національних традицій, і панування якогось „герренфольку”, для якого їх жертви були „унтерменшами”, засудженими на рабство або на фізичну загаду. Тому не хапаючись за ідею модерної „демократії”, безсилої в боротьбі з комунізмом і з всякою „ординською” силою, мусить Україна їм протиставити стару ідею нашу нового Ордену, зворованого на ордені „лицарства запорозького”, з своїм протектором Архангелом Михаїлом, патроном Києва і України, щоб протиставитись тим „ордам”, які сунуть на нашу Землю під протекцією тих „духів злоби піднебесних”, тих ворон з „Великого Лъоху”. За „святую Правду, волю” — проти брехні сил диявола і його „тъми, смраду і неволі”.

Ця ідея, ідея націоналізму, ріжниться зasadничо від ідей соціалістів, „демократів”, „прогресистів” і модерних контактів, яких ідея є тримати „дружбу” з кожною винесеною на гору в даний момент силою, ціною виречення свого національного Я, — незалежності, культури, навіть віри і мови („две рідні мови”, „непередрішенство”). Деякі з них, слідами Косача переходили від гітлеризму до більшевизму, інші навпаки, були проти націонал-соціалізму коли він вів боротьбу з комунізмом, як і проти Франка, коли той вів боротьбу з комунізмом. Але стали до „співпраці” з гітлеризмом, коли він зайняв Львів і Київ. Протилежне становище зайняли націоналісти, які апробували боротьбу націонал-соціалізму з комунізмом, і стали проти нього коли він як займанець з'явився на Україні (проголошення державності 30. 6. 1941, УПА і т. п.). У львівськім „Вістнику” (ч. 4, 1939), коротко перед війною, можна було читати, що коли б в грядучій війні Німеччина Гітлера прийшла на Україну не під пропо-

ром національної незалежності України та інших підбитих народів, а з ідеями „дранг-у нах остен”, здобуття нового „лебенсрауму” для себе, то вона стрінє там таке саме відношення до себе, як більшевицька Москва.

Подібні ідеї розвивали деякі західні церковні (католицькі) автори, що несли гасло не „діялогів” з московським атеїзмом, а боротьби з ним. Один з них писав про потребу для тієї боротьби створити „священий батальйон”, „однорідну (духом) меншість, рішучу і активну, непримириму в своїх ідеях”. Бо „коли люди люблять те що добре, то більше те, що сильне” духом. Бо у слабого ніхто не шукатиме опори. А другий з тих авторів писав: „проти політики, яка лишається політикою, можна боротися політикою ж. А проти партії, що має свою містику, себто свою концепцію світу, проти політики, яка перетворилася в релігію, не можна боротися інакше як з допомогою іншої концепції світу, принадовою іншої містики”.

Ясно, що сильна, напаснича містика може бути поборена лише містикою, тільки ще сильнішою і ще більш агресивною. Перед обличчям фанатичного комунізму, заклики до логіки й розуму, політика опортунізму є до нічого. В обличчю фанатичного комунізму, партії вже згори биті. Хіба лише тоді ні, коли це будуть партії перейняті фанатичною вірою і своєю власною сильнішою містикою (Abbé André Richard, і L. de Mondesaignes).

Себто, коли це будуть не партії, а формації орденського типу. Це і є ідея цієї статті.

ДЕМАСКУВАННЯ ШАШЕЛІВ

Бували війни й військовії свари
.....
Минуло все, та не пропало.
Остались шашелі: гризуть,
Жерутъ і тлять старого дуба...
.....
Дядьки отечества чужого.

Т. Шевченко

1. У своїм однім оповіданні пише Шевченко: — „коли ми віддамо на наругу святі традиції давнини, що тоді з нас буде? Буде якийсь француз чи куций німець, а від типа або — сказати б — від обличчя національного і спомину не буде. А на мою думку, нація, без своїх власних, їй лише належних і їй характеристичних прикмет, подібна просто на якийсь кисіль, і то на дуже несмачний кисіль”.

Наша старокиївська держава високо тримала прапор своїх традицій. Високо тримала цей прапор козацька Україна, завжди нав'язуючи до спогадів давньо минулого, до князівських часів, до легендарних багатирів Володимирових, навіть до старих переказів нпр. про Одоакра, що з предками українців Рим здобував. Знову ж традиції козацтва міцно трималися в пам'яті його нащадків і всього народу, і в літературі, про що свідками є „Милостъ Божія”, Шевченко, Щоголів, Котляревський і ін. Були це традиції нації великої, героїчної, сильної духовно, морально й фізично, гордої на свою культуру, свідомої свого великого історичного призначення на границі східної варварії.

Та в 19 віці наступив перелом. Від того часу, як „на тій Україні, що з Богданом ляха задавила, бай-

стрюки Єкатерини сараною сіли”, попідростало на Україні покоління рабів, які свідомо рвали з традиціями великого й славного минулого; які шукали рятунку в порозумінні з займанцями та в щоденній, буденній праці для власного добробуту під чужою пugoю.

Проти цих „рабів з кокардою на лобі” громів Шевченко, — той, що був живим втіленням нашої гордої минувшини. „Старовина! — писав він в однім листі. — Що за радість спливає до серця, коли почуеш про те, що давно діялося... Здається, що ось-ось сам це все робиш, неначе б ти заліз у предківську душу, або предківська душа гарцює в тобі”. Він знов, що кожна нація — і його теж — щоб жити, мусить мати свою провідну верству, подібну до козацької. Його Україна не раз — „журилася і плакала як мала дитина”. „Порадоньку ж дати” їй могли лише такі постаті, як Наливайко, Павлюк, Трясило та інші „пани-брати”, що вміли не журитися й плакати, а за свободу битися і інших до неї вести. Без тих постатей — Україна „обідрана, сиротою понад Дніпром плаче”, кличучи, щоб рятували її, щоб на „гвалт України орли налетіли”, її оборонці.

„Мільйони полян, дулібів і древлян” — виростали як невольники, забувши про те, „чи є вони діти”; „стогнали у кайданах”, а не було „з ким взялись, розкуватись, односердно стати за Євангеліє правди, за темній люди”; визволити країну із того смраду і неволі, повести народ могла лише інша раса, раса зовсім інших людей, оті „поборники святої волі”, або як він їх ще інакше зве — „лицарі святії”. Їх — як спогад минулого і як взір до наслідування сучасникам — вмів пишними барвами малювати Шевченко, в якім віджила й „гарцювала їх душа”. Це були люди, що не прив'язували ваги до земних радошків, що не хотіли мати „ні оселі, ні саду, ні ставу”, яким степ і море були битим шляхом у країну слави. Не кортило їх „женитися, у запічку дітей годувати” або „за плугом ходити”, „оксамитного жупана на ріллі носити”. Ідеал лицаря, обо-

ронця країни — служити своїй великій справі, а там — „що буде, те й буде. Найду долю — одружуся, не найду — втоплюся, та не продамся нікому, в найми не наймуся”. Була це порода людей шляхетних, бого-бійних, твердих і відважних — не наймитів. Поетові мариться-сниться розрита могила, з якої виходить сивовусий козак, а в могилі — усе козаки: „Дивися... ніби мені каже... усі ті могили усі отакі: начинені нашим благородним трупом... Оде воля спить. Лягла вона славно... З нами козаками... Усі ми однако за волю лягли, усі ми і встанем”. Воля впала, коли впали козаки. А встане вона „разом з козаками”, себто тоді, коли на Україні знову відродиться гордий дух великих предків, або — як каже поет — коли в душах нових борців і лицарів, як у його душі — „загарцює” дух прадідів.

Московські монархісти, як і комуністи, знали, якою силою для нації є її провідна верства, одушевлена вояовничим духом, свідома свого, і своєї нації, права жити незалежним, самостійним життям, тому ввесь час намагалася спалюжити козацтво. Мазепа, Полуботок — це були „зрадники” навіть українського народу в очах москалів, і що думку хотіли вони прищепити й нам. На сором нам, — це їм удалося у великий мірі. За прикладом М. Драгоманова многі українці почали знеславлювати все, чим жила й дихала наша історія, всі її близкучі сторінки. Різні „людомори” почали доводити, що вояовники за незалежну Україну, що козаки — були попросту „розбійники, вори, п'ятно в нашій історії”, некультурні забіяки; що народ український до самостійності не доріс і про неї думати не повинен, лише йти в запрязі у возі „старшого брата” — москаля; що ми люди маленькі, маємо лише журитися дрібними справами своєї провінції; не козацьким духом, не „хижакством” поможемо Україні, а „наукою й просвітою”, у братній злагоді з московським переможцем; що жити маємо без великих забаганок, як

народ-плем'я... Одним словом, що ми не маємо виходу зі стану гелотів-рабів пануючої, „вищої” нації.

Рік 1917 коли так приспану Україну збуджено в vogні революції, — перервав процес „гелотизації”. Не зважаючи на заціктування фальшивих пророків з-під стягу драгоманівства, національний зрив прибрав на Україні велетенські форми. Нація повертала до своїх ганьблених її блудними синами традицій. Але зрив не приніс бажаних вислідів тому, що іншим духом горів народ, а іншим більшістю його інтелігенції. Народ з молоком матері увіссав в себе Заповіт Шевченка, Заповіт войовничої, незалежної духом України, України — як він писав — „прекрасної, могутньої, свободолюбної”, яка за ту волю „того начиняла своїми і ворожими трупами могили”; України, яка „своєї слави на поталу не давала, ворога-деспота під ноги топтала, і свободіна, нерозтлінна вмирала”... Але інтелігенція била поклони перед ідолом Драгоманова, ідеологом „малої людини”, капітулянства і адорації Росії...

2. По війні, по роках 1917-21, дві течії далі позивалися між собою і на полі бого, і на полі політичного життя, і в царині ідеологічній, гарної літератури і літератури політичної. Традиції Шевченка намагалася продовжувати течія, яку модерні наші шашлі охрестили назвою „Вісниківства” (за Львівським „Вісником” 1922-39). В поезії, в прозі, в критиці літературній намагалося „Вісниківство” нав’язати до давніх традицій наших історичних, видвигнуло ідеал життя як боротьби, не капітулянства; своєї Правди, не пристосування до чужої; ідеал людини вільної духом, твердого характеру, фанатика своєї ідеї, людини не літеплої, а гарячої віри, сильної і відважної.

Це викликало реакцію Москви. Вона знала, що повалити Україну, окрадену і зраджену, в бою — ще не ріштає справи. Треба було ще вбити в її синах її гордий і незалежний дух. В „мотто” до „Сну” цитував Шевченко Євангельські слова — „Дух істини, егоже мир

не може прияти, яко не видит его, ниже знаєт его". Він знат його, знат, що в дусі вся сила й людини окремої, і нації. На жаль знат це і сатана, знати це і червоні москалі, які і завзялися вбити в нас цього духа. Знати бо, що аж тоді буде зламаний потяг до волі на Україні, що аж тоді обернеться вільна нація в отару одурених і покірних рабів. Цію ідею кермувалася Москва в своїй політиці на Україні, починаючи від самого 1917 року, вдосконалюючи взірці, одідичені червоними володарями імперії від білих царів. В рамках цієї політики ішла і неперебірчива наклепницька кампанія Кремлю та його прихвостнів проти „Вісниківства". По 1945 році в цю кампанію включилися емігрантські шашелі. Роботу свою вони роблять дуже спритно. Вони просмікуються всюди, старанно замітаючи за собою сліди, в однім часописі пишуть в однім дусі, а в другім — ніби то в іншім. В однім на когось нападають, в другім — ту саму особу нібито хвалять, створюючи в думках читачів, що мають нещастя їх читати, неможливий розгвардіяш. Але в суті речі б'ють завжди в одну точку, тільки ще бояться назвати речі своїм іменем, не рішавочись наразі одверто очорновати цінності, які присвоїв собі загал в роки тяжких терпінь і змагань. Об'єктивно ціль, до якої вони ведуть — це обернути пробуджений дух нації знову до стану гелотства (голотства), вбити взагалі дух вільної людини, прищепивши їйому психіку та „ідеали" нації-раба, ідеали шашелів, ідеали Шельменків, українських Санчо Пансів, Швейків. І якою б маскою ту свою роботу вони не прикривали, найвищий час з тих фальшивих пророків здерти їх облудну маску, здемаскувати шашелів.

Свою проповідь шашелі провадять в емігрантській літературі, в літературній критиці, в публіцистиці — де вдається. Величезну ролю трає письменство у формуванні духа народу. Без Вольтера, Руссо, взагалі без енциклопедистів не було б французької революції, так само без Бомарше. Царат підмінували не так бульше-

ники, як оті Достоєвські, Толсті і Го́р'кі, всі оті, включаючи і пресу, які — попри офіційне „вірую” білого самодержав’я — створили нове „вірую” революційної Росії, під якого прапором вона і перемогла, запровадивши замість білого царату царат червоний. Про ролю письменства, що формує людську думку й душу, а значить рішає й про чини, прекрасно знають большевики; це ж вони делегували тисячі держиморд від літератури (в стилі Жданова), щоб не дозволяти, силою не дозволяли авторам на вислів своїй думки, конкуруючої з офіційно-червоною. Література дає людині дороговкази в житті, усталює кодекс того, що личить, а що не личить: кладе етичні норми, виводить такі чи інші типи, а знак плюса чи мінуса, що кладе перед ними автор, робить ці типи або намагається їх робити в душі гідними наслідування, захоплення, або — погорди.

Цієї зброї хопилися — це їх право — й шельмени на еміграції. Розберімся ближче в їх науці.

Поперше, шашелі хочуть скінчити з „вісниківством”, бо, бачите, наступила „криза людини визвольного руху”. Досить вже боротьби і „хижаків”, досить „вольової людини”, досить „конкістадорів”, досить „орденського засклеплення”, досить „доктринерства” і „виключності” — то все без потреби, нам тепер треба зовсім чого іншого.

Що ж це „інше”? Це заперечення ідеалів людини визвольного руху — перше; це заперечення самого типу людини визвольного руху — друге; третє — це заперечення самої потреби боротьби за той ідеал. І як підсумок того всього — заперечення, що взагалі потрібна та порода („орден”) людей, які шашлі звуть породою — „вісниківства”. Ось яка філософія криється під маскою туманних словес нового українського геніотства.

Що є головним двигуном всякого сильного руху? Що надає йому розмах непереможний, а його борцям

безмежну певність святості своєї справи і певності її остаточної перемоги? Відповідь на це—одне слово: *Віра*. *Віра*, що горами двигає; що окрилює „перти проти рожна”; що дає силу знести переслідування й муки за ідею; що руйнує й здвигає з нічого нові суспільні будови, нові держави; що невидиме перетворює у видиме; що не допускає угоди з тим злом, що суперечить раз обраній Правді. Ця віра спирається на одній науці, на одній доктрині „вірую”. Ця віра не знає хитань, перемін, сумнівів і зрад. І якраз цю віру проклинають новітні українські Санчо Панси. Вона їм осоружна, бридка, огидна і безпотрібна. Вони проти людей „одної доктрини”, бож це є шкідлива „виключність”, „односторонність”. У. Самчук „гостро осуджує” чіткі, „окреслені гуртки літературні чи політичні”, які бажали б „ціле суспільство переробити, перетягнути на свій кшталт”. Нащо? Нащо пропаганда доктрини, в яку віриш? Це ж „насильство” над „вільною людиною” — якій може заманеться мати не одну доктрину, а дві чи десять нараз, залежно від „обставин” і „реального положення” — правда? На думку шашелів, отже, коли апостоли проповідували свою Правду, відкидаючи всяку іншу, як „від лукавого”, то це було недопустиме „насильство”. А коли хтось приходить з виразною, (не „і туди, і сюди”) доктриною, з виразною вірою, то другий Самчук (Косач) репетує про „авто-да-фе”, про середньовічну інквізицію, про насильство, нетолеранцію, фанатизм. Хоч та, не мила йому, доктрина не вживає жодної іншої сили, крім сили переконування і проповіді. І — річ дивна — ці панове майже не протестують проти дійсно насильницької доктрини большевизму, яка свою доктрину вбиває в голови не переконуванням, а наганом і терором. Їх взірцем є не людина гарячої віри — ні.. лише така, яка вічно „шкукає” і вічно „сумнівається”, „скептик”. Для них проповідувати свою правду — це значить хотіти „згляїхшалтувати” всіх. А шашелі цього не люблять, вони люблять „узгіднювати”

всіх і все. Самі признаються, що тим роблять „вінегрет” (Самчук), себто саламаху, помій, де знайдете вкупі те, що не повинно бути разом, але це їм, очевидно, смакує. Вони свідомо поборюють „віру в чудо”, віру людей, що так пристрасно хочуть свого, що воно втілюється в житті скоріше чи пізніше. Тої віри вони не мають і не хочуть мати. А тому, не вірячи в чудо, мусять плавувати перед так званими „законами природи” чи перед „реальною дійсністю”, перед якою — в образі того чи іншого насильника — б'ють старанно поклони. Ще один шашель (Ю. Шерех) теж протестує — о певно, в ім’я „свободи” — проти всякого „обов’язкового культу” якоїсь доктрини, якоїсь правди. В літературі — він думає — не повинно бути жодної директиви: що хто хоче те і хвали, і то так, щоб інші і протестувати не сміли, хоч би він проповідував не знати яке паскудство й ширив не знати який розклад. Не сміє бути такої „обов’язкової лінії” ні в літературі, ані в політиці, ні в приватнім житті — повна свобода. І ніхто проти тої „свободи” протестувати не сміє навіть, бо це було б „ретроградством”. Незважаючи на те, що й людина, і спільнота національна від такої пропаганди безпринципності, тратить всякий компас, всяку провідну ідею, всякі правила життя особистого чи національного. „Дайощ свободу!” — одним словом.

Коли ви думаете, що тільки ті, що вірять у щось, що твердо йдуть до одної мети, що мають ясну ідею і ціль — можуть ссягнути щось і повести за собою загал, — то, на думку шашлів, це ересъ. Творцем поступу — або „прогресу” як вони за модою швейків кажуть — є не людина віруюча, не людина одної ідеї — ні, цим творцем є ті, що сумніваються! Ті, що невтральні. Ті, що під час бою на життя і смерть між своєю правдою й правдою диявола стоять збоку — „стоять над суперечкою” (Шерех). Головне — ніякої „виключності ні в ідеї, ні в чині, ні в способі поступування” (Самчук), щоб нині тупати в один бік, а завтра в

протилежний. Мабуть, як прикажуть „реальні обставини” або той чи інший пан. Визнавати якийсь „Ізм” — це ретроградство. Всі збанкрутували — вчать вас шашелі — і матеріялісти, і ідеалісти і пр. А як з большевизмом, панове шашелі? Чи ви його так само недвозначно осуджуєте, як націоналізм? А як, наприклад, з християнізмом? Чи і ця „однобічна доктрина” вже вивітрилась і постарілася? Вони без сорому так і кажуть: „життя ускладнилося до такої міри, що говорити чи діяти категоріями якоїсь одної доктрини є більш як наївно” (Самчук). Найважніше — „узгіднити існуючі протиріччя” — і Богові свічка і чортові кочерга! Маєте в щось віру? Плюньте на неї — аби не сваритися з тим, хто має протилежну. Маєте якесь переконання? — то залиште його на боці, коли хтось інший має інше, або удає, що має. Що з того, що „людина визвольного руху”, що покоління визвольного руху стільки літ тому і тепер, було поколінням вірючих і оптимістів? Шерех повчить вас, що це покоління збанкрутувало, й нам тепер треба „песимістів і скептиків”, таких, що ні в що не вірять — ні в Бога, ні в чорта (хоч за це останнє я не такий певний!), в усім сумніваються й думають при тім, що мають право вести за собою загал!

До чого веде ця безпринципність, — ця принципіальна безпринципність? До чого веде ця безідейність, як прапор, як дорожовказ? Зараз побачимо... Отже не треба жодної одної ідеї, жодної віри, жодної лінії, кажуть шашелі. Треба лиш „сумніватися”, „шукати”, ну й скакати вправо й вліво. Чи це можливо в спільноті, яка хоче жити? В кожній спільноті мусять існувати певні аксіоми, певні правила життя, певні моральні й політичні накази, без яких така спільнота є отарою худоби, що вимагає герліги чередника. Всі спільноти мають спогади — напівлегендарні, напівісторичні про те, як панував у них перш хаос — отих, що в усім „сумнівалися і шукали” — аж не прийшов хтось (той хтось міг бути одна людина або ціла дружина), і той

хтось дав їм закони як жити, правила поведінки для одиниці, родини, нації. Їх накази, які тримали спільноту вкупі як організоване ціле — були Мойсеєві Заповіді, закони Солона, Заповіді Євангелія, „Руська Правда”, „Заповіт” Шевченків і ін. Без тих аксіом, без тих приказів, без тих заповідей — в хаос розсипалася людська спільнота, оберталася в стадо, а тоді „для порядку” приходив пастух з залізною палицею і приписував тим „скептикам”, що не хотіли встановити в себе ніякої „виключної доктрини”, — свій закон, закон залізної палиці. І — диво дивне — звичайно оті „революціонери”, сторонники „прогресу” й „свободи”, що не визнавали жодної „одної доктрини”, — умлівіч падали навколішки і починали бити поклони перед чужою доктриною і співали оди на честь залізної палиці чужого диктатора. І тоді вже не репетували про „виключність” його доктрини. А в літературі і пресі такі аматори свободи, що кричали проти „накидування” своєї доктрини „Вісником”, нарікали на його „тероризм”, моментально вгамовувалися, опинившись в большевицьких „Нових Шляхах”...

Людина і спільнота або встановлюють власні закони і аксіоми життя, або падають жертвою чужого фараона, який приносить свої власні, тій спільноті чужі, закони. Так все було, так і буде. Це єдині наслідки пропаганди — коли вона успішна — „скептицизму” і орієнтації на „ні туди, ні сюди”. Це єдині наслідки пропаганди принципіяльної безпринципності і безідейності як засади. Шашлі протиставляють себе „романтикам”, називаючи себе реалістами, людьми тверезими... Знаєте, куди звичайно зводить їх тверезість? Туди, куди зводить людину, що заблукала як той москаль — між трьома соснами; яка опинилася на роздоріжжі і не знає куди йти. Наши часи, часи безперервних майже воєн — між державами, між націями і міжусобними, воєн „гарячих” і „холодних”. Це не часи „мирного будівництва”. Нехай ви ведете відділ вояків під вашою

командою, перед вами дві дороги. Вам треба давати наказ: іти направо чи на ліво. Що роблять в такім випадку наші шашлі? Вони вам скажуть, що одна дорога має свої добре сторони і погані, і друга; що не можна бути „виключним” і „одностороннім” і не вільно свободній людині „накидати” свою одностороннію дорогу... Наші часи — скажуть вони — „до тої міри ускладнені”, що Бог його знає, який шлях правильний, направо чи вліво... Що сталося б в такім випадку? Одно з двох: або відділ проти такого „провідника” зворохобився б і знайшов собі правдивого, який повів би його одним шляхом, або — відділ лишився б дебатувати і „узгіднювати протиріччя”, поки не прийшов ворог і вже не повів, а погнав його певним, одним шляхом — до концентраку чи під стінку. Так воно й буває звичайно в історії. Так буває, в данім випадку, і в політиці. Коли ті, що мають претенсії вести загал, самі не знають чи не хочуть вибрати одного шляху, то той шлях їм якийсь „німець покаже”, як у Шевченка:

Німець скаже: „ви моголи”.

— Моголи, моголи!

Золотого Тамерлана

Онучата голі.

Німець скаже: — „ви слов'яни”.

„Слов'яни, слов'яни!

Славних прадідів великих

Правнуки погані”.

Німець — взагалі чужинець, той чи інший. Скаже він, що ми „ново-европейці”? — і хором всі шашелі заблеють — „ново-европейці”. Скаже він — „фашисти”. І шашелі перемалюються на фашистів. А ось прийде інший німець, і скаже: „ви демократи”, і всі стануть демократами, включаючи тих, що були фашистами. То знов інший „німець” (зі Сходу) переконає їх, що вони мають слухати „братнього народу” московського, і знову шашелі заревуть „може так і треба?” Бо вони ж сторонники принципіяльної безпринципності. Бо не

треба „ніякої виключності, ні в ідеї, ні в чині”. Бож „говорити чи діяти категоріями якоєю одної доктрини є більш ніж найвно”.

Тепер ви розумієте, що криється за маскою принципіальної безідейності? Чому шашлі проти якоєю одної віри, одної доктрини, одної ідеї? Вони є проти такої „односторонності” з таких причин: поперше, з їх туподумства, з умового боягузства; подруге — з недовірства, бо властиво в ніщо вони не вірять; потрете — з „наплювалізму” життевого, бо всяка ідея їм байдужа; почетверте — щоб не мати клопоту... Чорт його знає, яка ж ідея візьме гору — „моголи”, чи „слов’яни”? — то й нашо наражатися? Чи не ліпше своєю невиразністю приподобатися тому чи іншому панові — а в наші часи вони так часто міняються! — от і пересидять лихо... Ласкаве теля дві матки ссе. Така суть шашелівської доктрини принципіальної безпринципності без маски. Побачимо зараз, куди веде їх ця безідейність в наші часи.

3. Одна з найперших, з найважніших „односторонніх доктрин”, одна з „виключних”, ексклюзивних ідей, яку в мухах думки й чину, виносило й породило модерне українство, — це була ідея державної самостійності. Вона стала аксіомою нашого думання, першою вимогою політики, черговим завданням дня. Була ця ідея нічим іншим, як парафразою Шевченкової „своєї сили у своїй хаті”. Щоб нація була суверенна, щоб її належала зверхність на нашій землі, щоб ніхто, ніякий чужинець не мав сили на тій землі. І ось — емігрантські шашелі поволі почали „жерти і тліти” цю ідею національної самостійності. Часом вони просто проти неї мають чоло виступати, частіше заходять манівцями, лише натякаючи, хоч і досить прозоро. О, певно, чисто „науково”. Виходячи з „пильної обсервації” сучасного світу, відкриваючи дороги, якими він „еволюціонує”, намагаючись „погодити суперечності”, узгіднити наші національні доматання з „загальним

прогресом". Але взявши вже методу здирати маску з шашлів і заглянути за неї в їх правдиве обличчя, зроблю це й тут. Наприклад, радикали, соціалісти і „демократи" ніколи вам не скажуть, защо вони в дійсності так кохають Драгоманова; не скажуть, чому горою повстають — хоч без доказів, але з тим більшим криком — в обороні М. Грушевського, не лиш вченого, але й політика. Будуть доводити, що не вільно „паплюжити рідних традицій", що й Грушевський і Драгоманов були дійсними самостійниками, а цікавіших відішлють до їх політичних писань... А з них читач довідається, що самостійність це властиво пагуба і зло для України, та що найкраще йти з „братнім народом московським" і лояльно з ним співпрацювати... Це їм і треба! Бо вони якраз тому й боронять, якраз тому і поручають загалові М. Грушевського й М. Драгоманова, що в глибині душі підписуються обидвома руками під їх політикою політичного москвафільства... Це „читання в душах"? — скажуть мені. Так, читання в душах, а доказом, що це читання направду відкриває їх правдиву душу, є маніфест радикалів, соціалістів і „демократів" галицько-українських, які зараз же, як прийшли большевики до Галичини, подали заяву про бажання „льояльної співпраці" з наїзником... Не моя ще вигадка, ані „інсінуація", про це самі радикали написали в наших американських часописах. Звідси ясно, чого вони боронять обидвох вищезгаданих Михайлів як політиків. Зовсім не тому, що вони вірять в їх самостійництво, а тому, що самі ради були б піти їх слідами „льояльної співпраці" з окупантам... Але назверх ці шашелі архисамостійники і під тим оглядом не дозволяють всяким там фашистам на себе „наклепи робити"!

Другі шашелі висловлюються не менш обережно. *Їм осоружна людина визвольного руху. Осоружна і та ідея незалежної України, за яку ця людина боролася і бореться. Не терплять вони „орденців" і „конспіраторів" не терплять і тих, що з зброєю за ту ідею боро-*

лися в роках 1917-21. Поняття України, за яку боролося те покоління, на думку шашля Шереха, показалося — щоб ви знали — „нездійснимим”! Показалося, що „такої України не може бути”. „Покоління 1920-х років розпрощалося з цією Україною”... Ясно, п. Шерех не каже, що ідею самостійності шашлі хочуть перекреслити, о ні! Він тільки каже, що її вже „здали в архів” і нема вже що про неї думати. Це саме кажуть нам і московські большевики! Змагання не привели ще до бажаного висліду? На жаль, так! Але чи значить, що ідея самостійності України „нездійснима”? Так може говорити тільки ворог тої ідеї. Каже п. Шерех, що покоління 1920-их років розпрощалося з тою ідеєю? Різні є серед того покоління люди. Вірю, що Любченки, Чубарі, Мануїльські з тою ідеєю розпрашалися, правдоподібно ніколи з нею й не привіталися. Але інші? Чому розпрашалися? В чий імені говорить п. Шерех? Щоб улегшили собі завдання, п. Шерех представляє своїм читачам ту Україну, за яку боролося покоління 1917 р., як Україну „заквітчаних хуторів”, „селянського раю” анархічних громад... І ось нібито та Україна пропала. Певно, тодішнє покоління боролося за хутори, проти колгозного московського рабства, але насамперед боролося за те, що забезпечило б і тим хуторам, і людності взагалі жити своїм людським життям, себто за власну державу. Але ця ідея, мабуть, не до смаку шашлям, і тому вони намагаються — за прикладом большевиків — ту Україну скарикатуризувати, осмішити. Яку ж Україну протиставляють вони тій, вже „віджилій” Україні, за яку вмирало покоління 1917-их рр.? Шашлі одверто свої думки бояться висловлювати. Вони бродять покищо манівцями. І тому хвалять лише тих українців, які в революції російській бачили „універсальне джерело українського відродження”... Універсальним джерелом українського відродження була — хай про це знають шашлі — украйнська революція. Революція, що в масовім зrivі

ставляла собі зовсім інакші, протилежні російській революції, цілі. Російська ж революція, що привела до нового з cementування московської імперії, була джерелом нашого поневолення, от про що шашелі не бажають знати. Але, захвалюючи російську революцію як джерело українського відродження, про яку ж Україну марять панове Шерехи? Про ту, яку запровадила Москва? П. Шерех докоряє націоналістам, що бачать в російській революції „джерело розкладу”, докоряє, що „не сприймають тих змін, які внесла в український світ революція 1917 року”. Що це за езопівська мова? Які ж це зміни, які в тій революції повинні б „сприйняти”, себто апробувати, українці? Колхозне рабство? Політична тиранія Кремлю? Нищення релігії, Церкви, всіх духових традицій України і всіх ідеалів її незалежного життя? Хай шашлі здіймуть маску! Хай висловлюються ясно, без фокусів, і без завищання своїх укритих думок в бавовну!

Ще туманніше висловлюються інші, але в ту ж точку б'ють. Ніхто інший, як „голова Виконного Органу” казав (гл. „У. Трибуна” 29. 7. 48) — „справжня політика відкидає всякі фантастичні пляни, вона мусить стояти на реальнім ґрунті. Політика має собі ставити досяжні завдання”... Коли таке говорить до українців черговий займанець, то ми знаємо, що це значить, ще значить, в перекладі на зрозумілу мову: залиште ви ваші самостійницькі фантастичні ідеї і станьте на реальний ґрунт — приймання того, що дадуть. Як було з Керенським, дадуть замість самостійності автономію — берім! Замість України з поверхнею 9-х чи 10-х старих губерній — дадуть лише чотири? — берім. Ми ж не фантасти, ми реальні політики. Чи й тепер не хочуть нас „тверезі політики” на ту вулицю запровадити? Чи й тепер не зачнуть, як в 1917 р. соціялісти — називати самостійників шкідливими романтиками? І як то йде у них всіх в гармонії. Голова „Виконного Органу” протестує проти „фантастичних плянів”, а

інший його однодумець „Час” (20 червня 1948 р.) каже, що „сьогодні може бути мова про більшу або меншу залежність”, отже, очевидно, не про незалежність? Тому, отже — „основна фактична проблема української національної політики не в гонитві за нездійсненим фантом „повної суверенності” — ні, треба стриміти лише до „релятивної незалежності”... Отже, ідеал, за який боролася і бореться Україна — треба кинути, на думку шашлів, на смітник. Вистачить пів ідеалу, або чверть. Як казав Шевченко — хоч пів дулі. Бо „релятивна незалежність” — поняття дуже релятивне. Ось і тід советською Москвою Україна релятивно „незалежна”. Може такий „ідеал” усміхається вже нашим втомленим шашлям? Ну, а кінчиться все „унією” з іншими народами, як „федерацією” мало кінчитися в 1917 р. на думку центрально-радянських політиків. Виходить, стільки літ боротьби і пролиття крові, це все було на те, щоб вернути до старого розбитого корита? А в органі УРДП „Наша Боротьба” так і написано: „вже перша війна показала, що абсолютна суверенність нації стає загрозою не тільки дальншого розвитку суспільства, а й самого існування людства”... Подумайте! Все прекрасне людство пропаде, якщо Україна захоче не релятивно, а зовсім скинути зі себе московське ярмо. Це все нам твердили москалі. А тепер твердять їх українські підбреҳачі, і їх читають, і цим підбреҳачам дозволяють себе називати „українськими” партіями! А вже всі точки над „і” ставляє один капітулянт з „Неділі”. Той так і радить просто — „не тратьте, куме, сили, спускайтесь на дно!” Він просто кличе потуги Заходу прийти і окупувати Україну та інші землі, „щоб перевиховати ментальність тих народів” та „дати їм змогу стати на ноги” і „підготувати власні державно-творчі сили й провідні кадри”... Отже, хитрий рутенець з „Неділі” розглядає Україну як країну папуасів або червоношкірих. Це по стількох роках виз-

вольних змагань! І подібні шашелі виробляють громадську думку еміграції!

4. Як вони собі тут майбутню Україну уявляють? Очевидно, як народню, чи простонародню республіку, щоб кроку сама не сміла ступити, а все скликала на пораду „суворений народ” — хоч би земля горіла під ногами — та й питалася: що собі „суворений народ” думає і як він таде, куди його провідники мають провадити? Тепер навіть деякі „націоналісти” прийняли концепцію „народної республіки” з 1917 р., про державу вже не в моді говорити. Бо ж суспільність має бути „безклясова”! Так, як вчив Карл Маркс, до якого тепер в науку пішли деякі „націоналісти”. Забувають, що безклясовых суспільств не буває. Всюди є одні, що оруть, другі, що ремеслються, треті вправляються у воєнній штуці, четверті в штуці правління, інші присвятилися службі Богові. Де того не має, суспільність обертається в діл божевільних, в здобич для кожного охочого завойовника. І навіть комуністи і їх духові брати соціялісти, там, де на нещастия пролетаріату і людності взагалі вони захоплюють кермо правління, навіть вони зразу ж виділяють з себе правлячу верству чи клясу, в данім випадку — соціалістичну буржуазію, яка грає ролю всесильної, часто тиранської провідної верстви „сувореного народу”. Отже говорити про безклясову суспільність це значить або дурити „суворений народ”, або — себе самого. В кожній суспільності мусить бути окрема верства правлячих, лише в одній ця верства складається з людей шляхетних, чесних, мудрих і характерних, яким вірити народ, в другій — з туподумів і найвніх Санчо Пансів, в третій — з тиранів, що загнуздали народ силою, в четвертій — з шахрайів і крутий, що його обдурюють. Тому й всі розмови про „суворений народ” звичайно значить, що ті, що про нього говорять, просто відмахуються від кардинальної, найважнішої проблеми дня, — від створення провідної верстви нації; просто лишають націю

обезголовленою, що дуже на руку москалям. Ті вже давно, на зміну дворянства, витворили у себе нову провідну верству, яка й бере за чуба один „суворений народ” за другим якраз через те, що ті про створення у себе такої провідної верстви не дбали... Бо ідеалом останніх була „народня республіка” (вzірці такої маємо в Європі!) де правила безсила безбожницька, безідейна і боягузлива кліка професійних „політиків”, бавлячись щопівроку в кабінетові кризи і, розхитуючи оборонну силу народу фізично, інтелектуально і морально. Тепер такою „народньою республікою” захопилися новонашвернені „демократи” з вчораšніх націоналістів. І цією „народною” республікою з хиткою і безсилою виконною владою прагнуть ущасливити майбутню Україну, що буде загрожена в своїм існуванні і з Півночі і з Заходу. Тим часом Україна потребуватиме не сантиментальних „народолюбців”, а нових хмельничан.

Але ці політики еміграційні повертаються не лише до ідеалів Драгоманова. Вони просто — через Маркса — прокладають місток до комунізму! Соціялісти це так і кажуть одверто, а бувші націоналісти — що соромляться назвати свій соціальний „ідеал” його правдивим ім’ям, але по суті він такий самий соціалістичний. Вони називають свій ідеал — „новим прогресивним соціально-економічним устроєм” — слово „прогресивний”, як і багато інших — позичене у большевиків. Насамперед — знищити кляси і заснувати, „господарчу демократію” з „плановим” господарством. Майже те саме, що у Сталіна. (Див. „Позиції українського визвольного руху”). Лишаються і колхози під іншою називою, але лишаються. Селянин не сміє вже мати землю на власність, він стає орендарем вже іншої, всепотужної тоталітарної „демократичної республіки”. Всі природні багатства тої республіки переходять у власність соціалістичної бюрократії, це називається „усуспільнення природних багатств” включно з землею. А се-

лянин? Він дістає землю, але не у власність, а в „постійне користування”... Автори цього соціалістичного проекту, списаного з Маркса, твердять правда, що не буде так як у большевиків; що там „диктатура пролетаріату” закриває собою лише фактичну диктатуру партії, а у них буде інакше, у них засоби виробництва перейдуть „безпосередньо в руки трудящих”. Можемо їх запевнити, що перейдуть вони в руки „трудящих” тільки номінально, а в дійсності — в руки нової соціалістичної бюрократії, яка й буде плянувати господарство так, як всюди то роблять комуністи і соціалісти, тобто — з економічною нуждою як наслідком, закріпаченням людности і ослаблення нації назовні.

Автори таких плянів, про „демократичну республіку”, як про власника всього рухомого і нерухомого майна своїх підданих, про „плянову господарку” і др., — це вже інша порода адаторів „суверенного народу”. Це вже демагоги, які в разі удачі не посоромляться взяти тоталітарну палицю в руки, щоб насаджувати ненависний на Україні соціалізм. Це вже буде щось в роді „націонал-більшевизму”. Але якби там не було, ці політики повинні б усталити бодай основні засади своєї програми. У згаданій брошурі автори націонал-більшевицьких теорій претендують, що вони „відзеркалюють” погляди УПА! Сміємо в тім дуже сумніватися. Вони говорять про скасування „засади приватної власності” на Україні, як про свою програму, а в програмі АБН виразно обстоюється засада приватної власності і знищення колхозів; ось це і є в повній гармонії з інтересами і стримліннями нашого народу, не колхозна панщина.

Автори соціалістичних проектів — люди принцип'яльні. Не то, щоб вони там рішили залізниці або фабрики амуніції сконфіскувати — пардон, знаціоналізувати — ні. Вони стримлять до „ліквідації (знов більшевицьке слівце!) принципу приватної власності”, самого принципу! Щоб і духом приватновласницьким

не пажло на Україні. Навіть селянин є сміє бути нашим, традиційним, українським хліборобом-власником, він мусить бути обернений в московського колхозника — „общинника”. Там, де „ліквідується” засада приватної власності, там мусить це наступити, — там „суверенний народ” стає рабом соціалістичної бюрократії, яка приписує кожному з того народу „суверенного”, як він має продукувати, що, з ким, де, скільки і за яку ціну. Бюрократія тоді так його „розглянує”, що він ледве дихатиме. Там, де бюрократія має право „плянувати”, а де знищення приватної власності вбиває всякий стимул до праці, там заганяти до праці людей можна лише батогом. Батіг і є конечним аксесуаром всякої тиранської бюрократії — в тім числі і соціалістичної. І ось всі ті вигадки, весь той соціалістичний крам, який вирігнув наш народ, коли його нам несла Москва в 1917-21 рр.; який наш народ не хотів приймати і який йому по роках кривавого опору багнетами і голodom накинула Москва — тепер наші соціалісти і „тоже — націоналісти” намагаються знову йому накинути і ним його ущасливити після визволення? Добре мені „визволення!” — Ці наші „пляновці”, ці марксисти — „націоналісти” ще й гостро картають тих, які „плямують визвольні змагання 1917-20 рр., та їхні „соціально-політичні засади” — як „реакціонерів” і „ретроградів”... І це ми вже бачили: вже багато років тому кожного хто був проти соціалізму називали москалі ретроградом і реакціонером. Баламутству треба покласти кінець! Визвольні змагання українського народу в ті роки — вічно лишатися нашими традиціями, визвольні змагання, які стриміли до державної незалежності, до викинення зайдів з України, до свободи і ширення релігії, до твердої влади в державі, до забезпечення свободи і власності свободного селянина, не до його уярмлення в московській „общині”. Але „соціалістично-політичні засади” Грушевських, Винниченків і інших соціалістів, які побігли хутко на поклон до

Кремлю, яких аж обставини так тяжко впровадили на шлях самостійності від любої їм федерації, і на шлях боротьби, з так милого їм шляху політичного крутійства і махлльойок — ці політично-соціальні засади націоналізм вже давно відкинув як такі, що згубили визвольний порив і спричинилися до його невдачі. Дико й смішно є знов вертатися до цих скрахованих і згубних ідей. Отже націоналісти, які засвоїли по довгих роздумуваннях ідеї соціалістів з року 1917 або і просто більшевиків, хай відповідно себе і називають, хай не вносять баламутства в ряди націоналістів.

5. Відкинувши засади націоналізму в *політиці* і в *економіці*, наші соціалісти з націоналістів ще визнають бодай зasadу, що Україну можна вибороти лише, не вищахрувати. Хоч своїми наближеннями до соціалізму чи до більшевизму, концепціями політично-соціальними, у значний мір підтинають стимули тої боротьби. Бо кожний має право запитатися — коли ваша майбутня Україна має бути „безклясовою”, без приватної власності, з „пляновим господарством” і з колхозами, то всі ж ті приемності маємо вже в СССР. Нашо ж тоді ще проливати кров, щоб їх собі запроваджувати в своїй Україні?

Але інші „тверезі політики” ідуть ще далі, вони *негують саму зasadу збройної боротьби* з московським окупантом, свято — в тім відношенні — дотримуючись „традицій” обидвох Михайлів, Драгоманова і Грушевського. Як завжди, так і в цім випадку вони одверто бояться сказати те, що думають. О, вони не проти збройної боротьби, лише думають, що ця боротьба тепер „не на часі”, що „коштує багато жертв” і т. п. Але суть їх розумувань ясна — їм цей спосіб боротьби просто осоружсний, бо вони по природі належать до політиків-крутіїв, які твердо переконані, що щось там можна від сильних світу цього вициганити, не дулю, то пів дулі, не самостійну, то „релятивно-самостійну”, або „чверть-самостійну”. Це їм не важно!

Радикальні і соціалістичні органи таборової преси (і в Америці чи в Канаді) радять „не перебільшувати значення збройного виступу УПА”, перестерігають перед захопленням її „психозою”, перед „запалом хвилювих поривів”. Збройна боротьба? — це „романтика”, це „віра в чудо”, негідна поважних і розсудливих політиків, які звикли торгувати Україною на базарі. „Надії на визволення власними силами належать до минуло-го”, а до нинішнього дня — належить запобігання ласки якогось пана і старання продати себе йому разом з „ненькою”. Повстання? — то може й героїчні, але „не завжди доцільні пориви”. Тих „ентузіастів” мають заступити політики з розважним, холодним чолом”, я б сказав просто — з мідним чолом... Шерех декларує, що оті, що збройно боролися за Україну — „не мали ґрунту під ногами”, отже діяли проти волі народу, силкуючись визволити свій край від Москви? Чи було б згідно з волею народу — лишитися під опікою Москви, він тромовчує, але висновок з його слів ясний: сиди й не рипайся. Всякі „Пори” Григорієва та „Вісті” доводять, що збройні виступи „використовує ворог для ще більшого гноблення українського народу”. Ці шашті переконані, що коли як цуцик положиться на спину і махатимуть хвостиком, то ворог помилує їх. Психіку раба ніщо у світі не змінить! „Неділя”, „На чужині”, „У. Вісті” — всі в один голос твердять те саме. „Укр. Гром. Пора” застерігається проти „протовіді визвольної акції при помочі „свячених ножів” — чи ж не злочин перед народом ставити в політиці на перше місце несконтрольоване розумом чуття й „містично вірити, що таємнича віра нас урятує, чекати чуда?” А що ж робити? Дуже просто що: — віддатися „реальній праці і розумній організації”. Тепер „повстання проти більшевицької деспотії недоцільні” — кажуть шашелі. А що ж доцільне? А те, що радить Союз Українських Соціалістів — підтримувати Організацію Об’єднаних Держав (разом з Москвою) щоб „моральним натиском

світової демократії виелімінувати з громадського життя всі „диктатури”... Правда просто? Як тішилась би Москва, коли б з нею ми боролися лише „моральним натиском”. І подумати, що подібні кретини ще водяться серед нашої еміграції! А практично? Практично — сидіти тихо, не мурмотати проти московської окупації, і забути про щоденні насильства і терор над Україною, або як робили радикали — запропонувати большевикам свою „льояльну співпрацю”, в насаджуванні колхозного кріпацтва, в пропаганді безбожництва і, очевидно, в винищуванні „ентузіастів” і „романтиків”, які на ту льояльну співпрацю з Москвою не йшли. Ось що поручають вони замість „неактуальної” боротьби з Москвою!

Тиха, мирна, Україна гречкосіїв замінилася в 1917 році в Україну, що горіла вогнем повстань, що не хотіла більше по-рабськи зносити чужинецьке ярмо. Проти цієї України, грізної ворогові, повстають нові шашлі, щоб „жерти і тліти” цей новий дух, щоб зробити нас духом рабів, чужих попихачів... До подібного розкладу еміграція наша ніколи ще не доходила!

6. Байдужі або безбожники в життєвій філософії, сторонники „релятивної незалежності” або „льояльної співпраці” з окупантами, аматори анархічної республіки і отарно-соціалістичного суспільного ладу в ній, засадничі вороги одвертої боротьби за незалежну Україну, щі емігрантські політики твердо бажають, щоб на місці теперішньої збанкрутованої емігрантщини, на місці „тверезих” коньюнктурістів і крутіїв не прийшли інші люди; що плекають в серці давні традиційні ідеали України, не змавповані з Москви, люди зовсім іншого, не плебейського, а вояовничого й володарського духа. Я вже згадав напочатку, як вивищував цей тип Шевченко, протиставляючи його типові покірного „плебея-гречкосія”. Знав він, що без того першого типу людини на чолі нації, остання вічно лишиться в рабстві. В „Юродивім” він жорстоко плюзує з тих „мільйонів” по-

лян, дулібів і деревлян”, яких гнув білий московський „атец народооф”, а яким було „байдуже” до того. Точнісінько як тоді, „проявами”, „дурними оригіналами”, „глупими ентузіястами” і „романтиками” прозивають і тепер наші плебеї тих, що підіймали руку на московських сатрапів. Цих „дурних оригіналів” величав Шевченко „святыми лицарями”, „единими козаками з мільйона свинопасів”, з маси, „німих, підлих рабів, лакеїв”, що на всі страхіття московських насильників лише „дивились і мовчали та мовчки чухали чуби”. Не тим людям було стати в обороні зганьбленої країни. Це мали робити нащадки духові тих „лицарів святих”, які — писав Шевченко — з „осуровленим серцем”, „закуті в броню кріпкую”, „поставлені були стерегти” перед варварами країну, народ і його святині. „Вісниківство” намагалося в міру сил знов піднести на постамент національного героя, взірця, нашого типу країшої людини, цих „осуровлених лицарів”, будівничих держави і віри, в добу між першою і другою світовими війнами. Стяг за це „Вісник” на себе зажерту ненависть „дядьків отечества чужого”, і тих „свинопасів”, яким осоружний був всякий тип людини, крім типу „льояльного” міщуха, що прагнув мирною буденною грацею зашептати сатану й жити своїм тихенським, запобігаючим ласки всіх, життям. Тоді забаганки свинопасів не вдалися. Але ось по так званім „мирі”, що прийшов в 1945 р., по новій масовій українській еміграції, ці „свинопаси” знов піднесли голови. І не тільки піднесли! Вони перейшли в наступ. Що Москва ненавиділа володарський незалежницький тип людини, всіх представників володарського духа й верстви — це зрозуміло. Москва знала, що тільки, коли Україна мала провідну верству з людей володарського вільнолюбного типу, була вона страшна їй. Коли Захід щось знов про Україну і цікавився нею, коли звеличував нашу історію та наші історичні постаті, то його цікавили перед усім ті постаті, ті, що надавали імені українському

блиск і славу у світі. Про них, про козаків, писав Байрон, Гюго, Готшаль, Боденштедт, Дерулад, Меріме, Вогюе, Боплян, Енгель та інші. Ось хто цікавив Захід, хто цікавив світ. Та горда, воїовнича Україна, з козацьким духом, не духом свинопасів. Коли ж ідеологами України поставали оті „свинопаси” типу Драгоманова, світ почав дивитися на нас як на європейських провансальців або червоношкірих, як на хохлів. Першим завданням політики московської на Україні було здискредитувати нашу провідну верству, як „визискувачів” і „зрадників” народніх інтересів. Так старалися москалі представити нашему загалові козацьку старшину, хмельничан, мазепинців, орликівців, рівночасно представляючи нашими опікунами Петрів, Катерин і Йосипів — московських тиранів. Москва старалася і старається представити наш народ власне як народ свинопасів, народ покірливих гречкосіїв, який має лише бути „трудящим народом”, трудитися на займання. А як правити тим народом, про це вже мала дбати не його власна провідницька верства („ізменники”), а власне оті Петри, Катерини, Йосипи. Давніше за звеличення цього типу на Україні нападав на Шевченка Драгоманов, нападав Куліш. Нині емігрантські соціалісти (І. Багряний) намагаються паплюжити Шевченка як „пестарілу” постать. І ті ж самі герої з „свинопасів” на еміграції повели широку кампанію на самий тип людини нашого визвольного руху, на духову течію, яка цей тип апoteозувала, на — „вісниківство”, як вони кажуть.

7. Людина визвольного руху, людина як борець, революціонер, людина твердого характеру, випробуваної зволі, людина гарячої віри в свою справу — на думку ідеологів наших „свинопасів” — збанкрутувала. Вона є непотріб. Її треба звикинути на смітник, або вона мусить перемінитися духово і застосуватися своєю вдачею до вдачі „свинопасів”. Такий сенс довгих і нудних писань Шереха, Косача, Самчука, Голубенка, авторів

з „Проблем” і прочих модерних шашелів. Нам не треба — пишутъ вони — героїв, ні лицарів, цей тип вони хотути за всяку ціну представити „хижаками”, „односторонніми” людьми, моральными банкрутами і такими, що йдуть проти народніх інтересів — „не тримаються ґрунту”. Одним словом, закидають їм все те, що якраз у своїй пропаганді закидають їм, їх паплюжачи, москалі.

„Вісниківство” і типи ним звеличувані — пише Шерех — це була „помилка”, бо „не брало людей такими, як вони є” (чесні чи наволоч), а хоче зробити з них якихось надлюдів. Шашелі ніяк не можуть повірити, що живемо в пралісі, що окруженні хижаками, що самим треба бути прозорливим і сильним, щоб не бути ними роздертими. Про це вони не думають, їх уперта й стала мрія, мрія кожного Шельменка — це ідилія. Життя повне суперечностей, антагонізмів, між якими йде бій на життя й смерть? Шельменки того не хотути прийняти. Треба стати — набік, „над суперечностями”, як каже Шерех, збоку, ні туди, Микито, ні сюди, Микито. Стати над „суперечностями” — це „науковий” вислів для дядьківської мудrosti „ходити помежі дощ”. Оцей тип людини, що прагне ходити помежі дощ, і є „героєм” наших шашелів. Вони й Шевченка підстригти під себе хотути, а що те не вдається, то звертаються до інших поетів, до поетів „селянського раю” як „втілення українських духових традицій”, як щось, що „виключає все кручене — історичне”... Тими словами наші шашелі лають все сміливе, протестуюче проти зла, закликаюче зі злом боротися. Зовсім як ті „німі підлі раби”, що прозивали „проявою” і „дурним оригіналом” — Шевченкового „Юродивого”, ідеал їх не хижак, лише „мала людина”. Для Самчука це люди буденної праці — „ковалі, мулярі, дружарі”, „добрі, солідні і працьовиті люди”. Для Шереха це пересічний міщанин. Францію — каже він — створили не Жанна д’Арк, не Наполеон, не Рішельє, а сіра „маленька лю-

дина”, пан Мартен, він є „підставою на право жити нації”, пересічний міщух, з усіма його добрими і лихими прикметами. Так! Це згасада Шереха. Самчук казав брати людину такою, як вона є — а є вона „і добра і зла, і мудра і немудра”, бо все то йде „в парі в наших душах”. Без „виключностей” і без „крайностей”, значить з дурнем, з плюгавцем треба приставати. І Шерех твердить, що література повинна давати вияв всяким почуванням, не лише будуючим, що вгору підносять людський дух, але й руйнуючим, що знижують його вділ, а іноді просто в грязюку. Письменник — думає Шерех — має право списувати й захвалювати нам і такі почування як нудьга, сум, має право скигліти як битий пес, має право смакувати в „жіночих стегнах” і просто в розпусті; хоч би навколо світ валився і палали кострища большевицької інквізиції, читач має право віддаватися сумові, скиглінням, нудьзі і забаві, це мабуть охоронить його від „одностороннього” захоплення боротьбою зі злом і неправдою. Цей французький Мартен, або наш Шельменко, це та людина, що — за Шерехом — робить „творче життя”. Бо, бачите, творче життя — це „не лиш верховини зльтотів”, але й „бездодні падінь”. Коли дати право людині спускатися в ту безоднію падінь, от тоді, мовляв, вона буде „цілою людиною”. А хто хоче познайомитися з тими „падіннями” — життєвим брудом, той хай звертається до захвалюваного Шерехом і Самчуком Ю. Косача. Там знайдете в цілій красі і розхристаності оту „малу людину” ідеал наших шашелів. Там знайдете прокляття „ентузіастам”, що героїзм проповідували і героями вмерли. Там знайдете захвалювання всієї гнилі, всього шумовиння, що вилеснула на поверхню соціалістично-безбожницька літературна кліка французької Республіки, всіх отих Сартрів, Барбюсів, Маргеритів, а рівночасно носіїв російського месіянства або анархізму, як Достоєвський і Толстой. Там знайдете апотеозу розперезаної „малої людини”, яка „не ставить собі ні-

якої мети, яка не визнає на землі „нічого абсолютноного” (опріч таємниць алькова), яка є „розщеплена в собі”, яка просто „роззброює своїм цинізмом” і захоплює наших рідних Шельменків. Довідається там і про те, що письменник може мати яку хоче біографію, бути „шкурником” і „зрадником своїх друзів”, і цей тип є — „новою людиною визвольного руху”, що має заступити однобоких ентузіастів „вісниківства”. І всю цю моральну голоту називає Шерех „рідним грунтом”, а приторкнутися до нього, до них, радить всякому, хто хоче з того „рідного грунту” набрати сил. І всі три Шельменки з іронією ставляться до людей одного світогляду, одної „ідеологічної лінії”, до людей „засадничого становища”, людей одної доктрини, одної ненависті. Всі вони за „узгіднення конкуруючих протилежностей” — і Богові свічка і чортяці кочерга, проти крайностей, навіть проти совісти, бо совість „обтяжує людське ество”, як голосить один з героїв цієї літератури „малої людини”....

Бачимо, який тип „людини” протиставляють наші Шельменки „вісниківському” типові людини визвольного руху. Це не „тип малої людини”, це тип підлої людини, тип плюгавця! Це тип дрібного міщуха, зайнятого своїми буденними натодами і пригодами, своїми приемностями, який знає тільки свободу своїх, не стримуваних ніякою дисципліною, інстинктів і своїх дрібних забаганок, не триманих на припоні, не приглушених високими ушляхетніючими душу ідеями. Це тип людини безідейної, безхарактерної, безпринципної людини з гаслом „моя хата з краю”, або бажанням пристосуватися до всяких „обставин” і до всякої сили, що звалилася на нього. *Ідеалові святих і лицарів* — протиставляється тут *ідеал голоти, шумовини*.

Недурно наші теоретики „малої людини” особливо замиливані в большевицьких авторах, або тих, що приготовляли прихід большевизму. Недурно їм імпонують герой Достоєвського — теж „малі люди” їх сма-

ку, які мають право виявляти всі свої почуття (як того жадає Шерех) — оті проститутки Сонічки, холодно-кровні убійники Расколинікови, скінчені „мерзавці” Мармелядови, хворі та інші „уніженні і оскорблільні” автора „Братів Карамазових”. Ці постаті і герої Шереха — це вже не „малі люди” Куліша чи Панаса Мирного, не чесні і порядні селяни Квітки, це те, що по-московському звуться „босячня”. А „босячня” — Шерех помилляється — найкращими людьми народу ніколи не будуть, а коли будуть, то допровадять його до руїни моральної, а потім і матеріальної... Люди, яким вільно схилятися і до добра і до зла, яким вільно — для „гармонійності”, щоб бути „цілою людиною” — злітати вгору до шляхетних ідеалів і спускатися до найнижчого падіння і бруду, не надаються до правління державою, ані ті, що самі ще „сумніваються” і „шучуть”, не знаючи куди йти — вперед чи назад, направо чи наліво, до шляхетних цілей чи до нікчемних.

Навіть оті „просто добрі і солідні і працьовиті люди” (Самчука) до того, щоб бути правлячою верствою нації, не надаються. У нас знали б, чому це так, коли б політична культура не стояла на низькім рівні; коли б читали, наприклад, більше Сковороду ніж Маркса... Кожний на своїм місці! Говорять про мулярів, друкарів і пр.? Дуже гідні пошани професії. Лише це не значить, що так відразу — на підставі вибору — та-кий муляр чи друкар, або провінційний адвокат чи ди-ригент хору — можуть стати Вишенськими, Немири-чами чи Богунами. Ніхто не запідохрить Франка в по-горді до мужика. А той самий Франко писав про теорії типового плебея духом Драгоманова, що вони були „на-ївні міркування мужика, що не бачив світа і не потра-пить піднятися думкою до зрозуміння вищої суспіль-ної організації понад свою громаду або свій повіт”... Дуже часто сам фах „малої людини” впливає на об-меженість його кругозору, на брак в нім далекозоро-сти, нахил до спекуляції, до дрібного інтриганства, до

гнучкошиенства, або до ставлення на першім місці, як-найважнішу річ, свого особистого чи родинного щастя чи спокою, кар'єри або миру за всяку ціну, хоч би за ціну капітуляції і втрати нацією незалежності. Такі „малі люди”, хоч би як цінні в своїм малім крузі, не будуть відповідними провідниками держави, де вимагається розуму непересічного, відваги непересічної, далекозорості і шляхетності непересічної, людини понадпересічного формату. Іншими словами, нацією правити і вести можуть не „месеє Мартени” (як думає Шерех), а Клемансо, не Жани і Жаки, а Жанна д'Арк, Гонти і Залізняки, Хмельницькі і Богуни. Винятки? Винятки бувають, але це винятки, і такі виймкові люди потраплять вийти поза свої дрібні інтереси, поза свій вузький кругозір, коли шляхетністю, мудрістю і мужністю виб'ються понад пересічний рівень „малої людини”. Недурно Шевченко наділяв цю провідну верству нашого минулого — особливими прикметами ума і серця, які вивищали їх понад мільйони: як людей з „благородними кістками”, „чистою козацькою кров'ю”, з усім тим, що у нього втілювалося в одне всеобіймаюче поняття „лицаря”. Але Шерехи не говорять про виймки! Ні, вони твердять, що оті „месеє Мартени” можуть правити нацією і рятувати її в скрутні часи, лишаючись Мартенами, лишаючись „малими людьми”, лишаючись з усіми психічними прикметами свого пересічного розуму і серця. А це явна нісенітниця. Щоб стати провідником, чи належати до провідної верству, людина або повинна бути вихована у відповідному середовищі, як це донедавна було в Англії, як це було на Україні козацькій, де прикмети ума і характеру в нашій еліті виховувалися в Києво-Могилянській Академії і на Січі, — або така людина мусить мати надхнення Богом дане, як гетьман Богдан, або Жанна д'Арк. Мусить переродитися, як переродився попіхач жидівський Ярема в козака Галайду.

8. Очевидно, що для тих людей безпотрібні всі ті чесноти, якими відзначалися Жанни д'Арк, Ришельє (що їх називає Шерех), або славні постаті нашого старокиївського й козацького минулого з іх прикметами непересічного шляхетного серця, що билося для високих ідеалів. Очевидно, що ті будівничі нації і держави та її культури, яких обдаровує Шевченко „благородними кістками” і „чистою святою козацькою кров’ю”, непотрібні шашелям і Шельменкам. Звідси зайлість, з якою нападають на них. Ясно теж, що негуючи потребу існування тих людей, що стоять понад пересічністю, негуючи їх прикмети душі і духа, *Шельменки* мусять заперечувати і ті вищі ідеали, за які ті формотворці історії билися і яким служили. І справді. Проти власної волі обидва наші Шельменки виязичуються цілком недвозначно про ті ідеали своєї „малої людини”. І один, і другий, і Самчук, і Шерех всім ними проклятим „конкістадорам”, „орденцям”, „змовникам” і „хижакам” протиставляють чехів. Так, так, чехів! Обидва захвальюють нам чехів як взір народу що складається з „малих людей”, з самих Швейків! І от, в той час — кажуть Шельменки — як інші народи роблять по-дурному „бравурні повстання за якусь там „незалежність, чехи роблять тиху буденну працю малих солідних людей” і „можуть похвалитися більшими наслідками”. І Шерех таке саме виписує — ніби змовилися. Показується, що чеське відродження не спиралося чі на „екстатичний героїзм”, ні на „вольові теорії, а все ж отої Швейк переміг і осягнув своє „державне відродження”. Статті писані в 1949 році. Отже, наші Шельменики уважають, що московська петля і терор над чехами — яких вони дочекалися в наслідок якраз своєї швейківської політики — це є досягнення? Це відродження чеської держави? Швейк — це знана постать передвоєнної чеської літератури. Вояк Швейк — це тип вічного раба, який перше вірно служив Габсбургам, і не хотів ні за яку незалежну Чехію повставати і робити

авантюри. Потім — в полоні — пристосувався і став рабом і попихачем москалів. А тепер разом з Бенешем пішов був теж чистити чоботи „братьям руссам”, думаючи своєю покірливістю і хитрістю (сурогат розуму) перехитрити всіх. Наслідки бачимо тепер у виді московської диктатури, яку проклинають усі чесні чехи, і яку уважають за „велике досягнення” по дорозі до державного будівництва наші Швейки, непримиримі противники „екстатичного геройзму” і „вольових теорій”. Яка людина, такий і її ідеал...

Стараються шельменки і Шевченка нагнути до себе, мовляв, і Шевченко „оспівав сині і мрії і почуття малої української людини... Це ж він показав, що героїчні вчинки роблять прості і ніби сірі люди, що й Шевченко в „малій людині” вбачає велич свого народу”... Ні, панове Шельменки! З Шевченка не зробити Шельменка ніколи. Шевченко любив „простого сіряка”, але знов, що „душов bogі”, що „плебей-гречкосії” тільки тоді можуть щось зробити, коли переродяться в Галайдів, коли на їх чолі стануть Мазепи, Хмельницькі, Гонти — „козацьке панство”, люди не малі й не пересічні. А крім того, який би многогранний Шевченко й не був, ніколи в нього не знайти звелічання плюгавства, як знаходимо у наших Шельменків — адаторів Сартра й москалів. Про це не треба забувати.

Шерех бідкається, що „у нас і досі покутує убивча для українського визвольного руху фальшива теорія „елітарності”, „лицарськості” як рис окремої касти, створена Донцовим”... Та, що з цією фальшивою теорією час скінчить... Яка шкода! На мою думку, якраз в наші часи ця „фальшива теорія” є найбільш актуальною. Що нам не треба окремої провідної верстви з окремими рисами людей мудрих, шляхетних і характерних, — це нам стараються віддавна довести москалі, старалися довести й німці. Бо знати, що без такої верстви дуже легко затримати в ярмо оту „малу людину”. Тепер те саме проповідують і наші Шельменки!

Дивний збіг уподобань. Самі Шельменки договорилися якось до того, що нехай вам вже буде та верства, нехай будуть ті „лицарі” і „герої” (все це в лапках — для іронії!) але ж не можна всім ними бути. Є вони, а є й „мала людина”. Отож то ї є! Нехай собі Шельменки проповідують чесноти „малої людини” — дійсно пересічної малої людини (не „всесторонньої” — аж до каналії включно), але в її малім кружі. Певно, і з цих „малих людей” виростають велетні, як, повторяю, з Яреми, „хамового сина” і „попихача жидівського” виріс козак Галайда, коли виросли йому крила, коли отряс з себе малі навички, почування і забагання малої людини. Коли ж — як проповідують Шельменки — „мала людина”, не позбуваючись дрібних прикмет свого тісного овиду, залишаючись людиною тісної волі, пересічного розуму, залишаючись психічним попихачем, підносять претенсії правити нацією — тоді це кінчиться катастрофою. Тоді оті малі люди, оті дрібні людці починають нам паллюжити нашу давнину, а за взірець ставлять Швейків. Тоді наступає те, що описував Котляревський в „Енеїді” і що я вже часто цитував. Тоді „мініяйлів брали в казначеї, а фіглярі писали щот, вожатими були сліпі жаліки, ораторами недоріки”. А виходить з того таке, що вони „все робили назворот: що строїть треба, то ломали, що треба кинути — то ховали, що класть в кишенью — клали в рот”... Або ще гірше — клали у власну кишенью, що треба було класти „в рот” воюючої армії, а націю — для святого спокою — як ті Швейки, вели — роззброєну духово — в чуже ярмо... Певно, не всяка аристократія теж має право на провід нації — вона його тратить зараз, як тільки засвоїть собі — за рецептами Шельменків — дрібні, пересічні чесноти „малої людини”, тоді ї приходить чужий фараон і жене її в рабство. Так сталося, коли за рецептом Шельменків — нащадки грізних хмельничан і мазепинців — обернулися в мирне „малоросійське дворянство”, продавши „за шмат

гнилої ковбаси” москалеві своє право первородства на своїй землі; коли замість Богунів і Вишеньських, замість лицарів і святих — з’явилися у нас гоголівські Довгочхуни і Перерепенки. Так було й тоді, коли в 1917 році на чолі народу оголосилася „мала людина”, наївні, сантиментальні, адоруючі Росію пересічні інтелігенти-партійці. Коли й тепер воюючим апостолам сатани в стилі Дзержинських, Ленінських і Сталінських протиставляти memo „малу людину”, — нова катастрофа не довго дасть на себе ждати.

Повторюю — проповідь наших Швейків є вода на млин Москви. Їй лише на руку, щоб новий дух, що збудився на Україні в 1917 р. і якого правдивим творцем був Шевченко — їй лише Москви на руку, щоб вбити цей дух. Їй лише на руку здискредитувати наш ідеал самостійності, замінивши його гаслом „релятивної незалежності”. Їй лише на руку згасити обуджений вояовничий дух народу непокірного, що ненавидить неволю. Їй лише на руку прищеплювати ідеал „безклясової суспільності” і соціалістичного „раю”. Їй лише на руку понижувати всі ті героїчні чесноти, якими сильна є нація. Їй лише на руку замінити ті чесноти лицарські чеснотами „малої людини” і Швейків чи Шельменків, яким наплювати на високі ідеали визволення і які в ім’я свободи проповідують свободу підлости, егоїзму, безхарактерності і безідейності, свободу не визнавати ніякої обов’язуючої доктрини, ніяких принципів, ніякої ідеї. В суспільстві так розідженим і розтлілім цими шашелями ніколи не витвориться провідна верства людей шляхетних і сильних; бо Москва знає, що в спільноті без окремої провідної верстви вибраних із насїї стає вона отарою, з якою легко дасть раду московський фараон.

9. Провідна верства, напр., в старій Елладі виховувалася суворо. Їй якраз прищеплювалися всі ті чесноти, які так осоружні у „вісниківстві” нашим Швейкам. Їх вчили страху Божого насамперед, вчили бути

мужніми, безстрашними, вчили гордити дочасними добрами, ненавидіти чревоугодіє і п'янство, тримати свої інстинкти в обценъках суворої дисципліни, не бути „різносторонньою людиною” в дусі Швейків, загартовувати тіло й душу. Вчителі підлітків провідної верстви вчили їх пошані до релігії (це мабуть теж осоружно Швейкам), звеличували їм, як взірці, постаті героїв, щоб загрівати їх прикладом мужності й відваги; старалися воскресити перед їх очима їх славну давнину (теж осоружну нашим Швейкам), щоб впливати на формування їх душ, рецитували чини героїв Троїянської війни. Вчили відповідної музики, бо знали, як впливає на душу ритм і гармонія, як відповідні мелодії ушляхетнюють душу, спеціально для того надавалася дорійська музика. В усім намагалися виховувати підростаючу генерацію в дусі жертовності, відваги й героїзму в службі отчизні, в дусі суворої дисципліни або того, що англійці звуть „самоконтролем”. Щоб не піддавалися розслаблюючим тілò й дух впливам, не ставали „невістюхами”, щоб тверду волю мали, щоб відзвичаювалися від празнословія і словоблудія, щоб вміли висловлюватися точно й коротко, щоб присвоїли собі погорду трусливости й рабства, щоб витривалими були в небезпеці, і щоб не заломлювався дух їх в біді. А в староеллінського поета Теогніса знайдете такий самий гімн на честь заліза і на ганьбу золота, що без заліза стемніє як болото, як і в нашій „Милости Божій” в часи, коли маючи геройчу, тверду, шляхетну і характерну і войовничу, горду за себе і свій край верству — славною була Україна в свободі і незалежності.

Пише Плутарх, що члени нації, призначенні належати до провідної верстви, мусіли переходити окрему едукацію з дитинства. В літературі, що вони читали, мусіли підкреслюватися вчинки шляхетні і геройчні і будитися відраза до нікчемних і тідлих (Шерехи і Самчуки напевно обуряться на таке „одностороннє” виховання!); їх вчили не приставати з темними типами,

цуратися товариства нікчем, злодіїв, щоб не набрались чогось злого від них, щоб могло від'ємно вплинути на їх характер; вчили уникати і лектури, і видовищ вульгарних, простацьких, вчили розрізняти чесне від безчесного, високе від низького, справедливе від несправедливого, вчили належного відношення до божества, до родичів, до приятелів і ворогів, вчили не чванитися в перемозі і не заломлюватися і квиліти в біді; у них не дозволялося, як дозволяє своїм „малим людям” Шерех, смакувати в скіглінні, в розpacі, в плачу, в наріканні, — це було для голоти. Навпаки, вчили панувати над своїми почуттями і тримати їх під сталим контролем на припоні, здушуючи всі емоції, що розслаблювали характер, нищили мужність; поетам, що ту молодь провідну мали вчити, не дозволялося торкатися ординарних тем (проти чого запротестував би голова „МУР’у” У. Самчук), бо такі теми могли би виховувати хитливі і низькі характери. Знали бо, що хто має командувати іншими, насамперед мусить навчитися командувати собою, над своїми забаганками і нахилами...

Так, повторюю, було колись і в нас, коли сильна була Україна, коли вороги її боялись. Про провідну верству вчить нас голос нашої давнини — Ігорів, Мономахів, Феодосійв, Сковороди, речників старшини кошацької. Так вчив Котляревський, вчив Шевченко. І наші Шельменки докоряють нам, що в тій матерії я проповідую чужі взірці, збираю квіти з чужого поля. Ні, панове, справа мається якраз навпаки. Це Шельменки збирають взірці для своїх „малих людей” і своєї науки у чужинців — у Достоєвських, Барбюсів, Сартрів і інших большевиків, у російських соціалістів — Лаврова, Чернишевського, божків Драгоманова... Ось звідки черпають вони свої наджнення!

Втомлені, морально розчавлені, здеморалізовані емігрантські Швейки хочуть нас завернути назад; хочуть завернути до часів, коли ми були „плебейською нацією”, як писав Драгоманов. Коли були погноем су-

сідів, коли жили ідеями та ідеалами „малої людини”, миши під мітлою, нацією „хамових синів”... якими знов хоче зробити нас Москва, виховуючи нас на гелотів, на голоту, що зміє лише співати, танцювати, грати і воропати, а в усій решті покладатися на „мудрий провід старшого брата”, щоб думка навіть в нас не сміла повстати, що ми можемо вийти зі стану „малої людини”, що можемо оминути долі нації Швейків, що можемо створити, за прикладом сусідів, свою власну, міцну розумом і характером, провідну верству з окремими вищими від пересічної малої людини прикметами волі і розуму. У себе москалі пропагують культ провідної верстви, бо знають, що ніщо є нація без такої верстви. Пропагують своїх героїв — Івана Грозного, Петра, Суворова, Кутузова, своїх месіянців — поетів і письменників. Але нам — разом з нашими Швейками — кажуть виклинати нашу провідну верству, як „зрадників українського народу”. Чи Швейкам усміхається роля підбріхачів московських, що їм іх вони роботу улегшують?

Москалі створили свою нову провідну верству, традиційну, таку, яка була за Івана Грозного, за Петра — ката. В писаннях Леніна, Сталіна і інших, вони твердо знали, що щоб ставити чоло іншим народам, відбивати і підбивати їх, треба мати окрему провідну верству не „малих людей”. У них це було не те, що потребуємо ми, у них це були сини сатани. Але вони знали, що не можна схиляти голову перед стихією, „перед стихійністю робітничого руху” — писали вони. Вони твердили, що їх партія має бути силою керуючою. Вони підкреслювали „мобілізуючу й організуючу роль ідеології”. Ця провідна верства не мала бути, як вони казали, банкетом, куди кожний, хто хоче входить, і виходить, лише вступ суворо контролювався. Провід рухом лежав — на їх думку — в провідній верстvi, в їх випадку — в партії. Що большевики витворили собі тиранську провідну верству на взір „опричників”

лютого Івана, — не це нас тут займає. Нас займає інше: що ворог, проти якого боремося на життя і смерть, Росія — завжди мала провідну верству, або з таких тиранів як большевики, або таку „голодну вовчицю”, як звав Катерину Шевченко, — гнобителів і катів, але не „малих людей” як хоче, щоб ми мали, Шерех. У своїм злочинстві вони мали *непересічну винахідливість, непересічну відвагу*. А нам Шерехи радять отим непересічним апостолам диявола — протиставити пересічного пана Мартена або Шельменка чи Швейка — дурного, егоїстичного і трусливого, і хочуть нас впевнити, що ним переможемо! Рідко коли політична туپість досягала таких вершків! І ще дорікають, що я виступаю проти народу... Ні, я виступаю не проти народу, а в його обороні проти шашелів, словоблудів і „свинопасів”, які підводять ідеологічні підвалини під свою трусість і дрібноту; проти ідеологів нашої „боясочні”, яка хоче обезголовити народ.

Я виступаю проти Шельменків, які хочуть затъмарити народові нашу велику ціль, вбити гордий дух воєнницький, що в народі прокинувся, проти наклепів на наш народ, що він може бути лише бездушною отарою без пастирів, що Шельменки можуть його повести проти тої раси дияволів, яка втілилася в большевиках. Я виступаю проти намагання переконати нас, що профідною верствою нації можуть бути Швейки, без внутрішньої дисципліни в собі, без Бога в своїм серці, без ясної мети, без гарячої віри, без одної доктрини, без національного ідеалу.

Не підлажуватися до шашелів, ні до „свинопасів” маємо ми, лише одверто й без компромісу нести в маси нашу національну правду, правду християнської культури, на якій ми зросли і якою живемо. Маємо нести в народ ідею нашої власної Волі, не скалькованої на московських взірцях. Маємо нести ідею нашої власної сили, власного духа воївничого, не швейківського підлизайства до напасника, не шерехівської „невтраль-

ности”, а комбативности. Нарешті ідею повномірної нації, з власною провідною верствою людей кращих, непересічних, мудріших, шляхетніших, характерніших, створених вести націю не на шлях таньби, а на шлях дійсної свободи й сили.

Поляки взоруються на „Вогнем і мечем” Сенкевича, москалі на поеті імперського розмаху Пушкіні. Нам каструють Шевченка і його геройв. Його культ великих оборонців віри і отчизни, його культ козаччини стараються й москалі і Швейки замінити культом співця „малої людини” з малими і дрібними почуваннями і з дрібними ідеалами і дрібною вдачею... А рівночасно покоління тих, в кого втілився дух предків войовників, — стараються — і Москва й наші Швейки оплювати як покоління банкрутів, висміяти його ентузіазм, принизити його геройку, повалити на землю дорожовкази того покоління..., щоб прищепити йому ідеал Шельменків.

З тою вакханалією найвищий час скінчти. Вказати Швейкам їх місце. Нав'язати знову до великих традицій нашої давнини, яку воскресив нам Шевченко, яку проповідувало „вісниківство”, які намагалися здійснити в житті люди того нового предківського духа нації непокірної і незалежної, з яких, як колись з Січі Запорожської, повстане нова провідна верства нашої нації. Вона здійснить наші давні ідеали, за які знову почала змагатися Україна від 1917 і 1939 р., яка поставить на їх місце і чужих зaimанців, і рідних шашелів. Вони ще „гризути, жеруть і тлять старого дуба”, та вже

од коріння тихо, любо зелені парості ростуть,
І виростуть і без сокири, аж зареве та загуде,
Козак безверхий упаде... роздавитъ вашого кумира,
Людськii шашелi. Няньки, дядьки, отечества
чужого.

Не стане ідола святого, і вас не стане.

Не „мала людина”, не Швейк, а „козак”, або як звав їх поет, „святій лицарі”, яких викликав у своїх думах він, щоб наново втілилися в дійсність, яких невгнута душа гарцювала в його серці. Цим відродженим духом нашої давнини, цим духом — не духом Шельменків — переможе Україна і встане знов!

Мюнхен, 1949.

ХРЕСТ ПРОТИ ДИЯВОЛА

На диявола хрест, на неприяителя шабля!
козацький полковник Єрмоленко.

Живемо на вулкані і близький вже його вибух.
Коли зашморгнулася московська петля на Україні, думали в Варшаві: — хай над Дніпром сидить Москва, ми за Збручем, ми будем жити безпечно. Та впала Україна і Польщу задавила, а з нею й Румунію.

Думали у Відні, в Будапешті, в Букарешті:— хай над Дніпром і Вислою сидить Москва, ми у себе житимемо спокійно! Але й на них ударив грім!

Думали на Заході: — хай Москва над Ельбою і на Балканах, ми по цей бік залізної заслони, якось проживемо! Але вже передові стежі кремлівські калатають у двері Франції, Італії; над Сеною вже блиснула заграва міжусобної війни; московські мацки сягають Святої Землі! Слуги Кремлю вслизнулися й до цієї країни.

ТИНЬ ДИЯВОЛА ВПАЛА НА ЗЕМЛЮ!

Масові убійства, саботажі, брехня і підступ — ось способи, якими він силкується висадити в повітря будівлю християнської цивілізації, обернути людськість в слухняну отару бездумної худоби. Щоб молилися ми не Святій Софії у Києві, не Святому Петрові у Римі, а намісникові Нечистого на землі.

І на багатьох сильних світу цього напав страх! Николи не було на землі стільки Пилатів і фарисеїв, ні-

коли не було стільки охочих продати братів за тридцять срібняків, чи вмити руки в крові невинних. Ніколи не було стільки знатних, про яких сказано: „Кого Господь хоче покарати, відбере тому розум”. Ніколи ще не була Європа так позбавлена думки і твердої волі, не була так обнита страхом.

ЗВІДКИ ЦЕЙ СТРАХ, ЦЕЙ ПАРАЛІЧ ВОЛІ?

Це настутило тому, що відлітає від нашої цивілізації її дух, тому, що швидким кроком іде дехристиянізація Заходу. В Німеччині ще Бісмарк почав похід проти Церкви. В його сліди пішов Гітлер. В Єспанії, кільканадцять літ тому, секта безбожників пробувала зробити революцію для знищення релігії. У Франції третя республіка вигнала навчання релігії з школи. В Великій Британії відсоток практикуючих вірних падає з кожним роком. В Сполучених Штатах Америки усувають теж молитву з шкіл. Всі знають історичну подію, якою утвердилася віра християнська в Європі, коли перед рішаючою битвою за Рим з своїм суперником Максентієм, бачив Константин віщий сон, а на небі знак хреста; коли він наказав зробити цей знак на своїх прапорах з написом „Цим переможеш!” Під цим знаком вступили переможні легіони Константина до Риму.

Під цим же ж знаком існувала і відбивала напасників ще тисячу літ Східно-Римська імперія. Під цим знаком відбивали навали поганих наші київські князі. Під цим знаком звільняли свою країну від маврів еспанці. Під цим знаком розбивали римляни й франки гунів, під ним же ж відбувало західне лицарство походи в обороні гробу Господнього.. Цей знак стримав похід на Європу прізного Ісламу. Нарешті, пишно розвинулася під цим знаком близкучка культура Окціденту, з її катедрами, геройчною лицарською поезією, мальстромом, мистецтвом взаталі, філософією, теологією,

наукою. Відблиском тої культури жила Америка, Африка, Австралія, Азія.

І ось — разом з тим, як поступала дехристиянізація Європи, почала вона підувати, блекнути її звізда на зовні, розкладатися всередині її суспільство. Я вже згадав про запровадження світської безрелігійної школи у Франції, про поступ безвірництва, яке приніс з собою соціалізм. Цей „поступ” можна спостерігати і на дрібних фактах, на яких слідно ту укриту силу, яка спритно прагне не тільки підкопати християнську віру, але й знищити саму символіку осоружного їй знаку хреста. Цей знак на церквах і стягах понижив большевизм. По нім проти Церкви виступив Гітлер. У свіжо загарбаніх їх військом містах, старанно вимазували обидва диктатори на таких вулицях, як св. Катерини чи св. Павла, слово „святий”. Ваймарська республіка німецька, ще перед Гітлером, змазала з державного герба знак хреста. За нею пішла, по 2-тій війні, Італія, Румунія, Югославія. І лише країни, що ставляють чоло комунізмові, зберегли цей знак у себе, як Англія, Єспанія, Португалія, Греція, Україна. Тому, хто думає, що цей хрест, ця символіка нашої віри й культури є ось така собі дрібничка, — хай над наведеними фактами застановиться, і над тим, чому противники християнства намагаються знищити ту „дрібницю”? Чому мертві пам'ятники живої колись давнини нашої, як староживцівські або козацькі церкви нищить московською рукою диявол у Києві?

Ніщо, може, не свідчить так про те, оскільки Захід підпав під вплив ворожих християнству сил, як факт, з яким завзяттям ті сили ненавидять країни, де збереглася пошана до релігії, а саме — Велику Британію, Єспанію, Україну. Їх ненавидять многі темні сили за те, що в них ще найбільше збереглися шляхетні традиції Окціденту. Єспанія мусить зитримувати наступ чорних сил, яким хотілося б, щоб в Мадриді сидів замість генерала Франка якийсь московський

генерал Толбухин або інший, щоб смолоскипами палили знову Божі храми в Толеді чи Севілі, щоб знову з рук червоної інквізиції гинули служителі хреста, як гинули й гинуть досі на Україні, в Польщі, Югославії, Румунії.

Україна, велетенська потенціяльна сила Європи, замовчується, оббріхується, катується, — тільки тому, що є це країна старої християнської культури, яка ще може зродити Мазепу чи Хмельницького, оборонців віри і Церкви. Всі оті країни, або наражені на безнастаний наступ протихристиянських сил, або — як Україна — розп'яті ними на хресті. Решта ж Європи, решта здехристиянізованої Європи, крок за кроком відступає перед силами диявола.

ЧОМУ ЦЕ ТАК?

Тому, що лжехристияни не можуть щиро поборювати нехристів. Тому що безбожність їх спільна віра. Тому що мільйони європейців вірять не в книгу чотирьох евангелистів, а в книгу ненависника християнської культури Карла Маркса.

Без якоїсь віри, без адорациї чогось, без любови, без прив'язання до чогось, не може жити людина. Отже, чим заступила сучасна, так звана модерна, цивілізація адорациєю Розп'ятого? Чим заступила віру у щось вище від нашої марної плоті, її потреб і забаганок? Віру в те, що існує в зорянім небі над нами і в нашій душі, — Божий закон, якого не вільно переступати, хоч би це й грозило нам некористями матеріальними, або й загибеллю? Чим заступив наш вік віру в цю Вижу Силу?

Він заступив її вірою в механічний поступ. Цивілізація, яка вигнала Бога з душі одиниці, родини, з школи, з мистецтва, з літератури, з промадського життя, — стала бездушною механічною цивілізацією. Культ Бо-

жества заступила вона культом матерії, адорацією мамони, культом особистого, родинного, класового й національного егоїзму, погоні за грошем, вигодою, насолодою й розривкою. В особистім житті — кар'єра, служба, все одно кому й чому, аби інтратантна; в соціальнім житті — егоїзм одурманених соціалізмом мас, більше платні, менше праці, все одно, хоч би той егоїзм допровадив до ослаблення оборонної сили країни і до її воєнного розгрому, як це й сталося з Францією в 1940 році, розброєною матеріально і морально радикалами й соціалістами в часі між двома війнами. В житті міжнароднім — це егоїзм або недоумство щасливіших народів, байдужих на те, чи пожре червоний молох двадцять мільйонів європейців чи п'ятдесят більше. Аби в їх хаті був спокій! Аби був так званий мир, дарма що під час того миру більше гинуло народу, ніж під час війни, як наприклад під час штучно зорганізованого Москвою голоду на Україні. Хоч би такий мир був по-топтанням всіх законів Божеської справедливості: Хоч би той мир коштував приставання з масовими убійниками, які не втечуть ще від свого Нюрнбергу.

В політиці — це егоїзм клік, це гешефт, погоня не за ідесю, а за мандатами й виборчими голосами та фінансовими користями. Це продаж отчизни за шмат гнилої ковбаси, це мільйони голосів відданих на комуністів, на агентів ворожої держави; ще гасло — „після нас хоч потоп!” Це підлещування до матеріальних інтересів мас, що живуть справами дня, не заглядаючи в майбутнє, несвідомих грязячих ім небезпек. Це відхід від всяких абстрактних ідей великого формату, від великих поривів. Бо матеріалістична доба нездібна до глибших поривів почувань, ні до ентузіазмування великими ідеями. Все це зветься неактуальною, навіть шкідливою „романтикою”, не гідною уваги „тверезих” і „розсудливих” людей, — тих, для яких єдиною розсудливою річчю є їх кліки матеріальний інтерес... В пресі — це часто-густо оглулювання й баламучення

громадської думки, боязнь чіткої й ясної мислі, покривання зла або потурання йому. Це крамничка замість вільної трибуни.

В письменстві — це розпуста і гниль таких авторів, як Пруст, Барбюс, Андре Жід, Маргерит, Сартр, Колет, Джойс і двері настіж відчинені в Европу для каламутного потоку так званої московської культури, культури грядучого Хама. З її звеличуванням матерії, найнижчих інстинктів плоті, касарні, отари, з зневагою людської індивідуальності і всякої свободи. А надо всім лунає клич, що колись привів до згуби старий Рим: — „Панем ет цірценсес!” — Жратви й забав!

В країнах, розжертих матеріалізмом, заникають поняття чести, гріха, отчизни, національної й громадської солідарності, вірnosti рідному краеві. Вищу культуру духа в таких країнах заступає вульгарна розривка. Замість кріплячої мудrosti Святого Письма, модерна людина напихає собі голову глупими історіями з ілюстрованих часописів, які нічого не дають ні душі, ні думці. Замість дивитися на морально будуючі образи Діви Марії або святих, взірців непохитної віри, душевної твердости, мужнього геройзму, — модерна людина оглядає в брукових магазинах світлини боксерів, убійників, гангстерів і повій; світлини їх менеджерів, з опрядним черевом і глупою усмішкою на звірячім обличчі. Замість музичі Бортнянського, Моцарта, Бетговена, вияву одвічної тути людської душі за Вічним, музичі, яка ушляхетнює душу, — прислухається модерна людина до варварського вереску джезбенду, що роздражнює найнижчі інстинкти людської істоти, запаморочуючи мозок, вбиваючи думку. Очманіла від так званої модерної цивілізації, сучасна людина взагалі перестає розуміти, що таке культура духа, культура характеру; перестає розуміти ріжницю між культурою і цивілізацією. Не знаючи ні Платона, ні Аристотеля, ні Данта, ні отців Церкви, — така людина ува-

жає себе за дуже культурну, коли має комфортув туалету, авто й радіо...

Навіть у рисах обличчя такої людини можна побачити відсутність всякого духового виразу, всякої іскри Божої, лише трафаретну бездушну усмішку на бездушнім обличчі. На портретах Вашінгтона, Наполеона, Веллінгтона, Хмельницького, Шевченка, не бачите конвенційно оскалених зубів, — але якою величчю, яким внутрішнім вогнем світиться з очей їх душа, яка не зірвала ще контакту з Творцем! Не було в них нічого з тієї „симпатичності” й „сердешності” людини з юрби, — „такої як всі”, — яка тепер скрізь в Європі удає з себе провідників нації, думаючи що інспірації для тяжкого завдання провідництва треба шукати не в контакті з праджерелом одвічної мудrosti, лиш в контакті з „пересічною людиною”, людиною пересічного розуму, пересічного характеру і пересічних стремлінь.

Здана на поталу культу матерії, модерна людина вже не ставить над своїм Я, над любов’ю до себе, до ближнього, до земного, — тої Вищої Сили, якій завдячує свою душевну твердість, мораль, силу характеру і внутрішню карність, без яких нічого великого, ні доброго не вдіє сама людина. Здана на поталу культу матерії, земних благ, проша, черева й насолоди, стає модерна людина людиною з желятини, без характеру, без хребта, без стриму, без внутрішньої дисципліни. Відпадає стимул до праці, пошана до людської індивідуальності, чужої й власної, до всього високого, до Бога, так само як до рідного краю. Тоді києм, отим великим києм тоталітаризму, червона Москва жене до праці і на війну мільйони обезвірених рабів, озвірілих від науки Маркса й Леніна.

В країнах Заходу матеріалізм робить такі самі поступи як і в Росії. Безбожництво шириться тут так само, як і там. Правда, на Заході ще кия нема, але вже

нема Бога. Щезає внутрішня дисципліна, а палиці західня демократія вагається вжити. Звідти безідейність, млявість, нерішучість, а подекуди й страх супроти Росії провідників Заходу, а головно невміння зрозуміти свого червоного противника. Як не розуміла розніжена атенська демократія македонського Пилипа...

Бо і як міг Захід зрозуміти Москву? Гадали поділитися з нею здобиччю, а показалося, що Москва хоче не половину, а все! Думали дати їй договірні „секюрити”, — а показалося, що Москва потребує зовсім не це, а території. Думали звабити фінансовими пожичками, торговельними договорами, а Москві наплювати було на це! Думали встановити з нею підстави нового миру, а Москва перейшла від одної війни до другої, від війни між державами до війни кляс, всередині кожної нації: в Польщі, на Угорщині, на Балканах, в Персії, в Китаї в Кореї, в Палестині, у Франції, в Італії. Показалося, що Москва думає не категоріями спрагненого спокою Заходу, лише зовсім іншими. Показалося, що прямує вона не до добробуту мільйонів, не до спокою, не до миру, лише щоб над Азією і Європою (на разі) запанувала її ідея, ідея кошарового соціалізму; щоб залипав її червоний прапор з знаком серпа й молота на червонім тлі. Так як колись до того стреміли наслідники Магомета з знаком півмісяця на зеленім стягу.

Як може зрозуміти Захід цю нездержну волю панування й могутності, коли витасає в нім віра, яка давала йому елян, порив, силу і бажання геройчних діл, — віра колишніх хрестоносців, віра хреста? Як може Захід — позбавлений тої героїчної віри Захід — не хотіти „епізменту”, коли на нім, як на подушці так приемно спиться? З заплющеними очима не бачить осліплена Європа сокири, занесеної над її головою, не хоче засвоїти думки, що є неминуча боротьба за існування, боротьба на життя і смерть. Тратячи віру, вона тратить розум. Тратячи розум, тратить відвагу потріб-

ну для неминучої боротьби. Все це їй заміняє „вішфул тінкінг”, що „якось то буде”, якось то все влаштується, дешевим коштом, без риску і зусиль.

В останніх часах наступила, вправді, реакція. Декілька відважних народів, український, грецький, еспанський стараються врятувати чи на ново здобути свою втрачену незалежність національну, врятувати честь і майбутнє християнської цивілізації. Рятують Європу перед московською навалою також ті народи, вірні своїй вірі, як турки і араби. Але — на яку ж завзяту опозицію напотикаються всякі спроби загальмувати тріумфальний похід Кремлю на Захід і Схід! На опозицію всіх темних сил внутрі самих же ж західніх суспільностей! Скільки зрадників власного народу і його віри, скільки агентів 5-ої колони, скільки московських Квіслінгів знаходить в лоні західної ж суспільності Серп і Молот, що несе з собою смерть і голод! А коли побачуть якийсь мужній жест чи голос, як кидаються на того, хто посмів його подати чи зробити!

Опубліковують дипломатичні документи, сталінсько-гітлерівські, які здирають маску з обличчя імперіалістичної Москви, — і як заметушаться сталінські підбрехачі на Заході! Як намагаються затушувати аферу! І „нашо, мовляв, то було оголошувати? Чи потрібно це?”

Виступить хтось з проектом конскрипції чи парамілітарного вишколу в обличчі московської загрози, — який рев здіймають прихильники Кремлю! Якими трубами ерихонськими намагаються оглушити противників! Як кричать проти „імперіялізму” своєї країни, якої є негідними громадянами! Як спішать свій край, обеззброєний віддати живцем в руки його найтяжчого ворога!

Виступить з своїм відважним чином Українська Повстанська Армія, і скільки бруду і помий виллють на неї слуги Росії! Скільки — на сором нам, українцям, —

навіть в нашім національнім середовищі, знайшлося московських підбрехачів, які ту повстанчу акцію, найвищий вияв героїзму в сучасній Європі, — паплюжили або замовчували навіть тоді як кричала про неї вся світова преса! Як старалися понизити її, позичаючи з своїх наклепах лайки з большевицького словника!

Скільки то облудних лібералів і демократів вступаються за одного чи двох засуджених червоних бандитів, зрадників свого народу, але ѹ пальцем не кивнуть, коли за червоною завісою ллеться кров мільйонів невинно катованих!

Так шириться облуда і забріханість, так вмирає ідея пошани до поняття чести, свободи, героїзму, патріотизму, і не через що інше, як через те, що відвернувшись від правди Христа, Захід тратить респект до великих абстрактних ідеалів, розброюється ідейно і морально, грузне в трясовину матеріалізму. Відлітає віра, а з нею і дух воївничий її боронити.

Історики не раз нам поясняють, що нібто за старого Києва чи за козацької України змагався народ за віру, а тепер змагається за націю. Велике непорозуміння! Тоді, як і тепер, боролася нація й за незалежність національну й за віру. Тільки тоді ширше значення надавали слову „віра”, глибший зміст. Віра християнська — це був колись наш кодекс, статут всього внутрішнього устрою суспільства. Цей кодекс нормував всі відносини тої суспільності — між батьками й дітьми, братами й сестрами, народом і тими, хто ним правив, нацією та її ворогами — поганими, між ріжними клясами суспільства, між людьми поміж собою і між людьми й Богом. Це була система понять Правди, Добра, Краси.

Уняті в форму оповідань, заповідей, притч — ці правила людської поведінки глибоко вкорінувалися в мозок і серце тодішньої людини, формували її душевне й духове Я, її характер, тримаючи на припоні внутрішньої моральної дисципліни відосередкові інстинкти

людини, хоронячи від розвалу громаду і націю. Незрозумілі безвірницькому поколінню, — багато для християнства означали такі негативні й додатні символи як Юда, Кайн, фарисей, Пілат, витнання торгуючих із храму, поняття гріха й покути, милосердного самарянина, багатого й Лазаря, невірного Томи, пресвятої Діви, яку звали „матір'ю козацького краю”; такі слова, як „не мир, но меч!”, такі образи як образ хреста і Розп'ятого на нім, Духа Святого, „жизні подателя”, якого подув чув у собі Шевченко і якого нерозуміння докоряв своїм недотепним землякам, які не знали, що невидиме є початок всього видимого.

В тій символіці, в тих притчах, в заповідях були тверді правила поведінки, яскраві приклади — на чім взоруватися, чого як вогню оминати, були духові обручі, які твердо тримали духа суспільності тих часів і їх тіло хоронили від розпаду. Окрилені тою вірою, щитами перегороджували поля старокиївські дружинники з князями, боронячи перед кочівниками Україну.

Очевидно, ніхто не скаже, що складалося те суспільство з святих. Грішників було досить і тоді, тільки з тою ріжницею, що тоді навіть ті, що переступали за кон, знали в совіті своїй, що роблять зло, і це вже було багато! Бо в тій свідомості крився початок поправи.

В обороні тої віри, кодексу цілого життя нації — приватного й публічного, ставала не тільки князівська, але й козацька Україна, і західно-європейське лицарство тої доби. Вони знали, що не вільно робити „епізенту” з дияволом. Знали, що не можна чорта виганяти вельзевулом; що між адтерентами Святого Христа і його ворогами не може бути тривалого миру; знали, що противникам Христа ішло не тільки про те, щоб знищити Церкву, але ввесь уклад нашого індивідуального і суспільного життя.

Знаючи це, більш як шість сот літ боролася з поганами Україна, більш як сім сот літ боролася Еспанія з маврами на другім кінці Європи. Але волі до цієї боротьби не має нинішня здехристиянізованій Європа!

Комуунізм — це теоретична доктрина, це узброєна доктрина, це віра. Тому й перемогти її не здолають самі танки й бомби. Комууністичну віру переможе тільки інша віра, більш гаряча й більш вояовнича. Я знов большевизм 'замолоду, ще перед його народженням, так сказати в лоні його матері, російської соціал-демократичної партії. Знов большевиків, з яких одні були мої колеги по університету, другі по тюрмі. Вже тоді відчувалося дияволську силу, в них укриту. Проти них була тоді могутня царська імперія, з якою союзу запобігали великі держави; яка зломила не одну силу, що проти неї повставала, не одну націю. Але ту велику потугу, вкупні з іншими партіями большевики завалили.

Чим? Якою зброєю? Ні армії, ні поліції не мали вони, ні фабрик муніції, ні грошей. Все це мав їх противник, царський режим. Тим не менше, оту велетенську силу большевики звалили, просто зголили з поверхні видимого світу. Чим?

Невидимою силою дияволського духа, що в них вселився! Це було те стадо свиней, в яких вселилися біси і які, заки згинутъ, розтопчуть ще один безжурний, безпечний народ. В ті часи, коли щойно народжувався той рух, не було ще в пляні матеріальній Чека, ні колхозної панщини, ні терору, ні імперіалістичного підбою народів, ні системи політичного деспотизму. Але все це, як плід в зерні, як дуб в жолуді, глибоко сховане в землі, вже було, вже існувало, вже невидимо кільчилось в душах тих синів диявола. Хто зазирає в майбутнє, той вже бачив прихід їх, навіть дату їх приходу досить точно проповідав Достоєвський, який знов добре свій, рідний йому духом, народ московський. Хто дивився не на поверхню з'явиш, а в їх затаену суть, той в словах цих людей, в їх руках,

поглядах, бачив іноді, як спалахував диявольський вогонь, що потім вибухнув назверх і грозить спалити нашу цивілізацію.

Цей вогонь, це була їх віра в їх ідею, їх енергія й воля втілити її в життя, щоб заіснувала їх катанінська доктрина не тільки в пляні духовім, але й в пляні фізичнім, матеріальнім. Це була їх погорда до небезпек і катастроф.

Таке буває! Таку силу віри можуть мати і сини Темряви. Наша Церква має прекрасну книгу — „Добротолюбіє”, де зібрани поучення вчителів Церкви. В цій книзі прочитаєте: — „сердечна мужність і погорда небезпек повстає з двох причин, або з великої віри в Бога, або — з жорстокосердя”. От з того чортівського жорстокосердя зродилася віра й енергія большевизму. І ніщо, ніяка матеріальна влада сама тої жорстокосердної сили не зломить. Зробить це тільки нова духовна сила — сила віри!

Певно вам доводилося оглядати світлини большевицьких вождів: Леніна, Сталіна, Димітрова, Тіта, Готвальда і інших. Свіжо в однім часописі я бачив як виглядала диктаторка Румунії, яка м. і. не є ніяка румунка, Анна Паукер. Вона є огидна в цілій своїй зовнішності, ще отидніша на тлі зфотографованої тут же побіч другої Анни, Парма-Бурбон, жінки Мигая румунського. Постава, відкритий рот цієї відьми (її знято під час промов) — все викликає несмак і обридження у кожної людини, що має хоч трохи почуття краси і поняття шляхетного. Подібне враження викликають і знімки комуністичних вождів. Але — одночасно, оглядаючи їх, відчуваєте, що за тою огидною відштовхуючою зовнішністю, криється фанатична внутрішня енергія і диявольська віра. Коли ж поглянете на ту другу Анну (Парма-Бурбон), гарну, милу й шляхетну, але — видимо анемічну і безвольну... Коли поглянете на деяких вождів європейської демократії або соціалізму, напр. Рамадіє, знаного аматора канарок та інших пта-

шок з симпатичною борідкою і з окулярами професора. На пузатого Еріо, колишнього туриста до Москви чи естета і колишнього „людовофронтового” приятеля комуністів Лева Блюма, — вам стає страшно! Ясно бо, що *не тим людям ставити чоло воюочому комунізму!*

Я сказав, що силу і твердість, віру й відвагу, — дає людям або віра в Бога — щоб творити добро, або жорстокосердя, щоб творити зло. Модерна література Європа, відкинула жорстокосердя, але відкинула й Бога. *Звідци її безсилість, безсилля її провідної верстви.* Тим часом воюочому комунізму треба протиставити людей і борців тої самої енергії, того ж формату, такої ж відваги, такого ж самого духа прозелітизму, ще більшої невгнutoї, ще гарячішої віри! Ще більш горючого фанатизму!

Таких воївників може дати тільки віра, одідичена нами від предків наших; вона зробить твердими нас, як робила їх. Цю віру, джерело нашої кріпості, мусимо знову збудити в нашій душі, щоб очищуючим вогнем спалила в ній все кволе й нікчемне, щоб підняла дух наш над всім марним і дочасним, щоб загартувала наш дух для боротьби за ідеал одвічної Правди. Правди, що возвістив нам майже дві тисячі літ тому Той, який існував „прежде всіх вік” і який ще прийде, щоб „*судити живих і мертвих*”.

Ця віра навчить нас, як козаків, про яких писав Руселій. Навчить нас „ревности невигасимої, все горючої живим полум’ям”, навчить „не прощати ворогам Бога і своїм”.

Вона навчить нас, як вчила наша давня Церква, що з активними ворогами Христа не вільно „куматися, свататися, брататися й мішатися”.

Вона навчить нас „любити друга”, але „возненавидіти його злонраві і безвіріє” (коли він тим заражений), навчить боротися з злом.

Вона навчить нас любити близнього, але насамперед Бога, бо то є перша заповідь. А любов до нього ставити над особисті прив'язання і родинні зв'язки.

Вона навчить нас мудrosti віруючих тої доби, її провідників, навчить мудrosti й безстрашності Хмельницького, який на смертнім ложі говорив про сина свого Юрася до старшини козацької: „Анатемі віddaю того, хто зведе його з правдивої путі і зробить притчею во язиціх, посміхом між людьми. Віddaю (анатемі) і його самого, коли піде шляхом строптивим і віддалиться від правости, чести й християнської чесноти!”

Вона навчить нас мудrosti працівника Києво-Печерського Патерика, мудrosti св. Феодосія, який закликав „возненавидіти всяку неправду” в світі; який кликав активно змагатися з злом; який видалював з монастиря „слабих і нерадивих” ченців, а не „об'єднувався” з ними. Вона навчить „не оправдувати несправедливого, аще і друг твій є”, бо вища за особисту приязнь — Божа справедливість.

Вона навчить нас, що віра Христова — це не тільки „отчаявшихся надія”, але й „нечистивим погибель”.

Вона навчить нас, що служителі Церкви не тільки „вогнем духовим” просвічувати темних винні, але й „ідоли сокрушати”. Вона навчить, що тільки ця віра дає нам мужність, кріпость духа і безстрашність, яка вбиває в серці все дрібне, хитке, кволе, все м'яке, трусливе і підле, що тільки віра дає нам запанувати над тілесною немітчю, над фізичним болем, над страхом і спокусами.

Навчить нас не ослабитися в славі, не пропасти в напасті; бути твердим і невблаганим до себе, щоб бути невблаганим і твердим до оточуючого зла. Вона навчить нас про заповідь любови й допомоги близнім, але й про Божий бич проти фарисеїв і всього „кодла гадючого”, що трує своєю приявою прекрасний Божий світ!

Вона навчить нас, що віра справді двигає горами, що Дух вище за неживу матерію; що без нього, хоч не знати як міцно збудована матерія, розпадеться в порох. Вона навчить нас, що Христос прощав і розбійників як той покаявся, але другому, не розкаяному не дав розгрішення. Вона навчить нас, що як — говорив Нил Синайський — „хто не має ненависті до гріха, зачисляється сам до грішників”; що за всякою мислю і добрим наміром мусить іти в парі „горячність подібна вогненним вуглям”, що хоронить мисль і не допускає до неї.

Вона навчить нас, що така фанатична ненависть до зла є фанатична любов до нашої правди робить чуда; що тільки вона здолає зруйнувати найміцніші будівлі на землі, здійснити у видимім, реальнім пляні ідеї, що невидимі іншим, кільчаться у віруючій душі. Та віра навчить нас бути неослабним в боротьбі за нашу слушну справу, за визволення нації з невірницького ярма, натхне нас воєнницьким духом предків, основників нашої Церкви і нашої держави.

Ті, яких козаки прозивали „сластоїдами і периноспалами”, нарікають часто на той воївничий дух, що воскрес на Україні, що позбавляє їх спокійного сну... Їм можна відповісти словами Лазаря Барановича, що так відповів противникам козацтва: — „козак — суща буря і вітер в полі... Ми, раби Божі, серед того вітру подібні билинам Божім, гнемося, та не ломимося, ділаємо своє діло... Господу благоугодно, щоб були ми як рожі між тим терновиком, інакше, без тої колючки, не було б нічого доброго”.

Гаряча віра козацька, готовість невисипуща по всяк час за ту віру стати, — це були ті колючки, що хорошили рожу; були ті Шевченкові „мечі обюндні”, що перед них, під їх охороною, зростали пишні квіти високої культури, сильна незалежна суспільність наша. Ця ж віра помогла нам запроваджувати лад серед себе самих, бути суворо-вибагливими до себе, вчила карта-

ти жікчемних, говорити правду. Вчила чудовими словами Івана Вишеньського, який „навчився од Христа Істини без похлібства лож — ложжю, вовка — вовком, злодія — злодієм, розбійника — розбійником, диявола — дияволом звати!”

Ця ж віра вчить і чого іншого. Вона вчить, що твердість душевна, залежить від контакту з Божественною силою, чого найкраще навчимося від Шевченка. В листах, в поезіях, в Щоденнику свідчить він не раз, що коли „як золото з вогню” вийшов він зного „суворого чистилища”, нерушений життєвою піdlістю, з незламаним серцем, то завдячує це виключно своїй гарячій вірі, контактові з джерелом всякої духовної кріпості, з Богом — контактові, що звуться молитвою. Завдяки цьому контактові, він — як пише — „не зледачів, не захолонув в неволі”, зберіг свою „свіжість моральну”, не втратив душевного вогню, ні здібности пристрасно любити Добро і пристрасно ненавидіти Неправду.. Він писав, що релігія — це „святе, велике діло для людини”; що під її впливом „кріпне й мужніє душа”. Релігія — на його думку — „стає нерушимою стіною довкола людини, боронячи її на життєвім шляху від всіх плюгавств життєвого колобігу”. З заслання писав він, що окружжає його „така жахлива безнадійність, що тільки одна філософія християнська спроможна боротися з нею”. І він же ж вірив, що Господь, якому молився, „воздасть злодіям за злата”, скартас творящих зло. Завдяки цій вірі міг сказати, що вірний своїй ідеї, — „карався, мучився, але не каявся”, як і його, страшна колись своїм ворогам, нація.

Цю непохитну віру одідичив Шевченко від батька і від діда козака, від славних традицій козацької мінувшини. Цією вірою горіли колись наші предки, вона робила їх душі твердими як камінь, шляхетними як золото, сильними і гордими вирізьблюючи характери тих людей, що ні перед жадним ворогом, ні перед ким не гнули коліна, як тільки перед Вседержителем, Твор-

цем неба й землі. Цією вірою хоронили вони себе, свій край від всякої напасти.

Цю гарячу віру годиться згадати саме тепер, в теперішню страшну добу! Бо — щоб не казали ті, що дивляться на світ крізь рожеві скла, — зближаються жахливі часи! В ці часи якраз повинні з'явитися люди віри й волі. Європі, нам, світові потрібна нова еліта, нова провідна верства, нові справеді, не по імені тільки „луччі люди”. Партиї віджили своє. Не їм, що не мають твердого символу віри, лиш так звані „програми”; не їм, що мають замість ідеї етикетку, напис; що не знають суворого добору індивідуальностей, ні суворої дисципліни; до яких вільний вступ і виступ, не їм бути знаряддям, яке розтрощить диявольську динаміку комуністичної партії! Ані партії не в стані вести проти неї похід назовні, ані поборювати підміновуючу роботу всередині суспільства або нації, ані стати тим міцно злотованим загоном відданіх справі і собі людей, який потрібний тепер... Як говорив, я й писав давно перед війною, виконати це все здолають тільки Ордени, світські і духовні, на взірець тих, що з cementували і охоронили Европу і Україну з нею, та її культуру сотки літ тому; які мечем фізичним і духовим, гуртували б націю не механічно коло паперових „програм” чи гасел, яких ніхто поважно не бере, лише коло великої одної ідеї, для якої готові жити і вмирати люди доброї волі, невгнутого характеру, моральної сили і великої віри, нетolerуючі в своїм осередку нічого плогавого і міршавого.

Один з хмельничан, полковник Єрмоленко схопив у ляконічну формулу гасло тої доби: „на диявола хрест, на неприятеля шабля!” Це ж може бути і гаслом нашої епохи. Гострою буде та шабля, коли її видобудуть в ім’я хреста люди, не шукаючи угоди з дияволом. Не треба вірити в наліпки і слова без змісту! Не йде у світі про конфлікт між державами чи партіями, між лібералізмом і консерватизмом, між соціалізмом чи

богомилізмом і капіталізмом, тими чи іншими економічними або політичними системами. Конфлікт — ідейного, духового характеру, конфлікт між християнізмом з одного боку, а з другого — силами, що йдуть його знищити. Весь уклад, вся духовна підвалина нашого життя, як нації незалежної, нації свободних індивідуальностей, нації з нам питомими, дорогими нам умовами соціального й політичного ладу, етичного кодексу вартостей, все це християнського походження й духа. І все це зникне з поверхні нашої землі, коли щезне християнство. Без нього обернеться людина в двоногу худобину, без почуття особистої гідності, чести, свободи, без шляхетних поривів, обернеться в раба свого шлунку й свого пана! В вічнім страху голоду і в страху бича, бо де вмирає в серці страх Божий, що підносить людину до Творця, там залишається тільки страх людський, що принижує її до стану звіряті, і робить здібною до всякої нікчемності.

Все, чим віками пишалася Україна, весь чар, вся поезія і культура цієї благословленої країни, вся духовна велич її, її невгнута любов до свободи і вічна готовість за її здобуття чи збереження боротися, все це буде розтоптане чоботом завойовника, коли щезне в ній дух праджерела нашої культури, християнської філософії.

Детронізуючи Творця, ставлячи в осередку всього себе саму, модерна людина може будувати не знати яку вежу Вавилонську, не знати який соціалістичний „рай“! — все це розсиплеТЬся і вже розсипаєТЬся в порох. Бачимо бо, що саме тоді, коли почала модерна людина кричати про знищення нужди, стала та нужда ще чорнішою! Коли почала кричати про свободу, дочекалася рабства! Коли почала кричати про рівність — діждалася нових фараонів! Коли почала кричати про братерство, — вовком зробилася людина людині! Коли почала кричати про визволення народів — при-

йшло нечуване уярмлення націй під залізним яром нового Нерона, нової поганської імперії, нової татарщини!

Бо де потоптані Божеські закони, всяка будівля буде будівлею на піску!

Велетенське значення віри для щастя, добробыту й кріпости нації, розумів старий Рим. В тяжкі для нього часи, перед безвірством перестерігав своїх земляків поет Горатій, писав до них:

*Богам корились ми —
І нам корився світ.
Із ними йдім від початку до краю!
А ні — грозою темних бід
Нас Божество зневажене скарає!*

Кара зневаженого Божества вже нависла над світом... Не треба себе дурити! Не йде в світі до жадного втихомирення. Йде до остаточної розигри, як за доби Константина, між двома вірами: вірою, що зробила собі з пенька панка, ідола з нового поганського кесаря й вірою, якої заповідю є „не сотвори собі кумира!” з матерії, з дочасного, з вигоди і з спокою! Гряде остаточна розигра між знаком Серпа й Молота, знаком адорації матерії, — і знаком Розп'ятого; між большевицькою звіздою і хрестом. Або переможемо як вільна християнська нація, або будемо стратовані новими вершниками апокаліпсиса.

Не дурім себе надією, що якась крайна буде ощаджена в цій боротьбі! Що стоятиме збоку і тільки приглядатиметься до останнього бою. Що зможе на своїм щасливім убоччю сіяти, орати, будувати, женитися, множитися, насолоджуватися життям. Нічого нейтральності не поможе. Не вдастся сидіти, зложивши руки, в тій війні між двома тaborами, яка вже іде між ними і яка ще страшнішою спалахне завтра. Писав Франко про Україну:

*Як-би могутність, щастя і свобода
Відмірялись по морі крови й сліз,
Проліялих із очей народу,
То хто б з тобою суперництво зніс?*

Так, свобода відміряється по морю проліятої крові й сліз... Але не проліялих безтязмо, лише в змаганні за ту свободу і могутність, в ім'я великої ідеї! Не виросте свобода із сліз і крові тих, які „без одваги і бою на путь заблукали згубливу”, із сліз пасивної жертви, веденої мов корова на заріз.

*Путь на Голготу велична тоді,
Коли тямить людина за що й куди вона йде.
(Леся Українка).*

Свобода виростає з жертв, що впали в боротьбі, в активній боротьбі з злом, з жертв свідомих свого великого післанництва, своєї місії, чи йде про одиницю чи про націю — все одно.

Коли йде про нашу країну, про наш народ, то не виведуть його на путь спасіння ті, що думають Україну вижебрати чи видурити у сильних світу цього; ті, що всяку активну боротьбу за визволення з нової поганської неволі уважають „неактуальною”, а на вояовників українських, разом з большевиками, кидають наклепи і лайки. Не виведуть нас на путь спасіння „реальні, тверезі, розсудні політики”, які бояться ставляти нашу проблему в цілий її зрист, а за справу актуальну уважають лиш роблення власних інтересів. Не виведуть нас на спасенну путь ті, що пропагують безідейність в політиці і безхарактерність в життю; які намагаються загальмувати процес формування яскравої, точної, мілітантної української визвольної думки і чину; які всяку велику акцію прозивають „бандитством” або „глуптою романтикою”, всяку яскраву ідею — „одностороннім маніяцтвом”, а проповідь характерності і сили духа — „захвалюванням хижактва”; які

— розперезані, ліниві й вигідницькі в своїх думках і настроях — не зносять ніякої моральної дисципліни, ніякого догматизму ні в політиці, ні деінде; яких „ідеологією” є хаос в ідеях і толеранція нікчемності й безхарактерності в політичному життю; яких „ідеалом” є старе анемічне, боягузливе, запобігаюче ласки всіх, недокровне українство, що угодовство з кожним найзником було його єдиним дорожковказом. Не виведуть нас на спасенну путь ті, що не думають про випростування народного духа, лише про автоматичний „поступ”, та про запозичену в большевицької Росії ідею матеріального „щастя” людини, що єбила в серці своїм Бога.

На путь спасіння виведе нас тільки велика ідея боротьби за християнізацію України, тільки відворот від згубливого насліддя анемічного, безбожницького гельотського українства другої половини 19-го віку; тільки повернення до героїчних, наскрізь пересяклих духом вояовничого християнства традицій нашої коzaцької і старокиївської давнини, які воскресив нам Шевченко. Християнство це не рожева водичка гуманності і доброчинності, це релігія вояовників Христо-вих, які не уникають конфліктів, не „за хрести ховаються від сатани” (Шевченко) лише борються з ним під знаком Розп’ятого. Які конфліктів не уникають, а їх шукають і зло поборюють мечем духовим і залізним, душою аскета і воїна.

З таких аскетів і воїнів буде складатися та провідна верства, яка стане на чолі нації, щоб привести її в Обіцяну Землю. Передові стежі України вже стали на цей шлях, вже кинули виклик дияволові і його вінству в ім’я нашої великої правди, в ім’я великої місії нашої нації в цю жахливу апокаліптичну добу останньої боротьби з силами лжехриста. Треба, щоб в тій чи іншій формі, відповідно до часу й місця, до тої боротьби включилася, приступила до неї кожна українська людина, кожна українська спільнота в розсіянню суща! Щоб просвітлена світлом християнської Правди, ста-

лила свій дух, гартувала енергію! Щоб де тільки доведеться, в своїй душі, в родині, в товаристві, в літературі, в театрі, в пресі, з трибуни звичайного промовця, з церковного амвону, в громаді, в місті, між своїми й чужими, — активно й безкомпромісово виступала в обороні нашої Правди; щоб не толерувала зла, щоб всюди поборювала диявольські сили, що своїм нечистим духом мов отруйні гази, просякають ціле наше оточення, повітря яким дихаємо, вдираються в саму нашу душу. Щоб на кожний прояв, на кожний виступ проти християнських сил, була наша реакція така однодушна й тверда, як проти того, хто посмів би ввійти у Церкву з шапкою на голові..

Коли не знищить людина Заходу большевицького духа в своїй таки власній стільноті, в самім собі, в своїй душі, в душі кожної одиниці, — даремно змагатиметься вона з большевизмом назовні! Даремно поборюватиме дух матеріалізму, що вдирається знадвору, коли тим духом вже затрутє повітря в середині хати. Це не мої, це слова Шевченка: що Бог „люті зла не діє без вини ні кому”! А на всій нашій цивілізації тяжить страшна, не спокутована досі вина: зрада своїх традицій і своєї віри!

Хочемо бути вільними?

Не кидаймося зправа на ліво і зліва на право! Хай наше слово буде Так або Ні!

Хай наша любов буде гаряча й гаряча наша ненависть! Не літеплі, сказано бо в Святім Письмі: хто є ні холодний, ні гарячий, виригне того Господь з уст своїх.

Хочемо бути вільними? Не кланяймося земним ідолам! Станьмо сильними духом, станьмо чистими серцем, станьмо гідними, — щоб в наші руки вложив Господь караючий меч Божої справедливості! Щоб в ганьбі, в багні і крові скончало царство нового Нерона, царство тьми!

Щоб перестали ми бути притчею во язиціх, посміхом серед народів!

Щоб ніхто не смів вже більше говорити, що є ми прадідів великих правнуки погані!

Щоб знову засяяв „в темряві негоди неугасимим вогнняним стовпом” старий наш Київ!

Щоб „в боях ранене” наше вічне Місто знов стало над Дніпром, як твердиня геройчного народу і пострах варварам, під знаменем хреста!

Готуймося до великої й страшної проби, яку зсилає Бог всім тим, кого Він вибрав для великих діл!...

Торонто, 1948.

ВІД МІСТИКИ ДО ПОЛІТИКИ

П Е Р Е Д М О В А

Ця брошура мала б бути вступом до даліших викладів на цю ж тему, коли того схоче Доля. Є вона логічним висновком того, про що писав досі.

Перед першою війною доводив я, що вбити мусимо в собі двоєдушину людину, комплекс національного гермафродитства, коли хочемо протиставитися бурі, яка сунула на нас; що мусимо виплекати в собі людину „сильного почуття, ясної думки й незломної волі” („Модерне москвафільство” та ін.). Повний сепаратизм від Москви теж у політиці.

Під час першої війни й національної революції доводив я, що ціле наставлення, звільненої від пут гермафродитства, душі повинно бути протимосковське: культурно, політично, соціально і релігійно. („Культура примітивізму”, „Підстави нашої політики”, та ін.).

По першій війні доводив я, що дух нових людей на Україні повинен бути не пасивний, покірливо-ідилічний, а активно-комбативний. Не лиш „сила чуття й ясність думки”, а й „незломна воля”. („Націоналізм”, „Вістник”, „Заграва” та ін.).

Під час другої війни і після доводив я, що наші чуття, думка й воля, мусять свій зміст черпати не в матеріалістичних лженауках занепадницького XIX століття, а в дусі нашої давнини. (Книга той же назви, „Правда Прадідів Великих”, а передше „Де шукати наших традицій”).

Тепер, я думаю, надходить час, щоб бодай натякнути, де є джерело, імпульс тої сили духа, сили думки, чуття й волі, сили, яка дає мудрість думці, шляхетний

запал чуття, волі і чину непохитність? Де є мета, яку має досягнути збуджена духовна сила традиційної України? Яке є її місце, роля, її місія в борні на життя і смерть з духами тьми, які зійшли на землю уярмити її, а нашу країну в першу чергу?

Бо та боротьба матеріальних сил, що йде у видимім світі, є лише маніфестацією боротьби незримих потуг, позитивних і негативних, спіритуального характеру; бо сила, що дасть нам фізичну перемогу, б'є з невисхлого джерела прадавньої містики нашого Києва.

Може причина невдач останніх національних зри-вів була та, що робилося половину діла. В добу, подібну до нашої, казали: „Скоріться Богові і протиставтеся дияволові, і втече від вас”, (Ап. Яків IV, 7). Не раз двоє-душні чинять перше, та не мають відваги на друге. Або мають останню, та не приймають того першого. Тому й не можуть відігнати від себе диявола, ані від країни своєї. Коли зрозуміють цей основний наказ бодай немногі, — многі, і країна з ними, підуть за тими першими. Бо „ось і кораблі, хоч які великі вони і хоч якими женуться сильними вітрами, невеличким стерном кермуються, куди хоче керманич”. (Ап. Яків II, 4). Тільки щоб знали керманичі мету, до якої крізь муки, кров, слізози і боротьбу, веде Україну тверда рука Божого Провидіння.

Автор

Серпень 1956 р.

На вигнанню.

Страшне спустошення в головах останніх поколінь на Україні чинить ідея московського месяцства; ідея „старшобратьної” расової вищості москалів; ідея — що, як вівці за чабаном, мають за ними тюпати інші народи „гнилого Заходу”, а насамперед Україна. Для цієї останньої вигадано особливу й брехливу теорію про спільність джерела нашого етнічного з ними походження і — нашої культури. Теорія, що нібито етніч-

но, культурно старий Київ був такий самий московський, як Москва, і Візантія така сама, як Москва, та що традиції старого нашого Києва й Візантії — несе тепер Москва — „третій Рим”... В останні часи з'явилися нові „старшобратьні” теорії.

Недавно, один з найбільш відповіdalьних політиків американських, промовляючи в „найвищій льожі” знаної жидівської організації — „B'nai B'rith” сказав, що західня цивілізація „має за базу жидівсько-християнську концепцію духової природи людини”. Перефразовану цю думку ми від кількох літ здибуємо в ріжких заявах і в пресі, як англомовній так і в українській. Маємо тут діло з просуванням ідеї, зовсім нової, контроверсійної, вагітної дуже важними політичними наслідками. Бо — „все починається з містики, і все кінчаеться політикою”.

Питання ставиться так: чи дух християнської цивілізації Заходу, однаковий з духом юдаїзму, опертім на законі Мойсея? Певно, що автор не має претенсій (особливо в малій праці) дати вичерпну відповідь на це питання. Але воно — особливо в наш переломовий час — є такої ваги, що кожний, хто над ним задумується, має обов’язок поділитися своїми думками з читачами. Тим більше, що ті, які в цім питанні стають на позиції протилежні моїм, не трудяться дати хоч би тінь доказу на свою тезу.

Насамперед, земля, де родився Ісус Христос і звідки вийшла його наука, не була юдейська. В першій книзі Маккабеїв стрічаємося з назовою „Галілея поганська”, себто не-юдейська. Цей самий вираз стрічаємо у євангелиста Матвія (IV, 15). Це була країна, мовою ярасою, а раніш і релігією, не-юдейська. Щойно в 103 р. перед Христом її завоював юдейський цар Аристобул, змушуючи мешканців Галілеї прийняти закон Мойсея. Вони його прийняли, але поверховно. Видно це хоч би з того, як юдеї докоряли і Христові, і Його учням, що ті не тримаються ні суботи, ні взагалі прописів Мой-

севого закону, а Христа юдеї називали самарянином, (Матвій XII, 2, XV, 2; Марк. II, 18; Йоан VIII, 48; IX, 16). І взагалі уважали неможливим, щоб вийшов пророк з тої „поганської” Галілеї (Йоан VII, 52), з країни їм чужої етнічно й культурно.

І мовно! Христос переважно промовляв по-арамейськи, в цій мові записано кілька Його речень в Євангелії. В „Jewish Encyclopedia” читаемо, що старі гебраї вважали арамейську мову за мову чужинецьку, що всю добу царів вибухали війни між жидами та арамейцями; що греки звали арамейців сирійцями, не жидами та що в арабських країнах християни й досі говорять по-арамейськи. Учнів Христа пізнавали як не-юдеїв по цій їх мові чи вимові (Матв. XXVI, 73), як нині москалі пізнають „хочлів”. Як цим останнім не даетсяся московське „Г”, так галілейцям не давалися гутуральні звуки жидівської мови. Як твердять деякі дослідники, всі дванадцять апостолів були уродженці Галілеї, а з них лише трьох жидів (в тім і Юда). Христа іноді називали жидом, але мабуть через релігійну приналежність або політичну, так як многі й досі українців звуть росіянами. Цим всім і пояснюється, чому євангелисти етнічно протиставляють себе й своїх — юдеям. Звертаючись до апостолів говорив Христос: „Як сказав я юдеям..., так і вам говорю тепер”, очевидно не вважаючи ні себе, ні апостолів за юдеїв (Йоан XIII, 33). Взагалі Юдею Христос мав за країну собі неприхильну, бо в VII розділі того ж євангелиста написано: „Після ж цього Ісус ходив по Галілеї, бо по Юдеї не хотів ходити через те, що юдеї шукали вбити Його”. Певнішечувся в „Галілеї поганській”.

Теж не позбавлений свого значення факт, що з десятьох зцілених прокажених, єдиний, що припавши до ніг Христа, дякував Йому, — був самаритянин (Лук. XVII, 16). Даючи приклад християнської любови близнього, Христос знаходить цю любов не в єрусалимського церковника, ні у левіта, а — в самаритянина...

(Лука X, 33). А у римського сотника і у жінки хананейки знаходить Він віру, „якої нема в Ізраїлі” (Матв. VIII, 10). Про „живу воду” безсмертя, яку приніс Він, Христос оповідає самаритянці (Іоан IV,7)... Там знаходив більше зрозуміння для свого слова. Близькі були Йому „поганська Самарія” і „поганська Галілея”.

Мабуть цією мовою, культурно-етнічною і духовно містичною відрубністю Галілеї і галілеянина Ісуса, і треба почасти пояснити конфлікт між Старим Законом Мойсея і Новим Законом Христа. А теж і факт не прийняття науки Останнього жидами, а її прийняття гелленізованим арійським світом.

Мудрість Старого Заповіту — є Богом явлена старадавня мудрість, тільки явлена передовсім народам значно старшим від юдейського народу. Про Мойсея говориться в „Діяннях” (VII, 22): „і навчений був Мойсей цілої мудrosti єгипетської” і через те „був міцний в словах і ділах”. Був він жрецем в королівськім храмі в Геліополі в Єгипті. Коли жиди мали Мойсея, то переси мали свого Заратустру, а старі греки — Орфея Трисметіта. Багато в Старім Заповіті взято власне з старої мудrosti єгипетської або халдейських гіерофантів; про багато подій, описаних в Біблії, оповідається і в вавилонських та інших пам'ятниках (потоп, сотворення світу, тріхопадіння, Вавилонська вежа). Жиди тільки дали версію тим перекладам — в дусі ментальності свого народу. (Пор. Н. Р. Blavatska — *Doctrines Secrètes*, т. III. 5).

Не думаю впроваджувати читача в хащі антропософії, мало доступної мені самому, підкresлюю тільки за Р. Штайнером, що родоначальник жидівського племени Авраам, — був обдарований „тим фізичним органом мислення, завдяки якому людина могла своїм фізичним мисленням піднести до поняття про Бога” (давніше Його пізнавали ясновидінням). Ця спосібність, каже Штайнер, могла переходити в наступні покоління лише через фізичну спадщину. Тому то, в очах

ізраїльтян, головною функцією Єгови було давати діти, а звідси, пише теософ *Блавацька*, в психології юдаїзму підкresлюється не сторона імматеріальна, а фізіологічна, не внутрішньо-духова регенерація, а фізична генерація, сенсуалізм і навіть фалічний культ. (Н. Р. Blavatska — *Doctrines Secrètes*, т. IV. секція 3). З тих, а теж з інших причин, каже наша землячка, існує проvalля між символікою Нового Заповіту і канонічним правом юдеїв, між релігійною думкою семітською і арійською, бо многі припускають, що галілеяни були арійцями теж (*ibid.* т. II. ч. 2, 8). Ще каже ця авторка, що навіть ап. Павло був далеко більше під впливом таємної античної мудrosti еллінського світу, аніж під впливом Старого Заповіту. „Його мова — це мова чистокровного платоніка”. Ідеї (архітипи) грецької філософії, „інтелігенції” Пітагора,... Логос або Слово, що керує тими „інтелігенціями”, Софія або Мудрість... все це знайдете в апостольських посланнях, узnavаних Церквою за канонічні і божественної інспірації”. (*ibid.* т. 5., секц. 22).

У французько-католицькім виданні *Посланій* ап. Павла читаемо, що родився цей апостол в зовсім згелленізованим місті Тарсі, що теж не лишилося без впливу на формaciю його духового „Я” (*Les épîtres de St. Paul*”, de J. J. Bourasse et P. Janvier, *Chanoines de Tours*). В своїх коментарях ці католицькі автори твердять, що Закон Мойсея — це „речі хитливі”, встановлені на певний час, „які повинні були зникнути з приходом Христа”. „Речі ж непохитні” — це „Новий Заповіт” (op. cit. ст. 283), який в іх розумінні, і є базою християнської цивілізації Окциденту. Це ж говорить і сам апостол: „Старий Заповіт зістарівся, а те, що зуживається і старіється, наближається до свого кінця”. („До жидів”, VIII, 13). Відчували це мабуть і саддукеї, потужна каста єрусалимських священиків і багатіїв, римських колаборантів, які не вірили ні в безсмертя душі, ні в воскресення мертвих, ні в жодну містику, і яким

чужою й ворожою з'являлась наука Христа. Тому якраз іони й були організаторами „суду” і присуду над Ісусом (R. Steiner — „Pierres de construction pour la connaissance du Mystère du Golgotha”).

З Євангелії видно, в чим була зasadничя ріжниця між Старим Законом і тим, що приніс світові Христос. Прикази Єгови — це були прикази зовнішнього кодексу, натомість Заповіді Бога-Отця, принесені Христом — треба було відчувати як накази нашої внутрішньої совісти. В першім випадку — вимагалося обов'язкових зовнішніх чинностей, ніби сплачення довгу, в другім випадку — вимагалося внутрішнього переродження людини, без якого саме перестерігання зовнішніх приписів не мало значення. Мабуть, щоб підкреслити цей зasadничо інакший сенс своєї проповіді, не одне з своїх чуд довершував Христос якраз в суботу. Підкресленню тої самої ідеї присвячений увесь ХХІІІ-ий розділ св. Матвія (проти фарисеїв). Визнавців Старого Закону ап. Павло не вивищує над поганами, бо перед Богом „ділами закона не виправдається жодна плоть”. Правда Божа, через Христа, з'явилася, „незалежно від Закону” (До Римлян, III, 9, 20, 21). Христос прийшов на те, щоб ми, „вивелившись від закону, служили Богові не по старій букві, а в основленні Духа”. Тому часто „погани, через віру осягають праведність, а не ті, які шукали праведність лише в ділах закону”. (*idem.* VII, 6 і IX, 30-32). Христові Закони написані „не на скрижалах каменя, а на плотських скрижалах серця” (ІІ Коринт., III, 3), щоб не устами, а серцем шанувати Бога (Марк. VII, 6). Старий Заповіт — це було „щось, що минає”, а новий — „те, що пробуває завжди”.

Наука, що ні обрізання, ні походження від Авраама, — не є запорукою спасіння; що „не плотські діти є діти Божі” (Рим. IX, 8), та що коли захоче Бог, то може створити „з каміння діти Авраама” (Лука III. 8) — суперечила самим підвалинам Мойсеєвого Закону. В цім аспекті цікаво заглянути в п'ятий розділ Єванг.

Матвія, де в короткій главі, шість разів Ісус яскраво протиставляє свою науку — науці Старого Закону. Кожне з тих протиставлень уйнято в одну маркантну формулу: „Ви чули, що сказано...” (в Старім Заповіті), а я говорю вам”!.. Інакше сказати: я говорю вам щось інше, ніж те, чого досі вчив вас Закон Мойсея.

Яка синтеза могла бути між тими двома науками, коли юдеї обвинувачували Христа, що Він діє „силою вельзевула”, або що Він „богохульник”? (Лука XI, 15, Іоана VIII, 48, 52; X, 33); коли Ісус, знову, говорячи до юдеїв, протиставив дві сили: „Отець мій” і — „отець ваш”? І додає: „ваш отець диявол”, в якім „нема Істини”, бо він є „отець брехні”? (Іоан VIII, 38, 44). Коли ж говорить про закон Мойсеїв, то називає його „закон ваш” (Іоан VIII, 17 і X, 34). В праці „Jewish Understanding of the New Testament” жидівський учений д-р Сам. Сандмель каже, що основна ріжниця між юдаїзмом і християнством є в тім, що перший говорить про „добру” („good”) людину, а останнє про людину „досконалу” („perfect”). Талмуд питается: „що ми повинні робити?”, а християнська Церква — „в що ми повинні вірити?” Належно зрозуміле, це твердження слушнє. Коли жадається сповнення лише зовнішніх актів, без відповідного внутрішнього наставлення („без віри”), то це кінчиться фарисейством, (від якого не забезпечені і християни). Коли ж жадається насамперед внутрішнього, духового сприйняття певного світогляду, „віри”, то з того неминуче, самі собою, випливають і відповідні людські вчинки. Матеріалістичне — і духове розуміння релігії. Тому може є в Талмуді, особливо у вавилонськім, стільки зневажливого відношення до Христа, і до Його Матери („Les Logia Agrapha” pav. E. Besson opp. I. Le Christ dans le Talmud). Там можемо прочитати, що батьком Ісуса був римський легіонер Пантера. І цілком в цім дусі показує життя Христа один „американський” фільм, де батьком Ісуса з’являється якийсь

римський центуріон, а християнська публіка дивиться на це їй оплескує...

На цю ж тему — Старого і Нового Заповіту — пише в праці „*Le sermon sur la Montagne*” американець Е. Фокс, — що перші слова молитви Господньої — „Отече наш!” були в ті часи нечуваною революцією в розумінні божества, якого люди Старого Заповіту уявляли собі жорстоким тираном деспотом, пануючим над невільниками. В другій своїй праці „Десять заповідей, ключ життя” — пише цей автор, що Мойсей хотів перше проповідувати свою правду єгиптянам, але ті були вже нездібні прийняти її. В подібнім становищі опинився і Ісус. Тому й відповів Він „первосяященикам і старійшинам” ерусалимським — „що відіймається від вас царство Боже і дано буде іншому народові”... Він „виноградник віддасть іншим виноградарям, які віддадуть йому плоди... А ваш дім оставляється порожній”. (Матв. XXI. 43 і 41, XXIII. 38).

Ісус сказав, що Він не касує Старого Закону? Певно! Бо в нім було багато таємного знання, об’явленого не лише Мойсеєві, а й народам старшим від жидівського. Християнство тільки не приймало сухо-юдейських імпрегнацій Старого Закону, як не приймав їх і Христос. Взагалі, християнство було близче до містично-релігійних ідей античного, еллінсько-латинського, світу, ніж інших. Недаром деякі отці Церкви називали Геракліта, Сократа й Платона християнами, що жили перед оснуванням християнства, а св. Августин знаходив в старих релігіях елементи християнської правди (R. Steiner „*Christ and the human soul*”). Не дивно теж, що св. Павла так гарно зустріли в поганських Атенах, де, промовляючи перед ареопагом до стояків та елікуреїць, апостол подивляв їх „особливу побожність” і казав їм: „Оглядаючи ваші святині, знайшов я й жертвовник з написом: „невідомому Богові”. „Цього власне, якому ви, не знаючи, віддаєте шану, я проповідую вам”. Ще не пізнавши Його, антична Еллада шанувала незнаного їй

Бога, якого пізніше прийшли благовістити апостоли християнства. В Лістрі, куди ап. Павло прибув з іншими, по однім чуді, що довершив там, елліни рішили, що самі „боги в людських постаттях зйшли до них”. А в Коринті елліни чинно заступалися за апостола перед юдеями (*Діяння*, XVII. 23, XVIII. 17, XIV. II). На тлі цих і подібних подій ще більше зрозумілими стають слова Христа до юдеїв: „Ви не з моїх овець” і „слово мое не вміщується в вас” (*Іоан* VIII, 37, X. 26). Але те слово прийняли „потагани”.

Р. Штайнер пише, що жульєт Мітри був префігурацією культу Христа, як і деякі Елевзинські містерії. — Оскільки близькі були християнам навіть правні поняття тодішнього Риму, свідчить сцена в Кесарії, де, на жадання „значних з юдеїв” засудити апостола Павла, проконсул відповів, що у римлян нема звичаю видавати якусь людину на смерть, заки обвинувачений не побачить перед собою обвинуватців і не матиме змоги боронитися проти них. Обвинуватці ж не виступили проти апостола з жадними обвинуваченнями, лише „кричали” — кричали, що він „не повинен більше жити” (*Діяння* XXV, 16).

Знаний дослідник античного світу проф. Т. Зелінський боронить в своїх творах тезу, що „християнство ближче до античних релігій, ніж до Мойсеєвої. Семітські релігії — теократичні, арійські ж — теантропичні. „Бог-чоловік”, „Син Божий” — догма органічно гетерогенна релігії Єгови”. Тому власне, коли запитавши Христа, чи є він Син Божий, первосвященик юдейський почув притакуючу відповідь, „то роздер шати свої” і проголосив Христа „богохульником”, винним смерти (Матв. XXVI. 63-66). Натомість „ антична релігія визнавала догму Бога, що став людиною, щоб потім здійнятися на небо”... Зевесів син Аполлон зйшов з Олімпу, щоб покласти край первісному антагонізмові між Зевесом і Землею, підчинивши останню першому. Космічна драма примирення двох сил, вічності Зевеса,

признакої Землею, з гідним пошані материнством Землі, продуцентки плодів. Син землі (Дракон) опирається цьому. За його злі діла наступає експляція Аполлона: на рік він зрікається своєї божественності, стає людиною-рабом на службі одного царя, після чого знову сходить на небо, щоб „бути славним коло трону Зевеса”, свого отця (Есхіл). Подібна і легенда про Зевеса, який сходить до Алькмени, щоб вона родила сина Геракля, який переміг злих Велетів, синів мстивої Землі, що повстали проти царства Зевеса, — і так рятує людський рід. На ці старогрецькі легенди покликався і Оріген, навертаючи гелленів. Так само ідея святих, чужа юдеям, спільна еллінам і християнам. Ціцерон говорить: „Душі всіх — безсмертні, душі ж добрих і найліпших — божественні”. В Греції були святині героїв, була їх адорация, у них шукали зцілення. Не знав цього юдаїзм...

Пише Зелінський далі, що в старій Елладі основою чеснот був не зовнішній акт милостині, а страх перед володарем Олімпу. У християн — „страх Божий”. За цим приходить поняття любови, чого нема у жидів. У цих останніх, молитва — це обов'язок, накинутий згори, не як у християнськім поняттю, акт, що випливає з потреби серця. Наводить при цім Зелінський знаний вірш з гл. XI Луки: „горе вам фарисеї, що даете десятину з рути і овочів, і не дбаєте про суд і про любов Божу”.

Не входячи в пояснення термінів, завважу, що і у протестанта Штайнера християнство адорує в Христі — „сонячне божество” в протилежність до „місячного божества” ізраїльтян; і католик Зелінський завважує, що бог сонця „sol Invictus”, Аполлон, уступає в нашім календарі місце християнському Спасителю. Звідси — день сонця Son-day, Sonn-tag. „Гелленізм, пише Зелінський, — є міст, що лучить релігію античної Греції з синкретизмом римської імперії, що знову є мостом між гелленізмом і християнством”. Тому власне християн-

ство і не могло досі пустити коріння в народах чужих, або ворожих еллінсько-римському духові, як жиди, або як москалі. У останніх воно прийняло форму своєрідного шаманства, щоб потім дістати вигляд потворного большевицького „православ'я”. Цею ж чужістю до духа еллінсько-римської окцидентальної цивілізації, пояснити можна й деякі вдаряючі подібності в психології московського і жидівського народів, і їх взаємне притягання одного до другого (расизм, номадська душа, отарність, матеріалізм, антиокциденталізм і т. д.).

В журналі Поля Лякура, знаного французького автора, що займається духовими проблемами, в „*Atlantis*” (ч. 162, 1952 р.) читаємо: „одна, з невідкинутих богословами думок, є думка, що прехристиянство вже є в науці Мойсея. Та в дійсності справжнього прехристиянства треба шукати в грецькій мітології, де знаходимо найвищого бога, „отця богів” під ім’ям Зевеса, Христа — під ім’ям Аполлона, а св. Іоана — під ім’ям Посейдона. Крім того Марія, „Божа Маті” відповідає Кибелі, „матері богів”. Подібної паралелі нема з юдаїзмом, який знає лише партикуляристського бога Єгову. Ці твердження повинні бути загально прийняті, коли б не було затрачено стільки труду, щоб надати ізраїлеві характер вибраного народу”.

Знаний американсько-католицький автор *James M. Gillis* („On almost everything”, N. Y., 1955) пише на цю тему: „Св. Августин іноді так іде за Платоном або за новоплатоником Плотином, що деякі видатні вчені уважають неможливим розрізнати між новоплатонськими та християнськими елементами в писаннях Августина. Євангелія Іоана послуговується більш ніж одною платонівською ідеєю... Св. Тома (Аквінський) мав поганську філософію за базу своєї власної... Клерік Александрійськийуважав великих поганських філософів за „педагогів”, які привели народи до Христа. Може все це звучить незвичайно й небезпечно для необізнаних з історією античної і середньовічної філо-

софії. Я знаю деяких вузькодумних християн, яких вражає думка, що в християнській філософії втілене якесь поганство. Св. Тома, св. Августин і Клемент висміяли б тих, що так думають. Певно, християнство не прийняло того, що було варварське в поганстві, але Церква не погорджує поганством як таким. Багато з того, що ми звемо „поганством”, було людське й гарне (*human and beautiful*). Було б гріхом знижати його”, кінчить J. M. Gillis.

Точки над „І” в заторкнутім питанню поставив другий англійський автор. В брошурі *Rev. V. White, O. P. — „Scholasticism”* (London Catholic truth society) читаемо: „З самого початку ті, що пішли за духовою релігією Ісуса Христа, дуже переймалися філософією Платона. Його тейзм, його наука про другий світ, його примат духового над земськими цінностями, його підкреслення значення особистості, особистого досвіду, морального піднесення і аскези, безсмертя душі — все це зробило філософію Платона дорогою свідомим християнам. Шукаючи співчуття й зрозуміння в геленськім світі, й за мовою, яка уприступила б тому світові їх віру, християнські мислителі з перших віків заприязнилися з платонівською філософією. Платонівське „царство ідей” здавалося св. Августинові прототипом царства Христового „не з цього світу”. З повищого виходило б, що Старий Заповіт для Західного світу був не в книгах Мойсея, а в книгах Платона. Не з духом старозаконної ментальності споріднене християнство (якого та ментальність не прийняла як „богохульство”), а з духом еллінським, з його філософією, містикою й релігією.

Незважаючи на всі глибокі ріжниці між Платоном і Арістотелем, зазначує той самий автор, дуже високо цінів Арістотеля Тома Аквінський, уважаючи його основником завжди важливої метафізики, що міг дати християнській теології „раціональне усправедливлення”. З теології основаній на Божім об’явленню, з філо-

софії, основаній на генієві Арістотеля, мусить бути збудована нова синтеза вічно обов'язуючої Правди...

Під цими словами міг би підписатися й митрополит Петро Могила і інші духові будівничі Києво-Могилянської Академії, де в великій шані були й слова Христа і мудрість античного світу. І Сковорода наш звав Платона „боговидцем”. Але напевно антична мудрість не промовила б до серця ні ученим талмудистам, ні „начотчикам” московської Церкви.

І очевидно, що і Сковорода, і П. Могила, і Шевченко, інтуїтивно відновляли традицію старого великохняжого Києва. Іларіон, митрополит київський за Ярослава Мудрого, в своїм творі про „Закон і Благодать”, виразно протиставляв, один одному, Старий і Новий Заповіт. Протиставляв Новий Заповіт не „поганству”, а закону Мойсея. Для Іларіона — старий Закон — був тінь, Новий — світло, Старий — місяць, Новий — сонце, Старий — вічний холод, Новий — сонячне тепло. „Синами Божими”, не „ворогами Божими” могли стати лиш ті, що прийняли Заповіт Христаста Ісуса, „трисоняшне Божество”. Подібно Кирило Турівський — „трухляве обновити” прийшов Христос, вчить він. Воскресення Христове принесло „обнищання ветхому Закону, і поращання суботі, а воцареніе неділі”. Та й як міг він відкидати все „поганське”, коли, як свідчить Щербаківський, віками стояли на українській землі святині Артеміди, обходили містерії Діониса; коли стільки з „поганської” еллінської релігії соняшного бога Аполлона —увійшло в християнську обрядовість України! Гелленські впливи (не старозаконні) були може, духовною основою багатьох важливих подій нашої історії — ворогування Святослава з хозарами, відмова його сина Володимира прийняти, як нову віру Старий Закон; і нарешті різко відмовне становище, зайняте Україною до занесеної на нашу землю з Сузdal'щини (чи Чехії) — т. зв. „ереси жидовствуючих” в XV в., які

мали за базу своєї науки старий Закон, відкидали Св. Тройцю і Божество Ісуса Христа.

Наша землячка теософ Т. Блавацька, поляк Зелінський, австрієць Штайнер, французи Бурас, Лякур і Жанвіє, американець Й. М. Гілес, англієць Вайт, — однозгідно твердять, що основа нашої окцидентальної цивілізації є еллінсько-римсько-християнська, і ніяка інша. Чому так важко ствердити цей факт? Це ж, скажуть, непотрібна філософія, сколястика, далека від життя! Ні, бо з думки родиться чин, а з ідеї — дійсність. Все починається „з містики і все кінчиться політикою”.

Сучасні жидівські політики свідомі цього. *Йосип Алсон* пише (з великою симпатією) про ізраїльського прем'єра: „Бен-Гуріон гострий, іноді безцеремонний (*impetuoso*). Він був зовсім готовий жертвувати бідне арабське селянство Палестини, щоб створити ізраїльську державу, так як робив це старозавітний Негемія проти арабів та аммонітів. Кожен західній політик, а навіть арабський вождь повинен з великою увагою студіювати Старий Заповіт, бо нема іншого способу пізнання духа Давида Бен-Гуріона, що в великий мірі є й духом його народу”.

Тут добре схоплена призабута правда, що політика народу випливає з духа того народу, з духа його вождів. А цей дух — з його містичних праджерел. В наведений цитаті слушно каже автор, що дух народу Бен-Гуріона випливає з Старого Заповіту, як і його політика та що цей дух не є духом Заходу. (*Joseph Alsop — Ben-Gurion: the Nation-Maker, „the Gazette”, 14. VI. 1956*).

Бачите, як в цім випадку, *політика*, якою захоплюється Алсон (і якою не захоплюємося ми) — глибоко коріниться в *містиці*: в містичній Старого Заповіту.

Ще ясніше висловився другий жидівський автор — *Ф. Ловський* („*Antisemitism et mystère d’Israel*”, цитую з „*Ecrits de Paris*”. Feb. 1956). Він каже, що „Бог через посередництво Ізраїля діє в історії всіх народів землі для їх викуплення й спасіння”, а як хто цього не ви-

знає, то є це „буонт людей проти Божого Провидіння, яке вибрало для завершення своїх задумів народ Авраама, Ісаака і Якова”.

Очевидно ця містика і випливаюча з неї політика ніяким способом несприємлива іншим націям, особливо націям Окциденту. Як слухно зауважив Андре Зігфрід, наша окцидентальна містика і політика основані на зовсім інших засадах: на світогляді греків — синонімі свободи духа, на Євангелії — символі людського ідеалізму, і на традиціях Риму, що витлекав ідею права і порядку. (*André Siegfried, de l'Académie Française, — „L'âme des peuples”*). А це з політичними фантазіями Ловського, річ ясна, нічого спільногого не має, і — того можна бути певним — ніколи не матиме. Так само як з його містичними мріями. Але на ці фантастичні мрії треба пильно уважати. Бо мрії ці вже далеко ширшого обсягу, як ті, якими захоплюється п. Алсон.

Бо хто прийме за свою чужу містику, той нехай і частинно, а таки прийме і чужу місію, і чужих пророків, які своїм духом можуть бути йому зовсім чужими. Напр.,твори жидівського національного генія чужі так само нам, як чужі жидам твори українського національного генія. Дуже сексуальний в музиці Рубінштайн чи ще більш прононсований, під тим оглядом, письменник Андре Жід такі ж чужі нам, як жидам чужі Бортнянський, Ведель, чи Є. Маланюк*), Л. Українка і О.

---

*) Є. Маланюк, Ольжич, О. Теліга, Л. Мосендр — це була та „Квадрига” поетів львівського „Літературно - Наукового Вістника” і „Вістника” в рр. 1922-1939, як її назвав Ю. Клен, і до якої належали також і сам Ю. Клен, і Стефанович, яка створила нову добу в українській поезії і про яку я писав у численних статтях, в книзі „Дві літератури нашої Доби”, в „Альманахах” „Гомону України”, в окремих брошурах („Поетка вогняних меж”). Двоє з тої групи (О. Теліга і Ольжич) згинули з ворожих рук під час війни, Клен і Мосендр умерли на еміграції, Стефанович не друкується, а Є. Маланюк тепер, м. і., друкується в „Листах до Приятелів”, закладених Шлемкевичем-Іванейком в Нью-Йорку.

Теліга; такі автори як Пруст, або чванькуватий арт-гант, большевик Еренбург — такі чужі нам, як їм — Шевченко; публіцисти чи політичні автори, як К. Маркс чи Л. Блюм — такі ж далекі нам, як їм Міхновський чи О. Пчілка, а такі руйнатори всякої форми й естетики як Пікассо або Марк Шагал — такі ж чужі нам, як чужі їм — Нарбут чи різьбар Мухин; нарешті Троцький, Хатаєвич, Каганович чи Бен-Гуріон такі ж чужі українцям, як Гонта чи Петлюра їм. А. Фройд, що ставить в центрі життя секс — такий чужий нам, як їм Сковорода, що ставить у центрі дух. Кожна нація має своїх героїв. Героем жидівської нації є Йошуя Навин, який здобув „землю обіцяну” підбивши осілі на ній народи. Героем України є гетьман Богдан, що визволив заселену нашими предками, нашу землю, звільнюючи її від панування зайдів-чужинців.

Хай не здаються ці зіставлення химерними чи свавільними! Ці твердження, що прийнявши чужу місію, увіруться і в чужого месію. Бо як раз деякі з них українців, які приймають містику Маркса, або говорять про „ жидівсько-християнські” підвалини нашої духовості (як наші ліві) починають з цієї *містики*, а кінчають прийняттям чужих Україні концепцій *політичних* (Маркса, Мендеса чи Марголіна, або навіть Ловського). Як напр. В. К. Винниченко, який прийнявши чужу Україні *містику*, з’явився на відомім паризьким судовим процесі, щоб свідчити за чужу *політичну* ідею проти України, безчесеної й плюгавленої на цім процесі після нікчемного вбивства 26 травня 1926 р. на вулиці Расіна (гл. про цей епізод в „Українцеві”, травень 1956 року).

Геніяльно скопив Шевченко єдині джерела духовости України. Є це, для нього, — „Євангелія Правди”. „Новий Заповіт” — „святої Правди голос новий”, в якого обороні стають „Христові воїни святі”. Його концепція Бога-Отця ріжниться від концепції охляялого, безвольного покоління його віку. Його Бог милосердний

і довготерпеливий, але й караючий Бог, тим не менше — ця його концепція відбігає в його думці і від концепції „сердитого”, як він каже, ізраїльського Єгови, і від концепції Бога у москалів, яка так його вражала в образах і в богослуженні московських церков, в їх наскрізь матеріалістичнім „православії” з його цезаропапізмом.

Він обурюється, в „Щоденнику”, як можна молитися перед „сузdalськими ідолами” в церквах московських, перед тими „nezugarними почварами”, які нагадують не православні образи, а „індуських Ману або Бешада”. Стоячи в притворі, він „не має відваги увійти в (московську) церкву”, а „вийшовши з притвору й вернувшись на вулицю, свободно зідхнув і мимохіть перехрестився”. В архиерейській службі московських храмів бачив він „щось тибетське чи японське”, „лялькову комедію”, і каже, що є велика „суперечність” читати в тих московських церквах Євангеліє... І це каже не безвірник, а православний і глибокорелігійний Шевченко, який до глибини серця переймався архітектурою, службою і співом українських церков... Повна суперечність з містикою псевдохристиянської Москви! До речі те саме враження, від московських церков, що Шевченко в XIX в., відносили й італійські подорожники до Москви XV в., — які бачили в тих церквах якісь азіяtskyo-шаманські капища.

Закликаючи до духових праджерел Київсько-українського православ’я, різко відмежовуючись і від антихристиянізму лібералів з їх „современними vogнями”, і від інаковірних противників Нового Заповіту, і від московського псевдо-християнства, — Шевченко й політично різко протиставляв Київ Москві, яка — вже за нього — не лиш несла матеріальну руїну й неволю, а й „Світ Божий в пута закувала”, — закувала світ Істини. Знав, що щоб визволитися з смертельних обіймів північного спрута, море крові доведеться ще пролити Україні. Тому і терої його були інакші. Герої

москалів — були Петро, Катерина, Стенька Разин, Пугач над Волгою, тодішні Алексеї та інші — на церковнім троні „золоті плебеї” царські. Героями України Шевченка були — Ігор князь, Петро Дорошенко, Мазепа, чернець Палій, Гонта, Галайда. Святі, аскети і воїни з-під знаку Архистратига Михаїла, патрона Києва. Дві раси, дві психіки!

Але як за його часів, так і нині нам прищеплюють московську „старшобратью” теорію: про „вibrаний народ” московський, про стару Київську Україну як „спільну історичну спадщину”, нашу і москалів. Знаємо, що з того вийшло... Перше — „спільна спадщина”, нас і їх, потім — більше їх, як нас, а потім — наше підмальовується чи підстригається як їхне (операція зроблена над Шевченком або Л. Українкою), або — де це не виходить — просто руйнується, як Михайлівський Собор чи Лавра Київська. Наша містика старокиївська в філософії Сковороди, Шевченка, Л. Українки, в закликах до нового лицарства Е. Маланюка, Ольжича, Клена, О. Теліги — вона забувається або замовчується, і тими що в Москві і її агентами на еміграції. Просто відрізається московсько-советським серпом, а тим же молотом вбивається в хахлацькі голови чужа містика про московський „народ месію”. І то часто руками самих же услужливих національних гермафрордитів наших, як В. Сосюра, П. Тичина, М. Рильський, М. Куліш, Ю. Шерех, Буревій, Багряний та ін. За містикою ж „Росії-Месії” іде політика вогню і меча, за Кораном московським московський Магомет, який руйнує наші церкви, палить наші святі книги, з димом пускає оселі хліборобів, обертаючи їх самих в рабство, ставлячи — на ганьбу нам — по Україні камінні подоби своїх шаманів.

Не перша це буря, що насунула на нашу землю, не перший наїзд варварів. Згадує про них „Кобзар” і в переспівах „Слова про полк Ігоря”, і у „Сні”, у „Великім Льоху”, і в „Гайдамаках”, — про ту чорну галич

ріжніх національно-інтернаціоналістичних сил, що сунули розшарпти Україну. Тепер теж сили чужого месіянства, з тою самою метою і з своїми ідеями сунуть або збираються сунути на нашу країну, не лише з своїми „апостолами”, з Достоєвським, з його „біснусатими”, з Блоком, з Леніном і його наступниками, з І. Еренбургом, або з отим Ловським. В ширших тільки розмірах, в „світовім маштабі”, з ідеями зверненими проти Нового Заповіту і його Творця, проти Його Правди на Україні.

Цих ідей є більше, як одна... Є деякі галузки протестантства, які над Новий Заповіт ставляють Старий. Є наукові розвідки про „таємну науку Христа”, повні, нібиго, величезної пошані до Нього, щоб скінчити — що який би великий „аватар” і великий пророк він не був, але й тільки це; і не воскрес Він, а просто зомлів на хресті, і ще живого Його звідти зняли друзі. Цілком як, в останніх віршах св. Матея, ті „первосвященники”, які „дали досить грошей воякам (що стерегли могилу Христа), з словами: „Скажіть, що учні його, прийшовши вночі, викрали Його, коли ми спали... Вони, взявшися гроші, вчинили, як їх навчали. І пронеслося слово це між юдеями аж до сьогодні”. (Матв. XXVIII, 12-15). В тім напрямку ідуть і т. зв. „свідки Єгови”, які теж дуже „шанують” Христа, лише не хотути себе назвати „свідками Христа”, а звать „свідками Єгови”, а про Христа кажуть, що був Він розп’ятий „на дереві”, бо хрест — це, мовляв, щось „паганське”... Знищити в людській пам’яті організуючий символ, знак хреста — ось їх мета! Подібно як вони роблять, в деяких країнах, з Різдвяними чи Великодніми гратуляціями-картками, з написом „season greetings” з зайчиками або з іншими звірками, аби не з хрестом ані з Христом... З знаком хреста ці „greetings” продаються лише в дуже обмеженій кількості для безнадійно „забобонних” і „ретроградних” поган...

Є і інші сектярі, які хочуть з усіх релігій зробити „об'єднання”, лише не під егідою хреста, а на подобу „демократичних об'єднань” в політиці, себто з кием в руці ініціаторів такого „об'єднання”. Є і інші сектярі — ті що засвоїли „містику лівиці”, „прогресу”, „гуманності”, „соціалізму”, „любови до близького”, (чевіки, штани й консерви!), які починають з любови до гноблених, а кінчають (особливо в своїй літературі) любов'ю до гангстерів і ССР; капітуляцією перед Марксом або світовим урядом якоїсь тайної мафії. I всі мають одну реальну мету.

Звідки многі з пророків тих месіянських ідей аж зубами скречочутъ на саму згадку про наш, ні від кого незалежний Київ? Звідки така, хоч не раз укрита, злоба на самий знак хреста? Звідти, що їх ідея, наскрізь матеріалістична, не зносить божественного первня в душі людини, бо цей не позволяє зробити з людини двоногу худобу або звіря, а це перша передумова за plannedування тих ідей над народами. Без цієї передумови всі їх споруди на землі розвалюються, як хатки з карт. Крім того знають ті фальшиві пророки, що Україна з своїми традиціями — є їх непримиримий ворог, хоч многі з українців того й несвідомі. Відомо з Св. Письма, що перші, хто пізнав Христа, це були біси.

Щоб зрозуміти те, що маю сказати даліше, — звернуся до аналогії. Є нові пророки, що хочуть опанувати світ і нації під знаком серпа і молота або якоїсь звізді, або мамони, чи „прогресу”, або під стягом свого „світового”уряду. І ці пророки, антихристиянські або лжехристиянські, кажуть до християн: „Хочете, то визнавайте вашого Христа, але — в церкві. Хай церква не виходить — з церкви. Хай в громадськім життю і політичним, так само як в громадській етиці, вашим богом буде наш бог, а тоді ми допустимо й вашого бога до нашого Пантеону, як — підрядного божка”... Бо знають, що коли ми „падши, поклонимся” їх ідолові, відступить від нас божественна сила і ми згинемо...

В політиці, а почасту в містиці національній, подібне намагаються зробити москалі з Шевченком. Обкрайного, спотвореного, обляпаного блекотою московською, втягнули вони цього лже-Шевченка до бісівського Пантеону Москви, як її „друга” — не поруч, а під ріжноранговним московським чортовинням — Белінським, Чернишевським, Леніном, — „друга”, вже їм нешкідливого. Ще більшу аналогію з згаданою вище процедурою представляє поступування кесарів римських, які — пише *P. Штайнер*, — підкоривши якийсь народ, втягали до свого Пантеону — під Юпітером — і божества тих народів. Присвоювали собі не лише дочасні добра, а тим способом думали змусити служити собі і спіритуальні сили тих націй. Щось подібне зробив ще суздальський князь Андрій „Боголюбський”, зруйнувавши в 1169 р. Київ і зграбувавши нашу ікону Вишгородської Матері Божої, знану тепер в Московщині під фальшивим ім'ям „Владимирської”. Аж до половини IV віку по Хр., намагалися кесарі римські з'єднати для свого Пантеону і Христа і тим присвоїти собі, унешкідливити, як думали, Його, ворожу їм, спіритуальну силу; щоб в тім божественнім „об'єднанні” змарніла нова вибухова, відроджуюча духовна сила, яка мала звалити і Рим. Відкинувши ці кесареві пропозиції, спротивляючись віддати Боже кесареві, християнство врятувало тоді себе.

Подібна загроза стоїть перед ним і перед нами і тепер. Не приймати чужої місії, бо інакше приймемо чужого месію! Як приймемо знак чужої містики — серп і молот, „свідків Єгови”, закон відкинутий Христом, — то приймемо і пророків тих Коранів: Леніна, „Росію-Месію”, братство „вільних мулярів” або Ловських, чи „колективних” деспотів над націями в формі антихристового світового уряду. Це тим більш небезпечно, що ті містики, ворожі нам і християнству, можуть, в площі політичній, подати собі руки на нашу згубу. Бо все починається з містики, і все кінчиться політикою.

Не піддаватися їх спокусам, ні — як многі роблять — „страха ради”, ні „для лакомства нещасного”, ніби то в ім’я не фантастичної, а „реальної політики”! Не вірити підступним фразам чужих пророків, що згідно з забріханістю нашого „прогресивного” віку, — вмовляють в нас прийняти чужий Коран в ім’я брехливих гасел „солідарності народів”, „миру”, „гуманності й любові”, „братолюбія” чи „соціальної справедливоності”, щоб осліпити півліпих, щоб „невибрані народи” — відреклися своєї „святої святих”, і „падши поклонилися” чужій брехні чи чужій містиці, яка нічого спільногого з цивілізацією Окіндуенту не має, щоб бодай таким способом, обдуривші, підбити нас, коли фронтовою атакою нас не звалили.

Сліді вожді грядучої доби не добавають небезпеки, як не бачили перед 1917 грядучої небезпеки „нової Росії”. Не бачать, що несе з собою чужа нам московська, хозарська чи „прогресивна” містика. Під час революційних війн в Європі, одну з угод заключено під гаслом: „*ciujus regio, ejus religio*”, якої віри володар, такої мають бути й його піддані. Менше більше це є і тепер в звичаю, де многим підданим накидається та чи інша віра: комунізму, „миру” (*pace moscovitica*), республіки, просоветської „демократії” і пр. Але згадане вгорі гасло може зломити націю не завжди. Далеко небезпечніша інша метода „*ciujus religio, ejus regio*”, метода „лукавих” — „приспати” націю, застрикнути їй чужу „релігію”, чужу містику, змусити забути свою, а тоді безкарно підпалити хату сплячого сусіда, і в вогні війни — безборонного духовно-скувати й підпорядкувати своїй владі. Тоді тарні гасла відкладуться до архіву. Тоді одверто проголоситься гасло національної вищості того чи іншого „вибраного народу” над нами, як „рабами”. Вже пропагують Рильський і Шерех, що ми нація „малих людей”, плебеїв, а володарів і героїв мати сміють тільки „вибрані нації”...

Не треба вірити „старшобратьнім” спокусам, коли, в ім’я своїх, „всесвітнись” ідей, оголошують нашу Правду як „вузький націоналізм”, „реакцію”. Не треба теж думати, що падаючи до ніт перед чужим Кораном і чужими Магометами, як роблять „реальні політики”, що тим можна щось осiąгнути. Нічого не осягнуть ні наші жреці-плебеї, які, як Тичина, Рильський, кадять перед сузdal’ськими бовванами. Ні ті, що славлять чужу „сучасну Україну” і культь „малої людини”, людини плебея у нас, зневажаючи культ героя. Ні ті, що, як Скрипник, Затонський, Ю. Коцюбинський чи Гречуха або К. Студинський чи Костельник, товпилися в передпокоях чужих тиранів в надії на отримання „пів дулі” з їх ласки. Ні ті, що як гарматнє м’ясо, „не за Україну, а за її кат” проливають свою добру кров... Нічого вони не осягнуть, ні для України, ані навіть для себе. „Чи ж кат, помилує когось?” Гонитимуть і їх, поки хоч десять відсотків українського духа в них залишиться. Не довірятиме і їм Москва, як галілеям Юдея.

Наша доба, під тим оглядом, пригадує добу св. Володимира Київського. Тоді на зворотній точці нашої історії, прийшли до Києва греки, римляни, болгари волзькі і хозари юдейські, хотячи обернути нас в свою віру. Подібно й тепер, ще й нашадки сузdal’ця з своєю вірою і з мечем і вогнем приходять.. Але ми прийняли віру з Греції, і це не був випадок, не була химерна фантазія володаря. Стара Україна прийняла віру, зближену до тої духовости, до містики античної Еллади, якою — через нашу Понтиду й Таврію — вже сотки літ перед тим були засіяні культурні центри-міста нашої землі. Тої землі, що була останнім, найбільш експонованим, північно-східнім бастіоном еллінсько-латинської культури Середземного моря.

Традиції античного світу і християнські глибоко вкорінені в душі нашої нації. На крайньому Сході європейського Заходу Україна завжди стояла, хоч і без-

настінно кривавилася, на сторожі тих своїх традицій. Вона була „старшим братом”, духовим осередком, звідки розходилися ці традиції на схід, на північ, на південний захід. Ті традиції не має вона розводнювати чужими її національному генієві впливами. Тільки зберігаючи їх, ті свої традиції, ту духову спадщину еллінсько-християнської культури, зможе Україна опертися всім чужим місіям і месіям і піднести на ту височину, на якій вона стояла за Володимира чи Богдана.

Хай виклинають чужі месії Мазепу за те, що хотів збити з ніг чужого північного деспота з його царством, або Богдана, за те, що мечем козацьким виполов бур'ян інтернаціональної погані на Україні, — їх політика (без Переяслава) буде нашим дорожкозом, бо випливала з таємних глибин національного духа.

Як виречемося одверто чи мовчазно, через боязтво, чи через байдужість, нашої об'явленої нашому Місту, за Володимира і Ольги, перед тим через Первозванного апостола, Правди, — марною й безплідною стане і наша політика. Не поможуть голосіння про „соборну і самостійну”, коли не будемо вкладати в нашу ідею ясних, опертих на нашій прадавній містиці, ідей релігійних, політичних, культурних чи етичних і естетичних. Без священного, згине етичне, згине й естетичне. Без Правди в нашій душі, згине Добро, згине Краса, а тоді згине і нація, як духовна одиниця, як вічний союз „живих, мертвих і ненароджених”. Тоді й меч випаде з українських рук. В таких постаттях історичних як Володимир, Ярослав, Ольга, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа та ін. — нерозривно злучена наша містика з нашою національною політикою. Ніщо не є тривале без Того, хто є „Істина, Путь і Життя”.

Звертаючись до Діви Марії, Шевченко благав післати йому в „душу світ незримий Твого розіп'ятого Сина”, щоб його слово „пламеном взялось, і на Вкраїні

понеслось — Кадило Істини". Зробити це — завдання грядучого покоління.

В цім і лежать коріння містики України. Ніякої догоди не може бути з тими, які тихцем чи одверто — те слово прагнути задушити. Читайте Руданського, читайте Шевченка, навіть Франка чи Стороженка, читайте Літописи і приповідки народу, — а побачите, що не уважав наш народ за „вищу расу” ніяку з тих націй-п'явок, які від віків паразитують на тілі України. Не є для нас і не були „вищою расою” чи „вібраним” (щоб панувати над іншими) народом, — ні половці, ні печеніги, ні татари, ні поляки, ні суздальці, пізніше москалі, ні хозари. Україна має власне призначення і власну містику. Її гасла стають категоричним імперативом, безумовним приказом для сучасного покоління і поколінь наступних, — особливо в цю жахливу добу, коли один з найяскравіших гасел на нашім стягу, стягу війовничої України, стає гасло перемоги ідеалізму над матерією, боротьби з замаскованим під тисячу масок — антихристом.

Чужі нам містики, можуть подати собі руки. Закриті від сліпців димовою заслоною „великих слів великої сили”, заслоною облудного „апізменту”, „прогресизму” й „демократії”, ті сили ворожкі Україні та праджерелам її культури, з’еднавшись, стануть для неї в сто крат небезпечніші. І в царині духовій, матеріальний і політичній. Такий союз приніс би нам чорну ніч неволі і рабства.

Ti, чиї серця не очерствіли дощенту, чий розум не потъмарився і чия не охляла мужність, мусять бити на сполох, „будити мертвих”, як та Кассандра. Щоб не приймали троянських дарунків, щоб не впала українська Троя, щоб не „вогні погасли на руїнах Трої і дим від Іліона в небі зник”. Щоб не стали українці „водоносами” й „дроворубами” чужих народів — великих чи малих чисельно.

Заялозеною фразою звучать у нас: „Христос воскрес, воскресне й Україна!” з Ним. Чи конче?.. Пригадайте, що відповів Христос тим, які домагалися цього воскресення: „Чи можете пити чашу, яку я п'ю? Чи нести хрест, що я несусь?”

Це страшне питання хай встане перед нами в усій його маєстатичній величі. Бодай перед тією когортоко „ізбраних”, які з багатьох „званих” прагнуть іти на чолі нації в її поході із смерті до життя...

Немає бо сумніву, що на рамена найближчого покоління Доля вложила страшний тягар бути бойовим авангардом тих, які в ім’я Христа вестимуть бій проти темних сил з-під ріжких знаків.

В ім’я нашої Правди, якою має бути Правда Розп’ятого, в ім’я вічного Києва.

Все починається з містички і все кінчиться політикою.

**
*

P. S.

Ці кінцеві завваги для тих, свідомих чи ні, визнавців матеріялізму, які ставлять людську „логіку”, „суверений розум” або матеріяльні „інтереси” кляси чи нації — на перше місце, як основний двигун історичних подій. Навіть не зовсім осліплі матеріалісти, хоч би і дивилися на самі видимі факти, повинні бачити, що імпульсом великих рухів сучасності є чинники зовсім іншої природи, — чинники духового, містичного характеру. Певно, Московщина живиться грабунком і розбоєм, але внутрішня пружина, яка пхає її до того, коріниться в невидимій сфері національної підсвідомості. Коріниться вона в аксіоматичній, бездоказовій вірі кожного майже москаля в його расову вищість над всіми народами, в містичній вірі в покликання його нації дати „згнилому Заходові” правдиву, спасенну віру — московсько-шаманське „православіє” з катом-

володарем, як головою „церкви”, або „общинний” комунізм. Писав я про це і говорив в 1918 р. в Києві („Культура примітивізму”), і у Львові і за кордоном („Підстави нашої політики”, 1921). Тепер часто можна читати про московське месіянство і в пресі нашій, і в книжках поза межами „СССР”.

Друге явище подібного, месіянського характеру — це постання ліліпутної державки Ізраїля і взагалі явище сіонізму, як політичного чинника в світі. І в цім випадку, та державка, і політика сіонізму зродилася з містичної віри в історичне покликання юдейського народу ще з часів Старого Закону; „хто не вірить в чуда, той не є реальним політиком”, — слова Бен-Гуріона. Ця віра є основний внутрішній двигун сіоністичної політики, не лише в Палестині і на Близькому Сході, але і в країнах Заходу, хоч, як я зазначив вгорі — ніодин християнський народ не бачить ніяких підстав для тої віри.

На наших очах виростає третє, подібне явище — воюючого Ісламу, арабського світу. Явище, якого джерела — теж духового порядку і лежать в Корані, як в попереднім випадку — в Старім Законі (і в Талмуді). Марокканський султан заявив вже *urbi et orbi*, що коли зривається тепер на ноги світ Ісламу, так це не завдяки якимсь причинам матеріального характеру, але тому, що про цей зрив, і то якраз в нашій добі, говориться в таємних пророцтвах Корану.

Можемо ми так чи інакше задивлятися на слінність чи оманність цих місійних вірувань, — ясно, що вони є могутніми двигунами, які підносять цілі народи до далекосяглих акцій... Європа повертається до доби релігійних війн і до доби боротьби за „або пан, або пропав” зі Сходом. „But hark! What new alarm is the same?” — ці слова з Шекспірового „Генрика V”, вибрал, в одному французькім журналі, André Joussain для своєї цікавої статті: „Le duel éternel de l’Europe et de l’Asie”. Пише він, м. ін.: „історія показує, що від часів троян-

ської війни, поединок Європи з Азією безнастанно повторюється з його успіхами й неуспіхами. Інвазія Греції під час медійських війн, завоювання Олександра Македонського, римське панування над Близьким Сходом, війна Мітридата, боротьба партів проти римлян, бунт жидів, втихомирений Веспасіяном і Титом, навала орд Аттілових, арабські інвазії, завоювання Джингіс-Хана і Тамерлана, (і Батия — Д.Д.), наступ хрестоносців, взяття Константинополя турками — представляють історикові образ вічного припливу і відплыву воїовничих народів цих двох частин світу". Деякі з месіянських ідей (напр. московська і сіоністична) можуть бути в союзі між собою, можливо знову вступлять в конфлікт, — це лишається без впливу на їх наставлення до України і Європи. Занадто іншого характеру є національні генії тих народів — і нашого, як і їх пляни.

Нині — місце Джингіс-Ханової чи Аттілової орди — зайняла московська орда, яка прагне змобілізувати під собою проти Окціденту народи Азії і Африки. І от — в цім трагічнім змагу, теперішня правляча каста Заходу або шукає, ціною смертоносних уступств, „співожиття” з московською ордою, або — коли їй і противставляється, то це протиставлення не є принципове, воно позбавлене всякого духового первння. Немає бо в собі такого первння ні зляїцизовані й зматеріялізована демократія Європи (за виїмком іберійського півострова), ні філософія американського „way of life”. Виходило би, що в постаті дуже національно мішаної еліти християнського Заходу, — він не може чи не хоче апелювати до духових праджерел своєї містики, як це роблять вірні Корану чи Старого Закону...

Тим часом — мое глибоке переконання, моя віра, що без відродження містики християнства, містики Нового Заповіту, Захід не вийде із стану теперішнього скніння й духовно-політичного маразму.

Друге мое переконання, що все минуле України, всі її традиції, заповіти, її легенди, всі напімнення її будителів останнього часу — Сковороди, Шевченка, Лесі Українки і Франка в його „Мойсею”, кличуть її на старий і новий шлях, стати словом і мечем, заборолом цивілізації, опертої на науці Галілеянина, проти нової московської орди. Як була наша країна таким заборолом проти печенізьких, половецьких, татарських чи хозарських орд в минулім.

Знають це москалі. І якраз тому чинять на Україні те, що чинили всі завойовники, які хотіли в корені задушити дух спротиву і духову міць підбитих народів. Завойовуючи Галлію, Юлій Цезар зруйнував Алезію, священне місце галлів, місто їх храмів і жреців — дружів, з скарбами їх таємної мудrosti.

В наші „модерні” часи робляться подібні речі. По поразці Японії, деякі просоветські кола замкнули там школи і клюби, де виховувалася, в дусі прастарих лицарсько-самурайських релігійних традицій, еліта країни. В тій самій цілі намагалися ті кола — хоч і безрезультатно — скасувати монархію в Японії, яка досі має там містичний характер. Врятувала той народ від цього особиста інтервенція ген. Д. Мек-Артура. Те, що робив Рим в Галлії за Цезаря, те саме робила і робить Москва в Києві і по інших містах України, де за останні десятки літ відбувалися нечувані погроми нашої нації та її святынь.

Але — все вказує на те, що це останні подриги конаючого гада. Може він ще здобудеться на ще більше зло, ще більші нікчемності, може поробити нові завоювання чи ні, може уживаючи слів Л. Троцького, перед відходом з політичної арени, „так тріснуті двери-ма, що світ затріщить”, — все це буде лише агонія, конання. Очевидно тоді, коли Захід, а в першу лінію, Україна не розминеться з своїм, заповідженним історією, великим післанництвом: знищити тріумфуюче нині царство матеріялізму, царство сатани в Кремлю.

Московська месіянська ідея видихається. Колишня містика царату — нібто остої суспільного ладу серед „занархізованої Європи” — вмерла. По визволенню слов’ян з-під панування турків і німців, — вмерла містика московського слов’янофільства. Після стількох літ большевизму вмерла містика визволення трудящих під стягом Москви. Вмре й містика „визволення” москалями націй „пригнічених” Європою. Грізний для Москви знак занiku цієї містики — є большевицька „керенщина”, щире чи підступне, все одно — шукання „appeasement”-у з Заходом, і — last, but not least — перевображення большевицької „еліти” — з звірів, перед якими тримтіли мільйони — в свиней, які збуджують омерзіння й погорду. Московська північ буде відступати „во свояси”, історія вернеться до тієї доби, коли не мала сили Північ, коли пишним цвітом цвіли країни Медитеранії, до якої належала і Україна, якщо станемо свідомі свого покликання.

На неминучий змат за своє національне „Я”, і за свою одідичену з старої Еллади і з Нового Заповіту, культуру, — мусить вступити Україна. Вона вже вступила! Щоб перемогла, повинна черпати свою духову, а тоді і фізичну силу з своїх духових праджерел, з заповітів своєї містики, свого духа, без якого нішо не є сила фізична.

Мусить Україна пізнати, що як ті легендарні сорок лицарів Києва, які по стількох невдачах, таки здигнули Святу Софію, святиню Премудрості Божої над Дніпром, — так і тепер перед нею стоїть те саме завдання — здигнути наш храм і цитаделью перемоги ідеалізму над матеріалізмом. Духа над плоттю, віри над раціоналізмом.

Мусимо теж пізнати, що той храм і ту цитаделью здигнуть не „прогресисти”, „марксисти”, „демократи” чи інші руйнники нашої традиції і нашої місії, а, як в тій легенді — нові лицарі духа і меча. Новий Орден

воїнів й аскетів, вірних Заповітам не чужих, але власних традицій. Пам'ятати слова Шевченка, що — другої

„Нема на світі України,
Немає другого Дніпра”,

ні другого Києва.

Все починається з містики і все кінчиться політикою.

Безплідною є остання без першої.

МІСТО ПРЕМУДРОСТИ БОЖОЇ

Це місто — Київ, місто Святої Софії. Покоління останніх ста літ поволі забували про це, чим було і чим знову має бути наше вічне місто.

Особливий гріх під цим оглядом тяжить на людях XIX і XX століття. Довго перед революцією активна молодь українська відвернулася від релігії. Немногі з тієї молоді здужали ще в час покинути фальшивих „богів” матеріалістичних пророків, та більшість залишилася вірною тим божкам до кінця життя.

Один з найвидатніших представників тієї інтелігенції, ворог комунізму, і за це замучений, ще в 1930-их роках, коли говорили про містерії духового життя, лише „знизував плечима”, бо все це були „метафізичні явища, що їх точна наука не може з'ясувати”. А Церкви — як думав — належала б лише тоді опіка держави, коли б „вона виконувала якесь культурне завдання”... Отже, проповідь науки Ісуса з Назарету і Його культ — це не було ще гідне уваги „культурне завдання”...

Другий (як і перший) син священика, ставши знаним церковним діячем у Києві, — не вирікся соціалізму, і слугою вівтаря став лише на те, щоб „піднести національну свідомість українського народу”. Ідеал того покоління був — бачити Україну „вільною, освіченою”, а для народу „створити життя щасливе і за-

можне”, культуру ж того народу — бачила інтелігенція ХХ в. у мові, в піснях, танках, вишиванках, писанках, в народніх строях, звичаях, обрядах, в побутовій обстановці — в душі нації, і тільки. Київ, як місто Святої Софії, Премудrosti Божої, як місто безцінних скарбів духа, як вічне джерело духового горіння й відродження, — не існував для тієї інтелігенції. Та й тепер многі з тих, що величають „золотоверхий Київ”, ледве собі уявляють, що віками під тими золотими верхами тайлося. І тільки, по революції, особливо в поезіях поетів „вістниківців”, бачимо вперше бажання проникнути в містерію нашого Вічного Міста, в ще не скінчену ролю його Святої Софії.

Рим стойть на сімох холмах, Київ — теж. З двох первозваних апостолів, один — Симон-Петро пішов благовістити в Рим, його брат Андрій — на Київські гори...

Легенда? Певно, наш зматеріялізований вік цурається легенд. Але послухайте, що про них казав славний історик *Огюстен Тієрі*:

„Справжню історію знайдемо лише в легендах. Легенда — це жива традиція, і в трьох випадках з чотирьох, вона більш правдива, ніж те, що ми називамо історією”. І чи ж розкопки останніх десятиліть саме на Україні не підтвердили нам не одну „легенду”, уважану за фантазію ученими?

Незнищиму силу мають не раз оті легенди. І так як Рим, навіть по упадку імперії, лишився центром прочанства всіх „алчуших і жаждущих правди”, так само і наш Київ, навіть по тім як упала наша середньовічна імперія, а наше святе місто зведено до ролі провінційного города. Аж до самого приходу більшевиків — сотні тисяч прочан щороку текли „в Київ та Почаїв молитись”, „у Києві великому всіх святих благати”, „у Межигорського Спаса причащатись”, „у Почаєві Святому ридати-молитись”... У Шевченка „мов на небі

висить святий Київ наш великий". У Києві „храми Божі, ніби з самим Богом розмовляють... У Києві, мов на небі"...

Ось чим був Київ з його „легендою". Це духовий і релігійний центр, звідки промінювало слово істини на всю Україну, а з неї далеко на Захід і Південь, на Північ і Схід. Польський учений О. Брікнер підкреслює високу вартість культури князівського Києва — в його історичних пам'ятниках, які Літопис та інші, — які „повстали в монастирі, розвинулись в суворо-аскетичнім світогляді", любувалися „в широких релігійних поученнях", в „любові до правди". Нічого подібного не могли показати у себе інші слов'яни, не кажучи вже про лже-слов'ян, москалів. Цією культурою, надхнутою релігією, принесеною до Києва з „другого Риму", над Босфором, а перед тим з Старої Еллади, — Україна „ стала славною і дивною в усіх довколишніх країнах" (читаємо в однім вірші). І ще в 1595 р. писав Київський католицький єпископ (українець родом) Верещинський:

„Многі згодяться з тим, що в усій Європі нема храмів, що дорогоцінними прикрасами стояли б вище за храми Константинопольський і Київський"...

Прозивали тоді Київ „православними Атенами", а Києво-Могилянська Академія була світочом християнської культури, куди стікалися спудеї з слов'янських і навіть неслов'янських країн. До цієї Академії іти в науку кликав Львівський єпископ Й. Шумлянський за Мазепи. Адам Тременський називав Київ „суперником Царгороду та преславною красою Східньої Церкви". З тієї Академії розливалася на Сході Європи і наука святих отців, і мудрість старої Еллади і Риму, Арістотеля, Платона, Плутарха, Томи Аквінського, мудреців Афону, — цього чернечого нашого Запоріжжя. Київ — був фокусом, отнищем, звідки променювала велика Правда. Вона надхнула Шевченка, вона надхнула собою всі ідеї, якими трималася вкупі, в силі і славі, ко-

лись з установами своїми держава українська за Володимира, Ярослава, Богдана і Мазепи, — ідеї права, упорядкованого, ієрархічного суспільства, культу отчизни, віри, справедливості і конечності щитами і мечами огородити своє Святе Місто і Землю від поганіх.

В обороні цієї Правди старої стає ще Сковорода, Шевченко і, почасти, Гоголь, в обороні старих аксіом національного життя, без яких анархія захоплює і світ окремої людини і світ людської спільноти — нації.

У другій половині XIX в., від Драгоманова, — верхівка України вже приносить жертви новим, фальшивим богам: людського суворенного розуму („мудrosti по плоті”), людського інстинкту, нічим нездисциплінованого, отарного матеріяльного „щастя”. Був це пишний розцвіт „народолюбства”, соціалізму і комунізму, коли відвертатися стала Україна, в її майже всіх верстах, насамперед у вищих клясах, — від мудrosti безцінних духових скарбів, зложених у книгосховищах старого, християнського Києва, або в архітектурі, фресках, плоскорізьбах, орнаментах Святої Софії, Михайлівського монастиря, в „житіях” „печерян” з Київської чи Почаївської Лаври, коли то оборонцям Києва й України спішило на поміч „войсько із мечами”, що „не йде землею, а облаками”; що змушувало ворога „назад рушати”, як то співається в пісні про Почаївську Матір Божу...

Хутко розпалася кара над тими поколіннями за нове поганство. З почуттям жалю, вини, кожний з нас, мандрівників на чужині, згадуючи Київ і Святу Софію, мусить сказати словами поетки-пророчиці:

„Ти в руйнах тепера, єдиний наш храм,
Вороги найсвятіше сплямили,
На Твоїм вівтарі неправдивим богам
Чужоземці вогонь запалили”.

Бо коли многі з нас досі не знають, за що північні варвари-кочовники руйнують наше місто, то знають це чудово ті варвари! Вони, одержимі бісівською „мудрі-

стю” нашого „прогресивного” віку, вони знають що на те, щоб вони жили, мусить вмерти Місто Премудrosti Божої — Київ. Вони знали, в чім джерело нашої всякої — і мілітарної, і духової сили. З своєю шаманською хитрістю задумали вони злодійством привернути собі протекцію Сил, які хоронили Київ. В 1169 р. судальський князь Андрій зруйнував Київ і вкрав його образ Пречистої. Нацькований дідом Івана Лютого, хан Менглі-Грей знову руйнує Київ і посилає дарунок московському ханові — золотий келих з диском з нашої Святої Софії... Руйнацію Запорізьких святинь переводять посіпаки Петра і Катерини. Нівечить Київські святині Микола I. Нарешті Ленін і Сталін, на спілку з Хатаєвичем і Кагановичем, руйнують Лавру й Михайлівський монастир, храм патрона Києва, переможця змія, оборонця від усіх нечистих сил, архистратига воїнства небесного. Кодло бісовське в Кремлі знато і знає, в чім тайлася велич і могутність Києва, яку їм доручили зруйнувати, щоб могло втриматися царство тьми. Одержимі духом зла знали, що їх переможе тільки інший дух, страшний для них і невблаганий, з-під знаку хреста.

Гасла сучасного здегенерованого світу? Його нові ідоли? Машиновий „прогрес”, індустріалізація, колхози, „сучасна Україна”, ідилія „щасливого і заможного життя”, яке запровадить всесильний „людський розум без віри основ”? Все це порох й омана! Під цими гаслами ніколи не відродиться Київ, ніколи не вирветься Україна з пазурів московського крука. Вона відродиться, коли піднесе прапор Старого Києва, оборонця нашої великої Правди проти лжехристиян з Півночі. Тільки ця, заповіджена Києву Правда Первозванного, надхне борців за неї силою духа, вірою і завзяттям, тільки вона, і ніяка інша. Та сама, якою перейняті були Володимир, Ярослав, Сагайдачний, Вишенський, Богдан, Мазепа, Шевченко. Вона створить з Києва і його землі не мирний край ідилічних гречкосіїв або „прогресивної

інтелігенції” — безборонну здобич для завойовника, а традиційну Україну „лечерян”-аскетів і войовників, лицарів хреста і меча, що без них в рабів обертають мирних плугатарів „на нашій, не своїй землі”.

Нема на Сході європейського Окциденту другого великого духового центру, другого міста Премудrosti Божої. Київ — місто „велике, трагічне й шляхетне, розтерзане і живуще, вимучене і невмируще, заглиблене в суть життя, якоюсь таємничістю овіяне, віковічну істину в собі ховаюче, мужнє і ласкаве” (А. Любченко)…

Місто, що „величаво розсілося на горбах, наче водоладар на престолі”, що „робить враження другого Риму… Тут відчуваєш і розумієш благословення святого Андрія… Чуеш, як росте в тобі якась нова сила”, щоб боротися за „ідеї правди і свободи” (Дм. Мирон-Орлик).

...Налправду:

Живе життя і силу ще тайтъ
Оця гора зелена і дрімлива,
Ця золотом цвяхована блакитъ

нашого Києва, з його патроном, святым Михайлom.

Покійний Л. Мосенць писав про один свій сон:

„Снився мені сон, був я на широкій хмарі, під темним зоряним небом і ангел показував мені будівлі… А в одному була вітрина велика за склом і там стояли на чорних підставах блискучі діаманти. Бачу їх!

„Це народи світу!” — сказав ангел.

„А де ж Україна?” — запитав я.

„Ось!” — і показав на сьомий з ряду діамант. Не був він такий великий, як ті перед ним, але стрункий і блискучий, наче ґотицька вежа… І я відчуваю той трепет… А чи ви знаете, хто є патрон нашої землі? Сам св. Михайло, що ненавидить сатану, що не хоче прощати його, архистратиг, небесний маршал. Мені колись казав знайомий чех:

„Страшного маєте патрона, будете великим народом!” — один із сьоми діамантів”…

Цей сон... Легенда св. Андрія.. Вічне Місто Премудрости Божої над Дніпром... Місто святих аскетів і войовників. Велике призначення заповіли йому — легенда та історія. Вже вступив „Київ великий” на шлях того призначення, і ще в цьому столітті довершить його.

Лиш під умовою: коли відкине геть від себе, розтопче і, як св. Михайло, запхає списка в „пашу змія”, в глупу „мудрість віку цього”, премудрість „современних вогнів”. Коли нові войовники підуть під прaporом не людської, а премудрости Божої. Коли учинять так, щоб ніхто більше не смів зробити ні з Києва, ні з Св. Софії — „вертеп розбійників”; щоб не віддав Господь нашого „виноградника” — іншим; щоб „не лишився дом наш пуст”. Щоб не лиш сили над нами заповіли нашому вічному місту його велике призначення, а щоб ми самі захотіли здійснити його. Привернути давній бліск Києву, коли то — як стойть в старих письменах — „німці радовахуся, далече будуче” від Києва, а предки москалів сучасних, череміси і мордва „бортьничаху (данину воском даючи) на князя великого Володимира” київського...

ЗА ДУХОВУ СПАДЩИНУ КИЄВА

Нестертою досі плямою на сумлінні Заходу є контакт деяких його середовищ з так званою „православною церквою” ССРР.

Рідко хто в Европі свідомий ролі, яку в світі мала би, в намірах Кремлю, відіграти та „церква”. До тих немногих свідомих належить журнал „Екрі де Парі”. В нім зтуртувалася невеличка дружина людей, які в мистецтві і в політиці хочуть протиставитися сартрівсько - мендесівсько - пікасовському, московофільсько-„прогресивному” бедламові „сучасного” Парижу.

В однім з останніх зошитів того журналу є цікава стаття П. С. Берже „Ля труазієм Ром”. Автор перепо-

відає коротко історію перед-сталінської, а детальніше сталінської російської церкви. „Конкордат”, підписаний 23 вересня 1943 р. в імені СССР Сталіном і митрополитом Сергієм, мав далеко візовану мету. Цією метою було: зробити з російської церкви знаряддя московського імперіалізму. Церква російська, пише Берже, ніколи не відзначалася духом спротиву кесарям; завжди була на послугах їх політики, зовнішньої і внутрішньої. За большевизму — та церква мала своїх мучеників, але не одвертих войовників проти безбожницького режиму. Тепер вона цей режим благословляє, віддаючи Боже кесареві. В декларації митрополит Сергій, під час війни, заявив, що, хоч „існує в Росії протирелігійна пропаганда, але переслідування церкви давно припинилося”... Це було явною і свідомою брехнею, а благословляючи режим, що проводить протирелігійну пропаганду, митрополит Сергій ствердив мимохіт, що між його „церквою” і релігією нічого спільнотою не лишилося.

По заключенню того „конкордату”, почався новий період церковної політики СССР — політики з метою духової гегемонії, першенства російської церкви в православних землях поза межами советської імперії. Кремль хоче вже тепер зробити з православія нову 5-ту колону свого імперіалізму, „екуменічну колону”, як каже автор. Ієархи ж підсоветської церкви вмить збагнули, що безбожницька держава комуністична — нехай у її власних інтересах — поможе церкві російській осiąгнути її стародавню мрію, зробити московського патріярха „католікосом” всіх православних Євразії, Африки й Америки (в цій останній автор налічує 1,200,000 греко-православних). Друга в ранзі особа советсько-церковної ієархії (Сергій від 1934 р. є вже патріярхом), — архиєпископ Николай, переїздом через Західну Німеччину, заявив, що „шлях до спільноти народів може бути здійснений в християнській спільноті”, — очевидно, очоленій московським Сергієм...

Щоб розвинути думку Берже, додам від себе: перше гасло Москви було — „слов'яни всіх країн, єднайтесь!”, потім — „пролетарі всіх країн, єднайтесь!”, тепер — „колоніальні народи”, а на поготові, вже спроквола витягається третє гасло — „православні всіх країн, єднайтесь!”. В усіх трьох випадках, річ ясна, під проводом Москви...

Здійснення цього задуму, спільними заходами безбожницького режиму і безбожницької церкви, вже поволі наступає, в супроводі злочинної байдужості, або навіть туподумної симпатії деяких представників західної „еліти”. Той самий Николай заходився вже зорганізовувати „систему виміни” між молодими протестантськими теологами і російсько-православними семинаристами. Московський патріярх має під своїм керівництвом всі православні церкви СССР, а його дієцезія обіймає 21 мільйон квадратових кілометрів. Той же патріярх уже підпорядкував собі колись автономні церкви України, Грузії, Вірменії, Білорусії, Латвії та Естонії, так само і православні церкви Болгарії, Румунії, Албанії, Чехії, Словакії і Польщі. В східнім Берліні резидує екзарх московського „третього Риму” для „всієї Німеччини”, московський єпископ „всієї Австрії” резидує у Відні. А з чотирьох східніх патріярхів — двоє, Александрійський та Антіохійський, визнали слов'янського патріярха. Під керму Сергія віддано і 6 мільйонів „навернених” греко-католиків Галичини і Румунії. Остаточно ж ціллю цього руху є, пише автор, що криється під псевдонімом Берже, — „здійснити претенсії російського православія на єкуменічність, себто перенести в Москву осідок всесвітнього православія, а через це, перейняти ролю і значення Візантії, стаючи, нарешті, „третім Римом”. Ціллю Советів є ужити цю силу на користь, теж єкуменічної (всесвітньої) революції...

Автор трохи догадується про ролю православного Києва. Пише він, що „лідтримка советського уряду імперіалістичних тенденцій російської церкви, ясно про-

зирає з статуту, признанім СССР московському патріярхові над автокефальними православними церквами Грузії, Вірменії та України. Конкордатом 1943 р., комуністична держава визнала за Грузією право мати свого патріярха, під московським. Два роки потім, те саме право признано вірменській Церкві, яка зайніяла третє місце за патріярхом московським і грузинським. Що ж до української Церкви, на шість віків старшої від Москви, то комуністична влада, як давніше царська, — не тільки заперечила її стародавнє першество, але просто скасувала її автономію. Старий спрій між Москвою і Києвом був рішений Сталіном на користь російського верховодства, точно як у 17-ому віці. Комуністична влада визнає всі православні спільноти, крім — української Церкви. Ця є в очах советської влади неподільною частиною російської Церкви, а київський митрополит був змущений задоволитися рангою екзарха, канонічно підпорядкованого російському патріярхові”.

Стільки автор француз, який дальше не затримується над причинами, виглядами і значенням ривалізації Москви і Києва в надрах зачепленої ним преважної проблеми. Яке для України має значення оце грядуче „оправославлення” большевизму й „конкордат” російської церкви з дияволом?..

Москалі навчилися від татар збивати в один кулак свою орду, але вони безсилі випродукувати якусь ідею. В області матеріальній вони живуть грабунком чужих земель, в області духовій — грабунком чужих ідей. Від Візантії вкрали ідею світового ціарства, від чехів — ідею всеслов'янства, від німців і жидів (Енгельс-Маркс) ідею „соціальної справедливості” — комунізм, від французів — ідею революції „санкюльотів” (безштаньків). Бо голий тін неситого молоха московського, гін красти, вбивати і присвоювати собі чуже, гін народу-паразита, треба ж було прикрити сліпучими гаслами — теж вкраденими і дефігуркованими, чужими іде-

ями. Без них не пішов би на московський гачок плебс, який хоч і дає себе взяти за чуба (дециплатур!), але й „вульт деципі”, любить, щоб його дурили сліпучими гаслами, як дурний заяць, що бігтиме перед вами приписаною доріжкою, поки бігтимуть за ним сліпучі вогні вашої дрезини в лісі... Так як пів віку перед 1917 р. почало меркнути сліпуче сяйво „самодержавія”, так тепер вже почали гаснути жарівки комуністичної революції. Не мають значення „воплі” Кагановича на стару нуту „гром победи раздавайся”. Він і сам знає, що всує „вопить”, бо інакше чого б поставили тепер свою карту большевики не на соціальні, а на національні революції в світі поза СССР?.. Чи мине до того часу „время і полвремени”, як віщують пророки своєю не-збагнутою мовою, чи „залізне число” літ, — але крах всієї „ававілонської вежі” сучасної матеріалістичної цивілізації зближається кроками велетня. І коли ця потворна вежа розпадеться в руїни і треба буде наново будувати життя, — людськість огорне потят до всього спіритуального, надплотського, (цей процес вже почався), як до єдиної провідної зорі, що виведе з пекла сучасності. Це вичувають „маги, бонзи і жреці” і російського уряду, і російської церкви (Каганович — теж!). І якраз на цей випадок приготовляють нову маскараду — вставити для дурних „зайців” нові „православно-екumenічні” жарівки до лямпи кремлівської дрезини. Обдурити і цей грядучий порив мас, як намагалася Москва обдурити і перевести на свої рейки порив до визволення слов'ян, чи пролетаріату, чи колоній — от суть союзу большевизму з православієм.. І в цім же таємниця непримиримо ворожого ставлення Москви до Києва, яке, не розуміючи його причин, стверджують як факт „Екрі де Парі”, особливо в ривалізації тих двох міст на полі церковно-релігійнім. Для соціальної революції — москалям потрібний був Маркс. Для того, щоб „матушка” могла — як прийде час — з'явитися в масці вождя „духового оновлення” світу — їй потрібний Ки-

їв, потрібна буде Лавра, старокиївські святині, легенди й інше. Все це вона буде красти, як Андрій Суздальський украв ікону Вишгородської Божої Матері, яка тепер вже стала „наша, масковская”.

Ось чому, в намірах Москви, Київ не сміє мати не лише самостійності церковної, а навіть автономії. Бо без Києва світова місія московського „православія” — е утопія. Це знають московські бонзи і жреці. Знають вони теж, що виперек всяким світово-амбітницьким плянам Москви — завжди ставала Україна осередком всієї християнсько-православної духовості й містики; завжди — поза Візантією був Київ. Так само як первісне християнство найкращий ґрунт для свого зерна знайшло не в Юдеї, а в приготованій духово до його прийняття Елладі, так само найкращий ґрунт знайшло східне християнство на пересякнутій здавна гелленською культурою — через нашу Понтиду — Україні. Не в шаманській Москві, яка лише те християнство, те православіє спотворила. Москва, як могла й вміла, калічила українську Церкву Православного Києва, як тепер калічить католицьку Церкву в Польщі, на Угорщині і т. п. Тим не менше знають московські бонзи і маги (як ні, то Каганович їм це витолкує), що коли настуਪить час, коли в руїни розпадеться створена Москвою вежа вавилонська комунізму, то зголоднілій православний схід, „жаждущий і алчущий” духової Правди — зверне свої очі до Києва, з його легендами, з його містикою, з його вірою, вірою Мазепи, Богдана, Сагайдачного, Ярослава й Володимира.

Це буде „ля лют фінал”, „ласледній і решітельний бой” між Києвом і Москвою за гегемонію, за першенство на Сході. Бо на нім немає місця для двох потуг.

Про неминучість цього останнього бою знає, шукаюча за новою маскою, за новим обманом, Москва. Найвищий час, щоб і ми про це знали і до цього останнього бою були готові з мечем і світським і духовим.

Без цього останнього до нічого не здастися перший.

ІРОДОВА ПОЛІТИКА

(„*Огню іскра величного*”).

Чи довго ще буде каратися й мучитися Україна? Питання це раз-у-раз лунає з газетних статей, з тужливих толосінь чулих поетів, у прозі...

Матеріалісти шукатимуть відповіді на це питання у заявах кремлівських „колективних” царів, в „нарадах” червоної Думи боярської або в т.зв. „міжнародній констеляції”. Я думаю, що тільки виходячи з прийняття примату духового чинника, можна кинути світло на це питання — чи довго ще буде каратися Україна?

Перше каралися ті, хто в СССР підносив проти займанця гостру шаблю або гостре слово. Потім прийшла кара на тих, які займанцеві вислуговувались, що викликало серед них та їх приятелів ошовпіння: „За що? За що ж їх”??!

Та на тім не скінчилося. Прийшла черга і на мільйони тих на Україні, що „сиділи нишком”, на масу „невтимальних” і „льояльних”. Це зовсім збило з пантелику всіх, яким і досі не вгаді, за що катують навіть тих, що „мовчать, бо благоденствують”.

На подібне питання дав дотепну відповідь король Пилип Македонський — еллінським демократам ще перед нашою ерою. Коли він підбивав одну грецьку місто-державу за другою, мав він всюди в них, як тепер Москва, свою 5-ту колону (тодішніх Мануїльських, Затонських, Ю. Коцюбинських, Любченків, Димітрових, Паукерів і Нагів). І коли прийшла черга їм теж іти „під стінку”; коли вони благали й питали Пилипових поспак: за що? чи ж така є подяка їм за службу македонцям? — ті відповіли: — коли ви нині зрадили власний край, то завтра можете зрадити і Пилипа, тому й він вам не вірить... Дуже просто й дуже ясно! Так думають

і московські Пилипи. Тому, чи тепер, чи в четвер, а приходить черга каратися навіть прислужникам Москви, тій другій категорії, що йде під ніж катів. Бо що йде під той ніж перша категорія, та, що встає, щоб „кайдани рвати”, — це не вимагає близького пояснення. Це зрозуміло кожному.

Але за що має каратися третя категорія, весь народ, ті мільйони невинних жертв, що з окупантом погодилися і на нього „чесно працюють”? — ось чого не годні второпати чутливі поети і прозаїки. Пилип, король Македонський, і на це питання дав відповідь. Коли деякі з тих невинних еллінів питалися, за що він переслідує їх: — Пилип знає, казали його слуги грекам, скільки кривд, скільки зла завдав він еллінам, тому й думає, що всі вони з цілого серця його ненавидять, шукаючи, як йому за ті кривди відплатити (цитую з пам'яти)... Тому й нищив король, про всякий випадок, і масу отих невинних... З тих самих причин проводить своє народовбивство й Москва на Україні.

Як бачимо, наївно думає дехто, що от, мовляв, як би ріжні „шибайголови” і „глупі романтики” не бунтувалися проти Москви, то не було б і репресій супроти широких верств народу, ні супроти прислужників і лакеїв займанця, які ж „рятають, що можуть”... Наївні ці думки! Бо Пилипи, македонські і московські, мають свою логіку: просту, ясну й безпощадну!

Найцікавіша є справа з третьою категорією катуваних. Чому їх, ту масу, витреблюється навіть тоді, коли сповидно не лишилося в ній навіть одного „козака із мільйона свинопасів”? Коли все ніби то обернено в покірливу юрбу?

Чи справді все? В 1871 році Франція Люї-Наполеона була розгромлена німцями. Цісаря взято в полон, звитяжна пруська армія сунула лявиною на Париж. В цей час, збентежений прем'єр тимчасового уряду Франції, Тієр, питався Бісмарка: — вже ж імперіялістичного

уряду Наполеона III-го немає, з ким же ще воює Пруссія?

— З Людовіком XIV-им! — була відповідь.

Пруссія воювала, здавалось їй, з невмирущим духом старої історії, вояовничої, героїчної Франції Людовіка XIV, Вобана, Тюрена, — з духом, який, думав Бісмарк, завжди готовий спалахнути знов і який спалахнув ще раз у 1917 році в особі Ж. Клемансо.

Як Гогенцолернська Пруссія, хоч Франція тоді лежала розбита біля її ніг, все ще воювала з Людовіком XIV-им, так Росія, навіть у початках нашого століття все ще нищила в нас „мазепинство”, героїчний дух старої України, дух Мазепи і Полуботка. Відомо, що в Полуботкові боявся Петро I знайти „другого Мазепу”, тому й спротивився виборові його на гетьмана. Відомо теж, що за Миколи IIувесь тодішній національний рух на Україні був „п'ятнований” ім’ям „мазепинства”. Хоч репрезентували його тоді такі постаті, як М. Грушевський, В. Винниченко, або українські „радикали”, — також чужі духові мазепинської України, як Тієр з товаришами були в 1871 році — чужі духові старої, героїчної Франції. Не думали, певно, росіяни — білі й червоні — що з Грушевського й Винниченка вийде Мазепа, знали їм ціну, як політикам. Але боялися, що мазепинці (духом) можуть знайтися серед тих мільйонів на Україні.

І не помилилися! Доказ — спонтанний вибух української стихії в рр. 1917-21, з зовсім перед тим незнаними іменами, як Ю. і В. Тютюнники, Безручко, Болбочан, Омелянович-Павленко, отамани протиболішевицьких повстань і т. п. Ніхто інший як Винниченко, в 1920 році писав, що „довелося помічати увесь час на протязі цілої української революції, що іменно вони, ті, які не вміли навіть говорити як слід по-українськи, вони були найбільш крайніми, запальними, неприміримими націоналістами”-мазепинцями. Чому це було так? Мабуть тому, що, хоч і не були вони заторкнуті

просвітньою пропагандою народолюбства демо-соціалістичних партій на Україні, але, якраз завдяки тому, не були вони заторкнуті анемічним антимілітантним, антидержавницьким і пацифістичним московофільством тих партій. За те ті „непримиримі”, через Шевченка, може Руданського, через історичні перекази, пісні, думи, традиції козаччини, через місцеві легенди — хоч мовно півзрусифіковані (українські „ірляндці”), були насычені ще духом нашої історичної давнини.

Там була Шевченкова „огню іскра величого”, що на пожариці у попелі „тліла”, несподівано вибухаючи новим пожаром. Як, де було тієї іскри шукати? Тому й виришили московські Пилипи, розметати ввесь попіл, затопити водою — ану ж згаситься тоді й ту чи другу іскру, які десь невидно ще на пожариці тліли. Звідси — масове винищування українців голодом, концентраки, табори смерти, терор, масові виселення, ціла політика народобивства Москви на Україні.

Ідея ця запозичена московськими большевиками в юдейського царя Ірода: „Ірод дуже розлютився і післав вимордувати всіх немовлят у Вифліємі і в усіх його околицях, від двох літ і нижче”... Бо „так написано було через пророків”, що там має повстати вождь, який визволить народ з-під влади Ірода... Може й Іроди на Кремлі теж знають, що саме з України має вийти той, що заб'є московського дракона? В кожнім разі політика масового винищування на Україні — не лише ворогів Москви, а й тих „невтральних”, дуже добре дастесь пояснити тривогою московського Ірода („Ірод цар стравожився і ввесь Єрусалим з ним”), що на тім пожариці, в яке він обернув Україну, тут і там тліють невидимі „іскри вогню величого”, який спалить варварську імперію. Треба, отже, бити наосліп, вгору, вділ, вправо і вліво, без розбору — активних і покірливих, бунтарів і невтральних — всіх! Ану ж рука ката розтрошить тоді і тих, що були призначенні вивести Україну із тьми і неволі? Та ж спротив України, що — в

1941 р., коли сотки тисяч вояків українських відмовлялися боронити московську орду, — це як і 1917 рік, був наглий спалах недоглянутих катами іскор!

Що ж запалює їх, ті іскри, в наших душах, в душах того чи іншого українця? Це буває ріжно... Зшиток у якогось сільського дяка заборонених Шевченкових поезій... Музей нашої старовини... Виступ Заньковецької... — в старі часи. Або повна сутєстії і невідпертого чару картина Репіна — „Гетьман”, опертій рукою на гармату (під яким, в „Історії” Тиктора стоїть чомусь підпис „Запорозький Отаман”)... Або талоп відділу гайдамаків житомирським шосе до Києва, в добу боїв 1919-1920 рр., який вогнем чогось нестримного і величного (щось як „Козацька слава” Мухина), воскреслого видива старої, героїчної України на все життя запалив душу малого дівчура, Лени Теліги, яка оглядала ту сцену з будинку Київської політехніки... Іноді злітала та іскра навіть з творів ворогів, які з’являлися тут тією силою, що „das Boese will, das Gute schafft” (Гете)... Знаю бо, що не одного „малороса” зробила українцем „Полтава” Пушкіна, як не одного „рутенця” чи галицького москофіла навернув на українство роман Сенкевича „Огнem і мечем”: нехай у них з знаком мінуса, як „дика стихія”, з’являлась у тих творах давня Україна, але — всупереч їх замірам, повна непереможної сили, одчайдушнього пориву і таємничого чару...

В одній із новіших советських історій російської літератури, одверто висловлюється — назагал в СССР дуже шанованому А. Пушкіну, — висловлюється догану, як міг він протиставляти Петрові-„Великому”, — „ізменника” Мазепу, як рівнорядного володаря і рівновартного противника...

Дух мазепинства, дух, який досі блукає по Україні, — ось звідси злітають ті „іскри вогню великого” на вражливі душі, яких шукає вбити московський Грод. Але запалити той вогонь можна тільки в душах, які в стані запалюватися, в сухих, вогнистих, горючих ду-

шах аскетів і геройів, не в мокрих від сліз душах „лакеїв”, „рабів” і „фарисеїв” за виразом Шевченка.

Коли тих останніх число змаліє, а тих перших, не „невтральних”, не Іродових прислужників, число збільшиться, тоді лише безсильною стане політика Ірода на Україні. І царство його скінчиться. Благословенством України (або її прокляттям — думають Швейки) — є спадщина колишньої величині старого Києва. Або вона відновиться у давнім блиску, або стерта буде Україна з мапи Європи.

Вирішать про це, як завжди в історії, не такі чи інші видимі консталіації матеріяльного світу, а наявність і сила тієї іскри, невидимої під попелом зовнішнього, яка, спалахнувши огнем великим у серцях мільйонів, спалить дощенту, хоч не знати як сповидно міцне царство насильства і зла.

ПАКТ З ДИЯВОЛОМ

Наш вік „прогресу” визбувся забобонів, і не вірить в диявола. Але один мудрець сказав, що найгеніальніший трик чорта був той, коли він переконав людей, що він — не існує. Ті, що знають про його існування, одні — боролися й борються з ним „постом і молитвою” (як заповів Христос), другі ж — заключали з ним пакт приязні, шукаючи в нього допомоги в своїх темних ділах, взамін продаваючи йому свою душу.

У Гете диявол з’явився Фавстові в шатах середньовічного каваліра. В наш час, „народніх демократій”, приходить він в подобі „камарінського мужика”, московського пикатого різника, веселого, п’яного й хамомаватого Ваньки. Постать, яка в добу скасування всякої дистинкції, користається особливою популярністю.

Перша його, сказати б явна, візита в модерні часи, — була його візита польському Фавстові, що в своїй країні, як відомо звався „пан Твардовський”. Запропону-

вав він дати йому в повне посідання галицько-волинську Маргариту (recte Марусю) і, по кривавих літах 1914-20, — „вічний мир” і „приязнь”. Взаміну заприєгнув пан Твардовські ніколи більше не підносити меча на заприязненого московського диявола, за яким визнав повне й виключне право розpinати Київську Україну. Кров’ю цієї жертви замість чернила, й підписав, в Ризі в 1920 р. пан Твардовські свій пакт приязні з червоним Мефістофелем, запродавши йому, подібно як колись доктор Фавст, свою душу.

Кілька літ потім, в Раппалло, зустрівся з московським чортом нащадок гетівського Фавста, а в 1939 р. підписав з ним пакт вічної приязні. Фавст обіцяв ніколи не підносити меча на московського диявола, ні проти пекла, що той розвів на шостій частині землі. Взаміну обіцяв диявол дати йому, в посідання польську Малгожату і всі землі, які підіб’є собі тевтонський Фавст, за виїмком західноукраїнських, які мусіли піти на знущання і хресну путь московському дияволові. Не атраментом, а кров’ю цієї жертви підписав тевтонський Фавст цей пакт „вічної приязні і союзу” з дияволом в 1939 р., продавши йому свою душу, в яку тоді увійшов сатана.

В тім самім році не продати, а вже віддати свою душу мусів пан Твардовський червоному Мефістофелеві, що прийшов забрати її якраз, коли вона благала його помогти їй від напасти з Заходу. Бездушним трупом лежати над Вислою лишився пан Твардовський, 19 літ після підписання пакту в Ризі.

Коли скоро потім *furror teutonicus* нестерпним зробився для Фавста з крайнього Заходу, він теж звернувся за допомогою до московського чорта. Цей її радо прирік 1941 р., бо й проти нього самого зворохобився союзник з року 1939-го.

Коли цей останній, вже переможений, лежав на землі, червоний диявол прийшов по його душу, в 1946 році в Нюрнберзі, 22 роки після Рапалло, яке було

вступом до душепродажнього пакту 1939 року. А зараз по перемозі, Мефістофель підтверджив заключені з союзником з Заходу, за війни, пакти й нові умови. Фавст з Далекого Заходу присягнув, за отриману поміч — нічого не робити проти Мефістофеля, чи без нього, і впустити його в свою душу, і в свої західнього Фавста землі. Зобов'язався західний Фавст ще впустити емісарів диявола в свої парляменти, в партії, в уряди, в пресу, в радіо, в мистецтво, в літературу, в секретні атомні робітні тощо. А однією з точок цього пакту була та, про яку згадує Відман в „Історії Фавста”, а саме: ніхто, крім Фавста, не смів в товаристві ні бачити, ні пізнавати диявола...

Так з'явилися емісари останнього на Заході, замасковані: як анголи миру, як учені, народні представники, посли, політики, як слуги церкви, туристи, спортивці, театрали і т. п. А тих, хто намагався ту маску здирати, зобов'язався Фавст карати або висміювати („червоні оселедці!”). Зобов'язався теж Фавст, об'єднавши всі нації, розпочати нову еру „миру, свободи і справедливості” в світі, але конче до спілки і в порозумінні з червоним дияволом і ніяким способом не помогати народам, які бунтувалися проти московського Мефістофеля. Спеціально на Україну мусить бути накинене покривало мовчанки, щоб всі на Сході і Заході уважали її за трупа.

А коли західний Фавст дружнім потиском стиснув заплямлену кров'ю мільйонів лапу червоного диявола, останній вельми звеселився і своїм друзям з-поміж найближчих довірених Фавста, дав титул „почесного вельзевула”.

Час біг. Пану Твардовському з'явився московський диявол по його душу, — 18 літ після підписання пакту. Нашадкові Гетового Фавста з'явився він, забрати його душу, 20 літ по Раппальо, що було вступом до пакту 1939 р. Від пакту Західнього Фавста з дияволом — ми-

нає вже досить літ... І коли деякі з оточення цього Фавста в страху і тривозі, пробували ворохобитися проти грядучої страшної небезпеки, щоб рятувати свою душу, чули вони у відповідь цинічний регіт диявола і його саркастичні слова: „Чи ж ви самі не прирекли мені все чинити зі мною і нічого без мене? Чи не відчинили мені свою душу? І чи ж не призначив я вас почесними моїми вельзевулами? І чи ж не стойть у ваших же святих книгах, що не виганяється диявола вельзевулом? Що ж хочете від мене? „Тепер їжте, хоч повилазьте!”.

Справді, вельзевулом не вигнати диявола — про це написано в святій книзі Фавста, яка перестала бути святою для нього. Тому й не виблагає він собі від Бога чудесного спасіння, бо і Христос не творив чуда там, де не було віруючих. Не переможе диявола ніякий Фавст, хоч би яким могутнім володарем був у своїй країні, коли в душі його володарем став диявол. Пере-можу над ним здобудуть нові люди — ті, про яких казав Шевченко, що за ними „сила архистратига Михаїла”, сила хреста.

Особливо нам треба знати це. Бо — не дурно від всіх згаданих Фавстів жадав московський диявол — в 1920, 1939 і в 1945, — щоб віддали йому в неподільну владу — землю з столицею на Київській горі. Бо тій горі московський диявол заповів боротьбу на життя і смерть. Бо знає він, так як і ми, що:

„Живе життя і силу ще тайтъ
Оци гора зелена і дрімлива,
Ця золотом цвяхована блакить!”

Піznати цю силу і віднайти її в своїй душі — ось гасло грядучої доби. Не доби поразок — звитяжної доби!

Бо все починається від містики, і все кінчиться політикою.

Торонто, 1957.

ABOUT THE AUTHOR AND HIS BOOK

THE AUTHOR OF THIS BOOK, born in southern Ukraine (Tavria), is a writer in spheres of both politics and literary criticism. While still a youth before World War I, he belonged to the R.U.P. (The Ukrainian Revolutionary Party). After his escape from a Kiev prison, he lived beyond the borders of the Russian empire and there — especially in Lviv. Western Ukraine — he continued working for the press. In 1918 he became Chief of the Press Bureau under the Hetman of Ukraine, General P. Skoropadskyj in Kiev. Then he went abroad again.

While living in Lviv, he published the monthly, "Vistnyk" (1922—39), and many brochures and books. The most important of these were: a brochure, published on the eve of World War I in 1913, in which he postulated a fight against Russia for full independence of Ukraine and "Nationalism" (1926), in which he outlined his doctrine of a Ukrainian militant nationalism. In "Nationalism" as well as in other works, as for example in "The Basis of our Politics" (translated into German as "Der Geist Russlands", in English, "The Spirit of Russia"), he formulated the idea of a return to ancient Ukrainian traditions, to the traditions of fighting the Eastern hordes in both political and cultural spheres.

In this collection the author again brings forth these ideas. He counterbalances semi-Asiatic anti-European Moscow with Ukraine's Western culture which he considers a vanguard of the Christian Occident in the East; Russian mysticism based on the idea of "the chosen people" ("Herrenvolk") ruling the world, he counters with the historic mission and mysticism of Old Kiev. This task is to fulfilled not by those whom Edmund Burke ridiculed as the "élite" — the so-called "sophists, economists, and calculators" — that is,

not by people of wavering opinions, materialists, and conformists who seek understandings with the enemy who is aiming at the destruction of political freedom and the faith of the Christian nations of Europe — but by a new “order”, a new resurrected knighthood under the banner of Christ and the Sword, inspired with the mysticism of historic Kiev and with that “fighting spirit” which the West so much needs in these threatening times.

During more than half the century and now in this book these are the answers propounded by the author to the fundamental questions of today: What? How? and Who? should protect the West and Christianity against the flood of barbarian Eastern hordes, especially Moscow's. Questions regarding the idea of nationalism, the idea of active fighting, and the idea of leadership — these are the problems broached in this book.

Among non-Ukrainians who refute this author's ideas are such people as Prof. P. Miliukov, the leader of Russian Constitutional Democrats in Tsarist times and Lenin before W.W.I, as well as the Russian-Bolshevik press from 1913 until present times.

A positive evaluation of this author's ideas may be found in the foreword to “Der Geist Russlands” by the British General, Fuller. Refer also to the book by Armstrong, *Ukrainian Nationalism*, New York. 1955.

ЗМІСТ

1. Від видавництва	5
2. Вступ	7
3. Дух наших історичних традицій	9
4. За який провід	77
5. Об'єднання чи роз'єднання	104
6. Маса і провід	133
7. Кількість чи якість	154
8. Орден не партія	177
9. Демаскування шашелів	202
10. Хрест проти диявола	242
11. Від містики до політики	266
12. Про автора і книжку (англійською мовою)	318

ДЕЯКІ ДРУКОВАНІ ПРАЦІ Д. ДОНЦОВА

(Крім безлічі статей у різних виданнях)

Модерне московофільство, Київ, 1913 р.

Сучасне політичне положення нації і наші завдання. (Реферат на 2-м всестуд. з'їзді в липні 1913 р. у Львові). Цей реферат викликав реакцію з боку московських націоналістів і проти Донцова виступив у Державній Думі проф. П. Міллоков, 19. 2. 1914 р. а також В. Ленін в „Рабочая Правда”, 16. 6. 1913.

З приводу одної ересі, Київ, 1914.

Die Ukrainische Staatsidee und der Krieg gegen Russland, Berlin, 1915.

Gross-Polen und die Zentralmaechte, Berlin, 1915.

Karls XII Feldzug in die Ukraine, Wien, 1916.

Історія розвитку української державної ідеї, Вінниця 1917.

Похід Карла XII на Україну, Львів 1918 (кілька видань).

Міжнародне положення України і Росія, Київ, 1918 р.

Енгельс, Маркс і Ляссаль про „неісторичні нації”, Київ, 1918.

Культура примітивізму, Черкаси-Київ, 1918.

Українська державна думка і Європа, Львів, 1919.

Мазепа і мазепинівство, Черкаси-Київ, 1919.

Підстави нашої політики, Віденсь, 1921.

Поетка українського ресордженменто, (Л. Українка), Львів, 1922

Патріотизм, Львів, 1922.

Націоналізм, Львів-Жовква, 1926, Мюнхен 1958, Лондон, 1966.

Політика принципіальні та опортуністична, Львів, 1928.

Що таке інтернаціоналізм?, Львів, 1928.

Маса і провід, Львів, 1928.

Дурман соціалізму, Львів, 1928.

Кількість чи якість; Об'єднання чи роз'єднання; Кардинал Мерсьє, слуга Бога і нації (вид. книгозб. „Вісника”), Львів, 1932-3.

Де шукати наших історичних традицій? Львів, 1937 і 1941.

Наша доба і література, Львів, 1936, Торонто, 1958.

Дух нашої давнини, Прага, 1944, Мюнхен, 1951.

Хрест проти диявола, Торонто, 1948, Мюнхен, 1949.

Заповіт Шевченка, Торонто, 1950, Лондон, 1951.

Правда прадідів великих, Філадельфія, 1952.

Поетка вогняних меж, (Олена Теліга), Торонто, 1952.

Туга за героїчним (Постаті літературної України), Лондон, 1953

Rік 1918 — Кіїв, Торонто, 1954.

Незримі Скрижали Кобзаря (Шевченко), Торонто, 1961.

Der Geist Russland, Schildverlag, Muenchen, 1961.

„Ця книжка — глибокодумна і ґрунтовна праця, яка перевищує всі публікації про світову кризу, які я досі читав...”

(З вступного слова генерала Й. Ф. Фуллер-а)

Великим знанням і глибоким патріотизмом та прагненням перевиховати провідну верству народу, здібну вирвати Націю з неволі, надхненні всі твори Донцова.

